

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2014

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(15–16 квітня 2014 року)

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА 10

Редакційна колегія: **А. Є. Конверський**, д-р філос. наук, проф., акад. НАН України (голова); **С. В. Руденко**, д-р філос. наук, доц. (відп. секр.); **І. С. Добронравова**, д-р філос. наук, проф.; **Д. В. Неліпа**, д-р політ. наук, доц.; **М. І. Обушний**, д-р політ. наук, проф.; **В. І. Панченко**, д-р філос. наук, проф.; **А. О. Приятельчук**, канд. філос. наук, проф.; **М. Ю. Русин**, канд. філос. наук, проф.; **Є. А. Харьковщенко**, д-р філос. наук, проф.; **В. Ф. Цвих**, д-р політ. наук, проф.; **Л. О. Шашкова**, д-р філос. наук, проф.; **П. П. Шляхтун**, д-р філос. наук, проф.; **В. І. Ярошовець**, д-р філос. наук, проф.

*Рекомендовано до друку
вченою радою філософського факультету
(протокол № 5 від 24 лютого 2014 року)*

"Дні науки філософського факультету – 2014", Міжн. наук. конф. (2014 ; Київ). Міжнародна наукова конференція "Дні науки філософського факультету – 2014", 15–16 квіт. 2014 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2014. – Ч. 10. – 215 с.

Адреса редакційної колегії: 01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет; ☎ (38044) 239 31 94

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2014

Секція "ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

Підсекція "ПАРТОЛОГІЯ"

*Л. С. Каграманян, МГУ им. М. Ломоносова, Москва, Россия
laria_ks@inbox.ru*

РОЛЬ ПРЕСС-СЛУЖБЫ И ПОЛИТИЧЕСКОГО PR В КОММУНИКАТИВНОМ СОПРОВОЖДЕНИИ В РФ

Политика не существует вне человеческой деятельности, вне коммуникационных процессов, направляющих общественно-политическую жизнь. Коммуникация есть особый способ общения людей в процессе их совместной деятельности. Что же касается политической коммуникации, то это особое информационно-психологическое воздействие, главной задачей которой является изменить политическое сознание и поведение людей в интересах достижения политических целей коммуникатора. Политический PR подразумевает собой воздействие на массовое сознание, в частности благодаря политической рекламе и пропаганде. Политический PR формирует доверие к политической структуре, формирует особый имидж, значимость кандидата для народа. Коммуникация же состоит во взаимодействии субъектов с помощью обмена информацией в процессе борьбы за власть или ее осуществление.

Не стоит забывать и о роли пресс-службы в коммуникативном сопровождении РФ. На сегодняшний день пресс-служба выполняет роль информационного центра, главной функцией которого является сбор, обработка, хранение и передача информации во внешний мир. Но одна из главных задач ее деятельности состоит в возможности организовывать различные информационные внутренние потоки. Современные российские компании имеют специализированные отделы, чья работа направлена на взаимодействие со СМИ. Главной сложностью в данной сфере деятельности является определение наиболее общих целей, задач их работы, то есть затруднение в систематизации данной отрасли.

Очень важным составляющим элементом пресс-службы является не просто удовлетворение общественного интереса к деятельности той или иной организации, но и возможность проводить собственную стратегию развития информационной политики. Особую актуальность приобретает знание того, что такое PR и в чем заключается работа специалистов этой области. Появляется вопрос и о роли пресс-службы.

Пресс – служба в политике имеет свои специфические особенности: более того, политическим партиям неизбежно приходится разрабатывать свою собственную политику в области массовой коммуникации (немалую роль играет и влияние так называемой "четвертой власти"). Любая политическая сила в демократическом обществе должна быть открыта, поэтому пресс-служба является стратегически важным элементом в любой политической партии. Социально-политические преобразования в обществе в отношении политических партий Государственной Думы диктуют необходимость формирования особого отдела, обладающего способностью эффективно и нестандартно искать пути решения на появляющиеся проблемы. В связи с этим у каждой партии есть особый отдел, перед которым встает важная задача развития определенного отношения граждан РФ, что в свою очередь требует совершенствования политического сознания людей. Главная задача деятельности пресс-службы – обеспечение новостями, но при этом необходимо осознавать, что это не рекламное агентство, ведь информация должна быть фактически точной. Общение, будучи сложным социально-психологическим процессом взаимопонимания между людьми, осуществляется как и с помощью речевого (вербального) общения, так и с помощью неречевого (невербального) общения. Задача пресс-службы заключается во взаимодействии со СМИ, организации положительного имиджа, информационном обеспечении людей о жизни и деятельности партии в максимально доступной форме и т. д.

Возникает необходимость раскрыть особенности организации PR-деятельности органов государственной власти, которые выглядят следующим образом:

1. Данная PR-деятельность обращает интересы своей политической партии не индивиду и потребителю, а гражданину.

2. Взаимодействие гражданина и какого-либо госучреждения в управлении государством главным образом реализуется благодаря возможности PR оказывать влияние на структуры власти намного шире, чем, например, в коммерческой структуре.

3. Критерием эффективности работы пресс-службы является уровень политической поддержки гражданами. Таким образом, PR-отдел в политической сфере занимается управленческой деятельностью, которое направлено на эффективное взаимодействие государства и общества, установление взаимовыгодных отношений между властью и обществом.

Основной формат работы пресс-службы – это организация брифингов, интервью, круглые столы, мониторинг СМИ. Пресс-центры госструктур выполняют двойственную функцию: предоставляют информацию, соответствующую интересам общества так, чтобы она не противоречила интересам ведомства. Они должны уметь, прежде всего, максимально влиять на то, какая информация об администрации и проводимой ей политики появится в СМИ. Таким образом, главные функции пресс-центра –

это информационная, аналитическая и организационная. Ее главными целями являются не только информирование всех граждан, но и разъяснение экономической и социальной политики в различных сферах путем постоянного взаимодействия со СМИ, а также формирование объективного общественного мнения о деятельности той или иной партии, создание имиджа и поддержка положительной репутации.

М. В. Морарь, д-р політ. наук, проф., ТДАУ, Мелітополь
morar.nikolay@mail.ru

РОЛЬ ПАРТІЙНОЇ ІДЕОЛОГІЇ У ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

Сьогодні не можна, фактично, знайти жодної країни у світі, яка б не переживала перетворення певної форми, перехід останньої в якусь нову форму з якісно новим змістом. Ці процеси відбуваються і у трансформаційних суспільствах, у тому числі і в Україні. Особливе місце в них посідає партійна ідеологія.

Це зумовлено насамперед посиленням ролі ідеології у трансформаційних суспільствах. Людина і суспільство живуть в ідеологічному просторі так само, як у світі культури, політики, економісти. Бо ідеологія – це система поглядів та ідей, в яких відображається ставлення до дійсності через призму інтересів тих чи інших соціальних верств та спільнот.

Варто відзначити, що безідеологічних, безідейних суспільств об'єктивно не існує. Ідеологія – це духовний фундамент, на якому будується свідомість людини. Кожна нація, як слушно відзначає М. Обушний, має свою ідеологію і жодні зміни у суспільному житті не спроможні знищити те, що закладене в природі людини – потребу в ідеології як в усвідомленій меті суспільної діяльності [Обушний М. І. Партіологія : навч. посіб. / М. І. Обушний, М. В. Примуш, Ю. Р. Шведа ; за ред. М. І. Обушного. – К. : Арістей, 2006. – С. 112].

Ідеологія створює фундаментальну систему цінностей суспільства і держави, формулює стратегічні цілі, виходячи з корінних інтересів правлячої еліти і тих соціальних сил, на які вона спирається. А ідеології, у свою чергу, презентуються відповідними політичними партіями, громадськими об'єднаннями, рухами, групами інтересів, беручи участь у діяльності яких, громадяни реалізують власні інтереси, запити і потреби, підтримують або не підтримують формальну владу та її структуру.

Найдієвішим засобом перетворення волі індивідів у колективну волю, забезпечення участі громадян у формуванні політики держави є саме політичні партії, кожна з яких має власні ідеологічні засади, систему норм і цінностей, що зорієнтовані та розраховані на конкретні соціальні групи.

Таким чином, політична ідеологія – це основа партійного життя, адже партії через систему поглядів і політичних оцінок мобілізують людей та

направляють їхню діяльність на творення відповідних ідеологій соціальних систем. Використовуючи слова відомого американського політолога Дж. ла Паломбара, партія є носієм ідеології чи певної системи орієнтацій ідеологічного характеру [Філософія політики : підр. / В. П. Андрущенко та ін. – К. : Знання України, 2003. – С. 182].

Партійна проблематика, яка безпосередньо стосується і теми дослідження, знайшла своє різноманітне висвітлення в роботах таких представників політичної думки – Л. Губерського, М. Михальченко, М. Обушного, В. Литвина та інші. Багато цікавих ідей виявлено автором у публікаціях М. Головатого, А. Пахарева, Ф. Рудича, В. Якушика та інші. Необхідність розробки даної проблеми зумовлена насамперед посиленням ролі партійної ідеології у трансформаційних суспільствах, у тому числі і в Україні, у якій зареєстровано біля 200 партій. Кожна політична партія розробляє свою партійну ідеологію чи політичну платформу. Більшість партіологів розглядають політичну платформу як теоретико-методологічне підґрунтя партії, що покликане дати уявлення про те, яку політику в різних сферах суспільного життя буде проводити партія, яких змін і рішень вона вимагає від існуючої влади й які зміни вона сама здійснить, якщо виборє державну владу. Партія формулює свою програму на основі відповідної ідеології і трактує її як застосування ідеологічних підходів до конкретно-історичних умов.

Сучасну багатопартійність в Україні за роки державної незалежності можна розглядати як структуровану навколо трьох політичних напрямів: лівої, правої та центристської орієнтації. Безумовно, в середині кожного є помітні розбіжності, окремі тактичні та ідеологічні положення, але вони мають лише організаційний характер. Знайомство з партійними ідеологіями сучасних українських партій дає змогу стверджувати, що вони фактично дотримуються ідентичних програмних платформ. Крім того, як справедливо вважає М. Михальченко масштаб проблем державного будівництва, економічних і політичних реформ не співвідноситься з цілями, засобами і способами діяльності партій. Більшість із сучасних українських партій не є повноцінними суб'єктами політичного життя, партійні ідеології абстрактні, не цілеспрямовані і не мають конкретного ціннісного змісту.

Партійні лідери, партійні еліти не харизматичні, не яскраві і не бажають об'єднуватися заради майбутнього України [Михальченко М. Корупція в Україні: політико-філософський аналіз : монографія / М. Михальченко, О. Михальченко, Є. Невмержицький. – К. : ІПІЕНД імені І. Кураса НАН України, 2010. – С. 127]. Історія України свідчить, що вона була сильною тоді, коли головні політичні сили об'єднувалися навколо загальної мети. Тому, процеси, які відбуваються в політичному житті країни, особливо на фоні майданських подій 2013–2014 років, вимагають появи нового типу партійних лідерів, які були б налаштовані на консолідацію суспільства, що дає населенню нові ідеї, ідеали.

Класичні європейські критерії класифікації партій на: а) ліві; б) центр; в) праві (ліберальні, консервативні та ін.) в Україні не працюють. Варто

підкреслити, що процес трансформації суспільства характеризується протиріччям між усталеними традиційними цінностями народу, його культурою і тими ліберальними цінностями, яких вимагає сьогодення. Розпад традиційної спільноти, поява в ній угруповань населення із протилежним способом мислення і життя ведуть до розколу світоглядної основи спільноти. Тому ідеологія повинна, відповідати життєвим реаліям і, головне, врахувати інтереси широких верств населення. Бо, як кажуть на Близькому Сході, тисячу нових храмів не гарантують й на сантиметр наближення людини до Бога.

На наш погляд, ключовими цінностями ідеології будь-якої партії повинна стати відчуття відповідальності за долю країни, патріотизм, гуманізм, демократія, соціальна справедливість. Це і є основними напрямками партійної ідеології у формуванні громадської думки та громадського виховання.

У цьому контексті, слід відзначити, що, окремі правові системи прямо встановлюють, що партія здійснює діяльність, спрямовану на поліпшення громадського виховання. У деяких державах на рівні закону конкретизують цю функцію. Законодавство в Україні, не містить прямих посилення на виховану функцію політичних партій. На наш погляд, варто перебороти стереотипи минулого і повернутися до цього питання. Можна цілком погодитися з дослідниками, які пропонують виділити функцію громадського виховання.

На нинішньому етапі розвитку українського суспільства актуальним для партійної ідеології відтворення системи цінностей, які б об'єднували учасників політичного процесу, здатних консолідувати українську громаду і привести український народ до злагоди і процвітання.

***Н. Ю. Ротар, д-р політ. наук, проф.,
ЧНУ ім. Ю. Федьковича, Чернівці
nata_rotar@ukr.net***

МАРКЕРИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ УДАРУ НА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2012 р.: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВИМІР

Базовим ідентифікаційним маркером в електоральному процесі є концептуальна складова передвиборної партійної програми, в якій у сконцентрованому вигляді відображено програмні установки політичної партії та її позиція з актуальних питань політичного дискурсу. Аналіз передвиборної програми УДАРу дозволив встановити, що модель європейських цінностей розуміється як бажана для українського суспільства: шляхом формування нового типу відносин між громадянином і державою Україна "зможе вирватись із кола зубожілих корумпованих режимів і приєднатися до європейської спільноти" та досягти європейських стандартів життя – відмовитись від політики дешевої робочої сили, перейти

до прозорості і ефективної соціальної політики, сприяти оздоровленню нації, забезпечити якісну освіту, підтримати український культурний продукт [Передвиборна програма Політичної партії "УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка" "Від успіху людини – до успіху країни" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP502?pt001f01=900&pf7171=55>].

Традиційно, у передвиборчому дискурсі використовують три основних способи артикуляції маркерів ідентифікації – звернення до раціонального, звернення до морального та звернення до емоційно-психологічного рівнів засвоєння політичного. Специфікою передвиборчої кампанії 2012 р. було те, що більшість політичних партій, поширюючи маркери ідентифікації, які стверджують Ми-ідентичності, спиралися на механізм звернення до раціонального. Найбільше маркерів Ми-ідентифікації через звернення до раціонального було створено УДАРом, адже ця політична сила, пропонуючи власні інтерпретації основних європейських цінностей, оминула увагою інтерпретацію тільки однієї найважливішої європейської політичної цінності – свобода. Стосовно інших базових європейських цінностей поширювалися такі маркери ідентифікації: Права людини: Я мечтаю о стране, дружелюбной к своему гражданину ... Другими словами: хочу жить в Европе, но при условии, что страна будет называться Украиной [Ольга Герасимьюк: "Мне не нужен депутатский иммунитет" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kp.ua/daily/081012/359857/print>]. (Маркер – рівність прав для всіх громадян); Демократія: Европа очень огорчена откатом на демократическом пути, произошедшим в нашей стране. Друзья из разных стран чрезвычайно озабочены тем, как помочь украинцам отстаивать свои права и свободу, вернуть им ценности, к которым вольнолюбивая Украина так стремилась [Там же]. (Маркер – євроінтеграція); Демократичні інститути: Необходимо вернуть стране парламент как независимый орган власти [Кличко – о том, за какую справедливость борются украинцам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://klichko.org/ua/news/publications/vitaliy-klichko-o-tom-za-kakuyu-spravedlivost-borotsya-ukraintsam>]. (Маркер – парламент); Солідарність: Мы хотим отказаться от политики дешевой рабочей силы, потому что именно эта практика – платить копейки наемному сотруднику – делает столь ощутимым разрыв между богатыми и бедными в нашей стране [Там же]. (Маркер – Європейські соціальні стандарти); Правова держава Очень важно провести реальную реформу судебной системы. Первое – необходима выборность судей [Там же]. (Маркер – необхідність реформ); Толерантність Мы единственная партия, которая имеет значительную поддержку по всей стране. И наша задача – объединить – не раскалывать страну вопросами языка, национальности, отношения к НАТО, Европейскому или Таможенному союзам. ...наша задача – быть партией всех украинцев, а не какого-то отдельного региона... [Виталий Кличко: наш рейтинг растет, и многих это сегодня серьезно беспокоит [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.kommersant.ua/doc/2041187>]. (Маркери – необхідність об'єднання країни); Політичний плюралізм Опоненти наші – це Партія регіонів і її сателіти. Ми не видим возможности создания политического альянса с Партией регионов и с коммунистами, потому что у нас расходятся представления о будущем нашей страны [Виталий Кличко: предвыборная кампания на Украине была очень грязной [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ria.ru/interview/20121026/907029312.html>]. (Маркери – опозиція; політичні альтернативи); Приватна власність Представники "Удару" виступають за дерегуляцію і ліберальну економіку [Ірина Геращенко: "Удар" – це рятівне коло опозиції" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://klichko.org/ua/news/publications/irina-gerashchenko-udar-tse-ryativne-kolo-opozitsiyi>]. (Маркер – ліберальна економіка); Громадянське суспільство Наша передвиборча програма також передбачає зміцнення громадянського суспільства через незалежні інститути та обмеження повноважень центрального уряду [Віталій Кличко: Україна має шанс повернутися до Європи (Financial Times) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://klichko.org/ua/news/publications/ukraines-chance-to-return-to-europe-financial-times>]. (Маркер – діалог з владою).

Оцінюючи сукупність запропонованих УДАРом маркерів Ми-ідентифікації, варто наголосити, по-перше, що вони найбільше відповідають європейському прочитанню політичних цінностей та є потенційно найменш конфліктогенними; по-друге, відсутність маркування політичної цінності свобода пов'язане, на нашу думку, з прагненням уникнути проблеми вибору пріоритетності в системі свобода – рівність, яка і сьогодні залишається проблемою для європейських демократій.

Передвиборний дискурс УДАРу в емоційному зрізі є безоб'єктним, тобто Вони можуть довільно визначатися тими виборцями, які відреагували на Ми-ідентифікаційні маркери УДАРу. Так, конкретизуючи політичну цінність права людини, О. Герасим'юк наголошує, що "прожитковий мінімум має давати людині можливість бути людиною, а не жебраком. І про це треба дбати владці, а не вивозити капітал в офшори або витрачати на вибори правлячої партії бюджетні гроші і не видавлювати з людей податки на свої потреби". Визначаючи маркером розриву з Ми-ідентифікаціями категорію "жебрак", у виборця залишається можливість довільної інтерпретації категорій "влада" та "правляча партія", адже вивозили гроші в офшори не тільки в електоральному циклі 2007–2012 рр., а бюджетні кошти витрачалися на передвиборчі кампанії правлячих партій усього періоду незалежності України. Подібна безоб'єктність характерна й для емоційного розмежування з Вони в інтерпретації цінності толерантність. Проте, що це є свідомо обрана тактика УДАРу, яка залишає можливість для участі в різнопланових коаліціях після виборів, свідчить й партійна позиція, оприлюднена в нетиповій для М. Матіос манері: "Чи можна до цього часу намагатися ділити націю на "своїх" і "чужих" за мовним, регіональним або політичним принципом? ... Ні, ні, ні і ще раз ні! Немає хороших чи

поганих націй, країн, народів. Є конкретні погані люди. Або непогані. Чесні або лиходії. Негідники або порядні. Людське в людині не залежить від ідеологій, ні від часу, ні від влади, а тільки від виховання, Бога і совісті. ... Поділ за названими вами принципом це дуже велике гальмо для перспективи будь-якої країни, не кажучи вже про Україну". Тобто Вони (Хто?) поділяють громадян України на своїх та чужих, а Ми (УДАР) цього не робитимемо. Відповідь на питання "Хто Вони?" кожен дає для себе індивідуально – це політичні противники (КПУ), політичні конкуренти (Партія регіонів) чи імовірні партнери (ВО "Свобода" та ВО "Батьківщина").

Отже, УДАР, як партія, що перебувала у 2012 р. на етапі "спливання", для забезпечення максимально можливої підтримки виборців, поширювала найбільш нейтральні маркери Ми-ідентифікації стосовно усього спектру європейських політичних цінностей, уникаючи, там, де це можливо, конкретизації суті Вони. Загалом, процес поширення європейських цінностей та формування реакції на відповідні маркери ідентифікації нерозривно пов'язаний з процедурою виключення маркерів Вони, заснованої на антагонізації зовнішніх до європейських цінностей "ворожих" ідентичностей. Відповідно, європейське Я політичних партій в Україні здатне конституювати себе тільки в діалозі, протиставляючи чи порівнюючи свої маркери ідентичності з іншими.

А. Ф. Руденко, асп., ДНУ, Донецьк
annrudenko@gmail.com

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ У СУСПІЛЬСТВІ СПОЖИВАННЯ

Сучасна політика в значному ступені є атрибутом споживчого суспільства. Політики продукують послуги і нематеріальні товари (політичні партії, ідеї, програми). Виборці, що вподібнюються споживачам, обирають їх, сплачуючи капіталом політичним. Політична пропаганда трансформувалася в рекламу. На другий план відійшли такі партійні характеристики, як ідеологія, соціальна база, організаційні структури. Їх замінюють нові символічні форми у вигляді візуальних знаків, символів, політичних іміджів і брендів. У процес виробництва нових символічних форм залучаються нові суб'єкти: іміджмейкери, політичні технологи, політичні консультанти. Професійний підхід до забезпечення політичних кампаній полягає лише в успішності презентацій політичних проєктів.

Автор мав на меті розкрити специфіку позиціонування політичних партій за умов суспільства споживання.

Дослідженням різних аспектів політичних партій в Україні займаються М. Обушний, А. Романюк, М. Примуш, Ю. Шведа. Питаннями символізації політичних партій на пострадянському просторі займаються такі науковці, як Н. Грибакіна, Л. Степнова, І. Недяк, Л. Павлюк.

Важливим елементом партійного дизайну є позиціонування партії на політичному ринку, спрямоване на формування у суспільній свідомості

стійкого образу партії. Якщо в індустріальному суспільстві мова йшла про ідеологічний образ, то за умов суспільства споживання ідеології вже не виступають як інтегруюча та мобілізаційна сила. Партії не прямо заявляють про свої ідеологічні принципи, а тільки їх позначають, конструюючи подібність ідеології.

Споживання предметів, тобто партійних пропозицій, за Ж. Бодрійяром (J. Baudrillard), автором концепції "суспільство споживання", сьогодні не пов'язане з їх сутністю (ідеологічно-ціннісних орієнтирів чи національно-державницьких традицій) – йдеться про відчужені знаки предметів, які існують лише у зв'язку один з одним. Надлишок предметів споживання (політичних пропозицій) вказує на "уявний" достаток, що Ж. Бодрійяр (J. Baudrillard) протиставляє "справжньому" достатку. Символи підмінюють собою дійсність, формують у свідомості людей асоціації та стереотипні образи того, що не існує в реальності. Потреби виробляються разом з товарами, які їх задовольняють (штучно першочергові проблеми мови, федералізації, геополітичного вибору). Останні перетворюються на "симулякри", тобто знаки, які імітують і замінюють реальність [Бодрийяр Ж. К критике политической экономии знака / пер. с фр. Д. Кралечкина. – М. : Академический проект, 2007. – С. 91], та є порожньою, не пов'язаною з об'єктивними смислами формою.

У цьому ракурсі партії представляють вже собою не просто політичний інститут, а знаки нової політичної гіперреальності, в якій не існує реальної політичної боротьби, а є тільки боротьба символічна. Політика, як вважає Бодрійяр, набуває форми гіперреальності. Партії не відстоюють і не борються за щось реальне. Проте вони протистоять один одному, "симулюючи опозицію" [Кирсанова Н. П. Партии в символическом пространстве политики [Электронный ресурс] // Теория и практика общественного развития. – 2013. – № 5. – Режим доступа: <http://www.teoria-practica.ru/-5-2013/sociology/kirsanova.pdf>].

Виробники політичних продуктів застосовують будь-яку кількість художніх і графічних зображень, щоб додати політичним пропозиціям привабливість в очах потенційного споживача.

Фірмовий колір, шрифт, логотип або слоган, – все це стало невід'ємним атрибутом політичного послання, а домінуючий жанр представлено різного роду масовими видовищами [Овруцкий А. Политический маркетинг в потребительском обществе // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – К., 2008. – Спецвипуск: Політичний менеджмент. – С. 273].

Продукти та пропозиції наповнені знаками та символами, тобто вони вбирають у себе відносини позначення між тим, що позначає і позначуваним. Символічного значення набувають не тільки образи, але і кольори.

Для суспільства споживання важливим є культ тіла, більш того встановлюється фетишизація людини, що знаходить відображення в орієнтації виборців на персональний чинник політичних проектів.

Подібні фактори привабливості товару акумулюються у свідомості споживача, і потім формують ціннісні орієнтації окремої людини і масо-

вої аудиторії, які, зрештою визначають лояльність до політичного проекту. Споживання сьогодні є двигуном, який приводить у дію все суспільство. У політичній сфері споживання також є рушійною силою, що визначає вибір громадян, які і є споживачами на політичному ринку.

Консумеризація політичної поведінки, як зазначає російська дослідниця С. Пшизова, стає наслідком зміненого ставлення громадян до традиційних демократичних інститутів. Вона стала способом подолання дистанції між світом політики, який дедалі все більше і більше професіоналізується, і суспільством у ситуації, коли втрачають значущість існуючі канали зв'язку і впливу [Пшизова С. Н. От "гражданского общества" к "сообществу потребителей": политический консьюмеризм в сравнительной перспективе (I) // Полис. – 2009. – № 1. – С. 112].

При цьому споживчу вартість товарів Ж. Бодрийяр (J. Baudrillard) замінює на символічну вартість [Наумов В. Н. Модели поведения потребителей в маркетинговых системах : учеб. пособ. / под ред. Г. Л. Багиева. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2009. – С. 21]. Прийнятий виборцями символ визначає ступінь лояльності до політичної партії, та є за висловом Ж. Бодрийяра (J. Baudrillard), "умовним рефлексом контрольованих почуттів" [Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляции. Философия эпохи постмодерна. – Минск : Красико-принт, 1996. – С. 74], тобто готовність робити повторні покупки товарів з ярликом. Виборець, побачивши символ, повинен прокласти асоціативний шлях не лише до "власника" цього символу, але й до його політичних атрибутів – ідеології, програми, обіцянок, можливостей, які перетворюють політичні партії у своєрідні проекти позиціонування на політичному ринку – бренди.

Бренд з точки зору споживача – не лише набір товарів, послуг, їх особливостей чи відмінних рис у чистому вигляді. Бренд, у першу чергу, це набір відчутних і невлених вигод, які несе в собі споживання товару, або послуги, що володіє конкретними ідентифікаційними символами. У сучасному світі спостерігається чітка тенденція переходу всіх вигод у невлених сферу: на заповнених товарами ринках будь-який конкурент може повторити технологію, скопіювати зовнішній вигляд продукту або суть послуги. Повторити неможливо тільки віртуальні, уявні, ілюзорні вигоди і особливості. І саме ці невлених, часто неусвідомлювані споживачем вигоди і змушують споживача ставати прихильником бренду [Вухров А. Н. Бренд в системе современного маркетинга: концептуальные основы и политическая практика : автореф. дис. ... канд. полит. наук. – М., 2005. – С. 5]. Саме політичні бренди формують так звану політичну стабільність в сучасному світі і набуття бренду може дозволити партіям посилити зв'язок з масами, спиратися на довгострокові переваги виборців, забезпечити собі політичне довготривале життя.

Таким чином, за сучасних умов ключовим аспектом партійного виробництва стає не товарний, а символічний аспект, пов'язаний із брендом, як набором асоціацій суспільної свідомості.

РОЗРІЗНЕННЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ З ДОМІНУЮЧОЮ ПАРТІЄЮ ТА ПАРТІЄЮ-ГЕГЕМОНОМ

На даний момент у світі існує понад 190 держав. Майже кожній з них притаманний той чи інший тип партійної системи, за винятком тих країн, де діяльність політичних партій заборонена (Саудівська Аравія, Оман). Прийнято вважати, що наявність багатопартійності є однією з умов демократичного політичного режиму в тій чи іншій державі. Не можна однозначно говорити про правильність чи хибність цієї думки. Так, існування політичних партій є однією з ознак громадянського суспільства. Вони є проміжною ланкою між ним та державою. Але в залежності від того чи належать політичні партії до громадянського суспільства, чи вони повністю включені в сферу держави, можна говорити про демократичний, авторитарний чи тоталітарний тип політичного режиму, який притаманний останній. Цю думку можна підтвердити розрізненням партійних систем з домінуючою партією та партією-гегемоном.

Доволі часто ці дві партійні системи просто ототожнюються, що не є коректним. Наприклад в Корейській Народно-Демократичній Республіці від початку її заснування правлячою є Трудова Партія Кореї і в Сінгапурі, з часу отримання ним незалежності, при владі незмінно перебуває партія "Народна дія". Але політичний режим в КНДР характеризується як тоталітарний, а в Сінгапурі – як демократичний. Ключем до розрізнення даних типів партійної системи є якісний критерій. Він полягає в наявності чи відсутності політичної конкуренції. Власне це є фундаментальною ознакою розрізнення домінуючої партії та партії-гегемона. В КНДР крім ТПК існують також Соціал-демократична партія Кореї та партія Чхондогьо-Чхонудан, які мають своє представництво в парламенті. Але вони утворюють з ТПК Єдиний Демократичний Вітчизняний Фронт на підставі того, що СДПК та ПЧЧ визнають керівну роль партії-гегемона. Це є свідченням відсутності ідеологічного плюралізму, а отже – політичної конкуренції. Це розкриває другу ознаку розрізнення, а саме – інтеграція політичних партій у систему державної влади, яку здійснює партія-гегемон. Тобто такі партії-сателіти фактично не можуть впливати на конфігурацію політичної системи.

Відсутність політичної конкуренції, яка унеможливорює ідеологічний плюралізм, та включення партій-сателітів у систему державної влади свідчить про поглинання державою громадянського суспільства. Такий стан репрезентується в тоталітарному політичному режимі, який має місце в КНДР. Тобто партійна система з партією-гегемоном завжди передбачає тоталітарний або авторитарний політичний режим. Що ж до Сінгапура, то варто відзначити те, що його партійній системі притаманна наявність політичної конкуренції. Крім партії "Народна Дія", в парламенті даної держави представлені Робітнича партія Сінгапура та Сінгапурська народна пар-

тія. Вони мають зовсім інші ідеологічні платформи, які протиставляються програмі НД. РПС та СНП не інтегруються домінуючою партією в систему державної влади, тому що уряд формується нею одноосібно – це є однією з ознак цього типу партійної системи. Більше того, "Народна дія" отримує свою владу шляхом перемоги на чесних та конкурентних виборах, на відміну від ТПК в КНДР, про що вже раніше було згадано. Довгий час перебуваючи при владі в Сінгапурі, НД забезпечила легальний статус опозиції в спеціальному законі. Це говорить про те, що не лише фактично, а й юридично забезпечується поле політичної конкуренції, тобто домінуюча партія визнає існування супротивників та ідеологічний плюралізм (наприклад 3 місця в парламенті в обов'язковому порядку закріплюються за опозиційними партіями незалежно від результату виборів).

Таким чином, партійній системі з партією-гегемоном притаманні такі ознаки: 1) наявність декількох політичних партій при абсолютному пануванні однієї з них; 2) відсутність політичної конкуренції; 3) інтеграція політичних партій у систему державної влади партією-гегемоном; 4) наявність авторитарного або тоталітарного політичного режиму. Для партійної системи з домінуючою партією характерним є: 1) наявність декількох політичних партій; 2) безперервна перемога однією з партій у конкурентній боротьбі на виборах (протягом 25 років); 3) одноосібне формування домінуючою партією уряду; 4) наявність демократичного політичного режиму. Дане розрізнення дозволяє охарактеризувати фактично встановлений в досліджуваній країні політичний режим. Наприклад, Конституцією КНДР проголошується й встановлюється демократія. Але, проаналізувавши її партійну систему на основі вище зазначених ознак, можна констатувати факт того, що це насправді тоталітарна держава. І це стосується не лише КНДР, а також таких держав як Нігерія, Таджикистан, Казахстан, в яких де-юре встановлено демократію, а де-факто – авторитаризм. Такі ж країни як Сінгапур, Мексика, Швеція (40–70 рр. XX ст.), де також протягом довгого часу панує одна політична партія, насправді є демократичними. Про це дозволяє говорити характер їхніх партійних систем, які не є гегемоністськими, а саме з домінуючою партією.

Тому розглядаючи держави, де протягом 25 і більше років панує одна політична партія, слід чітко розрізняти вище описані типи партійних систем. Це уможливить правильне трактування наявного в ній політичного режиму й відповідно ознайомить з фактичним станом забезпечення прав і свобод в досліджуваній країні.

С. А. Теслюк, асп., КНУТШ, Київ
s/sveta@gmail.com

СПЕЦИФІКА ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В ШВЕЙЦАРІЇ

Згідно з результатами аналітичного дослідження "Індекс демократії країн світу 2012 року" (Democracy Index 2012), представленого компанією The Economist Intelligence Unit (аналітичний підрозділ британського

журналу Economist), Швейцарія займає 7-ме місце в світі за рівнем демократії серед 167 країн, які були включені в дослідження [Economist Intelligence Unit: Индекс демократии стран мира 2012 года // Центр гуманитарных технологий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/2013/03/19/5679>].

За регламентом політичних партій Швейцарії їх діяльність в основному фінансується за рахунок членських внесків і пожертвуваль. ВШвейцаріїприймаютьвикористовуватип'ятьджерелфінансування:

- 1) щорічні внески від членів партії;
- 2) пожертвуваль і подарунки;
- 3) доходи від продажу продуктів і послуг;
- 4) внески парламентської групи;
- 5) внески членів парламенту, суддів і від старших членів уряду, які належать до партії [A service of the Confederation, cantons and communes [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.ch.ch/en/party-funding>].

Але нинішній системі фінансування політичних партій Швейцарії (яка є державою-учасницею ОБСЄ та державою-членом Ради Європи) не вистачає прозорості, а окремі рекомендації GRECO, ОБСЄ/БДІПЛ, Венеціанської комісії щодо фінансування політичних партій, які були підготовлені як інструмент для допомоги державам-учасникам ОБСЄ та державам-членам Ради Європи, не виконуються.

Специфіка фінансування політичних партій в демократичній Швейцарії полягає в наступному: по-перше, політичні партії можуть отримувати необмежені кошти з будь-якого джерела, в тому числі іноземних донорів, корпорацій та анонімних джерел; по-друге, відсутні ліміти витрачання коштів під час проведення передвиборчих кампаній; по-третє, політичні партії не повинні звітувати на регулярній основі чи до та після проведення виборів для розкриття фінансової інформації та фінансових донорів; по-четверте, відсутні організації, які виконують роль овертсайту та відсутні санкції за невиконання фінансової дисципліни [International IDEA Institute for Democracy and Electoral Assistance [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.idea.int/uid/countryview.cfm?id=42>].

"Політичні партії Швейцарії не розкривають повністю свої джерела фінансування, що неминує викликає підозри простих громадян, які звикли до того, що вони легко можуть отримати доступ до звітів великих організацій. Проблема також пов'язана з відсутністю закону, що зобов'язує партії чітко вказувати, звідки беруться гроші", – розповів "Нашій Газеті.ch" Жан-П'єр Меан, президент швейцарського відділення Transparency International [Рахимов А. Коррупцированная Швейцария [Электронный ресурс] // Наша газета. – 11.07.2013. – Режим доступа: <http://www.nashagazeta.ch/news/politica/15914>].

Реформування механізмів фінансування політичних партій Швейцарії має відбуватися з врахуванням окремих рекомендацій GRECO, ОБСЄ/БДІПЛ, Венеціанської комісії, а саме:

- 1) обмеження приватних внесків;
- 2) виділення державної фінансової підтримки;
- 3) збалансованість приватного та державного фінансування;
- 4) підвищення прозорості фінансування та витрат політичних партій;
- 5) обмеження витрат на проведення передвиборчої кампанії [Swiss Confederation Federal Assembly Elections 23 October 2011 OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/odihr/87417>].

У свою чергу Томас Крістен, генеральний секретар швейцарських соціалістів (SP) в інтерв'ю порталу swissinfo.ch зазначив, що "фінансова прозорість партійної діяльності для нас є центральною проблемою", тоді як швейцарський політолог Марк Бальзигер вважає, що свою роль тут може відігравати в цілому характерна для Швейцарії та швейцарців звичка не обговорювати "інтимні" фінансові проблеми "на людях" [Российский Государственный Гуманитарный Университет. Финансирование швейцарских партий остается "темным" делом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://swiss-ce.rggu.ru/news.html?id=1562357>].

Підсекція

"ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА"

*П. І. Боднар, студ., КНУТШ, Київ
peterbodnar1213@gmail.com*

ВЗАЄМОДОПОМОГА В ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Взаємодопомога – це перспективна основа громадянського суспільства. Цим воно якісно відрізняється від держави. З точки зору прихильників концепції суспільного договору, як от Т. Гобса, держава створена для того, щоб вирішити протиріччя між громадянами і забезпечити їх безпеку. У його уявленні держава деспотична, вона володіє "монополією на легальне насильство" і з легкістю нею користується заради підтримання спокою. А чим же є громадянське суспільство? За найбільш загальним визначенням це "сфера недержавних відносин". У нього немає "монополії на насильство", воно демократичне, не ієрархічне і не бюрократичне. Завдяки чому це стало можливим? Завдяки здатності людей до взаємодопомоги.

Термін взаємодопомога ми визначаємо, як здатність людей безкорисно використовувати власні ресурси(фінанси, час, зусилля ітд...) задля допомоги іншим людям та отримувати цю допомогу від них. Це трактування було представлено одним з теоретиків анархізму П. Кропоткіним [Кропоткин П. А. Взаимная помощь, какъ факторъ эволюціи. – СПб. : Товарищество "Знание", 1907]. На основі досліджень різних видів тва-

рин, а також примітивних людських суспільств, він зробив висновок, що взаємодопомога є однією з дієвих сил людської спільноти на рівні з "конкуренцією". Це стало основою для його власної анархічної політичної теорії, однак розуміння феномену взаємодопомоги надзвичайно важливе для розуміння сучасного громадянського суспільства.

Чим є громадянське суспільство у наш час? Своєрідною соціальною мережею, що розгортається як в межах окремих держав так і в масштабах цілого світу. Що об'єднує цих людей? Довіра та спільні цінності. Ці люди не є формально впорядкованими чи підпорядкованими, але вони довіряють діям, словам та висновкам одне одного. Саме це робить взаємодопомогу можливою.

За нормальних умов характерним прикладом такого явища є благодійність. Люди не отримують жодної вигоди від неї, та й сама вона спрямована, частіше за все, на незнайомих людей. Звісно, частково тут роль грає вплив громадської думки, бажання слави, поваги ітд...однак часто благодійність виходить далеко за їх межі.

Людей до неї штовхає певне відчуття відповідальності за істот свого виду. Думка, яку можна виразити словами. "Якщо я можу врятувати чуже життя, доклавши мінімум зусиль, можливо, колись інша людина докладе цих зусиль заради мене". Жодних гарантій, лише кантіанський імператив, що штовхає до дій.

Що це дає людині? Задоволення однієї з базових цінностей чи то потреб – безпеки. Вона наче робить вклад в неформальний страховий фонд. Цей фонд дає їй значно більше, ніж навіть реальну безпеку(яку більшість менш забезпечують правоохоронні органи та медицина), він дає їй "відчуття безпеки" та приналежності. Взяти хоча б ініціативу The Giving Pledge [<http://givingpledge.org/>], обіцянка, дана кількома десятками мільярдерів з усього світу, віддати половину свого статку на потреби доброчинності. Її важко мотивувати якимось раціонально, однак, якщо подивитись з іншого боку: через високий соціальний статус ці люди значну частину життя прожили в ізоляції від суспільства і цим вчинком вони наче відновлюють старий зв'язок та знову відчують цю колективну приналежність.

Ще цікавіше "взаємодопомога" діє в екстраординарних умовах. Наприклад, під час різноманітних катастроф, акцій протесту, страйків, війн і тому подібне. Люди в цих умовах здатні не лише поділитися тою частиною ресурсів, що не є необхідними для виживання, але й поставити під загрозу власне життя заради забезпечення виживання інших. Саме в таких умовах люди часто проявляють небачену солідарність стосовно одне одного. Допомога іншим стає для них певним внутрішнім обов'язком, який підштовхує до дій. Часто такі умови дозволяють подолати тривалі суперечності. Чудово це ілюструє так зване явище "землетрусної дипломатії" між Грецією і Туреччиною, коли внаслідок серії землетрусів, жителі обох країн допомагали постраждалим з обох сторін не зважаючи на тривалий конфлікт між країнами, що на той час ще не вичерпався.

Що на мою думку є найважливішим для розуміння взаємодопомоги? Найважливішим є "відчуття безпеки та приналежності", яке вона

створює у суспільстві. Тут варто згадати Фрома. Він пише: "Свобода принесла людині незалежність і раціональність власного існування, однак в той же час, ізолювала її та пробудила відчуття власного безсилля і тривоги" [Фромм Э. Бегство от свободы. – М. : АСТ ; Минск : Харвест, 2005]. Результатом стала "втеча від свободи", якою автор пояснює ріст авторитарних та тоталітарних режимів ХХ століття. Найкраще це видно на тоталітарній Німеччині чи СРСР, про яких писав Фром, та теоретик тоталітаризму Х. Арендт [Арендт Х. Джерела тоталітаризму. – К. : Дух і літера, 2005. – 584 с.]. Люди там були максимально атомізовані і вони втратили довіру одне до одного. Без довіри мови не могло бути про взаємодопомогу, оскільки в такому випадку вона сприймалась як даремна втрата ресурсів на потенційного ворога. Однак держава, навпаки, виступала з одного боку благодійником, єдиним, що здатен врятувати, а тому потребувала усіх можливих зусиль її громадян. Тобто, держава виступала єдиним варти довіри суб'єктом, а суспільство навпаки "повним внутрішніх і зовнішніх ворогів".

Під час антиурядових протестів у різних країнах в різну добу (Празька весна, протести в рад. Польщі, революції 1968 р.), ми чудово спостерігаємо протилежне явище. Держава втратила всю довіру до себе, а різні групи громадян об'єднали єдине бажання позбутись такої держави. Дух будь-яких протестів завжди висловлювали їх гасла, гасла антиурядових маніфестацій часто можна звести до одного: "Нас дістало".

Втративши довіру до себе, держава перестала бути благодійником. Натомість цю довіру отримали люди об'єднані гаслом "Нас дістало". Лише від них людина чекала допомоги і прагнули допомагати. Однак, на відміну від ієрархізованої держави, громадянське суспільство не вимагало підкорення, воно взагалі нічого не вимагало, воно пропонувало різні шляхи вирішення та співіснування. І воно позбавило людей тривоги та самотності, так характерних для тоталітарних режимів. Громадянське суспільство надало людям втрачене відчуття "безпеки та приналежності". Звісно, вони й надалі перебували в небезпеці, але тепер вони не були самотні в незрозумілому світі, де можна було чекати небезпеки навіть від сусідів, світ знову став зрозумілим і поділився на джерело небезпеки та "безпечну зону". Як результат, люди докладали просто надзвичайних зусиль для того, щоб зберегти і розширити свою "зону безпеки" і захистити тих, хто в неї входить.

В. Ю. Вилков, канд. филос. наук, доц., научн. сотр., КНУТШ, Киев
vilkof@voliacable.com

КОНЦЕПТ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАЦИИ В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОГО ГУМАНИТАРНОГО И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОГО ЗНАНИЯ

Если оценивать современные теоретические модели "политическая нация", то можно признать, что в них само это понятие имеет весьма неоднозначное смысловое наполнение и толкование. Но в его общем,

типовой подход сторонников этатизма характеризует то, что они определяют нацию через ее отношение к государству. И исходят из общей аксиоматической посылки, согласно которой "собственное государство" как политическая реальность либо задекларированная цель превращает плюральную в этнокультурном и языковом отношении массу населения либо, в иных вариантах, одну этнокультурную группу (называемую "народ", "народность") в независимую территориально-политическую общность. И она, как реальный или потенциальный суверен государственной власти, получает название "нация". При таком подходе определяющим является то, что, согласно этатистскому представлению о нации (особенно с точки зрения концепта "нация-государство") политическое сообщество в условиях демократической формы правления "становится государством", коллективным субъектом власти. В теоретических и идеологических представлениях такое социальное образование представляется в качестве "источника всей полноты государственности", предстает в роли монопольного "владельца" легитимных полномочий политико-правовых институтов демократического государства. Таким образом, так или иначе, но в этатистских концептуальных построениях на общность граждан переносится ряд основных признаков государства. Свойства и функции институтов государственной власти, а также некоторых составляющих демократической политической системы превращаются (в теоретической модели) в атрибутивные свойства и признаки национальной общности.

В большинстве случаев упомянутое заимствование имеет непосредственное отношение к таким признакам государственного образования (с позиций либерализма – демократического политико-правового сообщества, в частности, по Э. Яну, "свободной конституционной республики") как-то: территориально-политически независимое и организованное население страны (народ), которое отграничено международно признанными границами (на них ориентировано национальное самосознание, формируется и поддерживается национальная, как гражданская, идентичность); статус гражданства; конституционно закрепленное и институционализированное самоуправление граждан; государственный (коллективный) юридический и (либо только) политический суверенитет. Последний нормативно-правово интерпретируется и терминологически фиксируется как суверенитет национальный (нации).

Среди огромного числа адептов концепта "политическая нация", в аспекте трактовки его смыслов-значений и реалий, можно выделить три базовых варианта.

Первый из них – (сугубо институционалистский, собственно этатистский подход) заключается в том, что если нация, ее субстанциональные свойства, полноту или частично отождествляются с атрибутивными признаками демократического типа государственной власти (политической системы), источником ее легитимности и институционализированными средствами осуществления в территориально отграниченном со-

циально-политическом пространстве, а также признается фундаментальная роль национальной – как государственной – идентичности граждан либо же национализма как "общей политической/гражданской религии" (в некоторых интерпретациях даже как "современного типа символической культуры" – Л. Гринфельд) для образования и консолидации "политического общества" и общности, то исследователи (часть которых добавляет к базовым признакам нации еще и наличие культурно-языковой унифицированности) склонны к тому, чтобы оперировать концептом "нация-государство" [См., например: *Вілков В. Ю.* Генезис поняття нації. – Вид. 2-ге. – К. : Видавництво Карпенко В. М., 2013. – С. 249–270; *Ильин М. В.* Слова и смыслы. Опыт описания ключевых политических понятий. – М. : РОССПЭН, 1997. – С. 244–245; *Майборода О.* Нація-держава // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К. : Довіра : Генеза, 1996. – С. 567; *Смим Е.* Нації та націоналізм у глобальну епоху. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Ніка-Центр. 2009. – С. 161].

Во многих иных вариациях нация проэтатистски определяется, главным образом, в идейных стандартах концепта и идеологии "суверенитета народа" (безусловно, со своеобразным ее наполнением авторскими или дисциплинарными интерпретациями). А в некоторых случаях, с учетом специфики политической истории ряда народов, она трактуется на основе близкого ей по смыслу концепта – "субъект суверенной политической власти". В этом случае феномен "политическая нация" нередко теоретически представляется как образование, которое характерно не только для современного общества и демократических политических систем, но и как такое, что существовало еще в период феодализма и даже античности. Таким образом, нация в рамках такой модели определяется как демос (некоторые его категориальные обозначения: "политико-правовая общность граждан", "согражданская-территориальная полития", "сообщество лиц, которое базируется на основах демократического самоуправления") обладающий политико-правовыми полномочиями на осуществление власть в стране/государстве [См., например: *Українська політична нація: генеза, стан, перспективи.* – К. : НІДС, 2003. – С. 15–16; *Данн О.* Нации и национализм в Германии 1770–1990. – СПб. : Наука, 2003. – С. 8–14].

И наконец, нация, почти стандартно, узко политологически либо политико-психологически определяется лишь посредством указания на наличную/потенциальную способность "обладать собственным государством" (например, М. Вебер, Д. Донцов, Г. Кон, Ф. Мейнеке, Г. Сеттон-Вотсон, В. Старосольский, Э. Хаас и др). Наиболее распространенные варианты постулирования – это трактовка национальной общности как "совокупности людей", которые, имея или не имея общих для них групповых этнокультурных черт, "коллективно владеют государством", "желают осуществить самоопределение", "стремятся создать или сохранить собственное государство"; как "солидарная общность", которая "основана на конституционном равенстве своих членов"; как "народ,

который провозглашает свое право на суверенное политическое самоуправление"; как "политически мобилизованный народ"; "народ, который имеет общую политическую волю" или "политическое самосознание" и "добивается права на государственность" [*Альтер П.* Нація: проблема визначення // *Націоналізм : антологія.* – К. : Смолоскип, 2000. – С. 581, 590; *Хьюбнер К.* Нація: от забвения к возрождению. – М. : Кантон+, 2001. – С. 249].

Между тем – оценивая разную суть этатистских концептов – необходимо учитывать и то, что в современном гуманитарном знании и политической теории есть еще одна парадигмальная модель, которая интерпретирует формирование смыслового наполнения понятия "нация" как многомерный процесс взаимосвязанной культурно-политической его трансформации, т. е. как непрерывный идейный синтез его культурных и политических значений. А ныне идею о культурно-политической дихомичности или бинарности базовых смыслов-значений понятия нация признает или поддерживает большое число ученых (например, П. Альтер, У. Альтерматт, В. Ачкасов, Дж. Бройи, Э. Хобсбаум, А. Картунов, В. Касьянов, В. Коннор, В. Малахов, Х. Росалес, Э. Смит, Ю. Хабермас, Дж. Хатчинсон, Э. Ян и т. д.). Собственно, в лексическом и концептуальном аспектах категориальное закрепление культурно-политической двумерности в научном и политико-идеологическом дискурсах явились лишь этапным логическим завершением диалектики истории смысловых превращений, взаимосвязей и взаимодополнений представлений о нации и народе как об этнокультурном и политическом явлениях. В частности, подчеркивает, например, Ю. Хабермас, "современное понятие "нации" возникло как наследие противоречий истории его культурного, а также политического значения". Поэтому "отнодь не случайно", что оно "имеет двойное значение – Volksnation і Staatsnation, то есть до-политической нации и граждан, обладающих юридическими полномочиями" [*Хабермас Ю.* Европейское национальное государство: его достижения и пределы. О прошлом и будущем суверенитета и гражданства // *Нации и национализм.* – М. : Праксис, 2002. – С. 365].

В целом, можно констатировать, что на протяжении последнего столетия смыслы-значения концептов "культурная" и "политическая" нация выступили в роли исследовательского импульса, идейно-теоретических и методологических оснований для масштабного развития научных представлений о детерминантах образования и природе национальных общностей, национализма, нациогенеза, национально-государственного строительства. Своей непрерывной конкуренцией и сотрудничеством такие понятия-идеи сформировали общегуманитарный научный дискурс, его смысловое поле, установки и категориальный инструментарий, наметили перспективное направление научных поисков. Фактически, бинарный культурно-политический "матричный концепт" осуществил на протяжении длительной истории синтез базовых смыслов-значений понятия "нация". Его суть заключается в том, что в современном представлении о ней тесно переплелись и концептуально зафиксиро-

рованы представления о национальной общности и как об этнокультурном, и как о государственно-политическом и гражданско-правовом образовании. Также в нем интегративно и содержательно отобразилось то, что в реалиях мировой практики нации были и остаются общностями, которые консолидируются этнокультурными и гражданско-политическими связями, соответствующим бинарным самосознанием и идентичностью, и институционализируются в форме национальных государств – этого доминантного типа и способа демократического самоопределения в условиях современной миросистемы.

О. О. Дем'яненко, викл., ЧДТУ, Черкаси
aleksandradem@ukr.net

ТЕОРІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПОГЛЯДАХ ДЖ. Л. КОЕН ТА Е. АРАТО

З часів античності проблема громадянського суспільства перебувала в центрі уваги філософів та політичних мислителів, оскільки її основою є взаємовідносини людини з політичною владою. Платон та Аристотель хоч і ототожнювали суспільство з державою, водночас розглядали питання взаємовідносин людини і влади в контексті аналізу різних форм державного правління. Саме ж поняття "громадянське суспільство" з'явилося лише у XVII ст., зокрема у працях Г. Гроція, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш.-Л. Монтеск'є, причому кожен вкладав у це поняття свій зміст.

Політичні ідеї мислителів XVIII ст. знайшли своє втілення у прийнятій у роки Великої французької революції "Декларації прав людини і громадянина" (1789 р.), яка проголошувала недоторканність природних і політичних прав людини, і стала своєрідним маніфестом громадянського суспільства, що ознаменував перетворення підданого на громадянина. Проте у XIX ст., внаслідок загострення національних і класових протиріч, у Європі намітився спад інтересу до ідеї громадянського суспільства. Окрім того, вже до другої половини XIX ст. тут в основному вже склалися стійкі переконання в свободі людини, вимоги рівності всіх перед законом, права на приватну власність і невтручання в особисте життя, незалежності від примусу, гарантії громадянських прав як природної передумови для індивідуальної свободи, а утвердження демократичних режимів дещо зняло гостроту взаємовідносин держави і суспільства.

Проблема громадянського суспільства на початку XX ст. виступала у роботах окремих авторів лише у контексті інших досліджуваних проблем. Проте у 70–80-х роках дане питання набуло більшої актуальності та значущості у зв'язку з поширенням ідей ліберальної демократії, її принципів та інститутів на країни, що стали на шлях демократичних перетворень. Відповідно, наприкінці XX століття увага науковців до питання громадянського суспільства, його сутності та механізмів формування істотно зросла.

Суттєвим дослідженням у теорії громадянського суспільства стала робота американських науковців Е. Арато і Дж. Л. Коен "Громадянське суспільство і політична теорія", що вийшла у 1992 р. Автори, розглядаючи концепцію громадянського суспільства в контексті сучасної політичної теорії, прагнули показати як співвідносяться різні нормативні моделі демократії зі структурами, інститутами та динамікою розвитку громадянського суспільства. У ній автори визнали, що громадянське суспільство як ключове поняття виникло всередині авторитарних систем, коли демократичні сили намагалися зрозуміти самих себе.

Під громадянським суспільством Дж. Л. Коен і Е. Арато розуміють сферу соціальної інтеракції між економікою та державою, що складається, в першу чергу, зі сфер найбільш близького спілкування (зокрема, сім'ю), об'єднань (зокрема, добровільних), соціальних рухів і різних форм публічної комунікації [Козн Дж. Л. Гражданское общество и политическая теория / Дж. Л. Козн, Э. Арато ; пер. с англ. под общ. ред. И. И. Мюрберг. – М. : Весь Мир, 2003. – С. 7].

Сучасне громадянське суспільство створюється за допомогою певних форм самоконституювання і самообілізації. Воно інституціоналізується і генералізується за допомогою законів і суб'єктивних прав, що стабілізують соціальну диференціацію. При цьому, на думку науковців, процеси самостворення (незалежна діяльність) і інституціоналізації громадянського суспільства можуть відбуватися незалежно один від одного, проте у довгостроковій перспективі обидва стають його невід'ємною умовою.

Отже, Дж. Л. Коен і Е. Арато вважають, що громадянське суспільство – це нормативна модель соціальної сфери, відмінна від держави і від економіки, що має такі складові: 1) плюралізм (сім'ї, неформальні групи і добровільні асоціації, плюралістичність і автономія яких забезпечують різноманітність форм життя); 2) свобода суспільного життя (інститути культури і комунікацій); 3) недоторканність приватного життя (сфера індивідуального саморозвитку і морального вибору); 4) законність (структури загального законодавства та основних прав, необхідні для того, щоб відмежувати плюралізм, недоторканність приватного життя і публічну сферу щонайменше від держави і від економіки). Всі разом ці структури забезпечують інституційне існування сучасного диференційованого громадянського суспільства [Там же. – С. 458].

Відродження громадянського суспільства пов'язане з переходом від авторитарного до демократичного ладу. На думку вчених, відхід від авторитаризму починається з лібералізації, тобто з відновлення індивідуальних і групових прав та їх розширення. Під час лібералізації авторитарних держав відбувається активізація груп інтелігенції, середнього класу, організацій із захисту прав людини, професійних об'єднань, промислових працівників тощо. Завершується цей процес етапом демократизації, утвердженням принципу громадянськості та соціальної участі в політичній сфері. Проте, Дж. Л. Коен і Е. Арато висловлюють думку, що демократія ніколи не може бути повністю інституціоналізована [Там же. – С. 754],

тому процес демократизації є нескінченним. Таким чином, громадянське суспільство тільки тоді стає демократичним, коли в ньому існує максимальна сила прямої групової участі в прийнятті рішень, що впливають на життя громадян.

Отже, громадянське суспільство для Дж. Л. Коен і Е. Арато є місцем співпадіння демократичної легітимності і прав, що складається не тільки з приватної, але також з політично релевантних публічної та соціальної сфер, в межах яких індивіди висловлюють свої думки, проводять збори, об'єднуються, разом розмірковують з приводу суспільно значимих справ та злагоджено діють з метою впливу на політичне суспільство і непрямым чином – на процеси прийняття рішень [Там же. – С. 726].

Дж. Коен і Е. Арато запропонували детальний політичний проект демократизації існуючих громадянських суспільств, сформульований в термінах продовження демократичної революції і держави загального добробуту. Такий проект дозволив би країнам Східної Європи переосмислити свою стратегію. Звичайно, автори фундаментальної праці не дають конкретних рекомендацій щодо формування громадянського, але наведені в ньому концепти і критика надзвичайно корисні для перехідних суспільств. Відкритим залишається лише питання, чи потрібно громадянське суспільство формувати, чи воно вже реально існує в ряді країн Східної Європи та пострадянського простору.

Е. С. Дергунова, магістр, ДонНУ, Донецьк
Lena-dergunova18@yandex.ru

МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Найбільш характерним для сучасної України є те, що в ній особливої актуальності набувають процеси розбудови громадянського суспільства. Тут існує проблема досягнення необхідного балансу між державою та механізмами її впливу на громадянське суспільство, з одного боку, та громадянським суспільством і його механізмами саморозвитку і соціального контролю – з другого. Такий баланс, на думку багатьох вчених, є необхідним для побудови демократичної, правової, соціально орієнтованої держави, оскільки це дає змогу уникнути двох неприпустимих станів у розвитку країни – зведення до мінімуму або громадських свобод, або впливу держави. Погляди дослідників розділились, коли одні дослідники вважають, що громадянське суспільство є основою для розбудови держави, а другі – відстоюють протилежну точку зору і вимагають від сучасної держави штучно розбудовувати громадянське суспільство. [Бойчук М. А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії : монографія. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 211 с.].

В історії України відомі негативні приклади цих механізмів, де страждає народ. Для того, щоб уникнути цього треба створити необхідні умо-

ви для становлення як сильної держави, так і розвинутого громадянського суспільства. Проблема співвідношення влади у державі та громадянському суспільстві значно актуалізується під впливом таких проблем:

1) по-перше, проблема розподілу владних взаємовідносин між громадянським суспільством і державою стає своєрідним ключем до з'ясування перспектив людини та суспільства у третьому тисячолітті;

2) по-друге, визначення влади як універсального засобу формування громадянського суспільства, оскільки воно формується як "знизу" (через самоврядування народу), так і "згори", під впливом держави, є теоретичною складовою справжнього визнання вагомості громадянського суспільства та зростання демократичної, правової складової в функціонуванні державних інституцій, а також істотним внеском до моделювання перспективних стратегій українського суспільства і соціальної української держави;

3) по-третє, центральною проблемою розвитку громадянського суспільства в Україні є традиційно авторитарний спосіб функціонування владних відносин у суспільстві, а також критично низький ресурс довіри до владних установ з боку суспільства [Івченко О. Г. Становлення громадянського суспільства в Україні як соціальна проблема // Наукові праці. – 2013. – 04.21. – С. 50–63].

Для аналізу громадянського суспільства особливо важливим є феномен "зрушеного залучення". Це означає, що політична й суспільна активність сучасних громадян є епізодично ситуативною й зорієнтована на певну конкретну проблему. Саме проблема, кризова ситуація або важлива суспільна ініціатива можуть виступити каталізаторами розгортання кампанії, громадського руху або інших форм мобілізації громадянського суспільства на загальнонаціональному або місцевому рівнях.

Держава та громадянське суспільство – це складні парні політологічні та юридичні категорії, тому механізм взаємодії держави з громадянським суспільством спрямован на посилення процесу демократизації органів влади, розвиток і зміцнення інститутів громадянського суспільства, посилення їхнього зв'язку та є виразом бажання органів влади і громадянського суспільства налагодити співробітництво з метою подальшого удосконалення і розвитку партнерських відносин [Хоконов А. А. Правовое государство и гражданское общество: некоторые аспекты взаимодействия // Вестн. Воен. ун-та. – 2009. – № 3(19). – С. 87–90].

Зараз відбувається складний процес поступової децентралізації державної влади та розвитку громадянського суспільства, одне із найважливіших місць в якому належить інститутам громадянського суспільства, що поступово накопичує в собі ресурси, формує необхідні інфраструктури, набуває досвіду (випрацьовує і вдосконалює процедури та механізми роботи із громадськістю, самоорганізації та співпраці з державою на партнерських засадах відповідно до потреб та вимог суспільства).

Разом з тим взаємодія держави з громадянським суспільством на основі партнерства необхідна для розвитку України як правової, демок-

ратичної і соціальної держави. Принцип соціального партнерства передбачає налагодження конструктивної взаємодії між органами влади, суб'єктами господарської діяльності та інститутами громадянського суспільства при вирішенні соціально важливих проблем та наданні конкретних послуг органами влади [Лукеря І. Чи потрібно залучати громадян до ухвалення державних рішень? // Влада і соціум. – 2013. – № 2. – С. 5–20].

Державні органи всіх рівнів часто ставляться до громадянського суспільства як до допоміжного ресурсу, який можна використати для виконання своїх функцій не змінюючи при цьому системи суспільних відносин, що мають бути побудованими на засадах партнерства, тому держава підтримує невеликі соціально орієнтовані громадянські організації. Але за останні роки помічено позитивну тенденцію до налагодження співробітництва між державним та громадянським сектором, зокрема, з питань спільного формування та розвитку державної політики на місцевому рівні, тут напрацьовано конкретні способи, форми, механізми співпраці та залучення громадян як на стадії обговорення певної проблеми, вироблення спільної програми, так і на стадії її втілення [Ткачук М. Держава та громадянське суспільство. Динаміка їхньої взаємодії в Україні [Електронний ресурс] // Школа політичної аналітики. – 2012. – 03.05. – Режим доступу: <http://www.spa.ukma.kiev.ua/article.php?story=20080229164910728>].

Для підвищення ефективності взаємодії органів влади з інститутами громадянського суспільства, розвитку партнерських відносин доцільно активно використовувати як вже закріплені в чинному законодавстві України форми взаємодії, так і перевірені вітчизняним і міжнародним досвідом, такі форми взаємодії: як підтримка діяльності різних за спрямуванням громадських організацій; створення асоційованих структур (державно-громадські фонди, асоціації, партнерства), які мають визначене коло завдань і створюються за принципом цільового підходу для їх досягнення та вирішення; створення різних спільних консультативно-дорадчих органів, експертних рад, комісій, груп тощо [Підкуркова І. В. Вплив права на розвиток громадянського суспільства в Україні // Гілея. – 2012. – № 60. – С. 615–619].

А. В. Євсюкова, студ., КНУТШ, Київ
anastasia_evs@ukr.net

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ФОРМУВАННЯ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Навчання і виховання громадян, свідомих щодо своїх прав та обов'язків, компетентних, є однією з головних складових стабільності сучасного відкритого демократичного суспільства. Крім того, процес становлення громадянського суспільства, неможливий без оволодіння, насамперед, молодими громадянами знаннями про це суспільство та навичками демократичного громадянства, необхідними для його розбудови. Це

стосується не лише політичної активності молоді, а й усвідомлення нею власної ролі та значення в житті суспільства, а також поведінкової діяльності відповідно до власних переконань і цінностей. З метою надання базових знань щодо громадянства, існує громадянська освіта, ідея необхідності якої вперше ще чітко простежується в епоху Просвітництва. А вже як така історія громадянської освіти бере початок у США в XX ст., в зв'язку з потребою адаптації та навчання європейський мігрантів, що масово прибували до Америки. Педагоги сподівалися, що освіта буде сприяти засвоєнню новими громадянами політичного ладу США [Мошер Р. Воспитание гражданина: демократические школы / Р. Мошер, Р. Кенин, Э. Гаррод ; пер. с англ. под общ. ред. Т. Э. Балуян, Е. Я. Мигунова, Е. И. Яковлева. – М. : Народно образование, 2006. – 232 с.].

Громадянську освіту можна розглядати як у вузькому так і в широкому смислі. Громадянська освіта – система навчально-виховних заходів, спрямована на формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, яка усвідомлює свої права та обов'язки щодо суспільства та держави. Водночас це інтегрована галузь гуманітарних знань, завдання якої – підготувати молодих громадян до життя в умовах демократії, через культивування чеснот, знань та навичок, необхідних для участі у політичному житті і зосередженні на виконанні наступних цілей: участі, партнерства, консолідації, справедливості, і солідарності [Громадянська освіта: теорія та методика навчання : посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [Т. Асламова, Т. Бакка, В. Бортніков та ін.]. – К. : ЕТНА-1, 2008. – 174 с.]. Громадянська освіта об'єднує в собі громадянську, політичну соціалізацію майбутнього громадянина та його здатність долучати до цього процесу моральні цінності, здатність керуватися відповідними знаннями та навичками.

І, відтак метою громадянської освіти в кожній конкретній державі є виховання прагнення суспільства та окремих його членів до конструктивних змін, формування впевненості в майбутньому, а також творче осмислення світового досвіду впровадження громадянської освіти та його органічне поєднання з вітчизняною культурно-історичною традицією. Проте громадянська освіта не є і немає бути прерогативою лише навчальних закладів. Вона може і повинна включати як формальну освіту (навчальні заклади) так і неформальну та інформальну освіту (сім'я, громада, громадські організації, профспілки, гуртки, ЗМІ) [Hebert Y. Citizenship Education / Y. Hebert, A. Sears. – Canberra : AGPS, 2003. – 79 s.].

Варто зазначити, що громадянська освіта має свою структуру. Компоненти громадянської освіти:

1) це базові поняття громадянської освіти: "громадянство", "громадянин" і "громадянськість";

2) цінності громадянської освіти, які утворюють систему принципів громадянської освіти (це ті ж самі демократичні принципи: плюралізм, свобода, справедливість, рівність, солідарність, полікультурність, гуманізм);

3) методи викладання громадянської освіти (традиційні та нетрадиційні) [Сенько В. В. Громадянська освіта як чинник становлення демократичної політичної системи : дис. ... канд. політ. наук. – К., 2012. – 179 с.].

Поряд з цими компонентами, однією з найважливіших категорій у межах громадянської освіти є категорія, громадянської компетентності. Громадянська компетентність – це вміння реалізовувати права і виконувати обов'язки, що обумовлені статусом громадянина. Особа вважається компетентною тоді, коли здатна теоретичні знання втілювати на практиці, тобто перенести свої знання в область реальних життєвих вчинків, здатність вирішувати реальні життєві задачі, готовність до певних дій. На думку німецького вченого Херфріда Мюнклера, така компетенція має три виміри: когнітивний, процесуальний та габітуальний. Під когнітивною компетентністю розуміється певний рівень знань. Процесуальна компетентність – це ті здібності, які необхідні, для того, щоб реалізовувати права і виконувати обов'язки. А габітуальна компетентність передбачає наявність здатності та внутрішніх установок, певний рівень готовності для реалізації прав і виконання обов'язків [Мюнклер Х. Гражданская компетентность [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy-go.ru/publications/Munkler.html>].

Таким чином, забезпечення якісного і гідного рівня громадянської освіти є необхідною умовою формування людини і справжнього громадянина, і навіть розбудови демократії. Громадянська освіта є підґрунтям інших умов, які стають дійсними за правильного розуміння їхніх функцій та принципів дій. Крім того, вона являє собою конкретну практичну дію, покликану забезпечити індивідуальну свободу, ініціативу, відповідальність, навчити індивідів жити в громадянському суспільстві. Громадянська освіта – це вимога часу і її актуальність та суспільна значущість є безперечною.

В. И. Ковтун, студ., МГУ им. М. В. Ломоносова, Москва, Россия
sevakovtun@gmail.com

ИДЕОЛОГИЯ И ОБЩЕСТВЕННОЕ СОЗНАНИЕ

Идеология как продукт мысли создан не специально для управления массами. Логическая структура идеологии формирует отношение субъекта к миру. Благодаря его предпочтениям существующей системе ценностей, а также степени влияния власти, субъект ограничен в выборе социального поведения. Идеология как созданная и не созданная человеком система ценностей формирует отношение к действительности или легитимизирует существующие формы осуществления власти соответственно.

Чаще всего идеология выступает как базовый ценностный модус политики. Политическая идеология – это набор убеждений о правильном устройстве общества и о том как это устройство может быть достигнуто (Ericson, Tedin, 2003, p. 64). В соответствии с определением, конкретные идеологии предписывают надлежащее решение проблемы, кристаллизуя интересы и ценности различных социальных групп. Таким

образом, мотивы для создания должного образа действительности будут различными.

Также, в рамках политического дискурса идеологию трактуют как положительное начало, которое определенным образом упорядочивает политику. Идеология выступает как общественная стратегия, задающая свои горизонты и цели развития.

Любые формы идеологии подразумевают субъективный выбор, без необходимости фактических оснований и зачастую субъект основывается на нерациональных силах личного интереса. Подтверждением тому становится психоаналитический уклон в исследовании идеологии.

А. С. Кольвах, студ., ДонНУ, Донецьк
dedozz@yandex.ru

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ СИМВОЛІЧНОГО ПРОСТОРУ

Проблема символічної політики була і залишається однією з найбільш обговорюваних проблем у колі науковців. Видатні вчені розвивали цей напрямок в політичній науці, такі як: Ж. Бодріяр, П. Бурдьє, М. Едельман, С. Поцелуєв, О. Малинова та ін. Але існує незначна кількість робіт, які розглядали в аспекті символічної політики громадянське суспільство. Особливо гострою і актуальною ця проблема стає зараз в Україні, у зв'язку з подіями "Євромайдану". Мета даної роботи – конотація "Євромайдану" в контексті громадянського суспільства, через призму символічної політики (символічного простору). Для досягнення мети роботи були виконані наступні завдання:

1. Визначено поняття "символічного простору" в контексті символічної політики;
2. Проаналізовані умови формування громадянського суспільства в Україні в контексті символічного простору;
3. Проаналізовані поточні події і розроблена гіпотеза подальшого розвитку подій в Україні.

Категорія "символічна політика" є об'ємною категорією, яку можна використовувати в дослідженнях під різними кутами зору. У даній роботі через призму символічної політики буде використовуватися поняття "символічного простору". Згідно роботам М. Едельмана і П. Бурдьє, символічний простір має свою специфіку, соціально – конструйовані смисли, які знаходять вираження в символах, ідеях, дискурсах, міфах, ритуалах, які характерні саме для цього поля і функціонують в його рамках [Малинова О. Ю. Символічна політика: контури проблемного поля // Символічна політика. – М. : ІНИОН РАН, 2012. – Вип. 1. Конструювання уявлень про минуле як владний ресурс. – С. 5–16]. Це поле і є соціальним конструктом реальності, яке описували П. Бергер і Т. Лукман. Символічний простір включає в себе різні поля, в яких існують свої смисли (міфи, ідеї, narra-

тиви, дискурси і т. п.). Прикладами можуть слугувати поля політики, культури, науки, релігії і т. д. У роботі буде розглядатися абстрактне поняття "глобального символічного простору", яке включає в себе всі інші поля (релігія, культура, наука, політика, економіка) та їх смисли.

Громадянське суспільство в Україні формувалося і продовжує формуватися в середовищі символічного простору. У таких умовах безпосередньо на формування і специфіку громадянського суспільства впливають вищесказані ідеї-смисли, які формуються в різних полях і в результаті створюють "глобальний символічний простір". Виходячи з цього, громадянське суспільство можна розглядати як символічну систему, яка існує і функціонує в "глобальному символічному просторі".

Одним з факторів впливу на формування громадянського суспільства може виступати поле культури, яке продукує свої символічні ідеї-смисли (при цьому культура, як загальне поняття, так і політична культура). Згідно теорії трьох часів Р. Дарендорфа, можна припустити, що культурний етап, як самий об'ємний, значною мірою формує символічний простір (формує смисли, які знаходять вираження в міфах, ритуалах, ідеях і т. п.). Таким чином, вона може виступати частиною базису (фундаменту) символічного простору. Згідно з цим, якщо символічний простір сам по собі буде міцним (виступатиме основою – фундаментом системи – держави), то воно буде сприяти стабільності системи в цілому.

Процес проведення культурного етапу (символічного) в момент утворення України, як незалежної держави так і не розпочався. У першу чергу необхідно було проводити культурний етап реформації і витратити на цей процес приблизно 60 років, для більш стабільного і міцного закріплення "реформ". В Україні цей етап розпочався тільки зараз і це є логічною закономірністю. Спочатку в Україні процес реформування системи (структури, політичної системи, держави) почався з третього етапу, а саме правового. Правова система в Україні була відмінною, що відповідало всім принципам свободи і гуманності за міжнародними стандартами (Конституція, правова система). Цей правовий етап повинен був стати уособленням (символом) символічного простору (обгортка відповідає вмісту і навпаки). Але де факто такого символічного простору, яке відповідало б "ідеальній" правовій системі в Україні не було. Як наслідок, система стала нестабільною, що і призвело до багатьох криз (економічних, політичних, соціальних, культурних, духовних). Такий же самий сценарій стався і в другому етапі (економічному).

Системна криза в Україні, мала значний вплив на формування українського громадянського суспільства. Особливо сильний вплив зробили кризи в культурній, політичній та соціальних сферах, так як зачіпали основи символічного простору (ідеї-смисли). Таким чином, в Україні не існувало "монолітного" символічного простору, яке могло б консолідувати громадян України. Результатом цього стало те, що структура громадянського суспільства в Україні по більшій мірі ставала фрагментарною і виникала не на всій території України і відразу, а в окремих її частинах і в різний час (залежало від ситуації і контексту подій).

Вплив ідей-смыслів у частинах України був різним. Так, в Західній частині України домінували ідеї, які сприяли формуванню міцного і повноцінного громадянського суспільства (ідеї свободи, єднання). До того ж, географічний фактор сприяв цьому (маленькі міста, села, селища – розвинутий соціальний капітал і капітал довіри). Також, до цих пір збереглися міцні традиції (національні свята). У Східній частині України капітал довіри слабкіше, слабкі культурні традиції, домінування ідей-смыслів індивідуалістичного характеру [Аналітичний Центр Разумкова. Соціологічне опитування "Наскільки близькі або різні культурні традиції або погляди наступних груп? (регіональний розподіл)" [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ucseps.org/ukr/poll.php?poll_id=745]. Саме тому зараз виник такий феномен як "Євромайдан", який стає символічною подією і символом змін – оновлення системи (держави), коли відходять в історію старі погляди, принципи, ідеї і світогляд, а на зміну їм приходять нові і більш прогресивні. І логічно те, що саме громадяни Західної України їдуть на "Євромайдан" відстоювати свої інтереси, в той час як громадяни Східної України пасивні і не бажають мати з цим справи. Йде зіткнення двох кардинально різних символічних полів, в яких мешкають громадяни Заходу і Сходу (більш прогресивних, демократичних, активістських і більш консервативних, застарілих, підданських).

Виходячи з вищесказаного, можна зробити наступні висновки. Все, що зараз відбувається в Україні – закономірно. Поки що залишається невідомим, до чого приведуть ці події, але залишається очевидним той факт, що громадянське суспільство в Україні переходить на новий рівень, коли нове покоління замінить старе. Для того, щоб громадянське суспільство України стало монолітним і міцним, необхідно створити і зміцнити єдиний символічний простір, в якому жили б усі українці. Тому необхідні єдині для всіх українців ідей-смысли, які зміцнять і консолідують наше суспільство.

Н. І. Крицкалюк, асп., КНУТШ, Київ
Nazar27@bigmir.net

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Гене́за ідеї громадянського суспільства, її теоретичний зміст достатньо повно представлені і в низці праць вітчизняних дослідників (В. Барков, Г. Зеленько, І. Кононов, І. Кресіна, Я. Пасько, Ф. Рудич, М. Рябчук, В. Цвих, Г. Щедрова та ін.). У даних дослідженнях виявлено, що громадянське суспільство перебуває в стадії формування окремих інститутів. Однак, відсутність власного досвіду й таких позитивних умов, як сформована правова держава і розвинена громадянська культура, значно ускладнюють даний процес. Це й обумовлює необхідність дослідження проблеми інституціоналізації громадянського суспільства в Україні. Дослідження стану та розвитку інститутів громадянського суспільства, влас-

тивих їм функцій і механізмів діяльності, тобто окремих етапів інституціоналізації, здійснюють Ю. Ганжуров, Ю. Загородній, Г. Зеленько, Л. Кравченко, В. Селіванов, О. Скрипнюк, Є. Щербенко та ін.

Інститут громадянського суспільства ми розглядаємо як сталу форму самоорганізації громадян, що пов'язана з реалізацією власних інтересів та задоволенням потреб в економічній, соціальній, політичній, культурній сферах, яка характеризується автономією по відношенню до держави та адаптованістю до суспільного середовища. Основу інституціональних утворень становлять сукупність рівноправних громадян, які здійснюють соціально-політичні функції та ролі, регулюють і контролюють дотримання державою демократичних принципів і норм. Можливо, до змістовної сторони визначення інститутів громадянського суспільства можна було б додати й те, що термін "інститут" ми застосуємо скоріше для ідентифікації такого роду об'єднань, організацій, в яких спільне існування людей не й оцінка ефективності інститутів громадянського суспільства, на відміну від інститутів економічних, важко піддаються вимірюванню.

Держава створює політико-правові умови, за допомогою яких забезпечується доступ громадських інститутів до участі у процесах формування політичних рішень і вони тим самим інституціоналізуються.

Інституціоналізація має певні етапи. Спочатку, тобто на першому етапі, постають потреби, запити, задоволення яких вимагає спільних дій, що й призводить до створення об'єднань. На наступному етапі відбувається формування загальних цілей, принципів, політико-правових норм для забезпечення взаємодії відповідних суб'єктів – інститутів громадянського суспільства. Зрештою, встановлюється система санкцій для забезпечення реалізації норм і правил поведінки у громадянському суспільстві. Отже, підвалинами інституціоналізації виступає нормативно-правова база, завдяки якій розвиваються інститути громадянського суспільства та відбувається їхня багатогранна діяльність.

Інша важлива характеристика, безпосередньо пов'язана з вищевказаною, полягає в забезпеченні інституціональною системою реалізації цілей громадського життя. При цьому кожен із інститутів громадянського суспільства має власні специфічні цілі й виконує конкретні функції задля забезпечення поставленої мети. З огляду на їх призначення, інститути виступають центральним об'єктом структурно-функціонального аналізу громадського життя суспільства.

Основу та зміст усіх інститутів становлять функції, що покладаються на них. Нефункціональність інституту означала б його ізолюваність від інших суб'єктів. Тому дослідження інститутів, звичайно, припускає аналіз їх функціональної структури, яка визначається рівнем завдань організації, поведінки, формулюванням норм тощо. Нерідко сама назва структури буває пов'язана з характером функцій, які виконує той або інший інститут.

Так, українські науковці виділяють наступні функції інститутів громадянського суспільства. Функція адаптації становить собою корекцію процесу функціонування держави мирними, легітимними засобами. Функція ціледосягнення полягає у здобутті консенсусу в суспільстві. За-

вдяки інтегративній функції створюються необхідні економічні, політичні, культурні умови для саморозвитку різноманітних і різнорівневих суб'єктів. Функція відновлення структури і зняття соціальної напруги сприяє логічному продовженню політичних процесів [Громадянське суспільство в Україні: проблеми становлення / В. Ф. Сіренко, В. І. Тимошенко, Т. І. Ковальчук та ін. – К. : Логос, 1997. – С. 15].

Автор поділяє таку точку зору науковців, та визначає інституціональне середовище як комплекс взаємодії між окремими особами та інститутами. Репрезентується також власний підхід до сутності інституціонального середовища. На нашу думку, воно є сукупністю всіх без винятку інститутів у їх єдності та з їх суперечностями, які діють у даний момент і мають пряме відношення до громадських організацій. До таких ми відносимо засоби масової комунікації, політичні та економічні інститути тощо.

Практична діяльність інститутів визначається інституціональним контекстом, усередині якого вони функціонують – інститути працюють по-різному в середовищах, різняться один від одного. Так, залежно від ступеня демократичності політичної системи домінують різні функції інститутів громадянського суспільства. В демократичній політичній системі визначальними є соціальні функції. І навпаки, чим нижче рівень демократії, тим більше інститути громадянського суспільства політизують свою діяльність.

Суттєвим фактором інституціоналізації в умовах демократизації дедалі стає впровадження особливого типу регламентації для інститутів громадянського суспільства. Інститут ґрунтується, насамперед, на регулюванні взаємодії індивідів та груп, основною метою якої є агрегування та артикуляція інтересів.

Гальмом у становленні громадянського суспільства стає відсутність зворотнього зв'язку між політико-владними інститутами й суспільством через нерозвиненість політичних партій. Україна виявилася приреченою на тривалий і суперечливий модернізаційний процес із численними відхиленнями.

Становленню інститутів громадянського суспільства перешкоджає й нерозвиненість "соціального ресурсу", який виражається в неадекватному рівні загальної і політичної культури, соціальній пасивності громадян та нездатності політичної еліти ставити інтереси суспільства вище власних інтересів і амбіцій.

Загалом же, розглядаючи діяльність окремих інститутів громадянського суспільства як форми самоорганізації громадян, пов'язаної з реалізацією власних спільних інтересів та задоволенням потреб у економічній, соціальній, політичній, культурній сферах, дослідникам бракує представлення цілісної картини формування, структурування та функціонування системи інститутів громадянського суспільства в сучасній Україні. Інституціоналізація як процес визначення і оформлення організаційних, правових та інших структур для задоволення суспільних потреб залишається теоретично не достатньо розробленим процесом на концептуальному рівні.

*Д. О. Лиховид, студ., НаУКМА, Київ,
Т. В. Семігіна, д-р політ. наук, проф., доц., АПСВТ, Київ
tetyanasemigina@gmail.com*

САМООРГАНІЗАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Процес суспільної трансформації в Україні супроводжується децентралізацією влади та зростанням ваги місцевих територіальних громад у вирішенні питань, пов'язаних з їхнім життєзабезпеченням. Але на даний час механізми вирішення соціальних питань на рівні місцевої громади через представництво в місцевих органах влади недостатньо відпрацьовані. Місцева влада не здатна ефективно представляти інтереси місцевої територіальної громади, особливо з врахуванням територіальних особливостей різних регіонів. Водночас досвід останніх років свідчить, що місцеві громади здатні створювати позадержавні самоорганізовані об'єднання з метою забезпечення власних соціальних потреб. Мета та засоби реалізації соціальних потреб членами громади не суперечать державним. Реалізація соціальних проектів на рівні територіальної громади відбувається при цьому не за рахунок бюджетних коштів, а за рахунок інших джерел. Актуальність теми полягає в необхідності здійснення аналізу прикладів такої самоорганізації в територіальних громадах та у виявленні соціальних детермінант самоорганізації.

Слід насамперед заважити, що самоорганізацію населення можна розглядати в межах політичних, правових, філософських та соціологічних підходів. Так, можливе дослідження характеристик самоорганізації населення як одного з політичних інститутів сучасного суспільства. При цьому до васи слід взяти, що в Україні відбувається "зміна соціальних установок і форм громадської поведінки на тлі повсякденної плюралізації, ціннісної деієрархізації, загалом ідеологічної деколонізації" [Афонін Е. А. Громадська участь у творенні та здійсненні державної політики / Е. А. Афонін, Л. В. Гонюкова, Р. В. Войтович. – К. : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. – С. 11]. Частина робіт розглядає питання активізації громад у контексті становлення в Україні громадянського суспільства. Наприклад, І. Лисенко зосереджується на вивченні територіальних громад як суб'єктів політики у контексті формування у нашій державі учасницької політичної культури [Лисенко І. М. Розвиток територіальних громад як умова формування громадянського суспільства в Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук. – Сімферополь, 2011. – 20 с.].

У межах правових підходів сформувалось два погляди на самоорганізацію населення. У широкому смислі вона тлумачиться як самостійна організація своєї роботи, поведінки фізичними особами, які проживають на території адміністративно-територіальної одиниці строком понад шість місяців на рік. У вузькому – як реалізація та захист своїх прав та

інтересів переважно соціального, економічного та культурного характеру територіальним мікроколективом [Мішина Н. В. Термін "самоорганізація населення" в законодавстві та в доктринальній літературі України [Електронний ресурс] // Державне управління: теорія і практика. – 2006. – № 1. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej3/txts/REGIONALNE/04-MISCHINA.pdf>].

У філософських працях концепція самоорганізації макросоціальних структур розглядається з позицій соціальної синергетики [Лебідь А. Є. Концепція самоорганізації макросоціальних структур та її методологічна роль в осмисленні феномену соціальної еволюції : автореф. дис. ... канд. філос. наук. – К., 2005 – 18 с.]

Проблематика самоорганізації громадян та побудови громадянського суспільства піднімалась в деяких працях сучасних соціологів. Так, В. Сусак, характеризуючи процеси, що відбуваються на пострадянському просторі, виводить на передній план поняття самоорганізації як ключового фактору, що впливає на перехідні процеси. Здатність громадян до самоорганізації та наявність позитивних установок на самоорганізацію розглядається дослідником як показник готовності суспільства до інновацій, зокрема і до становлення громадянського суспільства [Сусак В. Самоорганизация versus государственный патернализм: сравнительный анализ установок жителей Львова и Донецка (1994–2004) // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2007. – № 1. – С. 63–73].

Самоорганізацію в громаді можна розглядати як процес, що вимагає від кожного члена громади вносити свою частку або відмовлятися від частини індивідуального блага задля задоволення спільного блага. Така поведінка, як вважає М. Олсон, неможлива без певних умов: "допоки не застосовуватиметься примус чи інший спеціальний механізм, що змушував би індивідів діяти в спільних інтересах, раціональні, егоїстичні індивіди не діятимуть задля досягнення спільних або групових інтересів" [Олсон М. Логіка колективної дії: суспільні блага і теорія груп. – К. : Либра, 2004. – С. 12]. Тобто розвиток самоорганізації громад у межах становлення громадянського суспільства потребує наявності соціальних стимулів та інституціоналізації механізмів реалізації групових інтересів.

Аналіз наукової літератури дає підставити виокремити наступні фактори здатності територіальної громади до самоорганізації: 1) історичне співвідношення соціальних практик самоорганізації, створення та еволюції інституцій колективної дії задля забезпечення налагодження горизонтальних соціальних зв'язків та збільшення радіусу довіри в громаді; 2) наявність соціальних практик, орієнтованих на вертикальні соціальні зв'язки, пріоритет клієнт-патронних відносин у вирішенні проблем, 3) орієнтація на малі сімейні групи з низьким ступенем довіри до зовнішнього оточення.

Таким чином, можна визначити, що самоорганізація населення – процес виникнення і диференціації соціальних відносин у територіаль-

ній громаді для практичного забезпечення спільних інтересів. Самоорганізація населення є складовою функціонування громадянського суспільства. Як свідчать дослідження, у сучасному українському суспільстві наявна тенденція до розвитку територіальної громади, що визнається засобом (ресурсом) перетворювальної діяльності громадянина і формування громадянського суспільства, водночас потребують врахування соціальні практики, які перешкоджають вияву самоорганізації населення.

Н. Є. Мінєнкова, канд. іст. наук, доц., ДНУ, Донецьк
minyenkova@gmail.com

ЛІБЕРАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНА МОДЕЛЬ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЗАХОДУ: ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ДОМІНАНТИ, ПРІОРИТЕТИ І ЦІННОСТІ

У чому сила Заходу? Чому йому вдається, незважаючи на кризи і труднощі досягати високих рівнів ВВП, мати відповідальні уряди, навіть "нав'язувати" свої західні цінності іншим цивілізаціям східній, африканській, латиноамериканській.

Політична культура – феномен, що не зважаючи на суттєвий науковий доробок (Г. Алмонда, С. Верби, Р. Інглхarta та інших зарубіжних та вітчизняних авторів), має певну розмитість, надмірну теоретичність. Ця стаття – спроба виділити риси сучасної ліберально-демократичної моделі Заходу як певної матриці, що може забезпечити й успішний розвиток України.

Політична культура – частина загальної культури, розуміти її сутність не можливо без цивілізаційних домінант. Базовими основами для розвитку західної цивілізаційного були:

1) антропологізм, причому Захід створювався, розвився, змінювався ("завойовував місце") людьми особливого типу – "западоїдами" (термін руського філософа О. О. Зинов'єва);

2) раціональний капіталізм, що виник в умовах західної цивілізації в Новий час; сучасний капіталізм також відрізняється високим ступенем організованої раціональності (конкурентні методи, адекватне грошове винагородження), забезпечують високий рівень добробуту більшості суспільства, але формують негативне ставлення до олігархічного капіталу;

3) розвинуте громадянське суспільство, як невід'ємний елемент життя та правова держава, визначають дуалістичний характер політичної сфери (держава – громадянське суспільство).

4) давність і міцність традицій та практики демократії, ідей лібералізму.

Визначені цивілізаційні домінанти сприяли формуванню ліберально-демократичної моделі політичної культури, що є домінуючою у країнах Заходу і характеризується наступними пріоритетами.

По-перше, це цінності ліберальної демократії, а саме виборність влади, її періодична змінність на засадах конкуренції та обмеженість термінів; система розподілу повноважень влади; принцип "check and balance"; раціональне і широке представництво інтересів індивідів, груп через політичні партії, громадські організації, що дотримуються встановлених "правил гри"; домінування принципу згоди і громадянського консенсусу на основі "суспільного договору"; *конституціоналізм*; широкий плюралізм; особливе співвідношення свободи, рівності й справедливості, – найчастіше перевага віддається рівності можливостей, з яким отожднюється справедливість, перед соціальною рівністю, рівності стартових умов перед рівністю результатів.

По-друге, індивід – основний суб'єкт політики: має особисті (громадянські), політичні, соціально-економічні права та обов'язки: відповідальність та компетентність (обізнаність, активна політична участь). Пересічний європеєць, американець у стабільні періоди своєї країни рідко стикається з державою, і має слабкі уявлення, що відбувається у центрі влади, але як правило, він активний учасник соціально-політичного життя у своєму безпосередньому місці проживання. У виборах перевага віддається: місцевим виборам перед державними. Він же має право на "згоду не погоджуватися" з думками й позиціями інших членів або груп суспільства.

По-третє, домінування партиципаторної моделі політичної участі, що є можливою за рахунок розвинутого громадянського суспільства.

По-четверте, розповсюдження елементів постмодерну у загальній і політичній культурі, а саме "цінностей благополуччя".

Сучасна західна цивілізація має багато викликів, що ускладнюють її розвиток це й багатомільйонний прошарок емігрантів, що створюють свої субкультури і не "вписуються" у життя Заходу, це й старіння населення Європи, й розповсюдження консьюмеризму як способу життя, й конфлікт цінностей, притаманний забезпеченим категоріям населення, що супроводжується різноманітними формами соціальних неврозів та насильства, й медіатизація політики, ускладнення політичного розвитку, тощо, але мінімізувати їх вплив як раз і дозволяють: 1) громадяни ("западоїди"), які складають більшість суспільства та мають стійкі традиції плюралістичної, раціональної поведінки та мислення; 2) цінності ліберальної демократії; 3) розвинуте громадянське суспільство і правова держава; 5) раціональний капіталізм.

Таким чином, відповідь на риторичне питання поставлене на початку цієї статті, може бути такою "сила Заходу" у його політичній культурі, а саме її ліберально-демократичній моделі, основу якої складають вільні, відповідальні, освічені громадяни. І Україні, на наш погляд, слід розповсюджувати домінанти і цінності саме західної цивілізації, оскільки вони дозволяють досягти політичної стабільності, економічної ефективності державі, а головне, створюють можливості для комфортного проживання та розвитку більшості її громадян.

LEGAL CONSCIOUSNESS OF THE UKRAINIAN NATION IN THE CONTEXT OF THE CREATION OF THE CIVIL SOCIETY

Legal consciousness – a form of social consciousness, which is a set of beliefs, attitudes, feelings and emotions that characterizes the attitude of society to the desired / actual law [Хахуліна К. С. Теорія держави и права в схемах та визначеннях : навч. посіб. / К. С. Хахуліна, В. А. Малига, И. В. Стаднік. – Донецьк : Донбас, 2011. – 342 с.]. A high level of legal consciousness – one of the indicators of a developed society. The only environment, that could be called as civil society is the area, in which people want to create new institutions, to fight and protect their rights and freedoms, to take the most important issues and force the government to reckon with the territorial community. In conformity with researches, which were held in Ukrainian humanitarian universities, our country has a low level of legal awareness among citizens. This indicator will not change further down the road, if the necessary measures are not be used [Проблемы формирования моделей правосознания [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных исследований "Социум". – М., 2013. – С. 6–9. – Режим доступа: http://www.mcpps.ru/files/Archives/Moscow_June.pdf].

This topic is deep enough explored by scientists, but the actual mechanisms for implementing these theories have not yet been applied in reality. The theoretical justification for the link between civil society and the legal consciousness was illuminated by such researchers as: Kas'yanov V. V., Nechipurchenko V. N., Konovalov A. V., Bersirov T. B., Hlopko O. S.

The practical researches and ratings, which were compiled by well-known international sociological companies are extremely important in the context of this paper. Thus, according to the rankings by international organizations the indices of the civil society in Ukraine in the spell of independence have gradually improved, and they revealed a negative trend during the last period. According to authoritative rating, which is defined in the survey as "Sustainability Index NGOs "USAID"" (USAID NGO sustainability Index) state of the civil society in Ukraine is estimated at 3. 5 points (on a scale of 1 to 7, where the threshold is consolidation 3 points) [Кулик В. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні [Електронний ресурс] / В. Кулик, В. Яблонський, М. Розумний // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2012_nauk_an_rozrobku/stan_poz_gp_sus.pdf].

The author aimed at establishing a link between the strengthening of the civil society and the legal consciousness of Ukrainian, suggest ways to improve the quality of the legal consciousness.

According to researchers such as A. de Tocqueville, Hegel, J. Soros, a prerequisite for the construction of the civil society in the country is the crea-

tion of public associations. In early 2012 71,767 civil organizations were registered in Ukraine (including international, national and local organizations, their centers, branches and separate units). Motives for such civic organizations, mostly didn't deal with the protection of the rights and freedoms of citizens. Most associations are formal, because they have to implement the activities of political parties, the financial circles of the ruling elite. This trend will continue to grow until society has a low level of the legal consciousness.

The high level of legal awareness and legal protection of the population – are the rule of law and civil society. We can create civil society in Ukraine with the help of the following ways:

- 1) to introduce into the comprehensive and high school courses "a civil society and legal consciousness";
- 2) to organize social events for legal education (political and legal debate, and others.)
- 3) to encourage citizens to ask for legal advice involving law students;
- 4) to disseminate information and implement the qualitative legal aid through the web sites of official representatives of government institutions and practitioners;
- 5) to improve the legislation of Ukraine.

Summing up the results, public figures should take into account the dependence of building civil society from the level of legal awareness and undertake measures for its improvement. Otherwise, the level of legal consciousness among the citizens will not increase and subsequently the civil society will not implement its functions.

О. Л. Нікуліна, студ. КНУТШ, Київ
lenanikulyna@gmail.com

ЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АРИСТОКРАТІЇ В ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ У КОНЦЕПЦІЇ ЕЛІТ В. ЛИПИНСЬКОГО

У політичні думці України початку ХХ ст. гостро постала проблема еліт, якою займалися такі мислителі як М. Міхновський, Д. Донцов. Це було пов'язано з історичними умовами розвитку українських земель. Поразка досвіду державотворення під час Української революції 1917–1918 рр. показала важливість проблеми еліт, їх ролі та значення у державотворчих процесах, взаємодії з суспільством.

Одна з найбільш ґрунтовних концепцій еліти в українській політичній думці належить В'ячеславу Липинському. Погляди мислителя на проблему еліт викладені у працях "Листи до братів-хліборобів"(1926 р.) та "Покликання варягів чи організація хліборобів"(1925 р.) У своєму вченні про еліту Липинський виходить із макіавелістської традиції європейської політичної думки. Вплив на його концепцію мали В. Парето, Г. Моска, Р. Міхельс. Як і класики елітаризму, Липинський вважає, що в суспільстві завжди існує активна меншість, що керує пасивною більшістю.

В'ячеслав Липинський у власних дослідженнях не вживає терміну "еліта", замінюючи його поняттям "національна аристократія" [Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – К. ; Філадельфія, 1995. – С. 131].

Найкращим способом формування еліт Липинський вважає класократичний спосіб, коли еліта формується з найкращих представників нації з різних суспільних класів. У своєму визначенні поняття "аристократія" мислитель близький до дослівного перекладу з грецької – "найкращі люди". Провідна верства має бути сформована самою нацією з людей, здатних організувати життя держави, які володіють лицарськими рисами. Ядром національної аристократії є хліборобський клас, але національні еліти не можуть бути статичними, тому постійно мають інтегруватися з іншими соціальними верствами. Для прогресу держави потрібне існування певних угруповань всередині аристократії, різних думок та ідей, її оновлення та поповнення новими "найкращими людьми". Коли процес постійного відновлення або зміни аристократії призупиняється, нація може опинитися під владою чужої еліти.

В'ячеслав Липинський акцентує увагу на саме значенні національної аристократії в державотворенні та становленні нації, її провідній ролі в цих процесах. На думку мислителя, активна суспільна меншість повинна керувати пасивною більшістю. Національна аристократія раціоналізує пориви мас та спрямовує їх на побудову державності. Еліти мають стати рушійною силою у процесі формування української державності, оскільки лише у цьому вони можуть реалізуватись та проявити себе провідною, керуючою верствою нації. Важливим етапом для становлення будь-якої нації та державності Липинський вважає легітимізацію аристократії як керівної сили, налагодження зв'язків між елітами та представниками всі суспільних верств. "Без своєї власної суверенної державної організації не може бути нації. Власна держава – це синонім влади власної аристократії, і як не може бути нації без своєї власної національної аристократії, так не може бути національної аристократії, а значить і нації, без своєї власної держави [Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / за ред. Я. Пеленського. – Філадельфія, 1995. – С. 211]. Для здійснення своєї місії національна аристократії повинна користуватись моральним авторитетом серед народу, мати матеріальну силу, "більшу, ніж яка-небудь інша група в нації" [Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – С. 136], також їй має бути притаманна воля до влади.

Національна аристократія має стати об'єднавчим чинником нації навколо культурних та громадських цінностей, що лежать в основі української державності – територіальний патріотизм, релігійна єдність, християнська мораль, співпраця між членами суспільства, тощо. "... всі громадські цінності були завжди сотворені уміною панувати над своїми та чужими пристрастями, організованою та непохитною в своїх переконаннях меншістю" [Липинський В. Релігія і церква в історії України. – К. : Рада, 1995. – С. 10].

Без власної національної аристократії, на думку В. Липинського, нація приречена "лишитися по віки балакаючим на іншій мові племенем, підлягаючи державно-національній організації чужої аристократії". Національна аристократія є носієм національної ідеї, "хотіння власної держави". Саме тому важливо відродити українську аристократію, ядром якої має стати шляхта та хліборобський клас, а також спадкоємці старої козацької еліти часів Гетьманщини.

Отже, згідно концепції еліт В'ячеслава Липинського, значення національної аристократії полягає у її провідній ролі у процесах формування та консолідації нації, а відтак і побудові державності. Національна аристократія виступає активною суспільною меншістю, що завдяки своїм лицарським рисам, матеріальній силі, моральному авторитеті та волі до влади, керує суспільною більшістю. Роль еліт, представлених найкращими людьми-організаторами Липинський вбачав у тому, щоб присвятити своє життя справі здобуття української державності.

Е. О. Ніцєвич, студ., КНУТШ, Київ
Nitsevychemilia@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Наприкінці ХХ-го і на початку ХХІ століть Україна опинилася на шляху трансформаційних процесів, суть яких можна охарактеризувати такими термінами як: "становлення", "формування", "утворення" – ринкової економіки, демократичного суспільства. Актуальність вивчення особливостей становлення громадянського суспільства в Україні пояснюється тим, що воно виступає своєрідним фундатором правової демократичної держави. Особливо важливим становлення громадянського суспільства є для України. Відсутність у минулому власної незалежної державності, демократичних традицій політичного життя таїть у собі загрозу переходу після набуття незалежності від соціалістичного етатизму до державного фетишизму. Подолати тоталітарне одержавлення суспільного життя, нейтралізувати зміщення суспільного розвитку в бік держави може тільки становлення громадянського суспільства.

Зародження та розвиток громадянського суспільства відбувається протягом тривалого періоду еволюції сучасної цивілізації. Цей процес має багато закономірностей, спільних для багатьох країн. Але кожна держава, розвиваючи громадянське суспільство, вносила щось особливе, характерне саме для неї. А. Колодій у своїй роботі окреслює певні цивілізаційно-культурні моделі громадянського суспільства, а саме:

1. Англосаксонський (британський і північноамериканський) тип.
2. Західноєвропейський (континентальний) тип.
3. Центральньо-східноєвропейський тип.
3. Східноазійський тип (Японія, Південна Корея, Сінгапур).

Особливості цих моделей визначаються типом культури: загальної, релігійної, а особливо політичної та правової [Основи демократії : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / М. Бессонова, О. Бірюков та ін. ; за заг. ред. А. Колодій. – К., 2004]. У країнах Східної Європи, у тому числі й в Україні, переважає центрально-східноєвропейський тип. Варто зазначити, що особливості громадянського суспільства в Україні обумовлюються не лише культурно-цивілізаційним типом але й історичним фактором та традиціями, які створюють його унікальну та неповторну специфіку, зумовлюють формування притаманного лише Україні типу громадянськості.

Досить специфічний досвід його побудови мала Україна. Адже феодальний устрій тривалий час носив потворні форми кріпосництва, яке межувало з рабством. Це зумовило і характерний розвиток суспільства, наклало певний відбиток на взаємовідносини між верствами населення, на їх психологію. За таких умов основою соціально-економічного ладу стає сільська община, яка, з одного боку, сприяла єднанню і взаємодопомозі селян, з іншого – культивувала дух покорі. Протягом всього періоду суспільного розвитку все частіше інтереси колективу домінували над інтересами особи. В таких умовах усвідомлення себе як громадянина, як повноправної особистості не могло відбутися. У духовній сфері формувався певний тип масової свідомості, свідомості жаху перед державою, а жах породжував пасивність. Перебороти цю дійсність тоталітарного суспільства, звільнити цілі покоління від догм, що їм прищепили, – процес довгий, який триватиме не одне десятиліття.

В Україні становлення громадянського суспільства проходить в особливих умовах. По-перше, становлення громадянського суспільства проходить за умов створення національної державності. Розбудова української держави та громадянського суспільства співпадає у часі на протигау країнам Східної Європи(Польща, Угорщина), які на момент розпаду соціалістичної системи мали всі атрибути державності.

По-друге воно формується через ідею націотворення, національного самоусвідомлення та саморозуміння. Це обумовлено тим, що українці постійно виборювали власну незалежність. З огляду на багатовікову вітчизняну історію є очевидним, що демократичні традиції в Україні реалізовувалися залежно від того, під владою якої держави перебували українські землі.

Чувардинський О. Г. виокремлює третю особливість характерну для української держави: громадянське суспільство в Україні формується в тих часових рамках, коли проблема громадянського суспільства вже не є актуальною для розвинених країн світу. І їхній розвиток лише підкреслює необхідність виходу за межі наявного досвіду щодо становлення національної державності. Ця особливість передбачає поєднання існуючого досвіду цих країн з особливостями тих країн, які прагнуть побудувати демократичні держави на основі громадянського суспільства [Чувардинський О. Г. Громадянське суспільство і держава в політичному й соціокультурному

розвитку України]. І, це певним чином, є перевагою для українців, оскільки вони мають унікальну можливість використання досвіду тих країн світу, які пройшли цей етап, враховуючи вдалі кроки і помилки.

Четвертою особливістю, на мою думку, є національний характер українців, тобто викарбувані впродовж значного історичного періоду стереотипи соціально-політичного облаштування, існування в основі суспільної піраміди патерналізму, страх перед насильницькою владою і невіра у свої сили, і як наслідок пасивність суспільства.

Отже, із усього вищевикладеного можна зробити висновок, що громадянське суспільство в Україні перебуває лише на етапі становлення, але під впливом культурних, геополітичних, історичних чинників, воно має певні характерні риси, особливості формування, що вирізняють його на тлі інших країн. Формування громадянського суспільства є процесом поступовим. Особливістю становлення громадянського суспільства в Україні є те, що: воно відбувається паралельно із становленням суверенної, незалежної держави – України, а саме: демократичними перетвореннями, переходом до ринкових відносин, національним самоусвідомленням та самовизначенням, подоланням власних страхів та руйнування стереотипів. Крім того, варто мати на увазі, що громадянське суспільство не можна створити, просто домовившись між політичними елітами. Воно формується поступово у міру економічного, політичного розвитку країни, зростання добробуту, культури та самосвідомості народу. Р. Дарендорф стверджує: "Громадянські суспільства не виникають за одну ніч, ні за той термін протягом якого можна скласти демократичну конституцію або навіть закласти основи ринкової економіки" [Дарендорф Р. Дорога к свободе: демократизация и ее проблемы в Восточной Европе // Вопр. философии. – 1990. – № 9].

Р. Ю. Паламаренко, магистр, НИУВШЭ, Москва, Россия
tor2007@ukr.net

"БОЛЬШАЯ ВОСЬМЕРКА" И АЛЬТЕРНАТИВНЫЕ ЕЙ ГРАЖДАНСКИЕ ДВИЖЕНИЯ В МИРОВОЙ ПОЛИТИКЕ: ПРОТИВОРЕЧИЯ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ

Актуальность. "Большая восьмерка" – это современный международный политический институт (притом неформальный или лишь отчасти формализованный), который берет на себя ведущую роль в глобальном управлении и ответственность решать самые разнообразные мировые проблемы. Группа стран "Большой восьмерки" выступает на мировой политической арене как относительно единый глобальный актор, который обладает значительными политическими ресурсами, финансами, властью и влиянием. Значение и влияние этого объединения только растет. Но в то же время в связи с деятельностью "Большой восьмерки" возникло глобальное гражданское движение в лице различ-

ных гражданских объединений и организаций, которые выступают с альтернативными предложениями и другим видением решения мировых проблем, чем то, что предлагает "Большая восьмерка". Это выражается даже в протестных акциях, которые постоянно проходят в любом из мест, где встречаются лидеры "восьмерки". Формируются *два альтернативных направления политики*: политика, которую предлагают лидеры стран "восьмерки" и политика гражданских инициатив. Изучение и анализ этих политических явлений актуальны, т. к. позволяют выявить противоречия и отличия в политиках, причинах таких проявлений и путей возможного взаимодействия в будущем.

На основе анализа деятельности "Большой восьмерки" и глобальных гражданских движений оценивается *различие направленности и форм деятельности* лидеров G8, с одной стороны, и глобальных гражданских движений в связи с деятельностью G8, с другой, а также наличие и характер проблем и противоречий между "восьмеркой" и альтернативными ей гражданскими движениями.

Объектом изучения является деятельность стран "Группы восьми" в системе международных отношений и мировой политики во взаимосвязи с глобальными гражданскими движениями в условиях все большей глобализации мира и политики. Предметом исследования выступают ситуации и проблемы, на которые повлияла деятельность G8, а также расхождения и противоречия политики лидеров "восьмерки" с политикой глобальных гражданских движений.

Гипотеза: деятельность G8 породила существование определенных расхождений и противоречий между повесткой дня и решениями лидеров стран "восьмерки", с одной стороны, и альтернативных ей гражданских движений, с другой, что *создает плюрализм потенциальных моделей мирового развития и расширяет возможности выбора для мировой общественности*.

Результаты исследования:

1. Деятельность "Большой восьмерки" непосредственно затрагивает гражданское общество. Это выражается в том, что большинство решений "восьмерки" прямо или опосредованно сказываются на политических, социальных, экономических, культурных условиях существования граждан не только самих стран "восьмерки", но и всего мирового сообщества. Активная реакция гражданского общества на деятельность "восьмерки" выражается не только в публичном обсуждении, приятии или общественном неприятии принятых "восьмеркой" решений, но и в протестных акциях гражданских движений во время проведения очередных саммитов (это в основном различные движения антиглобалистов), а также в различиях повесток деятельности и стратегий решения глобальных проблем современности. Такая реакция гражданского общества подтверждает глобальное влияние политики лидеров стран "Большой восьмерки".

2. Несмотря на неформальный (или полуформализованный) характер "Большой восьмерки", это объединение (наряду с ООН и крупней-

шими формальными межгосударственными организациями, например, такими, как ОБСЕ, Европейский Союз и др.) оказывает решающее практическое влияние на выбор согласованных глобальных стратегий ведущими державами современного мира.

3. Характер и содержание дискуссий на встречах Большой восьмерки", в силу их закрытого "элитного" формата саммитов, остаются недоступными для публичного обсуждения, отличаются недостаточной транспарентностью, позволяют подчас принимать согласованные решения лидеров, недостаточно учитывающие позиции широких кругов общественности и, в свою очередь, не позволяющие общественности существенно влиять на процесс выработки и принятия этих решений.

4. Группа альтернативных общественных гражданских движений и неправительственных организаций, которые принято обозначать как "антиглобалистов", представляют собой также *неформализованное и достаточно слабо скоординированное множество*. Антиглобалисты постоянно меняют конфигурацию по составу, степени вовлеченности различных слоев общественности и географическим группам представительства. Отсутствует единая скоординированная "антиглобалистская программа", что объясняется прежде всего методологической ориентацией на сохранение национальных и региональных особенностей и призывами к отходу от "глобалистской" унификации.

5. Активность антиглобалистских движений повышается в период саммитов "восьмерки", но заметно снижается между ними. Эта активность неравномерна географически (в зависимости от мест проведения саммитов), а также периодически меняет тематический фокус: в одни годы сосредоточена на экономических проблемах, в другие – на межэтнических отношениях или вопросах межкультурного взаимодействия и пр.

6. Представляется необходимым развитие экспертного компонента антиглобалистских движений, который позволил бы разрабатывать и публично представлять реальные альтернативные программы, которые предлагали бы иные, более социально ориентированные и демократичные способы решения обсуждаемых "восьмеркой" проблем.

7. Для повышения эффективности гражданской деятельности антиглобалистских движений им также необходима более современная и скоординированная система публичного представления своих позиций и программ, в том числе массовые информационные Интернет-кампании, присутствие в ведущих СМИ развитых государств, публичные массовые мероприятия, а в конечном счете – и внесение альтернативных программ и стратегий в парламентские и правительственные круги своих государств, а также представление их на формальных встречах межгосударственных организаций (ООН, ОБСЕ, ЕС и др.)

Антиглобалистское движение – новая форма современного протестного движения, основанная на "сетевых принципах". Пока еще не ясно, станет ли она действительно "другой революцией" или останется просто одной из форм молодежной субкультуры.

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: КОНЦЕПЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ

До першого січня 2013 року найбільш поширеною організаційною формою структурних компонентів громадянського суспільства в Україні вважалися громадські організації. Дане поняття у Законі України "Про об'єднання громадян" визначалося як об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів [Закон України "Про об'єднання громадян" від 16 липня 1992 року // Відом. Верх. Ради. – 1992. – № 34. – С. 504]. З прийняттям нового Закону України "Про громадські об'єднання", поняття "громадська організація" стало визначатися як громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи [Закон України "Про громадські об'єднання" від 22 березня 2012 року // Відом. Верх. Ради. – 2013. – № 1. – С. 1]. В українській практиці ключовим стало поняття "громадське об'єднання" – добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів [Там само]. З цього визначення випливає, що громадяни для здійснення і захисту своїх прав і свобод, а також задоволення політичних, економічних, культурних та інших інтересів, мають право на відповідні громадські об'єднання. Це право є невід'ємною частиною прав людини і громадянина. Воно проголошене Загальною декларацією прав людини, Конституцією України та законами України.

Таким чином, законодавство України закладає основи для правової інституціоналізації громадських об'єднань. Правова інституціоналізація – це певні "правила гри", визначені законодавством умови для функціонування громадських об'єднань зокрема та громадянського суспільства в цілому. Проте, незважаючи на ключову роль правової інституціоналізації, визначального значення для формування громадянського суспільства набуває так звана політична інституціоналізація громадських об'єднань. Політична інституціоналізація передбачає формування дієвої розгалуженої системи соціальних інститутів, що виконують функції громадського захисту, самоорганізації та контролю. Вона потребує акумулювання значних зусиль та ініціативи громадян, врегулювання внутрішніх та зовнішніх зв'язків, але має результатом якісне функціонування громадянського суспільства.

Що ж таке соціальні інститути? Перш за все, це установи – структури і механізми суспільного устрою та кооперації – що організують поведінку індивідумів в суспільстві з метою досягнення ними певних цілей. Зару-

біжний дослідник, професор Джек Найт вважає, що: "Інститути – головна основа суспільства, тому що вони надають інформацію про поведінку гравців, встановлюючи очікування та структуруючи їх. Інститути ідентифікують відповідно до їх соціальної мети та стабільності" [Knight J. *Institutions and Social Conflict*. – New York : Cambridge University Press, 1992. – 252 p.]. Інший відомий мислитель Дуглас Норт стверджує, що: "Інститути – це правила гри в суспільстві, або, більш формально, це введені обмеження, що впорядковують людські взаємодії. Ці обмеження можуть бути формальними, як наприклад розроблені правила, або неформальні – конвенції та коди поведінки. Відповідно, інститути – це стимулюючі структури в людському обміні, будь то обмін політичний, соціальний або економічний. У цьому сенсі, головна роль інститутів у суспільстві – скоротити невизначеність через встановлення стабільних структур для людських взаємодій" [North D. C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. – New York : Cambridge University Press, 1990. – 159 p.].

Інституційна структура суспільства визначальним чином впливає на процес утворення та розвитку громадських об'єднань. Водночас, об'єднання громадян складають інституційну структуру суспільства і впливають на її подальші зміни. Тому в контексті політичної інституціоналізації громадських об'єднань важливого значення для теоретичного аналізу та практичної реалізації набуває поняття "інституційної спроможності". Інституційна спроможність відображає здатність певної соціальної структури реалізовувати колективні дії та створювати інновації з метою досягнення поставлених цілей. Концепт інституційної спроможності став головною темою протягом декількох років для такої міжнародної організації, як Програма Розвитку ООН (United Nation Program for Development – UNPD) [<http://www.undp.org/content/undp/en/home.html>]. Спроможність інститутів, відповідно до UNPD, співвідноситься з можливостями їх членів, організацій та рухів для ефективного реалізації їх функцій. Ця концепція описує індивідів як центральний ресурс для побудови спроможності. Також спроможність визначається як контекст, де набір об'єктів діє для досягнення загальної мети відповідно до встановлених правил. Е. Гріндел стверджує: "З моєї точки зору, інститути є законними нормами, що управляють стосунками економічних агентів, державних організацій та фірм. Тоді інституційна спроможність є здатністю держави встановити набір правил, які врегулюють економічні та політичні взаємодії" [Grindle E. *Getting Good Government: Capacity Building in the Public Sectors of Developing Countries* / E. Grindle, S. Merilee. – Harvard : Harvard University Press, 1997. – P. 9].

Концепція інституційної спроможності по-різному описана в працях науковців. Деякі автори розуміють її як вклад, процес; інші – як результат (П. Морган), інституційну якість (Ф. Фукуяма), як властивість управління (Е. Гріндел), як організаційну характеристику (А. Толобем), як фактор, що розкриває можливості індивідуальності (А. Сен). Також інститу-

ційну спроможність вживають як синонім для якісного управління, організованості, ефективності. Концепція інституційної спроможності набула особливої популярності в дев'яностих роках минулого століття. Основна її ідея полягала в покращенні державного управління завдяки залученню соціальних інститутів до вирішення проблем громадськості через здійснення координації, моніторингу, оцінки системи управління.

Тобто інституційна спроможність соціальних інститутів в демократичних країнах передбачає взаємовигідну кооперацію органів державної влади та громадського сектору. Угорський науковець, політик та громадський діяч, професор філософії Ласло Сабо виділив економічні та політичні фактори, що сприяють такій кооперації. Серед політико-соціальних факторів він назвав: настання нової ери (постконфліктної або нової адміністрації), яка веде до збільшення бажання і здатності урядів розширити роль, яку відіграє громадянське суспільство та громадяни; партнерські відносини між громадянським суспільством, приватним сектором та державою виявились ефективним шляхом для вирішення зростаючого комплексу соціально-економічних проблем; соціальний капітал (зростаюча здатність та можливість громадян бути залученими до публічних справ) все більше сприймається як природне доповнення до економічного зростання та розвитку; громадський сектор мотивується публічними перевагами, а не лише матеріальною вигодою; плюралізм та включення в процес прийняття рішень виявляється інструментом для досягнення соціального консенсусу навколо нових політичних рішень та реформ [Scabo L. The relation between NGO's and government [Електронний ресурс] // Centre for security policy. – Режим доступу: http://www.scsdp.hu/test/head/edu/c8/29_en.pdf].

До економічних факторів кооперації органів державної влади та громадських об'єднань вчений відніс наступні: сучасні світові організації (Світовий Банк, МВФ) та західні спонсори мають меншу віру в здатність урядів та ринків до розвитку; потреби, які зростають, та/або національні бюджети, які зменшуються, зустрілися з проблемами медичного та соціального забезпечення, освіти і т. п. та призвели до бажання урядів "розділити ношу"; зросла відповідальність місцевої влади у наданні відповідних послуг (медичних, освітніх, соціального забезпечення) без перерозподілу ресурсів з боку центральної влади для забезпечення цих потреб; зросла здатність громадського сектору залучати фінансування для поставки базових послуг; менша ціна та додана вартість громадського сектору (у порівнянні з іншими секторами, наприклад приватним) [Ibidem].

Отже, можна говорити про безперечні переваги взаємодії органів державної влади з громадськими об'єднаннями. По-перше, співпраця між державним та громадським сектором призводить до кращої концентрації на соціальних проблемах та висвітленні соціальних потреб. По-друге, мобілізується більше ресурсів (державних, приватних та з громадського сектору) для вирішення соціальних проблем. Нарешті, мотивується розробка та реалізація цільових програм та сервісів, направлених на забезпечення соціальних потреб.

ЕКОЛОГІЗМ ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РУХ

Явище екологізму пов'язано з усвідомленням проблем екології як основного фактора виживаємості людства, інституалізацією екологічного руху, з глобалізацією всіх процесів сучасного світу. Конкретну дату виникнення екологізму звично пов'язують з періодом – кінець 60-х – початок 70-х рр. минулого сторіччя. Саме в цей час з'явилися глобальні прогнози Римського клубу, висновки окремих дослідників із вивчення конкретної екологічної ситуації. Загалом джерельна база дослідження екологізму як суспільно-політичного руху, порівняно невелика. Це перш за все праці теоретиків екологізму (Р. Аллена, З. Дам'є, У. Дугласа, Б. Коммонера, К. Макса, Н. Мойсєєва, А. Печчеї, Ф. Сен-Марка, А. Урсула, Г. Хейфлінга, Т. Розака, В. Шумахера, А. Горца та ін.), документи і матеріали екологічних об'єднань, нарад і конференцій. Останнім часом, і досить плідно, працюють у цьому контексті українські вчені (В. Андрущенко, В. Деркач, Т. Гардашук, М. Кисельов, В. Крисаченко, Г. Науменко, О. Стегній, А. Толстоухов, М. Хилько та ін.).

Вибуховим початком-заявили про себе багато які екологічні рухи, що незабаром трансформувались у ряді країн у специфічні партії. Тому закономірне домінування у визначенні екологізму таких його характеристик як форма соціального протесту, організованого у межах руху, як етичний й гуманістичний принцип життя громадян цивілізованого, демократичного суспільства і т. ін. Але визначення екологізму навряд чи може набути законченного й конкретного вигляду доти, поки він не буде визначений як ідеологія в усіх її проявах, що дозволяє зняти багато які суперечності, ясно сформулювати його суть і основні принципи, розглянути еволюцію теоретичних побудов і визначити його долю на майбутнє. Це й визначили два домінуючі підходи до трактування екологізму як ідеології і як громадсько-політичний рух.

По-перше, еколізм – є сучасною ідеологічною доктриною, яка не є ще досить стрункою, структурно-логічною побудовою. Їй не вистачає послідовності, чіткості, всебічного розгляду і узгодженості окремих частин цього теоретичного утворення, що формується. Разом з тим, екологізм як різновид світогляду й ідеології є опозицією "модерністському" механістичному світогляду, який має на меті редукцію складних природних процесів до простих його складових. В основі екологізму лежить цілісний органістичний світогляд, створенню якого, передусім, сприяє екологічна наука. Екологізм як елемент світогляду сучасної людини є формою безпосереднього переживання взаємозв'язків індивіда з довкіллям на ґрунті не лише наукових даних, а й власного досвіду та власних переконань, власного культурного рівня, моральності та інтуїції.

Водночас поняття екологізму не підміняє екологію, яка й надалі зберігає свій статус комплексної наукової дисципліни, що поєднує теоретико-

фундаментальні та практично-прикладні напрями, і не ототожнюється з нею. Акцентується увага на тому, що відмінність екологізму від екології полягає в тому, що він не лише прагне науково пояснити явища і процеси, що відбуваються в навколишньому середовищі, а й шукає відповіді на гострі проблеми, які постають перед людиною й суспільством через глобальну екологічну кризу, а також кризу гуманітарну як наслідок дисгармонії між людиною та світом, що її оточує. Відмінність екологізму від екології полягає в тому, що екологізм не лише прагне пояснити явища і процеси, що відбуваються в навколишньому середовищі, спираючись на дані науки, а й шукає відповіді на гострі проблеми, що постають перед людиною і суспільством через глобальну екологічну кризу, а також кризу гуманітарну як наслідок дисгармонії між людиною та світом, що її оточує.

Екологізм пронизує всі сфери сучасної суспільно-політичної діяльності, економіки, культури, етики. Проте він є надзвичайно складним феноменом, характеризується різноманіттям течій, об'єднаних під загальною "парасолькою" ідейних засад, підґрунтя яких становить безперечне визнання самоцінності природи, а відтак необхідність радикальних змін у наших взаєминах із нею, змін повсякденної поведінки та стилю життя, способів виробництва та політичного порядку загалом. Він виводить причини сучасної екологічної кризи із кризи суспільної, а не зводить їх до браку технологій або природних ресурсів, як це має місце в інвайронменталізмі. Екологізм намагається запропонувати програму дій, що їх треба вжити для переходу до суспільства, здатного існувати в гармонії з природою. Ідеологія екологізму спрямована на об'єднання людей заради збереження життя на планеті Земля та досягнення збалансованості між природою та людським суспільством. Тому синонімом ідеології екологізму є "зелена ідеологія".

По-друге, найважливішою атрибутивною якістю ідеології є її вплив на інститути громадянського суспільства. Це й визначає екологізм як певний тип суспільно-політичного руху. Екологізм є новою парадигмою соціально-політичного розвитку, який в умовах сучасного політичного процесу, і в нашій країні зокрема, виявляє себе, перш за все, як громадсько-політичний рух, орієнтований на вирішення екологічних проблем суспільства, і меншою мірою – на вирішення інших проблем. Вітчизняний екологічний рух глибоко трансформував суспільство, відкривши, по суті справи, процес формування громадянського суспільства. Висловлюючи інтереси всього суспільства екологічний рух в своєму розвитку спирається на порівняно нові для нашого суспільства соціальні верстви населення. До того ж цінності екологізму суттєво впливають на державну систему сучасної України, виступаючи як один з основних в пріоритетах державного політичного процесу, через вироблення і проведення державної екологічної політики. Більше того, широке проникання екологічних вимог до області партійно-політичної боротьби дозволяє говорити про появу нової своєрідної політичної культури, яка все більш відчутно впливає на політичні цілі, цінності, свідомість людей, сприяє виникненню нових оригінальних форм суспільно-політичної практики.

Однак, головна проблематика дослідження екологізму, на наш погляд, полягає у тому, чи здатен природоохоронний рух у своїх інституціоналізованих формах – у вигляді громадських організацій та політичних партій – запропонувати ефективне розв'язання нагальних екологічних проблем та скласти універсальну й водночас специфічну для кожної країни програму, що містила б можливості для вирішення соціальних та екологічних загроз, перед якими опинилося людство. Другий аспект проблематики природоохоронного руху – яким чином цей рух здатен впливати на політичні рішення, якими механізмами впливу він володіє на даному етапі свого розвитку.

Т. С. Рева, канд. політ. наук, ст. викл., НАККМ, Київ
tutti@ukr.net

ПОЛІТИКА І МАСОНСТВО: ТОЧКИ ПЕРЕТИНУ

Проблема взаємозв'язків політики і масонства протягом багатьох років хвилювала різних мислителів, науковців, письменників, художників, що стало причиною створення великої кількості версій, гіпотез та міфів: від "жидо-масонської змови" до "таємного ордену геніїв".

Масонство – міжнародна релігійно-філософська течія, яка походить від середньовічної цехової організації, зокрема, з корпорації каменярів-будівельників. Це підтверджується і назвами цього руху – масон, масонерія (з англ. mason – каменяр, муляр) або франкомасони (франц. francmaçonnerie – вільномулярство), а також назвою організацій – ложі [Філософія політики : короткий енциклопедичний словник / [упор. В. П. Андрущенко]. – К. : Знання України, 2002. – С. 348].

Виокремлюють два етапи розвитку масонства: оперативне та спекулятивне масонство. Оперативне масонство існувало до XVIII століття як професійне об'єднання будівельників. У 18 столітті масонство перетворюється на спекулятивне або теоретико-символічне [Єфремов С. Масонство в Україні [Електронний ресурс] // Незалежний культурологічний ї. – 2009. – № 54. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n54texts/jefremov1.htm>]. Офіційною датою його трансформації вважається 24 липня 1717 року, коли у Лондоні в шинку "Гуска і рашпер" представники 4 франкомасонських лож об'єдналися у Велику Ложу Англії або Материнську велику ложу світу та обрали першого великого магістра [Дейвіс Н. Європа: Історія / [пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко]. – К. : Основи, 2008. – С. 654].

Одне з головних положень масонства – це заборона участі у будь-яких революційних та незаконних заходах. У статті другій "Конституції" Дж. Андерсена проголошується, що вільний муляр є "лояльним підданим світської влади, де б він не мешкав і не працював; він ніколи не повинен брати участі у заколотах і таємних злих задумах проти миру і благополуччя народу, рівно як і не поводитися неналежно щодо представників вла-

ди". Чітко зазначається, якщо один з братів повстане проти держави, ложка не буде його підтримувати. Для збереження миру та уникнення конфліктів всередині ложі існує заборона, навіть, на обговорення політичних та релігійних питань. Так, пункт Б, статті третьої Конституції проголошує, що "жодні приватні чвари і суперечки не можуть перетнути поріг Ложі, а особливо чвари і суперечки, що стосуються питань релігії, націй, державного устрою, тому що ми, як Вільні мулярі, належимо до ... усіх націй, народів, сімей, родів і мов, а також сторонимося будь-якої політики, аж поки вона не загрожує процвітанню Ложі, і маємо наміри сторонитися її й надалі" [Андерсен Дж. Конституції Андерсена або Давні заповіді Вільного муляра [Електронний ресурс] // Незалежний культурологічний часопис "І". – 2009. – № 54. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n54texts/54-zmist.htm>].

У дослідженнях масонства зустрічається термін "політичне масонство". Польський дослідник Л. Хасс заперечує вживання цього терміну, адже на його думку, масонство – це не політична організація [Крижановська О. Масонство в Україні у другій половині XVIII – на початку XX ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1997. – С. 3]. У вітчизняній літературі термін "політичне масонство" вживається не для наголошення на політичному характері цього типу організацій, а для того, щоб вказати, що багато представників політичної еліти та громадських діячів були і є членами різних масонських лож (О. Крижановська, М. Ходоровський, Б. Кравців). Наприклад, багато представників просвітництва, політиків належали до масонських лож: Ш. Монтеск'є, Д. Дідро, М.-Ж. де Лафает, В. Черчилль. В Україні такими діячами-масонами були: К. Розумовський, Г. Орлик, В. Капніст, В. Лукашевич, І. Котляревський, С. Петлюра, П. Скоропадський та ін.

Визначають два типи масонства, які відрізняються за своїми ідеологічними переконаннями та політичною орієнтацією – латинське та англосаксонське.

Англо-саксонське притаманне державам Британської Співдружності та США. Його основні риси це: індивідуалізм (внутрішній розвиток людини), християнська ідеологія, яскрава обрядовість (33 ступені), продовження традицій ордену тамплієрів. Цей напрям масонства розповсюдився переважно у протестантських країнах, де масонські організації не переслідувалися з боку церкви та органів державної влади. Однією з причин є протистояння між протестантизмом (лютеранство, кальвінізм, англіканство та ін.) та католицизмом. Наприклад, у США на перших своїх етапах розвитку у суспільстві домінували різноманітні протестантські групи (квакери, баптисти, мормони, ін.), що визначило вільний розвиток масонських організацій. П'ятнадцять президентів США були масонами, серед них: Дж. Вашингтон, Дж. Монро, Ф. Рузвельт, Г. Трумен, Дж. Форд. У Великобританії монарх є главою Англіканської церкви, а один з членів королівської сім'ї – Великим майстром Об'єднаної великої ложі Англії.

Латинське стосується країн, де провідною конфесією є католицизм. Воно характеризується захистом інтересів буржуазії, прихованою діяль-

ністю проти монархічних режимів, революційними поглядами [Соловьев О. Масонство в мировой политике XX века. – М. : РОССПЭН, 1998. – С. 23]. Така позиція масонів була вироблена у результаті довготривалих переслідувань представників цих об'єднань з боку католицької церкви. Яскравим прикладом є енцикліка Лева XIII "Humanum Genus" (1884). У ній засуджувалася свобода віросповідань, ідея суспільного договору та природні права людини, особливо це стосувалося положення про рівність людей від народження, відокремлення церкви від держави. Конфлікт католицької церкви з масонами не обмежився лише виступами та публічними дебатами [Робинсон Дж. Масонство: Забытые тайны / [пер. с англ. В. Симакова]. – М. : Крон-Пресс. – С. 457–461]. Норма про відлучення від церкви за участь у таких товариствах була прийнята та закріплена у Кодексі канонічного права 1917 року (скасована у 1983 році). Прикладом латинського масонства є італійська ложа "Пропаганда № 2" або "П2", яка мала свої представництва в Бразилії, Аргентині та Уругваї, і була пов'язана з терористичними організаціями.

Таким чином, не дивлячись на те, що формально політика знаходиться поза компетенцією діяльності різноманітних масонських груп, вони активно беруть участь у її здійсненні.

А. Д. Рекун, студ., ДонНУ, Донецьк
disappointedbylife@gmail.com

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Оскільки ст. 1 Конституції визначає Україну як демократичну та правову державу [Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р., № 254к/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – К., 1996. – № 30. – С. 141], в такому разі необхідною є побудова громадянського суспільства, оскільки демократична, а тим більш правова держава не може бути побудована там, де немає громадянського суспільства. Згідно з Конституцією, людина в Україні визнається найвищою соціальною цінністю. Її права і свободи забезпечуються, з одного боку, державою, а з іншого – суспільством. Чим тісніше взаємодіють держава і суспільство, тим ефективніше здійснюється забезпечення прав і свобод людини. Ураховуючи важливість розвитку громадянського суспільства для подальшого розвитку демократії та правової держави в Україні та той факт, що Конституція України є основним законом держави, необхідно вказати на актуальність конституційно-правової підтримки громадянського суспільства. В Україні відсутній чіткий механізм конституційно-правового регулювання діяльності як недержавних суб'єктів громадянського суспільства, так і їх взаємодії з органами державної влади, а саме: законодавчо визначеної чіткої та послідовної характеристики суб'єктного складу та інститутів громадянського суспільства; ефективної системи регулювання консти-

туційно-правових відносин інститутів громадянського суспільства і державного апарату; стабільних і чітких юридичних інструментів і процедур взаємодії інститутів громадянського суспільства і держави, які забезпечують баланс їх інтересів.

Окремі аспекти конституційного регулювання засад громадянського суспільства розглядали К. А. Бабенко, Ю. Г. Барабаш, Я. О. Кагляк, А. Р. Крусян, П. М. Рабінович, В. В. Речицький, О. В. Скрипнюк, С. М. Тимченко, Ю. М. Тодика, В. Л. Федоренко, зокрема конституційно-правовий статус громадських об'єднань, конституційно-правові основи народовладдя, демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України тощо.

Мема тез – обґрунтувати необхідність запровадження конституційно-правового механізму підтримки розвитку громадянського суспільства в Україні.

З позиції соціології права громадянське суспільство – це особливий стан індивіда, якому притаманні, з одного боку, високий рівень автономії від соціуму взагалі і від держави зокрема, а з іншого – здатність конструктивно спілкуватися з іншими особистостями заради суспільного миру [Конституційно-правовий механізм формування та підтримки інститутів громадянського суспільства / О. С. Лотюк // Публічне право. – 2013. – № 2. – С. 37–42]. Беручи до уваги це визначення, і враховуючи політичну ситуацію в сьогodнішній Верховній Раді можна чітко зрозуміти, що громадянське суспільство в Україні знаходиться на початковому рівні розвитку.

Конституційно-правовий механізм слід розглядати як визначальну умову для досягнення мети, що полягає у правовій підтримці та правовому забезпеченню подальшого розвитку громадянського суспільства.

Слід також погодитись з О. С. Лотюк в тому, що хоча громадянське суспільство і є автономним об'єднанням, для його розвитку правове регулювання є необхідним.

Конституційно-правовий механізм діє шляхом прийняття системи національного законодавства уповноваженими органами державної влади, а також забезпечення його дотримання населенням, в тому числі, застосовуючи державний примус.

Основними напрямками безпосередньої підтримки інститутів громадянського суспільства за допомогою конституційно-правового механізму є: 1) розроблення, прийняття та вдосконалення законодавчого регулювання виникнення, розвитку та функціонування інститутів громадянського суспільства; 2) впровадження різноманітних форм державної підтримки інститутів громадянського суспільства; 3) співробітництво органів державної влади з інститутами громадянського суспільства для налагодження конструктивного діалогу громадянського суспільства з державою; 4) визначення частки можливої участі органів державної влади в діяльності окремих інститутів громадянського суспільства. Для здійснення цих напрямів необхідним є застосування як законотворчого механізму, так і механізму підзаконного регулювання, зокрема Кабінетом

Міністрів та органами місцевого самоврядування. Для сприяння розвитку громадянського суспільства доцільним було б на законодавчому рівні перелічити суб'єкти громадянського суспільства, визначити конкретні методи та межі впливу громадянського суспільства на державу, запровадити певні форми звернення представників громадянського суспільства до державних органів і зобов'язати державу в обличчі її органів враховувати думку суб'єктів громадянського суспільства.

Отже, для становлення в Україні демократичної, правової держави є необхідним розвиток громадянського суспільства, для якого, в свою чергу, є необхідним надання йому правового оформлення та регулювання (передусім, конституційно-правового). Перераховані вище напрями та заходи конституційно-правового впливу можуть якісно покращити стан громадянського суспільства в Україні.

А. Ю. Романець, студ., КНУТШ, Київ
fanni-kaplan@mail.ru

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ПОЛІТИЦІ

Особливістю сучасних політичних кампаній в Україні є те, що в політику починають йти представники "нової" політичної еліти (бізнесмени, спортсмени, артисти, інші відомі люди), які на меті мають наступне – збільшення свого матеріального становища завдяки процесу конвертування своїх фінансових коштів (економічний капітал), свого ім'я або престижу (символічний капітал) у здатність репрезентувати інтереси інших агентів (політичний капітал). В свою чергу, конвертація тієї чи іншої форми капіталу не можлива без залучення представниками та кандидатами в політичну еліту своїх соціальних зв'язків (соціальний капітал), що інколи призводить до нетрадиційних форм співробітництва між владою та бізнесом, владою та злочинним світом, або появи дивовижних по своєму складу партійних передвиборчих списків. Як зазначають Е. Гугнін та Т. Лома, лідери політичних партій використовують економічну та символічну еліту для досягнення певних цілей. По-перше, для фінансування своєї діяльності. По-друге, завдяки наявності у символічної еліти певного рівня визнання та поваги, намагаються таким чином отримати прихильність з боку електорату. Спробуємо розібратися з механізмом конвертації соціального капіталу в його більш економічно привабливий варіант – політичний, і причиною, чому ця форма капіталу набуває особливого значення для політиків сучасності.

Термін "капітал" походить від латинського "capitalis" – головний, основний, дуже важливий, та німецького "kapital" – головне майно. За визначенням К. Маркса, капітал – це самовідтворююча вартість, яка включена у безперервний процес кругообігу: грошовий капітал перетворюється на виробничий, останній перетворюється на товарний, який знову готовий прийняти грошову форму [*Радаєв В. В.* Понятие капитала, фор-

мы капиталов и их конвертация // Общественные науки и современность. – 2003. – №2. – С. 6]. Сьогодні капітал визначають як "накопичуваний ресурс, який включений у процес відтворення і зростання вартості шляхом взаємної конвертації різноманітних форм" [Там же. – С. 7]. В чому особливість соціального капіталу та яке відношення він має до політичної влади? Можна виділити такі моменти. Концепт ресурсів є ключовим для розуміння поняття соціального капіталу. Саме виходячи з цього Бурд'є дві визначення поняття соціальний капітал (ресурси, засновані на родинних відносинах і відносинах у групі членства [*Bourdieu P. The Forms of Capital // Handbook of Theory and Research for Sociology of Education.* – New York, 1986. – Р. 241–258]. Відносно цієї характеристики соціального капіталу зв'язок із політичною владою пояснюється таким чином: соціальний капітал є вагомим складовим ресурсного забезпечення суб'єкта влади тому що, забезпечує доступ до ресурсів іншого характеру.

Соціальний капітал існує лише в суспільстві, він не може знаходитись поза межами соціального середовища, тому що без соціальних зв'язків неможливо буде говорити про задовільний рівень синергії у людських стосунках, а тим паче у стосунках політичних акторів. Саме наявна соціальна структура забезпечує доступ до ресурсів. На основі спільної мети стає можливим організувати людей в єдине ціле та полегшити взаємодію.

Ряд авторів наголошує, що соціальний капітал може виступати як набір неформальних цінностей і норм, або як очікувані дії [*Nachapiet J. Social Capital, Intellectual capital, and the Organization Advantage / J. Nachapiet, S. Choshal // Academy of Management Review.* – 1998. – Vol. 23. – Р. 242–266]. центральним поняттям та ядром соціального капіталу, при таких обставинах, виступає довіра. Без її наявності неможлива взаємодія між людьми та ефективний розподіл обов'язків. Саме на основі таких стосунків і досягається кумулятивний ефект соціального капіталу. На сьогоднішній день у більшості країн встановлено демократичні норми взаємодії громадян та держави, і без довіри неможливо обійтись жодному політичному інституту. Наприклад, інститут виборів жодним чином не зможе легітимно існувати, якщо у громадян він не буде викликати почуття довіри та впевненості у його компетентності.

Відсутність довіри буде свідчити про сумнів у природності існування джерел влади, про які говорив М. Вебер, та про певні авторитарні, а можливо і тоталітарні тенденції. Без довіри неможлива поява авторитету (джерело влади) [*Ефремов И. И. Функции и роль авторитета как феномена социальной жизни // Философия и общество.* – 2005. – Вып. 1(38). – С. 38]. Також профанується розуміння – права (джерело влади) в рамках якого можна розглядати не лише сукупність формальних, а й неформальних правил та норм, що мають можливість стати формальними. В решті решт довіра означає певні очікування, які обумовлені не лише авторитетом, але і силою (Вебер вважає її першочерговим джерелом влади). Зв'язок що існує між владою та соціальним капіталом можна легко зрозуміти з висловлювання Ф. Фукуями: "Соціальний капітал можна

визначити просто як набір неформальних цінностей, які розділяються членами групи і які роблять можливою співпрацю всередині цієї групи. Довіра подібна до мастила, що робить роботу будь-якої групи або організації ефективнішою" [Фукуяма Ф. Великий разрыв / пер. с англ. под общ. ред. А. В. Александровой. – М. : ООО "Издательство АСТ", 2003. – С. 30].

Політичним акторам приходится діяти у різноманітних умовах, часто, навіть, в умовах недоступності або нестачі ресурсів. Саме за таких обставин соціальний капітал виступає у ролі гідної альтернативи "за допомогою якої соціальні актори створюють і мобілізують мережу своїх зв'язків у межах однієї організації або між організаціями для того, щоб дістати доступ до ресурсів інших соціальних акторів [Inglehart R. Modernization and Post-Modernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies. – New Jersey, 1997. – 440 p.]. В якості універсального інструменту обміну можна застосовувати соціальний капітал, особливо в тих сферах суспільства, де гроші чи матеріальні блага обмежені, або не мають особливого значення.

Таким чином, соціальний капітал по своїй природі надає власнику достатньо специфічний ресурс як зв'язки, очікування на кооперацію та взаємодомогоу. При цьому забезпечує актору можливість доступу до різноманітних ресурсів, матеріальних, фінансових, символічних, людських. Даний процес ніколи не може відбуватись за рамками соціальної системи та мережі стосунків. Тому що саме вони виступають "нервовою системою" кооперації суспільства та взаємообміну досягненнями у різних сферах життєдіяльності, як групи, так і окремої особи.

А. Ф. Руденко, студ., КНУТШ, Київ
a.f.rudenko@gmail.com

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ: ЯК ПОДОЛАТИ КРИЗУ

Становлення й розвиток місцевого самоврядування є необхідною умовою формування й функціонування громадянського суспільства.

В Україні перші спроби міського самоврядування закріплювалися Магдебурзьким правом. Ця середньовічна правова система узгодила економічну діяльність, майнові права та суспільно-політичне життя, перетворила місто в осередок суспільного та економічного життя. Зокрема, в Києві міське життя впорядковувалося за принципами Магдебурзького права впродовж 340 років, було впроваджено у 1494 і скасовано Миколою І у 1835 році. Навіть зараз, із здобуттям Україною незалежності, міського самоуправління не стало більше, якісні характеристики міських адміністрацій з радянських часів не покращилися. На прикладі Києва: впродовж останніх років спостерігається планомірне урізання його самоврядних прав. Так, у 2010 році з метою "оптимізації" управління у Києві були скасовані районні ради, в 2012–2013 роках згоди щодо проведення виборів мера Києва так і не було досягнуто. У результаті ухвалених змін до закону

про столицю міська влада остаточно вийшла з-під контролю громадськості і була підпорядкована центральній вертикалі влади. Тепер глави районних адміністрацій відповідають лише перед президентською канцелярією, і Голова Київської міської державної адміністрації призначається Президентом України. Міське самоврядування Києва остаточно дистанціюється від громади і стає залежною від правлячого центру.

Приклад Києва є симптоматичним для аналізу сучасного стану розвитку місцевого самоврядування в Україні в цілому. Зараз спостерігаємо кризу і занепад самоврядування в нашій державі. Інститути існують по формі, але не по суті. Громадяни не відчувають держави, взаємної відповідальності, належності до суспільного простору. А, головне, того не відчувають люди, яких обирають для представлення інтересів громади, вони сприймають надану їм довіру як ресурс, і уважні ще лише до вертикалі, з якої спускаються команди. Засади місцевого управління потребують розвитку.

Мета тез – окреслити напрямки подолання кризових явищ у місцевому самоврядуванні України як інституту громадянського суспільства.

Питаннями розвитку місцевого самоврядування в контексті становлення представницької влади та громадянського суспільства в Україні займаються О. Александрова, П. Ворона, Ю. Древаль, А. Серант, О. Скакун та ін.

У загальному вигляді місцеве самоврядування трактується "як право й реальна здатність органів управління місцевого рівня регламентувати та управляти суттєвою частиною державних справ, діючи в рамках закону, під власну відповідальність і в інтересах місцевого населення" [Александрова О. С. Сутність, проблеми і перспективи розвитку місцевого самоврядування в сучасній Україні: соціально-філософський аналіз // Гілея: науковий вісник. – 2011. – Вип. 50. – С. 410].

Муніципальна система є організмом держави у всіх значеннях, і державне тіло мусить працювати не "з-під палки" або указки, а з внутрішнього усвідомлення. Існуюче самоврядування сьогодні – це не горизонтальна мережа, а строга вертикаль з кінцевою точкою, піраміда, вершина якої спускає команди і фінанси. Це інструмент для виконання політичної волі центру, важель, яким користується владна сила, щоб натиснути на громаду, хоча повинно бути навпаки. Система місцевого управління потребує докорінного реформування, належного відповідного законодавчого оформлення і головне – сутнісного перегляду, функціональних змін.

Світовий та історичний досвід свідчить, що вирішення проблем на місцях значно ефективніше, ніж міри центральної влади. "На відміну від органів державного управління, на місцях органи місцевого самоврядування: а) не призначаються зверху (їхня система, структура визначається населенням); б) не є агентами уряду та інших вищих державних органів; в) не включені в централізовану ієрархічну систему; г) не відділені від населення" [Тимофеев Н. С. Местное самоуправление – кризис раз-

вития или кризис идеи? // Вестн. Моск. ун-та. – Серия 11. Право. – 2002. – № 6. – С. 14].

Діюча система місцевої самоорганізації є характеристикою розвинутої демократії. У країнах Західної Європи самоврядування розглядається як найважливіша складова частина суспільного управління, життєво необхідна протидія управлінню з центру і свідчення демократичного здоров'я суспільства. Більшість демократичних країн зробили вибір на користь глибокої автономії місцевих органів влади і відсутності вираженого підкорення центру. Україна теж є учасницею Європейської хартії місцевого самоврядування, яка проголошує що "право громадян брати участь в управлінні державними справами може бути безпосередньо втілено саме на місцевому рівні" [Європейська хартія місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036].

Основний принцип самоуправління виражений в англійському прислів'ї: "Public business is private business of every man" ("Спільна справа – це особиста справа кожного"). Децентралізація у формі самоврядування – рецепт ефективності та прогресу політичного життя.

На сьогодні втілення ідей муніципального управління в Україні сповідують лише дві людини: віницький мер Володимир Гройсман та його львівський колега Андрій Садовий. Ці осередки практичної, а не декларативної самоврядності доказують вираженість моделей самоорганізації на місцях.

Благоустрій громадян неможливий без їхньої діяльної участі. Багаторічний політичний моноцентризм за радянської доби суттєво деформував як схему управління, так і світосприйняття громади в тоталітарний бік. Треба змінювати принципи, бути уважним до того, кого ми обираємо, підтримувати кандидатів з серйозним налаштуванням на успіх громади.

Небажання децентралізації бюджету та плану дій, недопущення самоврядування – ознака нерозумної влади, яка турбується про свій короткий вік, бо самоуправління є ключем до розвитку держави та громадян.

Проведення системних реформ через децентралізацію державної влади та деконцентрацію владних повноважень має зміцнити організаційну, матеріально-фінансову й правову самостійність місцевих влад, які є основною передумовою ефективності розвитку представницької влади в регіонах, а також прискорює формування громадянського суспільства [Ворона П. В. Особливості місцевого самоврядування України в контексті розбудови громадянського суспільства [Електронний ресурс] // Публічне адміністрування : електронний зб. наук. пр. – 2012. – № 1(7). – Режим доступу: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/1669>].

Отже, питання місцевого самоврядування сьогодні гостро стоїть на порядку денному процесу побудови громадянського суспільства в Україні, реалізації національних реформ і зацікавлені у цьому, насамперед, громади.

"ПРЕКАРИЗАЦІЯ" ЯК ФЕНОМЕН ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Процес становлення та розвитку громадянського суспільства України є динамічним явищем, що зумовлює необхідність вивчення цього процесу, реагування як з боку наукової думки, так і вітчизняної спільноти на перебіг суспільних трансформацій, на зміну існуючих та появу нових суб'єктів соціально-політичного життя. Складовою новітніх трансформаційних зрушень є виокремлення на вітчизняних теренах феномену прекаризації, який вже знайшов певне розкриття в зарубіжній суспільно-політичній думці і який лише зараз стає об'єктом досліджень українських політологів та соціологів. Прекаризація – явище збільшення частки осіб в суспільстві, котрі ведуть нестабільний спосіб життя, їх трудова діяльність не має довгострокових гарантій, містить, зазвичай, ознаки неповної зайнятості. У підсумку відсутність довгострокових трудових контрактів породжує ослаблення щодо цієї категорії населення системи соціального захисту та соціальних гарантій, а відтак, зумовлює втрату впевненості в наступному дні. З огляду політичної активності зазначені особи не мають однозначної політичної позиції, вони не є ні правими, ні лівими, ні анархістами. Наразі взагалі відсутня будь-яка структуризація цього соціального середовища, в більшій мірі доречно вказувати на відсутність однорідності як в середовищі суб'єктів, що відповідають явищу прекаризації, так і самого процесу, який має тенденцію до посилення в сучасних суспільствах.

Вперше комплексний підхід до розкриття феномену прекаріату продемонстровано в праці Гая Стендінга "Прекаріат – новий небезпечний клас" [*Standing G. The Precariat: The New Dangerous Class. – New York, Bloomsbury Academic. – 2011. – 192 p.*]. Він окреслює соціальну базу, яка підживлює феномен прекаріату. Так, зокрема, до неї Г. Стендінг відносить: безробітних; зайняте населення з вкрай низьким рівнем доходів; населення зайняте в неформальному секторі економіки; працівники, що не мають стабільної роботи чи певності в її збереженні, зокрема особи, що працюють за договорами громадянського-правового характеру та особи, які не охоплені колективними договорами; населення, яке офіційно працює в умовах вимушеної неповної зайнятості, зокрема робітники, що знаходилися у відпустках без збереження зарплати на період припинення робіт та особи, переведені за економічними причинами на неповний робочий день чи тиждень; сезонні працівники; працівники, що здійснюють трудову діяльність у шкідливих і тяжких умовах праці, зокрема особи, які працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам.

Щодо відбиття феномену прекаріату вітчизняними дослідниками, то наразі можна вести мову про публіцистичні роботи та дослідження цьо-

го явища в Україні як складової загальносвітових процесів в спеціалізованих розробках та проектах міжнародних організацій, зокрема, Міжнародної організації праці [Moving from precarious employment to decent work / John Evans, Euan Gibb. – Geneva : ILO, 2009. – 74 p.]. Окреслюючи вітчизняну специфіку прекаріату, журналісти, зазначають, що в Україні наразі навіть ті, хто має постійну роботу, знаходяться в зоні ризику. Вони є теж прекаріатом, оскільки не можуть бути впевненими у своєму майбутньому. Зокрема мова йде про тих, хто працює неофіційно або отримує зарплату в конверті. У разі звільнення або хвороби всі виплати залежать від усних домовленостей з роботодавцем [Атанасов В. Местный прекариат. В кого превратились украинцы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://focus.ua/opinion/276802/>].

Погоджуємося із думкою Гая Стендінґа про те, що прекаріат як клас, сегмент суспільного тіла перебуває лише в стані свого зародження. Він не є тим, "що Карл Маркс називав класом "для себе"; прекаріат – поки – клас "в собі", який роздирається запеклою внутрішньою боротьбою". На наш погляд, особливо активне ядро прекаріату формують молоді люди та особи середнього віку, котрі мають гарну вищу освіту і, як не парадоксально, саме вони виступають рушійною силою у більшості сучасних соціально-політичних конфліктів. Прекаріат став динамічною основою активних дій в перебігу Арабської весни 2010–2011 рр., виступів молоді влітку 2013 року в Туреччині, нещодавніх великомасштабних акцій "Захопи Уолл-стріт!" в США тощо. Не є винятком нинішня політична криза України кінця 2013 – початку 2014 рр., коли на вулиці, вийшли, студентство, а також велика кількість людей з вищою освітою, котрих не задовольняє сформована політична ситуація, яка не дозволяє знайти відповіді на потреби та виклики сьогодення. Подальшу прекарізацію суспільства в Україні, на нашу думку, прискорюють окрім політичної кризи і низка довгострокових факторів, серед яких вагомими є: невиконання положень чинного трудового законодавства на підприємствах; значна "тінізація" ринку праці; економічна, політична, правова нестабільність; перманентні кризові явища в економіці в цілому і особливо в соціально-трудовій сфері, виникнення нових проблем у сфері праці під впливом наростаючої глобалізації тощо.

Л. В. Слінченко, канд. політ. наук, доц., ГНПУОД, Глухів
lsinchienko@mail.ua

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Процес державотворення і розбудови громадянського суспільства в Україні розпочато прийняттям Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р., Акту про державну незалежність України 24 серпня 1991 р., а також запровадженням інституту Президента та ви-

значення його повноважень (05 липня 1991 р.) та підписанням Конституційного договору 8 червня 1995 р. між Верховною Радою України і Президентом України.

Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р. Верховною Радою України, проголосила Україну демократичною, правовою державою, влада в якій здійснюється за принципом її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, а також закріпила повноваження Президента України звертатися з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України (ст. 106).

На виконання п. 2 ст. 106 Конституції України 9 квітня 1997 р. Президентом України підписано Указ "Про щорічні послання Президента України до Верховної Ради України" (далі – Послання). Відповідно до Указу, Послання є офіційними документами глави держави, в яких на основі аналізу внутрішнього і зовнішнього становища України визначаються найважливіші напрями економічного, політичного і соціального розвитку, передбачаються заходи щодо неухильного забезпечення прав та свобод людини і громадянина, вдосконалення нормативних механізмів регулювання суспільних відносин. Одночасно з Посланням вноситься Кабінетом Міністрів України щорічна доповідь про економічний і соціальний розвиток України.

Підготовка послань Президента України здійснюється на основі аналізу та узагальнення матеріалів і пропозицій, наданих Кабінетом Міністрів України, РНБО України, міністерствами, центральними та місцевими органами виконавчої влади, науковими закладами НАН України, вченими, фахівцями, під безпосереднім керівництвом Президента України. Текст послання, направлений до Верховної Ради України або виголошений Президентом України, набуває сили офіційного документа і має враховуватись у роботі органів виконавчої влади. Таким чином, послання Президента є важливим інструментом державної політики, стратегічним дороговказом для усіх гілок влади, посідає чинне місце у реалізації національної стратегії розвитку суспільства і держави.

Так, у Посланні 2011 року "Модернізація України – наш стратегічний вибір" наголошувалося, що однією із проблем здійснення суспільних реформ є низький ступінь участі громадян у процесах їх розроблення, реалізації та коригування. Тому перетворення громадськості на дієвого суб'єкта суспільних перетворень є одним із перших етапів суспільних реформ, успіх яких залежить від основного суспільного інституту – громадянського суспільства, рівня його розвитку, ступеня участі громадян у різних формах само організованої суспільної активності [Модернізація України – наш стратегічний вибір: щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2011. – С. 29]. Суттєву роль у цих процесах відіграють фінансові інструменти державного сприяння розвитку громадянського суспільства. З метою впровадженню прозорого механізму розподілу державного фінансування суспільно-корисних гро-

мадських ініціатив і діяльності об'єднань громадян постановою Кабінету Міністрів України №1049 від 12 жовтня 2011 р. затверджений Порядок проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених громадськими організаціями та творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка.

У 2012 році за ініціативи Президента України було створено Координаційну раду з питань розвитку громадянського суспільства, мета якої – створення сприятливих умов, спрямованих на задоволення інтересів, захист прав і свобод людини і громадянина, становлення громадянського суспільства на засадах представницької демократії, широкого впровадження форм демократії участі, самореалізації та самоорганізації громадян. Ухвалена у березні 2012 року Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні (далі – Стратегія) визначила завдання, мету та стратегічні пріоритети, принципи, завдання, механізми реалізації, фінансове забезпечення державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства та очікувані результати. Планом першочергових заходів щодо реалізації Стратегії передбачено ухвалення парламентом законів "Про громадські об'єднання" (вдосконалює правову базу взаємодії громадянського суспільства з державою), "Про благодійну діяльність та благодійні організації" (сприятиме збільшенню громадян і бізнес – кампаній, що здійснюють благодійні проекти, спрямовані на вирішення суспільно-важливих проблем).

У Посланні "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році" йдеться про необхідність повноцінної участі інституцій громадянського суспільства у виробленні і реалізації державної політики, готовності органів виконавчої влади, місцевого самоврядування до реальної та постійної співпраці на ґрунті закону та права у формуванні загальнонаціональних і місцевих програм розвитку, бюджетного процесу, розроблення стратегічних документів, планів, програм розвитку сфер, галузей, регіонів. Це потребує внесення змін до законів України "Про місцеве самоврядування в Україні", "Про органи самоорганізації населення", "Про всеукраїнський референдум" та ін., а також прийняття нових – про адміністративно-територіальну реформу, про місцевий референдум тощо.

Питання розвитку місцевого самоврядування, місцевої демократії та самоорганізації населення як невід'ємних складових громадянського суспільства широко висвітлені у Посланні "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році". У ньому йдеться про громадський контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування, що має здійснюватися інститутами громадянського суспільства з використанням засобів місцевої безпосередньої демократії (громадських слухань, зборів, місцевих ініціатив, референдумів). Це передбачає ухвалення Верховною Радою України нових нормативно-правових актів – Законів України "Про територіальний устрій України", "Про об'єднання територіальних громад", нових редакцій Законів України "Про місцеве самоврядування в Україні" та "Про місцеві державні адміністрації", внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України тощо.

Глава держави також виокремив проблеми в реалізації форм місцевої безпосередньої демократії, чільне місце серед яких посідають питання реформування нормативно-правової бази місцевої демократії.

Отже, конституційні повноваження Президента України, що стосуються права звертатися з посланнями до народу та Верховної Ради України, дають можливість забезпечувати оптимальне функціонування всіх органів державної влади, бути гарантом розвитку громадянського суспільства та держави в цілому.

Д. В. Тарасов, студ., КНУТШ, Київ
tarasov_mrk@mail.ru

ВИНИКНЕННЯ ІДЕЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Місцеве самоврядування – це продукт тривалого розвитку людської цивілізації, його витоки сягають родоплеменного самоврядування, що існувало ще до виникнення держави. Елементи місцевого самоврядування добре відомі з античних часів. Наприклад, Закон Юлія Цезаря 45 року до н. е. закріплював таку організацію міської влади (муніципального устрою), принципи якої визначили головний напрям розвитку місцевого самоврядування у світі. Так, вищим органом міського управління були народні збори всіх громадян – членів міської громади. Збори обирали муніципальних магістрів і вирішували найважливіші питання міського життя. Кожне місто мало муніципальний сенат (представницький орган), а судову та адміністративну владу здійснювала муніципальна магістратура. Більш як за двохтисячолітню історію значення цього терміна практично не змінилося. Зокрема, муніципалітетами в Стародавньому Римі називалися міста, що користувалися самоврядними правами, а сьогодні – це обрані населенням міські та сільські органи місцевого самоврядування – уповноважені громадою органи управління, що з дозволу уряду беруть на себе тягар виконання громадських завдань та функцій. Величезне значення для становлення місцевого самоврядування як самостійного правового інституту і системи органів влади мали комунальні революції в Західній Європі XI–XIII сторіч, в ході яких з'являється так зване комунальне самоврядування. Воно передбачало звільнення міста від влади феодала та створення міських органів самоврядування – виборної ради та магістрату, які були незалежними від центральної, "коронної" влади. В епоху комунальних революцій починається і систематизація норм муніципального права. Так, своєрідним засобом правового закріплення комунального самоврядування стали перші хартії середньовічних міст Італії (Мантуя, Феррара, Піза, Кремона), Франції (Сент-Омер, Бове, Камбаре, Арбуа), Англії (Лондон). Вони закріплювали такі права: права на створення виборних органів міського самоврядування, привілеїв міської громади, особистої свободи та майнових прав її членів, системи управління містом, повноважень структури та порядку формування органів міського самоврядування.

Комунальна (муніципальна) організація середньовічних міст характеризувалася тим, що на чолі більшості комун стояла міська рада, яка обирала одного-двох мерів (Франція) чи синдаків (Італія), у підпорядкуванні яких перебувала міська адміністрація. Однак, визначена хартіями структура органів міського самоврядування була надзвичайно строкатою та залежала від багатьох чинників – згоди короля чи сеньйора, співвідношення сил в міському населенні тощо.

Якими ж засобами управління володіли середньовічні комуни? Насамперед, можна зазначити, що за загальним правилом комуна вимагала від своїх громадян клятви вірності всім новообраним посадовим особам комуни. Наприклад, за статутом 1182 року міста Бове (Франція), всі громадяни комуни зобов'язані були принести клятву на вірність новообраному меру і перам (членам міської ради).

Комуна встановлювала різні статуси своїм громадянам залежно від стану, цеху, часу проживання в місті тощо. Кожний громадянин займав своє місце в соціальній та політичній ієрархії, мав свої обов'язки. Система жорстко регламентованих прав і обов'язків разом з податковою системою була основним засобом управління в середньовічній комуні. Міські комуни відіграли надзвичайно важливу роль у світовій історії, вони зробили вагомий внесок у становлення нового типу управління, яке засноване на поєднанні колективного та приватного інтересів. Саме в міських комунах середньовічної Європи отримали зародження та розвиток такі форми самоврядування, які стали прототипами місцевого самоврядування сучасних демократичних держав.

І. А. Тукаленко, канд. філос. наук, доц., КНУТШ, Київ
Innet@online.ua

ЛЕГІТИМНІСТЬ ГРОМАДЯНСЬКОЇ НЕПОКОРИ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Демократія є режимом, що репрезентує народну волю через делегованих ним представників у інститутах політичної влади. Ключовим смислом демократії покладено ідею народного представництва як у кадровому так і змістовному вимірах. Тобто влада в демократичному суспільстві має віддзеркалювати строкату палітру інтересів довірительів через політичні позиції довірених осіб. Така політична система закладає у підвалини свого функціонування принцип перманентного балансування та незавершеності, що може витлумачуватися як підстава нестабільності й нетривалості. Проте, ця засада швидше посилює і зміцнює демократію, оскільки саме вона легітимує цей політичний режим для всього суспільства. Відчуття громадянської співпричетності до формування влади на різних рівнях управлінської вертикалі обертається посиленням віри у правильність демократичних механізмів. Відтак, демократія запрограмована на вивіщення процесуальних і процедурних складових над цілеорієнтованими.

Вона ґрунтується і водночас розвиває такий тип відносин між громадянами і владою, що характеризується високим рівнем учасницької культури, яка в ідеалі виходить за межі електоральної активності. Безумовно ствердженню та належному функціонуванню громадянської активності сприяє конституційно закріплений широкий перелік прав і свобод громадянина. Та навіть найдемократичніша конституція не гарантує права на радикальні форми громадянської непокори, зокрема – силові протистояння.

Фактично, громадянська непокора тлумачиться як позазаконний вид громадянської активності (політичної участі), що може виявляти себе у різноманітних формах супротиву: від бойкотування виборів до силових дій скерованих на опір режимові. Американський мислитель середини ХІХ ст. Генрі Торо, що першим використав поняття громадянської непокори, охарактеризував її як засіб виправлення зла продукovanого державою через відмову в підтримці уряду. Щоправда він не відносив до таких дій ані обумовлених законом апеляцій до уряду, наприклад – петиції, ані – незаконних силових протистоянь. Та сучасне розуміння громадянської непокори об'єднує усі практики: хоч у вигляді ігнорування закону, а хоч й у активній протизаконній діяльності, зокрема, спрямованій на повалення чинної влади. Проте, не зважаючи на своє алегальне позиціонування громадянська непокора вважається невід'ємною складовою процесу демократизації, оскільки вона зазвичай демонструє себе у діях та практиках, що суперечать закону, але апелюють до права. Адже чинення супротиву несправедливим діям та рішенням пануючої влади тлумачиться як природне невід'ємне право людини. У цьому контексті беззаперечним визначається прогресивна історична роль громадянської непокори у розширенні реєстру конституційних прав і свобод людини та громадянина в демократичному суспільстві. Усі вони (від невід'ємного права на життя, свободу та власність до прав на свободу об'єднань та управління державними справами) були результатом завоювань численних та різнорідних протестів (від пікетувань до революцій).

Та попри це, або ж з огляду на це, громадянська непокора й по сьогоднішній день не розглядається як легітимний інструмент впливу громадян на владу, принаймні, у своїх радикальних формах. Між тим, сучасні демократичні конституції фіксують важливу норму щодо того, що права і свободи людини і громадянина декларовані в Основному Законі *не є вичерпними*. А отже простір для завоювання нових прав конституційно накреслюється, що, водночас, вказує й на потенційні механізми їхнього визнання. Саме гнучкість політичної системи в реагуванні на нові виклики/вимоги здатна запобігти розгортанню крайніх форм громадянської активності й легалізувати останні у парламентський спосіб, а не прийняти їх як "революційний трофей".

Демократія, що у своїх фундаментальних засадах є такою політичною системою, яка вибудовує відносини між владою і суспільством з опертям на дію механізму легітимності, включає громадянську непокору в структуру цієї взаємодії. Значимість її позиції може мігрувати від мар-

гінальної до центральної, гостро актуальної. Але за будь-якої диспозиції громадянська непокоря виступає не просто індикатором недовіри, але – сигналом до змін. Інакше кажучи, відсутність довіри або її втрата, виражена в цих акціях, мусить розглядатися не стільки як діагноз, скільки як вагома підстава для прийняття адекватних рішень з боку влади (прийняття/скасування законів, постанов, законодавчих актів; відставка посадовців; дії, скеровані на реформування галузі/відомств/систем тощо). Таке витлумачення громадянської непокори в політичному процесі дозволяє зрозуміти її вплив на "демократизацію демократії", зважаючи на зазначений на початку процесуальний характер останньої. Оскільки демократію не можна встановити декларативно й довічно, то її потрібно будувати щоденно як на рівні правовому так і на політичному, де громадянській непокорі відводиться неоднозначна роль – обмежена законом, але наділена високими політичними очікуваннями. Врешті, Ю. Габермас ще більше ніж 20 років тому наголосив на важливості для конституційних демократій розгляду громадянської непокори не просто необхідним, а й навіть унормованим компонентом власної політичної культури. Досвід же багатьох сучасних "кольорових" революцій наявно демонструє включеність всієї різноманітності форм громадянської непокори до переліку таких способів опору діям чи бездіянням делегітимованих урядів, що схвалюються сучасним форматом демократичної культури й тим самим легітимуються громадянська непокоря як боротьба на засадах визнання правомірності опору будь-якій несправедливості, навіть якщо вона вбрана у шати закону.

Ю. О. Чала, студ., НАУ, Київ
YuliaChala5@gmail.com

ФЕНОМЕН "МАЙДАНУ" ЯК МЕХАНІЗМ СУТНІСНИХ ЗМІН У ДЕРЖАВІ

Однією з найсуттєвіших ознак держави, власне, як і країни, є єдина правова і законодавча система. Це формулювання означає, що будь-який громадянин будь-якої держави буде підкорюватись тим самим правилам проживання, як і будь-який інший громадянин тієї самої держави. Інколи трапляються виключення, що залежать від форми державного правління. Наприклад, при стовідсотковій монархії у монарха дещо інші правила проживання, аніж у його підданих. Та в усіх інших випадках суть цього тезису одна. На прикладі України це означає, що кожен громадянин на заході країни живе за тим ж самими правилами, що і кожен – на сході. А будь-який мешканець Києва має ті ж самі права, що і будь-який мешканець Севастополя.

Єдине правове і законодавче поле забезпечує внутрішню цілісність держави, так само як і країни. Забезпечення цього поля можливе лише за умов визнання правил, прав та законів такими, які не можна порушувати за жодних обставин. Якщо ж трапляється так, що їх все ж треба

порушити, то тільки за таких обставин, що виправдовують це порушення. Останнє має визнати не тільки порушник, але й все суспільство. Останнє дуже яскраво проявляється в американській судовій системі за умов прецедентного права.

Однак ідеальних правил гри не існує. Так само, як ідеальних правил життя, законів для суспільства, прав для окремого громадянина, що не порушуються. Це розуміє кожен. Особливо, коли хтось виходить за рамки правил не задля поважного вчинку в очах інших, а задля шахраювання в самій грі. Це стосується і життя. В такому випадку окремі індивіди, частина суспільства чи все суспільство робить все, щоб повернути порушника, за їх логікою, до загальних правил гри. Успіх останнього показує наскільки успішним і непорушним є законодавство, права та правила. Однак неспроможність це забезпечити показує, наскільки неоднозначним є правове і законодавче поле. Більше того – наскільки воно визнається "гравцями". Оскільки, як тільки правила перестають визнаватися гравцями, вони перестають діяти в принципі.

Зголосіться, що не має значення, яким чином ходить кінь у шахах, якщо кожен з гравців ходить ним так, як йому заманеться. Більше того, саме той факт, що вони ходять конем так, як їм заманеться, свідчить про те, що вони грають не у шахи. А тепер питання більш складне – чи дійсно ми впевнені, що держава завжди і тільки завжди існує в полі єдиного правового і законодавчого поля? Чи може трапитись так, що держава може існувати в рамках двох активних законодавчих і правових полів. Чи, швидше, останні будуть існувати всередині однієї держави? Це політичне питання.

Якщо подивитись неупереджено на сучасні події в Україні, то відповідь очевидна – так. За грудень 2013 року і січень 2014 року, "Київський Майдан" (в даному випадку мається на увазі частина суспільства, яку він уособлює) довів усьому світові, що він не згодний з тими правилами гри, що нині існують в державі Україна. Більше того – він не визнає велику їх частину. Заради миру в країні доводиться визнавати якісь фундаментальні принципи, та ось чимось іншим можна не рахуватися.

Фактично, на сьогоднішній день "Майдан" як феномен в центрі Києва практично уособлює собою самодостатню державу тому і лише тому, що він живе за власними правилами, які не підпорядковуються законам України. А підпорядковуються лише визнанню чи невизнанню громади самого Майдану. Неспроможність України хоч якось вирішити (фізично чи політично) відсутність власних правил і законів на території Майдану Незалежності свідчить про те, що її правове і законодавче поле не розповсюджуються на останній. Точніше – та частина українського суспільства, яку уособлює "Майдан" не визнає тих правил та законів, що існують на території України та хочуть їхніх змін.

Розбирати сутнісні зміни, яких хоче Майдан і не хоче нинішня влада, є питанням практики – політики. Тому їх недоцільно розбирати. Однак питання, чи можливо існування одного правового і законодавчого поля

поряд з іншим таким полем в рамках однієї держави і країни, є питанням суто теоретичним. І нещодавні події в Україні та й по всьому світові засвідчують, що відповідь на нього позитивна. До чого це веде?

Майдан – це безумовно політичне явище. Політика, на думку стародавніх грецьких філософів, серед яких першим слід назвати Платона, є мистецтвом управління державою. Отже, сам Майдан є спробою прямого управління державою носіями влади у країні – людьми. Принаймні, частиною людей, що мають українське громадянство. Суть вимог, які вони ставлять не важлива в теоретичному плані для нашого розмірковування, однак факт їх наявності свідчить про те, що ці люди хочуть змін у країні. І для їх здійснення вже змінюють правила гри в суспільстві створюючи своїм визнанням чи невизнанням нову правову і законодавчу сферу. Остання покликана здійснити, якщо створена правильно, зміни в державі.

Усвідомлення цього веде нас до чіткого розуміння, що наявність двох правових і законодавчих систем в державі чи країні (немов двох наборів правил в одній грі) веде до сутнісної зміни останніх. Його ефективність визначається спроможністю однієї з систем поглинути в собі іншу. Це механізм сутнісних змін в державі.

Є. О. Ясько, *magісmp*, КНУТШ, *Kuіѳ*
lisa_von_yellow@hotmail.com

УКРАЇНЬСКА МРІЯ: У ПОШУКАХ ІНСТРУМЕНТА СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Небажання переосмислювати існуючі норми, правила та життя є однією з найбільших проблем сучасності. Відсутність глибокого розуміння проблеми та глобального мислення призводить до старіння соціальних механізмів, що не дозволяє суспільству "оновлюватись", рухатись вперед у побудові та розвитку громадянського суспільства. В українському суспільстві часто ведуться дискусії щодо вітчизняної національної ідеї, були спроби окреслити її такими вченими, як Д. Донцов, В. Липинський, М. Грушевський, В. Винниченко. Сьогодні можна зустріти і нові "окреслення" української ідеї, але всі вони оминають питання про переосмислення сучасності.

Українському суспільству потрібна мрія та модель, яку можна використовувати у процесі конструювання "української мрії". Щоб створити новий соціальний ідеал, який буде орієнтуватися на розвиток та майбутнє, необхідно орієнтуватися на політичний наратив мрії, який порівняно з ідеєю має декілька переваг. По-перше, мрія є чимось сакральним, певним "тотемом сучасного суспільства", що слугує додатковою мовою та комунікацією. По-друге, мрія орієнтована на довготривалу ціль в майбутньому, є певною візією, яка не має часових обмежень, тоді як ідея є більш визначеною. По-третє, мрія існує, коли народ мріє. Це говорить про те, що мрія, на відміну від ідеї, йде знизу – з суспільства, і не може

нав'язуватись. Мрії стосуються кожного, мають безліч можливостей позитивного впливу на людину та грають роль у побудові щасливого суспільства, а ідеї є теоретичними концептами.

Використовуючи концепцію "політики мрії" Стефана Дюнкомба [Duncombe S. *Dream. Re-imagining Progressive Politics in an Age of Fantasy*. – New York : The New Press, 2007], можна визначити декілька рекомендацій щодо створення національної мрії, її особливостей та механізмів реалізації.

1. Процес конструювання мрії повинен бути відкритим для усіх бажаних. Учасницька модель мрії полягає у реальному внесенні "свого" у процес будівництва мрії та може бути порівняна з комп'ютерними іграми, які вимагають від гравця активної участі [Ibid. – P. 72, 127].

2. Мрія повинна бути "етичною" стосовно людей і сприяти участі всіх членів суспільства, але розпочати процес та "підготувати сцену для вистави" повинен лідер. Для того, щоб ця "суспільна вистава" мала успіх, вона повинна орієнтуватись на політичну мету. Головна роль в реалізації суспільної вистави належить лідеру, який повинен дослідити настрій, бажання, мрії суспільства та створити таку ситуацію, в якій участь інших повною мірою відбудеться у процесі вистави. Умберто Еко порівнює діяльність лідера з художником, який є творцем можливостей. А концепція "трансформативної гри", яка пішла з відеоігор, пояснює, що хороший організатор етичного спектаклю повинен надати людині можливості для трансформації своєї дії як на індивідуальний так і на суспільний рівень [Salen K. *Rules of Play: Game Design Fundamentals* / Katie Salen and Eric Zimmerman. – Cambridge, MA : MIT Press, 2004].

3. Мрія, як і мистецтво, повинна бути відкритою для інтерпретації та дозволяти кожному суб'єкту самому зрозуміти її значення [Duncombe S. *Dream. Re-imagining Progressive Politics in an Age of Fantasy*. – P. 135].

4. Мрія повинна ґрунтуватися на реальних фактах, культурних нормах та вселяти надію. Етична вистава повинна бути побудована на основі дійсності та має мобілізувати підтримку фактів [Ibid. – P. 155]. Хоча тоталітарні режими апелювали до ідей, фантазій, ідеалів, їх сутність була далека від народу. У проведенні такої політики існує загроза ілюзії, яка приводить до "втечі від дійсності". Описуючи театральні дійства гітлерівської Німеччини, Б. Брехт жахався і вважав, що мистецтво покликане мотивувати людей змінювати світ, а не тікати від нього. Використання мрії може бути ефективним інструментом для суспільного розвитку, однак неможливо створити реальність за допомогою інструментів фантазії, які не є рідними суспільству, бо така політика веде в прірву.

5. Мрія повинна проявлятися в національних символах. Задля підтримки культурного контексту нації у процесі соціального управління, має відбуватись апелювання до традиційних краєвидів, моделей поведінки, мистецтва, яке буде "красивою мрією", куди всі будуть йти. Такі символи можуть бути як політичними, так і неpolітичними. Окрім цього, мрія повинна апелювати до еліти, яка мусить бути уособленням суспільства та також бути її символом.

6. Для запам'ятовування та персоналізації мрії необхідне створення її бренду. Людина повинна персоналізувати цю мрію, зрозумівши, що національний бренд є частиною її життя.

7. У процесі закріплення мрії в свідомості необхідно користуватись "легкими" інструментами передачі інформації. Ще Жан-Жак Руссо писав, що драма несе загрозу публіці, тому сфера культурного дозвілля є одним з кращих способів передачі мрії. Особливу увагу політики мають приділяти популярній культурі, навіть гумору, адже жарти є активними, соціальними речами і більше ніж будь-яка інша форма спілкування вимагають участі від аудиторії [Ibid. – Р. 41, 131].

Для створення української мрії, яка змогла би закріпитися у свідомості українців та вести вперед, необхідно врахувати соціальний та культурний контекст нашої нації. Політична мрія повинна відображати ідеальну картину вирішення проблем, потреб та бажань населення. І тут важливо керуватись соціологічними даними про суспільний стан, настрій та добре орієнтуватись в архетипах українців, які добре виокремив С. Кримський [Кримський С. Б. Архетипи української культури // Вісн. НАН України. – 1998].

На даний момент, українське суспільство розвивається у кризових тенденціях. А так як активізація концептів міфологічного розуміння світу відбувається в екстремальних умовах, коли життя людини піддається випробуванням, які змінюють його повсякденний досвід [Бурлачук В. Символ и власть: Роль символических структур в построении картины социального мира. – К. : Институт социологии НАН Украины, 2002. – С. 44], необхідно в гострому геополітичному, соціальному, культурному становищі, прислухатись до мрій та архетипів українців. Українське культурне середовище є неоднорідним з географічної точки зору і знайти спільні символи для всіх регіонів України доволі складно. Вплив ідеології СРСР продовжує жити в установках суспільства. Однак зі зміною поколінь "колективна культура" та твердження "суспільні інтереси є вищими за свої" відійшли, поставивши попереду культуру індивідуального вибору. Однак через відсутність або неефективну систему виховання почуття самоповаги та вибору в Україні ми маємо багато психологічних проблем: комплекс неповноцінності, небажання кращого, згода з існуючим положенням, відсутність віри, недовіра, абсентеїзм та "моя хата з краю".

Відповідальність за вирішення проблем лежить на новому поколінні, яке, як через державні засоби, так і через засоби громадянського суспільства, недержавних організацій, медіа, інформаційних технологій, повинно реалізувати політику "української мрії".

Національна мрія є політичним міфом, який виражає соціальний ідеал суспільства та є інструментом суспільного розвитку. Необхідність створення нової картини майбутнього України не викликає сумніву. Ідеали та мрії мають властивість впливати на процес соціальних змін, тому вони можуть слугувати ефективним інструментами політики. Побудова раціональної картини, яка буде апелювати до серця та раціонально вирішувати проблеми повинна стати метою політики.

Українська мрія можлива при умові, якщо вона буде будуватись на основі потреб, проблем, архетипів, ментальності, геополітичної позиції суспільства та буде вписувалась в стратегію життя кожного українця. Для її реалізації необхідні відповідальні лідери у всіх сферах суспільного життя, які зроблять можливим "учасницьку модель мрії" та створять можливості для інших. Реалізація політики "української мрії" має бути виваженим процесом з чітким розумінням реальної і уявної ситуації країни. Мрії в теоретичних уявленнях приносять мало користі, але якщо вони стануть популярними, будуть почутими, то зможуть мати політичний вплив. Реалізація цього є справою "перформансу громадянського суспільства", який є частиною політичного, економічного та культурного життя держави.

Підсекція

"ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ"

О. Ю. Адам, здобувач, КНУТШ, Київ

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ "ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ"

Теорія людського капіталу виникла та набула поширення в західній філософії та соціології з опублікуванням роботи Р. Патмана, присвяченої розвитку громадянської активності в Італії" [*Putnam. R. Who Killed Civic America? // Prospect. – 1996. – March. – P. 66*]. Інший дослідник, П. Бурдьє здійснив систематизований розгляд людського капіталу, який відокремив соціальний простір від фізичного (чим заклав основи диференціації капіталу на соціальний як нематеріальний, або позаекономічний і матеріальний, або економічний: виробничий, банківський, фінансовий тощо) [*Bourdieu P. An invitation to reflexive sociology / P. Bourdieu, L. Wacquant. – Chicago, 1992*].

Важливими є висновки Дж. Коулмена, який визначив, що "людський капітал – це будь-який прояв неформальної соціальної організації, котра виступає як продуктивний ресурс для одного або більше акторів". У. Бейкер визначає людський капітал як ресурс, який отримують члени специфічних соціальних структур, а потім використовують його, виходячи зі своїх інтересів; це дає можливість внести зміну у відносини між ними. В той же час, Р. Барт під людським капіталом розуміє приятельські контакти між колегами по службі та більш широкі контакти, через які використовується власний фінансовий і соціальний капітал.

Варто відмітити, що людський капітал активно досліджували і українські науковці. Так зокрема, автор теорії соціально-економічних криз український економіст М. Туган-Барановський у 1916 р. у роботі "Соціальні основи кооперації" виклав основи теорії людського капіталу. На його дум-

ку, конкуренція і кооперація є двома основними взаємодоповнюючими процесами ринкової економіки і сьогодні тісно пов'язані з теорією розвитку людського капіталу суспільства. В. Степаненко здійснив аналіз концепції людського капіталу в умовах посткомуністичного суспільства і показав його зв'язок з формуванням громадянського суспільства в Україні.

М. Лесечко та О. Сидорчук аналізують людський капітал з позицій державного управління та відносин держави з носіями людського капіталу. Е. Гугнін та В. Чепак визначають людський капітал як одну з форм капіталу, що, будучи багатофункціональним, сприяє задоволенню інтересів індивіда і водночас обслуговує суспільні та групові інтереси.

А. Бова вказав на тенденцію зменшення людського капіталу в Україні і підкреслив, що особливістю цієї тенденції є зниження довіри до органів державної влади та падіння громадської активності на фоні збільшення довіри до сім'ї, родичів, колег, церкви і, відповідно, активізацію діяльності саме в родинній та церковній сферах. А. Багнюк визначає, що соціальний капітал як і будь-яка інша форма капіталу передбачає процес обміну, що відбувається певними порціями (дозами), де порція отриманого має перевищувати порцію вкладеного. Саме тут з'являється логічна необхідність у застосуванні такого поняття, як "суспільна квантифікація". Людський капітал – це "капітал соціального спілкування, капітал людських взаємин через обмін квантами істини, добра, краси, справедливості, закону, віри, правди".

Дослідник Ф. Фукуяма дає таке визначення: "людський капітал – інституціональна неофіційна норма, що сприяє співробітництву між двома або більше особами". На основі такого визначення він побудував гіпотетичну модель суспільної взаємодії окремих людей і соціальних груп різноманітного масштабу та обсягу [Fukuyama F. Social Capital and Civil Society [Електронний ресурс]. – Washington : IMF Institute and the FiscalAffairs Department, 1999. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/index.htm>]. Усі групи, що втілюють людський капітал, мають певний "радіус довіри", тобто коло людей, серед яких діють спільно адаптовані норми. Якщо людський капітал групи показує позитивний зовнішній вплив, то радіус довіри може бути більше самої групи.

Радіус довіри згідно з цією моделлю може бути менше, ніж сама група, що характерно для великих організацій, які сприяють установленню спільних норм тільки серед управлінців і постійного персоналу. У такий спосіб сучасне суспільство можна представити у вигляді серії концентричних і взаємно пересічних окружностей, що мають "радіус довіри".

Людський капітал на відміну від інших форм капіталу найбільше залежить від зовнішніх умов, тому при вимірі людського капіталу нації треба брати до уваги саме ці фактори. Радіус довіри Ф. Фукуяма розглядає як свого роду позитивний зовнішній фактор, оскільки він є перевагою цієї групи незалежно від колективних дій, що група формально намагається одержати. Слід зазначити, що якщо для адаптації соціальних

норм від членів групи потрібне взаємодія не тільки один з одним, але й з людьми іншого кола, то в такому випадку це побічно позитивно впливає й на інші верстви суспільства.

Хоча більшість дослідників вважає людський капітал позитивним явищем, все ж деякі автори наводять приклади, коли людський капітал не завжди є корисними. Для всіх соціальних дій, хороших чи поганих, необхідне координування. Мафія і Ку Клукс Клан є невід'ємними частинами американського громадянського суспільства; обидва мають людський капітал, обидва шкодять здоров'ю ширшого суспільства [Glaes-ter E. L. The formation of social capital. The contribution of human and social capital to sustained economic growth and well-being. – Ottawa, 2001].

Людський капітал не є, як його часто зображають, рідкісним культурним багатством, що передається від одного покоління до наступного, і у випадку його втрати він не поновлюється. Навпаки, він твориться спонтанно і постійно людьми, які живуть своїм щоденним життям. Він створений традиційними суспільствами і генерується на щоденній основі

***В. І. Батрименко, канд. політ. наук, викл.,
ПГПК ім. І. Я. Франка, Прилуки***

СУТНІСТЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ФЕНОМЕНУ

Аналіз сутності і змістумісцевого самоврядування як суспільно-політичного феномену, основних концепції місцевого самоврядування, взаємодії інститутів публічної влади на місцях є необхідною складовою для політико-системного втілення місцевого самоврядування в Україні. Теоретичну розробку даного питання знаходимо частково в працях таких зарубіжних вчених як Р. Агранофф, Г. Аренс, Д. Бергман, Г. Бребан, А. Васильчиков, Ж. Ведель, Р. Гнейст, О. Гірке, А. Градовський, Р. Драго, Г. Елінек, Н. Коркунов, П. Лабанд, В. Лешков, Е. Мейер, Р. Моль, Б. Е. Нольде, В. Нудельман, Е. Пейдж, О. Ресслер, Дж. Сарторі, Л. Штей, Т. Янссон. Дослідженнями саме сучасних моделей місцевого самоврядування займалися зарубіжні дослідники Д. Гарнер, А. Гессер, М. Голдсміт, Р. Беннет, К. Балдерсхайм, О. Оффердал.

Особливої увагу у вивченні проблем історії самоврядування в Україні заслуговують праці видатних вітчизняних науковців та державних діячів: В. Антоновича, М. Грушевського, М. Драгоманова, О. Кониського, Ю. Липи, М. Міхновського, С. Подолинського, М. Туган-Барановського. Подальший розвиток поглядів щодо місцевого самоврядування та створення стратегії реформування цього інституту на території України активізувався в 90 – ті роки ХХ ст. після розпаду Радянського Союзу. Питаннями історії становлення та розвитку місцевого самоврядування як політичного інституту, займалися В. Бортніков, Е. Гутнова, А. Гуревич, Н. Карєєв, Д. Петрушевський. Проблеми міжбюджетних відносин, фі-

нансового вирівнювання розвитку регіонів, зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування входять до кола наукових інтересів О. Гончаренка, Ю. Ганущака, В. Духненко, О. Василика, І. Луїної, І. Лазепко, К. Павлюка, С. Слухай, М. Томенка, С. Юшко. Теоретико-методологічні засади регіональної політики та роль регіонального чинника в сучасному політичному житті проаналізували – Е. Алаєв, Т. Безверхнюк, В. Бутів, З. Варналій, Ю. Гладкий, О. Гранберг, Б. Герасимов, Г. Гутман, В. Ігнатов, Ф. Кожурін, Т. Кучеренко, В. Лексін, Ю. Наврузов, О. Осаулєнко, В. Симоненко, Д. Стеченко, О. Стегній, О. Топчієв, О. Чистобаєв, М. Чумаченко, М. Чурилов, О. Швецов, Б. Штульберг, вплив процесів євроінтеграції на систему місцевого управління в Україні – З. Балабаєва, В. Вакуленко, В. Воротін, І. Грицяк, М. Долішний, М. Канавець, С. Романюк, В. Чужиков; проблеми реформування адміністративно-територіального устрою країни – О. Клиненко, І. Коліушко, В. Мамонова, співвідношення функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування – О. Батанов, В. Кампо, С. Саханенко, В. Шаповал. Проблематика нормативно-правового забезпечення місцевого управління знайшла своє відображення у роботах таких науковців, як: В. Борденюк, І. Голосніченко, М. Корнієнко, В. Погорілко, В. Рієка, О. Фрицький. Особливий акцент на науково-практичній значимості досліджень місцевого самоврядування сучасних країн світу зроблено у роботах В. Євдокимова, О. Лазор, Є. Лукашина, А. Мішина, А. Ткачука. Окремі політико-інституційні аспекти розвитку місцевого самоврядування в Україні вивчали такі вітчизняні науковці як Є. Качмарський, Ю. Ключковський, В. Куйбіда, А. Некряч, В. Толкованов. Зокрема, Є. Качмарський розглянув місцеве самоврядування в Україні як базовий інститут становлення громадянського суспільства, М. Пірен підняла проблему демократизації місцевого самоврядування в контексті розвитку української політичної еліти, В. Куйбіда вивчав принципи й методи діяльності органів місцевого самоврядування, їх сучасний стан і визначив можливі напрями покращення їх роботи, В. Толкованов комплексно дослідив становлення нової системи місцевого самоврядування в Україні.

Праці зазначених науковців слугують методологічним підґрунтям для подальших досліджень більшості проблем у сфері місцевого самоврядування.

Становлення та розвиток місцевого самоврядування як інституту публічної влади відбувається століттями у всьому цивілізованому світі. Хоча феномен місцевого самоврядування існував давно, саме термінологічне оформлення поняття здійснилося відносно недавно. У англійській літературі зрідка зачіпають проблему відмінностей між місцевим управлінням і місцевим самоврядуванням, сприймаючи їх як синонімічні поняття (*local management*, *local government* і *self-government*). У французьких державах подібна термінологія взагалі не застосовується – законодавство оперує термінами "*la decentralisation*" (децентралізація), "*autonomielocale*" (місцева автономія) або "*pouvoir municipal*" (муніципа-

льна влада). Інтерпретація змісту поняття "місцеве самоврядування" відбувається під впливом соціокультурних особливостей історичного розвитку країни, віддзеркалюючи ту модель, яка є природною для її політичної практики. Звідси, існують різні підходи до визначення природи місцевого самоврядування: громадівський, державницький, муніципального дуалізму. Спільним для всіх трьох є розгляд сутності місцевого самоврядування як інституту публічно-владного регулювання територіальною громадою окремих сфер власної життєдіяльності.

Вітчизняна наукова база джерел осмислення політичної природи "місцевого самоврядування" демонструє, що основні дискусії точаться між прихильниками громадівської (П. Біленчук, В. Кампо, Є. Качмарський, В. Кравченко, М. Підмогильний, В. Погорілко) та державницької (В. Борденюк, В. Шаповал) концепцій місцевого самоврядування. Прихильники першої з них підкреслюють автономність місцевого самоврядування як базового інституту громадянського суспільства, а другої – вважають, що органи місцевого самоврядування як відносно відособлені системи органів публічної влади включені до механізму держави і мають виконувати завдання і функції держави. Намагається врегулювати їхні "антагонізми" концепція муніципального дуалізму, яка здійснює синтез державного і недержавного в трактуванні природи місцевого самоврядування. Вона виходить з подвійного характеру муніципальної діяльності, – самостійного вирішення місцевих справ і здійснення на місцевому рівні певних державних функцій, – та акцентує увагу на одночасному співіснуванні на місцевому рівні як самоврядування, так і державного управління. Її прихильники вважають, що місцеве самоврядування незалежне від держави лише при розв'язанні суто господарських справ, а в політичній сфері воно розглядається як агент держави, який виконує державні функції.

Є. В. Коломісць, асп., КНУТШ, Київ

ВИКОРИСТАННЯ "ФАБРИК ДУМОК" В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

ThinkTanks (англ. think – "думка" та tank – "резервуар") – система дослідницьких корпорацій, організацій, наукових центрів, фондів, асоціацій та університетів, які формують неурядовий потенціал інформаційно-аналітичного забезпечення органів влади. Найбільш близькими синонімами терміну "thinktanks" в українській мові є поняття "мозкові центри", "мозкові трести" та "фабрики думок".

Основна ніша, де діють think tanks, – це простір між вченими та владними структурами. У академіях та університетах науково-дослідна робота традиційно визначається теоретичними і методичними дискурсами, іноді досить абстрактними і віддаленими від нагальних державних проблем. У той час, як у органах держуправління чиновники зазвичай

обтяжені поточними справами, тож не мають часу і достатніх методологічних, ретроспективних, а іноді і конкретних знань для наукових рефлексій з певних управлінських проблем. Саме thinktanks заповнюють цей розрив між теоретиками та практиками державного управління.

Сучасна індустрія "мозкових центрів" складається з організацій декількох чітко виражених типів, що відрізняються завданнями, продукцією, джерелами фінансування, а також складом і кваліфікацією співробітників. Як правило, виділяють чотири категорії інститутів:

- 1) академічні, або університети без студентів;
- 2) контрактні організації;
- 3) пропагандистські організації;
- 4) організації, що належать політичним партіям.

Мозкові центри класифікуються за комплексом ознак:

- 1) функціонування на постійній основі;
- 2) спеціалізація на проведенні аналізу політики, державному управлінні та підготовці ідей і рекомендацій,;
- 3) проведення досліджень;
- 4) узгодженість досліджень з потребами осіб, відповідальних за ухвалення рішень;
- 5) установа намагається діяти в інтересах суспільства.

Функції неурядових дослідницьких структур:

1. Вироблення нових ідей, концепцій, оцінок та підходів. Тобто інформаційно-аналітичне забезпечення прийняття оптимальних управлінських рішень.

2. Функція "професійного тренінгу". Політики, що тимчасово відійшли від управління країною, мають можливість підвищувати кваліфікацію та працювати як фахівці з державного управління в мозкових центрах. В такому сприятливому експертному середовищі також проходять підготовку потенційні держслужбовці.

3. "Мозкові центри" грають просвітницьку функцію, інформуючи громадян та привертаючи увагу громадськості до актуальних проблем.

В Україні залучення незалежних мозкових центрів до державного управління та їх розвиток загалом, знаходяться на етапі становлення. В Україні зареєстровано 47 організацій, що позиціонують себе як thinktanks, але їх кількість не зростає вже протягом трьох років [Алієв М. "Фабрики думки" у формуванні зовнішньополітичної стратегії держави; McGann J. G. 2013 Global Go To Think Tank Index Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gotothinktank.com/the-2013-global-go-to-think-tank-index-ggtti/>].

Загалом, згідно даних 7-го щорічного дослідження Пенсильванського Університету (University of Pennsylvania покращується якість роботи вітчизняних мозкових центрів. Наприклад, Центр Разумкова за три роки піднявся з 16-ї позиції на 8 у рейтингу мозкових центрів Центральної та Східної Європи. Також до топ-45 увійшли Міжнародний Центр Політичних Досліджень та КНЕУ ім. В. Гетьмана [Алієв М. "Фабрики думки" у формуванні зовнішньополітичної стратегії держави].

Майже усі дослідники діяльності мозкових центрів в Україні солідарні при перерахуванні причин, що стримують залучення think tanks до інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади:

- 1) закритість державної влади при прийнятті управлінських;
- 2) відсутність стабільного попиту структур державної влади на послуги незалежних аналітичних структур;
- 3) слабка фінансова й матеріально-технічна база;
- 4) система професійної підготовки політичних аналітиків знаходиться на стадії формування;
- 5) слабка конкурентоздатність вітчизняних установ у порівнянні із закордонними аналогами;
- 6) неготовність ділових структур працювати в режимі прикладних політичних досліджень та багато інших.

А. К. Піонтковська, асп., КНУТШ, Київ
piontkowska@gmail.com

ВПЛИВ ЛОБІЗМУ НА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Лобізм у його позитивному сенсі постає життєво необхідним інститутом демократичного процесу, бо є системою організаційного оформлення представництва різноманітних групових інтересів, формою законного впливу груп тиску на прийняття управлінських рішень державних органів із метою задоволення інтересів певних соціальних структур (організацій, територіальних асоціацій, верств суспільства тощо).

Лобізм тісно пов'язаний із політичною владою, є легітимною ознакою її наявності. Необхідними умовами становлення та розвитку лобізму, як соціально-політичного феномену, є процеси соціальної диференціації, розшарування населення та розширення доступу до влади на засадах політичного плюралізму, конкуренції задля задоволення інтересів певних політико-фінансових і соціальних груп, корпоративних об'єднань, окремих підприємців тощо. Звідси закономірним є прагнення впливати на поведінку державних органів, посадових осіб із метою переорієнтації політики на свою користь, ухвалення вигідних управлінських рішень і навіть законодавчих актів.

Входження України в світове товариство на засадах незалежної держави розкрило цілий спектр "зон впливу" на формування державної політики в Україні, яка значним чином була неготова до викликів глобальних політичних процесів.

Дати однозначну відповідь на питання ролі й місця процесу лобіювання в формуванні вітчизняної політики нелегко, бо це явище ще не розроблене достатньо як на теоретико-дослідницькому рівні, так і на правовому та законодавчому.

Однак, передумови, зокрема організаційні, для легалізації лобістської діяльності в Україні є. В українському законодавстві відсутні норми,

які б прямо регулювали лобістську діяльність. Однак, лобіювання в Україні не суперечить нормам основного закону. З метою реалізації політичних прав і свобод громадян, гарантованих Конституцією України, необхідно втілювати цивілізовану практику здійснення лобістської діяльності в умовах розвитку демократії та впливу лобізму на формування державної політики в Україні.

На сьогоднішній день в Україні наявне зацікавлення та наукові дослідження проблеми лобізму. Так, проблемою нормативно-правового регулювання лобізму в Україні і за кордоном займаються М. Недюха, М. Федорін, Н. Гричина, О. Дягілев та інші. Р. Мацкевич, О. Одінцева, О. Гросфельд, О. Войнич вивчають політико-правові засади формування лобізму в Україні, аналізують суб'єктно-об'єктний склад інституту лобізму в Україні, розкривають його сутність та динаміку, детермінацію інституту лобізму в українській політичній системі. Роботи О. Панкратової, Ю. Сабанадзе присвячено дослідженню лобізму в умовах інституціалізації груп інтересів та інституційного розвитку суб'єктів господарювання в контексті ринкової трансформації перехідного суспільства.

Однак, на сьогодні відсутній цілісний системний аналіз визначення впливу, як "внутрішнього" так і "зовнішнього" лобізму на формування державної політики в Україні та визначення його місця і ролі в державному управлінні.

Підсекція

"МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ"

С. О. Більченко, асп., НАГУПУ, Київ

sofaibilchenko@gmail.com, div4una@gmail.com

СТАНОВЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН ЩОДО ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Інформаційне суспільство – це суспільство, в якому технології заступають дорогу індустріальним машинам, інформація використовується як окремий ресурс, а не тільки в якості зв'язної частини комунікативного процесу. Стрімкий економічний розвиток країн, в яких активно розробляються новітні технології, імплементуються та урізноманітнюються нові моделі співпраці держави та громадянина, держави та підприємця, підприємця та громадянина, фактично сприяє невідомому раніше партнерському типу відносин на їх території. Домінує розвиток технологій, комп'ютерів та комунікацій над традиційним виробництвом, зростає рівень сфери послуг, що створює нові умови на ринку праці.

Категорія "Інформаційне суспільство" – це ідеальний, урівноважений стан суспільства до якого прагне українська держава так само гаряче, як

до статусу "правова держава" чи "розвинене громадянське суспільство", тим самим ці поняття акумулюються в загальній думці науковців про те, що це грані одного демократичного стандарту розвитку.

Вперше поняття "інформаційні комунікативні технології" (ІКТ) в Європейському законодавстві вживається у Договорі про функціонування Європейського Союзу (статті 179–190 про дослідження та технічні розробки і простір). Країни Європейського союзу визначали стандарти інформаційного суспільства через низку законів, ще в далеких 90-х роках ХХ століття через впровадження спеціальних програм: "Європа і глобальне інформаційне суспільство: рекомендації для Європейської Ради ЄС", "Підготовка Європи до інформаційного суспільства", "Шлях Європи до інформаційного суспільства", "Включення інформаційного суспільства в політику Європейського Союзу. План дій". Ця нормативно-правова база щороку доповнюється доповідями ЄК Форуму інформаційного суспільства". Повне резюме законодавства ЄС з інформаційних технологій починаючи з 2003 року, досить розгалужене і нараховує більше 500 документів, постійно оновлюється і регулює як державні відносини окремих країн ЄС, так і питання співробітництва з не союзними державами. Загалом, ці правові документи висвітлюють питання щодо інформаційних технологій, телекомунікації та обробки даних, поширення інформації. Європейські країни завершили лібералізацію європейського ринку телекомунікацій в 1998 році. Ця структура з тих пір була реформована два рази: в 2003 і 2009 роках.

Наступний законодавчий етап країн ЄС у контексті розвитку інформаційного суспільства базується вже на інших пріоритетах, що відповідають таким основним викликам: цифрові стратегії розвитку держав, план дій Електронна Європа, інтернет, інтернет-діяльність і стандарти у сфері ІКТ, інтернет і онлайн-операції, боротьба з незаконною діяльністю в інтернеті, мережева безпека та інформаційна система, координація та стандартизація, захист даних, авторських і суміжних прав, захист даних, авторські та суміжні права в інформаційному суспільстві, мобільний зв'язок, радіочастотний спектр, взаємодія інформаційного суспільства, використання ІКТ в цілях безпеки дорожнього руху, використання МТЦ для електронної комерції. Використання МТЦ (матеріально-товарних цінностей) для платіжних систем. Використання ІКТ в цілях розширення дослідження. Використання ІКТ в цілях охорони здоров'я населення.

Україна почала свій шлях до інформаційного суспільства на Всесвітньому саміті, там було ухвалено Женевську декларацію принципів – побудова інформаційного суспільства: глобальна задача у новому тисячолітті 2003р., а також поточний план дій для країн учасниць. Згодом відбувся наступний етап з ухваленням Туніської програми для інформаційного суспільства 2005р. з окремо ухваленою програмою дій та заходів.

Україна співпрацює з міжнародними організаціями, що регулюють питання інформаційного суспільства. Це перш з Європейською комісією та Міжнародним союзом електрозв'язку, Україна також входить до таких

впливових організацій як Регіональний союз зв'язку, Всесвітній пошто-вий союз та Організація Чорноморського економічного співробітництва, які працюють в режимі постійного моніторингу країн-учасниць щодо розвитку інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ).

За часи незалежності сформовано основні правові засади побудови інформаційного суспільства в Україні. Даний напрямок розвитку головним чином закріплений законом України "Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки" 2007 р. Законодавство інформаційної сфери регулює аспекти громадянського суспільства, як діяльність електронних ресурсів, електронного документообігу, стратегічних та регіональних програм електронного урядування, інформаційну безпеку та захист прав інтелектуальної власності, зокрема, забезпечують доступ до публічної інформації.

Останні зміни до законодавства прийняті 16 січня 2014 року, якими не задоволені експерти та гравці ринку телефонного та інтернет зв'язку зазначають, що нові умови мають бути скасовані або остаточно змінені через їх недоцільність та неправомірність, наприклад новий обов'язок операторів і провайдерів телекомунікацій на підставі рішення комісії НКРЗІ здійснювати обмеження доступу своїх абонентів до певних сайтів. Закон зобов'язав операторів, що використовують телекомунікаційні мережі, за свій рахунок купувати і встановлювати на мережах технічні засоби, необхідні для здійснення оперативно-розшукових заходів, тоді як раніше закон зобов'язував операторів тільки встановлювати такі засоби за свій рахунок.

У змінах до закону "Про телекомунікації" з'являється норма обов'язкового ліцензування щодо надання послуг доступу до інтернету (раніше інтернет-провайдери тільки вносилися до реєстру НКРЗІ і не ліцензювалися). Окрім того, закон вводить поняття "ідентифікаційна телекомунікаційна картка – засіб, який використовується для ідентифікації кінцевого обладнання абонента в мережі (SIM-картка, USIM-картка тощо). Надання телекомунікаційних послуг з використанням картки здійснюється на підставі укладеного між оператором телекомунікацій і споживачів договору в порядку, передбаченому законодавством.

Доходи від реалізації послуг зв'язку на 2013 рік збільшились на 711,5 млн грн, що більше на 1,8 % порівняно з 2012 роком. Зокрема, доходи від надання телекомунікаційних послуг склали 36032,8 млн грн, або 91,8 % від загальної кількості доходів від надання послуг зв'язку. Основними сегментами ринку залишаються мобільний, телефонний фіксований та комп'ютерний зв'язки, спільна частка яких у загальних доходах від надання телекомунікаційних послуг на 2013 рік складає 94,4 %.

Суспільство може називати себе інформаційним не тільки за фактичної наявності інформаційного законодавства, але і за умови повної їх дії. Реформування сфери інформатизації, на прикладі ЄС показує зрілість, урегульованість усіх процесів інформаційного простору прийшла поступово на дану територію разом з розвитком інших державних громадянських інститутів.

ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

Сучасний розвиток туризму в Україні характеризується наявністю глибоких протиріч у його організаційній структурі, спрямованості розвитку, стані якісних і кількісних характеристик. Україна має всі об'єктивні передумови, щоб стати однією з передових туристичних країн світу, однак аналіз сучасного стану функціонування вітчизняної туристично-рекреаційної галузі свідчить про те, що ефективність діяльності цієї галузі стримується через невирішеність низки проблем. Насамперед, це проблеми нормативно-правового забезпечення функціонування туристичної галузі, для розв'язання яких необхідно внести відповідні зміни та доповнення до чинного законодавства з питань туризму. Ключовою умовою забезпечення переходу вітчизняної соціально-економічної системи на інноваційний шлях розвитку є зменшення диспропорцій у розвитку національної економічної системи, у тому числі як окремих регіонів, так і окремих галузей. В Україні туризм має потужний потенціал. Більшість регіонів України, володіючи значним потенціалом туристсько-рекреаційних ресурсів, мають суттєві передумови для забезпечення свого соціально-економічного розвитку за рахунок активізації сфери туристичного бізнесу. Але його економічна віддача поки що незначна. Розвиток сфери туризму гальмується недосконалістю нормативно-правової бази, а також методичної, організаційної, юридичної та інформаційної підтримки суб'єктів підприємництва в сфері туризму та курортів; недостатньою ефективністю механізмів державного регулювання та управління підприємствами у сфері туризму і курортів; незначними обсягами інвестицій у розвиток матеріально-технічної бази туристичної інфраструктури; неефективністю використання рекреаційних ресурсів. У той же час розвиток сфери туризму в регіонах України гальмується недосконалістю методичної, організаційної, юридичної та інформаційної підтримки суб'єктів підприємництва в сфері туризму та курортів; недостатньою ефективністю механізмів державного регулювання та управління туристичними підприємствами у сфері туризму і курортів; незначними обсягами інвестицій, які вкладаються у розвиток матеріально-технічної бази туризму; недосконалістю туристичної інфраструктури; неефективністю використання рекреаційних ресурсів [Гулич О. І. Методика формування стратегій сталого соціально-економічного розвитку курортно-рекреаційних територій і туристичних центрів / О. І. Гулич, Л. С. Гринів, Н. М. Герасимчук. – Л., 2008. – 52 с.]. Саме тому удосконалення механізмів державного регулювання та організаційної структури управління туристичною і курортно-рекреаційною сферами у регіонах

України є дуже актуальним і своєчасним. Процес державного регулювання сфери туризму потребує здійснення комплексу організаційних, економічних, фінансових, управлінських та інших заходів як складових ефективної реалізації державної політики. Дослідження механізмів державного регулювання сфери туризму свідчать, що основою державного регулювання є організаційний механізм. Тому він потребує найбільшого удосконалення. До основних засобів реалізації організаційного механізму відносяться: розмежування повноважень центрального та місцевих органів виконавчої влади у сфері туризму; створення структурних підрозділів з питань туризму і курортів на всіх рівнях управління та координаційних консультативно-дорадчих органів; удосконалення взаємодії місцевих органів місцевого самоврядування з суб'єктами господарчої діяльності, пов'язаної з наданням туристичних послуг; створення туристсько-інформаційних центрів; удосконалення системи підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, на яких покладено обов'язки з розвитку туризму [Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року. Кабінет Міністрів України; Розпорядження, Концепція від 01.08.2013 № 638-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>]. Реалізація зазначених шляхів дозволить підвищити ефективність державного регулювання сфери туризму, проводити активну регіональну політику у сфері туризму, забезпечити дійову координацію заходів місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій. Це сприятиме збільшенню туристичних потоків на регіональному ринку туристичних послуг, організації нових робочих місць, збільшенню надходжень до державного та місцевих бюджетів. Запровадження цих механізмів буде стимулювати туристичну діяльність, підсилювати взаємозв'язок туризму з іншими сферами соціального, економічного і культурного розвитку. Це буде сприяти підвищенню міжнародного авторитету України як туристичної держави на світовому ринку туристичних послуг, поповненню державного та місцевих бюджетів на основі інтенсивних соціально-економічних зрушень у суспільстві в результаті створення сучасної туристської індустрії. Для ефективного розвитку рекреаційного туризму в регіоні необхідно формування оптимальної структури управління. Організація управління розвитком підприємства повинна передбачати розробку глобальної стратегії сталого розвитку туризму, основні положення якої повинні трансформуватися, поглиблюватися і адаптуватися на подальших нижчих рівнях вертикалі управління туристичною індустрією – регіоні, дистинації, підприємств. З метою підвищення ефективної діяльності туристично-рекреаційного комплексу як цілісної територіальної системи слід удосконалити систему управління на основі об'єднання туристичної та оздоровчої сфери в рамках одного відомства, про що засвідчує позитивний досвід багатьох зарубіжних країн. В організаційній структурі управління туристично-рекреаційним комплексом доцільно передбачити виділення окремого

департаменту туризму і рекреації. Ефективну державну політику дозволить проводити запозичення зарубіжного досвіду у сфері управління та розвитку туристично-рекреаційного комплексу. Така політика має загальнонаціональний характер і є стратегічно важливою для подальшого прискореного соціального та економічного розвитку регіонів і всієї країни, її входу у світове, і європейське співтовариство, зокрема.

Отже, результативність державного регулювання туристичної галузі залежить, насамперед, від дієвості державного управління, в основу якого покладено чіткий розподіл повноважень і відповідальності між органами влади і управління. В Україні на державному рівні необхідно розробити чіткий дієвий механізм роботи туристичної галузі. Регулювання в сфері туризму вимагає підвищеної уваги з боку державних органів, відповідальних за організацію туристичної діяльності.

Х. О. Голинська, канд. політ. наук, КНУТШ, Київ
holynska.chrystyna@gmail.com

СПЕЦИФІКА ГЕНДЕРНОГО МЕЙНСТРИМІНГУ В УПРАВЛІННІ РОЗВИТКОМ МІСТ

За прогнозами Світового банку до 2030 року дві третини населення Землі проживатимуть у містах. Кількість міського населення зросте з 3,5 до 5 мільярдів людей [The World Bank: Urban Development Overview; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/overview>]. Це створить нові виклики для системи управління містом, оскільки зумовить необхідність оперативного вирішення потреб мешканців у доступному житлі, зручному та швидкому транспорті, електроенергії та інших ресурсах. Процес розвитку міст та містобудування стане ще динамічнішим, а тому потребуватиме ефективної системи управління, спроможної у стислі терміни продукувати рішення та втілювати їх у життя.

Аналізуючи урбанізацію, серед основних проблем, зумовлених нею, найчастіше згадують екологію та відсутність базових умов життя для найбільш вразливих верств населення (приміром, у так званих "нетрях" на околицях деяких великих міст немає доступу до чистої води та каналізації). Однак не менш суттєвою проблемою є забезпечення рівності можливостей для жінок та чоловіків при плануванні розвитку міст. Історично склалось так, що містобудування ґрунтувалось, насамперед, на маскулінних уявленнях щодо використання публічного простору, що відображено навіть в терміні, який позначає генеральний план міста англійською мовою – "master plan" [Jarvis H. Cities and Gender / Helen Jarvis, Paula Kantor, Jonathan Cloke. – New York : Routledge, 2009. – P. 234]. Проте, потреби жінок та чоловіків в контексті життя у місті часто можуть відрізнятися. Приміром, дослідження показують, що у робочі дні чоловіки здебільшого пересуваються містом двічі – з дому до роботи та з ро-

боти додому. При цьому, за наявності однієї машини в сім'ї нею користується переважно чоловік. Жінки, натомість, здійснюють значно більше пересувань та зупинок – крім поїздки до місць роботи та додому вони також відвозять дітей до дошкільного закладу чи школи, забирають їх звідти, відвідують позашкільні заняття, бувають у лікаря, купують продукти харчування (іноді не в одному місці), оплачують рахунки, відвозять та забирають речі з хімчистки чи ремонту тощо. Це означає, що вони більш залежні від громадського транспорту, безпеки вулиць, зручності переходу дороги тощо.

Одним з шляхів забезпечення рівності можливостей жінок та чоловіків в управлінні розвитком міста є гендерний мейнстрімінг. Гендерний мейнстрімінг – це процедура оцінювання потенційних наслідків будь-якої запланованої дії (прийняття закону, втілення політичного курсу чи програми на всіх рівнях та в усіх сферах суспільного життя) з врахуванням потреб та інтересів як жінок, так і чоловіків. Необхідність впровадження даного підходу для забезпечення рівності прав та можливостей статей було вперше проголошено на IV конференції ООН зі становища жінок (1995 р., м. Пекін) [Gender Mainstreaming: An Overview / Office of the Special Adviser on Gender Issues Department of Economic and Social Affairs. – New York : United Nations, 2002. – 29 p.]. У науковій літературі та публіцистиці України цей термін вживається поряд з виразом "комплексний підхід до питань рівності жінок та чоловіків" здебільшого для опису зарубіжного досвіду або рекомендацій до впровадження, оскільки гендерний мейнстрімінг ще не набув достатнього поширення в політичній практиці України.

Водночас, в європейських країнах забезпечення гендерної рівності значною мірою базується саме на комплексному підході до рівності статей. Його основною перевагою є те, що дозволяє не виділяти проблеми, пов'язані з правами жінок чи рівністю статей, в окрему сферу, натомість інкорпорує їх в усі галузі суспільного життя та рівні управління ними [Основи теорії ґендеру : навч. посіб. – К. : К. І. С., 2004. – С. 27]. Це дозволяє подолати негативну тенденцію, що спостерігається в Україні – вирізнення прав жінок як окремої категорії, які повинні надаватися державою (на протидію правам людини загалом, притаманних кожному/кожній від народження). Впровадження практики гендерного мейнстрімінгу дозволяє перетворити питання рівності прав та можливостей жінок та чоловіків в органічну складову державної політики загалом та кожної окремої програми чи дії. Аналіз можливих наслідків, перспектив та загроз політичних і управлінських рішень в державі повинен здійснюватися не з погляду абстрактної "людини", а враховувати потреби та інтереси кожної із статей, які за деяких умов можуть суттєво відрізнятися.

Яскравим прикладом втілення гендерного мейнстрімінгу в управлінні розвитком міста може слугувати Відень. Тут програми гендерного мейнстрімінгу було впроваджено у цілій низці відділів та департаментів, в тому числі у сфері освіти, охорони здоров'я тощо. Однак практика до-

вела, що найбільший вплив цей підхід має на планування розвитку міста та містобудування. З початку 1990-х рр. і до 2013 р. було втілено більш ніж 60 проектів різного рівня та масштабу. Так, було побудовано окремий квартал під назвою "Жінки-Робота-Місто" [Foran C. How to Design a City for Women / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theatlanticcities.com/commute/2013/09/how-design-city-women/6739/>]. У ньому багатоквартирні будинки були оточені зеленими зонами, адаптованими до відпочинку сімей з дітьми, на території комплексу розміщено дитячий садок, аптеку та приймальню лікаря. Важливим є і те, що було забезпечено зручний доступ до громадського транспорту, необхідного для подорожей до місця роботи, школи тощо. Для полегшення переходу доріг на сходах споруджують великі пандуси, покращено освітлення вулиць, розширено пішохідні зони тощо.

У Відні гендерний мейнстрімінг став органічною складовою як системи управління містом, так і процедури планування його подальшого розвитку. У 2005 р. в рамках Головного виконавчого офісу міської адміністрації було утворено проектний офіс з питань гендерного мейнстрімінгу. Його основним завданням стала інтеграція гендерного підходу в щоденну роботу та усі прийняті рішення кожного департаменту адміністрації [Gender Mainstreaming in Vienna [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wien.gv.at/english/administration/gendermainstreaming/office.html>]. Натомість в Україні хоча окремі програми, які могли б стати компонентами комплексного підходу до вирішення питань рівності жінок та чоловіків, і втілюються в життя (наприклад, при побудові нових житлових комплексів забудовники розміщують на їх території дитячі садки та майданчики), але ці випадки є, скоріше, винятком, аніж правилом. Це зумовлює необхідність системного впровадження гендерного мейнстрімінгу в управління розвитком міста, що сприяло б забезпеченню рівності прав та можливостей жінок та чоловіків, декларованій українською державою в якості цілі як в низці внутрішніх програм та документів, так і через приєднання до міжнародних ініціатив.

О. Ю. Гречко, магістр, КНУТШ, Київ
grechko.oksana@gmail.com

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Вивчення міжнародного досвіду свідчить, що кожна країна має власну історично сформовану систему державного регулювання міграційних процесів. Проте після терористичних актів у вересні 2001 року у світі склалася загальна тенденція посилення правоохоронної складової у сфері міграційної політики та реформування міграційних структур.

У більшості європейських країн міграційна служба входить до складу МВС (Австрія, Бельгія, Болгарія, Великобританія, Греція, Італія, Латвія, Литва, Німеччина, Польща, Білорусь, Румунія, Словаччина, Туреччина,

Франція, Чехія) або є самостійним органом, робота якого координується Міністром внутрішніх справ (Іспанія, Португалія, Росія, Угорщина). Міграційна служба є окремим центральним органом влади у Данії, Естонії, Швеції [Реформи у міграційній сфері: українські потреби та польський досвід / В. Чумак, П. Казьмеркевіч, А. Стародуб, О. Сушко. – К. : Інститут Євро-Атлантичного співробітництва, 2010. – С. 12]. В Україні також засновано Державну міграційну службу (далі – ДМСУ), діяльність якої спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України. Проте довгий час в нашій державі не існувало єдиного органу державної влади, який би займався регулюванням міграційних процесів.

Раніше було щонайменше сім відомств, до компетенції яких входило регулювання міграції. Це – Державний комітет у справах національностей та релігії (ліквідований у грудні 2010 р.), Міністерство внутрішніх справ, Міністерство закордонних справ, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство праці та соціальної політики (нині – Міністерство соціальної політики), Державна прикордонна служба та Служба безпеки. В той же час, в законодавчій базі України не було чітких роз'яснень щодо конкретних повноважень кожного з них та механізмів їхньої взаємодії. Це часто призводило до дублювання функцій різними відомствами, а також до відсутності єдиних статистичних даних щодо мігрантів та стратегії розвитку міграційної політики держави. Як наслідок – неефективне регулювання міграційних потоків та неготовність до збільшення кількості іммігрантів в Україні. Варто зазначити, що наша держава, згідно із щорічними дослідженнями ООН, є активним учасником міжнародних міграційних процесів. У 2008 р., Україна навіть увійшла до десятки світових лідерів, займавши п'яте місце за кількістю емігрантів та десяте – за кількістю іммігрантів [Trends in International Migrant Stock: the 2008 Revision / United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA), Population Division, New York [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.migrationinformation.org/datahub/charts/6.1.shtml>]. Тож зволікання із модернізацією міграційної політики загострювало ситуацію. Окрім того, створення єдиного державного органу влади з питань міграції було однією з вимог Європейського Союзу щодо встановлення безвізового режиму з Україною.

Хоча необхідність у вдосконаленні інституційного регулювання міграційних процесів і була очевидною, цей процес в Україні зазнав чимало перешкод. По-перше, потрібні були відповідні зміни і доповнення у законодавчій сфері, по-друге, серед українських законодавців не було чіткого бачення, які саме і в якій мірі повноваження будуть делеговані міграційній службі. Проіснувавши менше року у пілотному режимі, вона була ліквідована. Втім, у квітні 2011 р. було затверджено Положення про Державну міграційну службу України, яким було відновлено її діяльність та визначено її основні завдання, функції і повноваження.

Отже, головні завдання ДМСУ: реалізація державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній

(незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів, а також внесення пропозицій щодо формування державної політики у цих сферах [Положення про Державну міграційну службу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/405/2011>]. Новоутворений орган влади здебільшого поєднав собі функції двох відомств: паспортної служби Міністерства внутрішніх справ України та міграційної служби Державного комітету України у справах національностей та релігій. До функцій ДМСУ належать: вирішення питань набуття, вступу, припинення громадянства України; надання дозволу на імміграцію; оформлення і видача іноземцям та особам без громадянства запрошень для в'їзду в нашу країну; реєстрація та зняття з реєстрації громадян тощо. Державна міграційна служба здійснює свої повноваження як безпосередньо, так і через територіальні відділи і управління. ДМСУ під час виконання покладених на неї завдань взаємодіє в установленому порядку з іншими органами виконавчої влади, з органами місцевого самоврядування, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій.

Сучасний світ неможливо уявити без активних міграційних процесів. Кожна держава, так чи інакше, є країною прийняття, транзиту або походження мігрантів. Практично у всіх звітах та дослідженнях Міжнародної організації з міграції зазначається, що першочерговим завданням для міграційної політики будь-якої демократичної держави є максимізація позитивних та мінімізація негативних наслідків міграційних процесів. Це зовсім не так просто, як може здатись на перший погляд. Інституційне забезпечення відіграє дуже важливу роль у проведенні ефективного та комплексного управління міграційними процесами. Тож, на нашу думку, саме від стабільної роботи ДМСУ залежатиме подальший розвиток міграційної політики України в цілому.

О. Н. Демушина, канд., соц., наук, доц., РАНХГС, Волгоград, Россия
Olga-demushina@yandex.ru

КОНСТРУИРОВАНИЕ МИФОВ В СОВРЕМЕННОЙ РОССИИ

Ряд учёных подчёркивает символический характер процесса конструирования общества и мира. П. Бурдье вводит термин "symbolic power", власть символов, то есть власть конструирования мира, возможность создавать реальность при помощи слов, смыслов. Культурные смыслы, формирующиеся и передающиеся в процессе коммуникации, определяются идеологией и структурой власти существующего социального порядка [Бурдье П. Практический смысл. – СПб., 2001. – С. 230]. В современном медиатизированном обществе борьба за обладание властью перемещается в символическую плоскость. Структуры власти используют способность института СМИ конструировать реальность с помощью символов для создания положительного имиджа себе и существу-

ющему режиму, то есть накопления символического капитала, определяемого П. Бурдьё как "капитал чести и престижа, который производит институт клиентелы". Результатом сознательного конструирования реальности могут быть мифы, в которых действительность объясняется нужным заказчику образом.

Миф представляет собой символическое осмысление реальности. Бахофен называет миф "экзегезой символа", "изображением событий народной жизни в свете религиозного верования". Выделяют следующие свойства мифа:

- 1) слияние реального и идеального;
- 2) опора на бессознательное;
- 3) синкретизм восприятия, когда явление не подчиняется законам формальной логики, например, одно явление может принадлежать двум реальностям;
- 4) императивность мысли, т. е. миф побуждает к какому-то действию, самим фактом своего существования в сознании он управляет нашим поведением.

Благодаря вышеперечисленным свойствам можно говорить о мифизации известных понятий, в ходе которой явления, лежащие в их основе как рационально неосвояемые и непостижимые, представляются в качестве благоговейно принимаемых.

По утверждению исследователей мифы современной эпохи существенно отличаются от классических мифов ранних исторических эпох, они появляются не спонтанно, а конструируются осознанно. Целью их создателей является определенное воздействие на общество, результатом которого выступает, как правило, навязывание определённых взглядов и установок. Сконструированные мифы широко используются в разных сферах общественной жизни. Так, реклама практически полностью построена на принципах мифологизации товара. Приёмы мифотворчества используют специалисты по имиджу, формирующие образ политика или организации. Однако наиболее широко мифы используются для оправдания существующих режимов и идеологий. По утверждению профессора И. В. Назарова, особенно актуально мифотворчество для России, интеллигенция которой всегда пыталась найти иррациональное объяснение состоянию российского общества. И. В. Назаров считает эту тенденцию опасной, поскольку представители интеллигенции, придумав очередной миф, начинают в него верить и убеждают в его истинности народ, а зачастую пытаются переделать действительность в соответствии с этими мифами, то есть подогнать страну под мифические представления [Назаров И. В. Мифы современной России как новая идеология // Вестн. Урал. отделения РАН. – 2007. – № 3(21)].

Речь идет не только о тоталитарной эпохе, создавшей огромное количество мифов. Крах тоталитарной мифологии не привел к демифологизации общественного сознания. Скорее наоборот, он стал мощным стимулом нового мифотворчества, задача которого найти новые идеи,

спланиваючі суспільство. Французький дослідник Е. Дютте [*Кассирер* Э. Техніка сучасних політичних міфів // Вестн. МГУ. Сер. 7: Філософія. – 1990. – № 2. – С. 58–65], називає міф "персоніфікацією колективних чаянь", має в виду його роль виразителя інтересів суспільства. Підтвердження даному тезису являється аналіз сучасних міфів, сконструйованих в Росії (багато з них беруть своє початок ще в Радянському Союзі) і відображають бажання і чаяння російського народу. Сучасним міфам Росії притаманні наступні змістові особливості:

1. Підкреслення особливої ролі Росії в світовій культурі (Росія – "нація гениїв", "велика держава", країна з високою духовністю і видатною культурою).

2. Наділення росіян видатними якостями, відмінними їх від інших народів (виключальна спроможність, духовність, готовність "віддати останню рубашку").

3. Проблеми країни, її вікова відсталість пояснюються пошуком зовнішніх ворогів, мріють її знищити ("Росія – осаждена фортеця").

4. Ідеалізація ходу Великої Вітчизняної Війни, перебільшення героїзму радянських солдат і переуменьшення наших втрат (так, невдачі початку війни пояснюються неготовністю до неї Червоної армії, несподіваністю нападу німецької армії).

5. Визначена трактування політичного лідерства ("Добрий цар" оточений "злим боярами").

Аналізуючи представлені міфи, можна зробити висновок, що багато з них беруть своє початок ще з до радянських часів. Сучасні міфотворці, в ролі яких, як правило, виступають СМІ, наповнюють старі міфи новим актуальним змістом, трактує їх в відповідності до своїми інтересами. По думці ряду дослідників, метою такого міфотворства є відволікання народу від раціонального аналізу реальних проблем, об'єктивної оцінки оточуючої дійсності.

Д. І. Дідух, асп., КНУТШ, Київ
Qwer007@ukr.net

РЕГУЛЯТИВНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ В СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Держава в процесі свого розвитку та розвитку неодмінно звертається за допомогою до науковців як розробників інтелектуального продукту. Впровадження новітніх технологій, розробок або теорій науковців в інноваційний процес є невід'ємною складовою прогресу. Держава всіляко повинна допомагати науці в процесі залучення інтелектуального потенціалу та накопичення інтелектуального капіталу. В Україні це питання було розглянуто ще до 1996 року, оскільки вже в ст. 85 п. 6 Кон-

ституції зазначено, що до повноважень Верховної Ради належить "затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку" [Конституція України [Електронний ресурс] // Офіц. текст: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р., редакція від 06.10.2013. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>, вільний. Назва з екрану]. Цими словами затверджується один з перших принципів становлення на шлях розвитку і використання інтелектуального капіталу в державному масштабі. Розглядаючи інтелектуальний капітал крізь призму особистих досягнень громадян в тій чи іншій сфері слід неодмінно звертати увагу на інтелектуальну власність. Інтелектуальна власність підпадає під вплив та компетенцію багатьох інституцій, серед яких Президент, Кабінет міністрів, а також комітети і державні департаменти. Завдячуючи довгому шляху створення системи чіткого підпорядкування та координації в цій сфері як результат створено Державний департамент інтелектуальної власності. Основними завданнями Державної служби інтелектуальної власності визначені реалізація державної політики в сфері інтелектуальної власності, внесення пропозицій щодо формування державної політики в сфері інтелектуальної власності, організаційне забезпечення охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Регуляторна функція держави в сфері інтелектуальної власності носить характер арбітра між творцями інтелектуального продукту та тими, хто ним користується. Момент утвердження прав на інтелектуальну власність є першим кроком, направленим на їх захист з боку держави. В Україні держава визнає за кожним громадянином право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності, встановлюючи водночас пряму заборону використання або поширення вказаних результатів без згоди авторам, а в статті 418 Цивільного кодексу прописується, що "право інтелектуальної власності є непорушним. Ніхто не може бути позбавлений права інтелектуальної власності чи обмежений у його здійсненні, крім випадків, передбачених законом" [Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page8>]. На засіданні РНБО України 21. 11. 2008 р. розглядалося питання про право і захист інтелектуальної власності та посилення її ролі у формуванні національного багатства. Розгляд даних питань високопосадовцями свідчить, що питання інтелектуальної власності багато в чому займає формотворчу позицію.

Регулювання сфери інтелектуальної власності також займає важливе місце на ряду з іншими ще й тому, що Україна, прагнучи стати повноправним членом Європейського Співтовариства, мала створити нормативно-правову базу, відповідно до норм, прописаних у міжнародних договорах. Україна за роки своєї незалежності ратифікувала 18 з 25 міжнародних угод, що є основою міжнародної системи інтелектуальної власності. Тобто можна говорити про необхідність та особливу важливість

існування державних установ, хоча б для дотримання принципів Бернської конвенції і поліпшення міждержавних стосунків з іншими її учасниками, оскільки лише це дозволить залишити під охороною національні інтелектуальні надбання за кордоном. Що ж до захисту прав на інтелектуальну власність в нашій країні, то варто зазначити, що діє Судова палата Вищого господарського Суду України з розгляду справ про господарські спори, а також відповідні колегії у складі місцевих та апеляційних господарських судів. Для виконання всіх функцій регулювання та контролю за сферою інтелектуальної власності залучені Міністерство юстиції, Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки України, Державна митна служба, Державна податкова адміністрація, Антимонопольний комітет України, Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики, освітні та наукові заклади, що спеціалізуються в галузі інтелектуальної власності.

Можна зробити висновок, що дотримання міжнародних норм права на інтелектуальну власність допоможе Україні зблизитись з Європейським Співтовариством, а також це передуватиме розширенню поля апробування і отримання прямого прибутку з використання об'єктів інтелектуальної власності. Варто також додати, що Україна змогла розробити та запровадити дієву систему регулювання сфери інтелектуальної власності, закріпити принципи її роботи на законодавчому рівні та забезпечити контроль за їх виконанням, але одночасно відсутні органи, що займалися б стратегічним розвитком ринку інтелектуальної власності.

П. А. Журавель, асп., КНУТШ, Київ
zhuravel.petro@gmail.com

ВПЛИВ ПРАВЛЯЧОЇ (КЕРІВНОЇ) ЕЛІТИ НА ЕФЕКТИВНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО АПАРАТУ

Впливу правлячої (керівної) еліти на розвиток держави, як інституту, а також державного управління, як способу забезпечення функціонування даного інституту слід приділити окрему увагу. За останніми дослідженнями спосіб розвитку правлячої (керівної) еліти має безпосередній вплив на успішність того чи іншого державного утворення. Так, колишній головний економіст Світового банку, а нині професор Паризької школи економіки Франсуа Бургіньон на конференції Глобальної мережі розвитку в Манілі в 2013 році констатував, що від характеру національної еліти залежить успіх держави в економічній сфері [*Шеремета П.* Чем отличается элита-созидательница от элиты-"хищницы" [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://forbes.ua/magazine/forbes/1355668-chem-otlitchaetsya-elita-sozidatel'nica-ot-elity-hishchnicy>]. Так, успішно розвивається економіка держави з елітою, яка орієнтована на створення, а занепадає економіка тих держав, де панує, за словами науковця, "хижацька" еліта.

Професор Каліфорнійського університету в Берклі Пітер Еванс, в свою чергу, пропонує розширені характеристики таких двох типів соціа-

льних структур [Evans P. B. Predatory, Developmental, and Other Apparatuses: A Comparative Political Economy Perspective on the Third World State // Sociological Forum. – Vol. 4, No. 4, Special Issue: Comparative National Development: Theory and Facts for the 1990s. – Dec., 1989. – P. 561–587]. Науковець констатує, що держави, орієнтовані на розвиток, стимулюють довготривалу підприємницьку перспективу. Вони забезпечують зацікавленість бізнесу в тому, щоб робити інвестиції і трансформувати економіку, а в сучасному динамічному світі така діяльність отримує надзвичайно важливе значення. Пітер Еванс наголошує, що враховуючи, що для розвитку потрібно більше ресурсів, ніж можуть забезпечити приватні ринки капіталу, держава бере на себе функцію мобілізації відсутніх ресурсів. Крім того, розуміючи, що інститутів, здатних рознести фінансові ризики по широкій мережі власників капіталу, ще не існує, а окремі підприємці не готові і не зацікавлені взяти ці ризики на себе, держава починає діяти як "сурогатний підприємець" [Ibidem]. Вона ефективно впроваджує такі правила і механізми соціального контролю, які істотно знижують інвестиційні і підприємницькі ризики.

В даному контексті, окремо слід підкреслити, що один з подібних механізмів – сильна і раціональна державна служба, яка необхідна, як казав Макс Вебер, для успішного капіталістичного розвитку. Оскільки виробництво націлене на глобальний ринок з усіма його невизначеностями і конкуренцією, планування економічного розвитку стає неминучим. Але раціонально орієнтована державна служба справляється з таким завданням досить успішно, збираючи необхідні для цього дані. Бюрократи в країнах, орієнтованих на розвиток, максимізують не власний, а загальний, тобто суспільний, добробут, і тому створюють всі умови для економічного розвитку, при цьому не перешкоджаючи йому.

В свою чергу, як відмічає Пітер Еванс, "хижацькі" еліти, а відповідно і державні структури й сама держава "вичавлюють" велику економічну додаткову вартість для особистого користування. При цьому не забезпечуючи належної зворотної вигоди для суспільства та підприємців. Науковець прямо стверджує, що така правляча (керівна) еліта грабує та експлуатує громадян без забезпечення навіть мінімального рівня їх добробуту [Ibidem]. В такій управлінській системі домінує поведінка, яка націлена на пошук і присвоєння ренти. При цьому бюрократи перешкоджають економічному розвитку, оскільки правила прийняття рішень, які вони використовують, не є економічно раціональними. Бюрократія часто будується за родовою ознакою і державні службовці при розподілі ресурсів використовують своє становище для того, щоб присвоїти ресурс. Таким чином, поняття хабарництва та "відкатів" отримують суспільне (але ні в якому разі не легальне) сприйняття та визнання. Оскільки в цю діяльність залучені вищі ланки державних службовців, їм складно ефективно контролювати підлеглих, що реалізують корупційні дії на нижньому рівні. Як результат – державні проекти і програми "зависають" і не виконуються. З часом громадяни, постраждалі від "хижацької" еліти, дистан-

ціюються від держави, впадають у песимізм і перестають довіряти чиновникам, поширеним стає явище абсентеїзму. У крайніх випадках громадяни вдаються до насильницьких способів впливу на державних службовців та державні інститути, аж до збройного повстання [Шеремета П. Чем отличается элита-созидательница от элиты-"хищницы"]].

Підводячи підсумок, Пітер Еванс підкреслює, що в державах, орієнтованих на розвиток, можуть бути присутні деякі елементи "хижацької" поведінки, але в цілому кількість створюваних державними службовцями суспільних благ більше ніж кількість ресурсів, які вони "вичавлюють" з населення. "Хижацькі" держави теж можуть надавати певні суспільні блага, але те, що вони пропонують, менше того, що вони стягують з населення та бізнесу [Там же].

Сучасна правляча (керівна) еліта в Україні, яка сформувалася в безідейних політичних умовах, не може претендувати на статус справжньої політичної еліти, а тому виявилася неспроможною вирішувати загальнодержавні завдання. Прийшовши до влади в умовах відсутності досконалих законів, правляча (керівна) еліта почала задовольняти власні інтереси, а не піклуватися щодо суспільного блага. Таким чином, керуючись термінологією Пітера Еванса, можемо називати українську правлячу (керівну) еліту перших років існування держави – "хижацькою".

О. А. Зубчик, канд. філос. наук, доц., КНУТШ, Київ
zubchyk@ukr.net

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТНІСТЮ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Гарантія високої конкурентності та сталого розвитку підприємств, економік, держав і навіть суспільств сьогодні це не стільки природні ресурси, чи виробництво, скільки людський капітал. На питання, що таке людський капітал можна відповісти, принаймні з двох точок зору – окремого громадянина і держави.

Для громадянина, наприклад, людський капітал є поточна вартість всіх майбутніх заробітних плат. Для індивідуального інвестора людський капітал, як знання – найкращий захист від інфляції. З якісними актуальними знаннями та затребуваною професійною ви завжди будете мати шанс на працевлаштування та справедливую заробітну плату.

З точки зору держави – якісний людський капітал створює для національної економіки конкурентні переваги. Це і ноу-хау, інновації, специфічні знання, це й особливі професійні компетенції трудового ресурсу. Дві третини національного багатства сучасної економіки припадає на людський капітал, який формується у вищій освіті. 56 % ВВП виробляють фахівці із вищою освітою. У країнах, що розвиваються людський капітал – це найбільш недооцінений актив. Отже, і в першому і в другому варіанті – рівень освіти, як якісні специфічні знання та рівень професійної підготов-

ки, які є серцевиною людського капіталу, – це один із головних факторів не лише покращення свого фінансового становища але підвищення продуктивності економіки держави й забезпечення благами суспільства.

Якщо мова йде про роль вищої освіти, ми маємо говорити про розуміння значення та призначення університету з точки зору держави у контексті державного управління конкурентністю людського капіталу. Серед визначень та призначень вищої освіти, в окресленому вище контексті, варто зупинюся на тому, яке наголошує, що вища освіта виводить людину на індивідуальну життєву траєкторію. Отже, вища освіта дає людині три основні можливості – бути розвиненою особистістю, успішною в житті, бути конкурентоздатною на ринку праці і бути здатною до свідомого громадянського вибору. Якщо людині будуть забезпечені ці три можливості, таку вищу освіту можна назвати якісною.

Яку ж цих трьох можливостей хто забезпечує? У даному випадку слід переформулювати це питання – як університети забезпечують ці три можливості? Відповідь стає більш очевидною з тези про місію університету, яка має такі складові: навчання, дослідження, взаємодія між освітою, наукою, бізнесом, місцевими громадами та іншими спільнотами. Коли три місії поєднуються, вища освіта виконує ту мету, яку перед нею ставлять сучасні суспільства – мету формування інноваційної економіки, а самі університети перетворюються на майданчики, які генерують нові знання, ідеї, технології, стратегії розвитку. Наскільки досягають цієї мети українські університети? За роки незалежності жоден з українських університетів не ввійшов у ТОП-500 найпопулярніших рейтингів кращих університетів Світу. Лише 30 % випускників українських вишів, які навчалися за державним замовленням, влаштовуються протягом року після отримання дипломів. Біля 7 % одразу по їх закінченню навчання звертаються до Державної служби зайнятості з проханням поставити їх на біржу праці. У зв'язку з невідповідністю підготовки фахівців потребам ринку праці та низькою якістю підготовки за оцінками Федерації роботодавців України щорічно роботодавці витрачають близько 1 мільярда гривень на перенавчання спеціалістів і доведення їх до вимог, необхідних для виробництва. Це свідчить про те, що якість вищої освіти не задовольняє ні випускників вищих навчальних закладів, ні ринок праці. Вища освіта не відповідає ні запитам громадянина, ні потребам держави, насамперед її економіки, ні потребам ринку праці. Не забезпечує вона конкурентоздатності нашої країни у європейському просторі.

Щорічні результати індексу людського капіталу у контексті 122 країн свідчать, що Україна за показниками загального індексу на 63 місці, освіти – на 45; здоров'я і доброго самопочуття – на 55; чисельністю та зайнятістю – на 67; сприятливим середовищем – на 96. Згідно зі звітом про глобальну конкурентоспроможність за 2013 рік, Україна серед 148 держав погіршила свої показники, за показником "вища освіта і практика" посівши 43-є місце (проти 37-ого у 2012 р.), 69 місце (проти 64-ого у 2012 р.) за якістю наукових досліджень, 100 (проти 58-ого у

2012 р.) – за показником "здатність до інновацій". У звіті Європейської Комісії Україна виявилася аутсайдером, посівши 47-е місце з 47-и і отримавши 2,2 бали з 5-и можливих за впровадження Болонського процесу. А саме він є сьогодні дієвим інструментом для України, для української вищої освіти. Чому? Тому, що Болонський процес – це мобільність студентів і викладачів, спільна система ступенів соціальний вимір (доступність освіти), навчання протягом життя, єдина кредитно-трансфертна система, незалежне оцінювання якості, Європа знань. Виникає запитання, як виглядає Україна у порівнянні з Європою у цьому зв'язку? На перший погляд, добре. Але... За показником охоплення вищою освітою Україна входить у першу десятку країн світу. Маємо більше вишів на душу населення, ніж, наприклад Великобританія чи Франція. 325 вишів 3–4 р. а. (разом з 1–2 р. а. усього понад 800). Україна витрачає на вищу освіту більшу частку загального бюджету освіти – 31 % у порівнянні з 25 % в середньому по ЄС. Та, нажаль, кількість вишів не конвертується в якість освіти. А сама вища освіта не корелює з конкурентністю людського капіталу. Хоч ми на десятому місці у світі за охопленням вищою освітою, але на 47-ій позиції – за її станом. Україна "перевиробляє" фахівців з вищою освітою. Співвідношення випускників з вищою освітою та випускників з професійно-технічною освітою в Україні становить 70 на 30. А ринок потребує зворотної пропорції. Це підтверджує і європейський досвід. Наприклад, у Нідерландах пропорція складає 60 на 40 на користь спеціалістів з професійною освітою.

Причина – мале державне фінансування? Майже половина коштів, які витрачаються на вищу освіту, походить з позадержавних джерел. У країнах ЄС на позабюджетні джерела припадає лише 3%. Українська держава перекладає кошти вищої освіти на батьків. Так, досить високі показники фінансування в абсолютних цифрах перетворюються на мізерні. Країни ЄС в середньому виділяють 1,3 % ВВП на вищу освіту з державного бюджету. В Україні у 2013 році цей показник був на рівні 2,3 % ВВП. Однак, в абсолютних цифрах держава на навчання одного студента в Україні виділяє неспівмірні з європейськими кошти.

Причина – низька якість знань? Не дивлячись на наявність окремих прогресивних наукових шкіл та університетських лабораторій, українські виші не виробляють настільки, наскільки потрібно сьогодні нові знання, бо на це немає коштів. У вищій школі працюють 80 % кандидатів і 90 % докторів наук, наявних у країні, натомість фінансування наукової та науково-технічної діяльності переважно спрямовується в інші інституції. У результаті за обсягами фінансування цієї діяльності (6,3 %) сектор вищої освіти поступається іншим – академічному і підприємницькому.

Причина – низька мобільність у вищій освіті та слабка інтеграція? Українські виші не виконують функцію інтеграції з громадою та ринком праці. Сумною ілюстрацією цього є те, що тільки 30 % випускників українських вишів знаходять роботу протягом року після закінчення навчання. У розвинених країнах цей показник складає 60–90 %. Нерідко інозе-

мці з українськими дипломами не можуть підтвердити отриману кваліфікацію на батьківщині, а відповідно і знайти роботу. У нас вчиться порівняно мало студентів з-за кордону. Причому серед цих 3 % студенти з розвинених країн Заходу складають всього 3 %.

Причина – неефективна освітня політика держави? Україна програв конкуренцію на світовому ринку вищої освіти. Причини низької якості вищої освіти – в архаїчній системі управління. Зміни у системі управління освітою не призвели до зростання ефективності управління, збільшення доступності, покращення якості.

Вихід: з позиції держави слід зрозуміти, що конкурентна вища освіта – це конкурентне суспільство, тому, слід розвивати зовнішнє незалежне оцінювання абітурієнтів та випускників, інвестувати в студента та викладача, децентралізувати системи управління і впроваджувати реальну академічну фінансову автономію, розвивати науку у вищих навчальних закладах.

А. В. Кострубіцька, асп., КНУТШ, Київ
alina.kostrubickaya@gmail.com

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУСПІЛЬНОГО ТЕЛЕБАЧЕННЯ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Розвиток суспільного телебачення у Європі набув широкої популярності. Однак, до України ця хвиля докотилась тільки на рівні проекту його створення. Причин цьому декілька: 1) український глядач, хоч і вибагливий, проте не готовий сплачувати абонентську платню; 2) досі залишаються невизначеними конкретні органи регулювання діяльності суспільних мовників та їх обов'язки; 3) незалежність та об'єктивність суспільних мовників знаходиться під питанням.

У європейських країнах ці та інші питання вирішили по-різному, однак й спільні тенденції усе ж мають місце.

Отже, перш за все слід зазначити суттєву різницю між суспільним та громадським телебаченням. Поняття "суспільне телебачення" та "громадське телебачення" за своєю природою не є тотожними, зауважують юристи, оскільки поняття "суспільне телебачення" містить ознаки власності суспільства, тобто власності, яку раніше було віднесено до державної. А "громадське телебачення" містить ознаки власності громади, тобто комунальної форми власності [Красноступ Г. Правове забезпечення створення суспільного та громадського телебачення в Україні [Електронний ресурс] // Юридичний журнал. – 2009. – № 9. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3120>].

Другим є питання фінансування суспільних телемовників. Європейський досвід свідчить про три можливі варіанти. А саме: 1) бюджетний; 2) абонентський; 3) змішаний. На нашу думку, в Україні варто було б

застосувати останній, так званий, фінський варіант розподілу держаних коштів для функціонування суспільного телебачення, що передбачає створення спеціального позабюджетного фонду. Джерелами формування такого Фонду є 2 види коштів: кошти, отримані у вигляді абонентської плати, та кошти, отримані від комерційних організацій мовлення у вигляді плати за право мовлення. При цьому особливість фінської моделі фінансування полягає в тому, що розмір плати за право мовлення не є фіксованим (як у багатьох інших європейських країнах), а визначається на основі прогресивної школи і є прямо пропорційним доходам комерційних мовників від спонсорської підтримки та реклами. Такий механізм фінансування діяльності Фінської корпорації телерадіомовлення дозволив повністю заборонити рекламу. (Для спонсорства винятки зроблено лише щодо трансляції окремого вичерпного переліку спортивних програм) [Правове регулювання суспільного мовлення: стандарти ЄС, Ради Європи та досвід країн-членів Євросоюзу. Підготовлено Інститутом прикладних правових досліджень "Право" в рамках проекту "Розробка пропозицій щодо адаптації інформаційного права України до вимог права ЄС" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stv.mediasapiens.ua/sites/mediaosvita.com.ua/files/pravove_reguluvannya.pdf].

Дискусійним лишається питання заробітку суспільного мовлення на комерційній рекламі. У більшості країн Європейського союзу на поширення реклами встановлені обмеження. Для українського ж ринку реклама є дохідним ресурсом, а тому повністю відмовитись від неї не вдається.

Третя особливість європейського суспільного телебачення полягає у повній незалежності від політичної кон'юнктури та партійного забарвлення. Впливати на його ефір також зможуть, безумовно, його керівні органи. У Європі це питання вирішили за допомогою обмежень щодо зайняття державних посад разом із керуванням медійними майданчиками та створенням незалежних, політично нейтральних наглядових рад. В Україні ж питання володіння телерадіокомпаніями стоїть досить гострим. Соціологічні опитування демонструють, що персональний вплив власників чи, відповідно, займаних ними державних чи політичних посад є суттєвим.

Отож чітко повинна бути визначена програмна політика суспільного мовника. Зокрема, глядачеві повинно гарантуватись незалежне висвітлення всіх точок зору, показ фактів і подій без перекручування і політичного забарвлення. На законодавчому рівні мають бути прописані випадки, в яких мовник несе відповідальність за інформацію, яку він повідомляє, висвітлюючи діяльність органів державної влади. Особливо актуальним для України є питання репрезентативності думок. Позиції населення Сходу і Заходу часто досить різняться. Захід налаштований переважно проєвропейськи, Схід же країни в основному зорієнтований на російську політику. Суспільне телебачення повинно охоплювати обидві позиції, аби уникнути ідеологічного розколу.

Окрім того, слід звернути увагу, що більшість телеканалів нині мають також Інтернет-трансляцію. У законодавстві України жодних правових

обмежень щодо трансляції мережевих ЗМК не встановлено, на відміну від Європи. Європейські Інтернет-ЗМК зараховують до таких, що саморегулюються. Зокрема, наприклад, у Великій Британії створено спеціальний орган – "Офком" (Office of communication), незалежна організація, що регулює діяльність телерадіоіндустрії; "Піклувальна рада" на BBC ("BBCTrust"), що позиціонує себе як редакційний орган, який відповідає за оперативну доставку BBC-послуг та контроль напрямів редакційної та творчої діяльності, відповідно до рамок, визначених громадською довірою [Самуляк О. Саморегулювання як визначальний чинник діяльності мережевих медіа в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journ.besaba.com/effects-of-new-media-and-trends.html>]. В Україні аналогічні функції покладені на Комісію з журналістської етики, втім за відсутності достатньої законодавчої бази, її повноваження не поширюються на мережу Інтернет.

Таким чином, у створенні суспільного телебачення потрібно керуватись принципами, закріпленими тими європейськими країнами, в яких воно успішно функціонує уже багато років. Це, зокрема:

1) програмне спрямування повинно бути універсальним, категорія "глядач" повинна охоплювати всіх громадян, незалежно від їх віку, верств та соціального статусу;

2) різноманітність змісту та жанрів програм, які мають на меті врахування інтересів різних груп глядачів та слухачів;

3) незалежність мовників від партійно-політичного та ринкового тиску.

З огляду на особливості європейського досвіду регулювання діяльності суспільного телебачення, можна зробити висновок, що проект створення суспільного мовлення в Україні потребує суттєвого доопрацювання.

В. О. Леоненко, магістр, КНУТШ, Київ
viki.leonenko@gmail.com

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ ЯК НЕОБХІДНЕ ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Освіта – один із головних об'єктів державного управління, найважливішою задачею якого є забезпечення розвитку та процвітання національної системи освіти. Держава має формувати, з одного боку, попит на освіту, а, з іншого – пропонувати освітні послуги. Як зазначає Григанська С. В., "поєднання інтересів держави з інтересами всіх інших суб'єктів в освіті можливо на основі агрегації продуктів вищої освіти: держава отримує розвиток людського потенціалу, а індивіди, колективи, фірми – розвиток особи, людський та інтелектуальний капітал" [Григанська С. В. Державне регулювання системи вищої освіти в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління. – Запоріжжя, 2008. – С. 7]. Тобто держава має стимулювати розвиток висококваліфікованих кадрів, в яких будуть зацікавлені роботодавці, що, у свою чергу, принесе користь для держави.

9 жовтня 1998 року була затверджена "Всесвітня декларація щодо вищої освіти у XXI столітті: бачення та дії", в ст. 6 якої говориться, що "обґрунтованість вищої освіти має оцінюватися через те наскільки діяльність інститутів відповідає суспільним очікуванням... мова йде про те, щоб збільшити доступ як до загальної освіти та цільової, спеціальні професійні програми, часто міждисциплінарні, зосередивши увагу на уміннях та навичках, так і забезпечити можливість жити індивідам у різноманітних мінливих умовах та надати можливість їм змінити свою професію" [World Declaration on Higher education for the twenty-first century: vision and action [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unesco.org/education/educprog/wche/declaration_eng.htm].

Тобто вища освіта має змінювати свої функції на благо суспільству. Тому державна політика має в першу чергу обрати такий вектор розвитку, який найкраще підходить для її країни, через те, що неможливо визначити єдиний універсальний вектор розвитку вищої освіти, бо для кожної країни притаманний різний розвиток економічних, соціальних та суспільних умов.

У 2010 році була прийнята програма економічних реформ на 2010–2014 рр. "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава", в якій зазначається, що метою реформи системи освіти є "підвищення конкурентоспроможності української освіти, інтеграція системи української освіти в єдиний європейський простір" й одним із завдань втілення цієї мети є підвищення якості освіти. Необхідними кроками для забезпечення такого підвищення, а також конкурентоспроможності освіти є створення та запровадження нових державних стандартів; розроблення національної системи оцінювання якості освіти, створення незалежних кваліфікаційних центрів, стимулювання створення незалежних національних рейтингів; забезпечення у навчальних закладах середовища, що сприяє збереженню здоров'я; широке запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальних закладах; узгодження кваліфікаційних характеристик, стандартів і навчальних програм з освітньо-кваліфікаційними вимогами робочих місць; мотивація роботодавців до участі в підготовці навчальних програм, узгодження з ними освітніх і професійних стандартів; переорієнтація навчальних планів на збільшення частини практичного компонента; масштабне запровадження програм стажування на виробництві; розподіл у ВНЗ навчальних програм академічного й практичного профілю, розвиток професійно-орієнтованої вищої освіти [Програма економічних реформ на 2010–2014 рр. "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава"]].

Управління якістю у вищій освіті України здійснюється на 2 рівнях (МОН України та самого ВНЗ), що проявляється узовнішній та внутрішній оцінці за 5 показниками якості освіти: якість суб'єкта, який буде отримувати освітні послуги (абітурієнт), якість студента, якість ВНЗ, якість навчального процесу у ВНЗ та якість випускників ВНЗ. В свою чергу зовнішній контроль здійснюється як через органи державного

управління (визначають відповідність освітніх послуг державними стандартами освіти: ліцензування, інспектування та акредитація) так і через громадськість (рейтинг ВНЗ, репутація в суспільстві за публікацією в пресі, конкурс при проїмні абітурієнтів, міжнародний авторитет та визнання). Контроль самого ВНЗ передбачає діагностику засвоєння знань і вмінь студентів, періодична атестація викладачів, оцінка діяльності окремих підрозділів (кафедр, факультетів) та ВНЗ в цілому [Анненкова І. П. Моніторинг якості вищої освіти в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу / І. П. Анненкова, Є. Л. Стрельцов, М. В. Ткаченко. – Одеса : Фенікс, 2011. – С. 21].

Але на мою думку, недостатньо лише внутрішньодержавного контролю якості освіти. Необхідно звертати увагу на міжнародні рейтинги, що проводяться різними міжнародними організаціями та університетами. Найбільш відомими серед них є: Academic Ranking of World Universities, Times Higher Education, Top Universities. До останнього лише в 2013 році увійшли 4 українські вузи: КНУ ім. Т. Шевченка (441–450 позиції), Національний університет "КПІ" (601–650 позиції) та Донецький національний університет, Харківський національний університет (позиції 701+). Лідуючі позиції у рейтингах займають американські вузи. Наприклад, із ТОП 100 найкращих університетів 46 американських.

Кількість вузів в Україні, починаючи з 1990 року, значно збільшилася: на 1990–1991 навчальні роки існувало 149 вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, та 742 I–II акредитації, на 2012–2013 рр. відповідно 334 та 489 освітні установи. При тому кількість студентів у вузах III–IV рівнях акредитації збільшилося на 8,5 %, а кількість безробітних випускників вражаючи, щороку 93 тисячі. Як ми бачимо кількість вузів ніяк не впливає на якість освіти. Щороку наші вузи штамнують кадри, які не потрібні нашим роботодавцям.

То постає запитання: може варто скоротити кількість університетів та звернути увагу на потреби роботодавців і в цьому руслі продовжувати державну політику щодо покращення якості освіти, щоб в майбутньому серед міжнародних рейтингів з'явилася більша кількість вітчизняних університетів, а не лише 4? Та не варто забувати про ще один із факторів покращення якості освіти – зацікавленість іноземних студентів у вступі до українських вишів.

Н. В. Лікарчук, д-р політ. наук, доц., КНУТШ, Київ

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ТЕРИТОРІЇ

Важливою територіальною одиницею в географії є сучасна держава. Саме в межах державних кордонів територіально поєднанні всі структури країни та управління, завдяки чому забезпечується цілісність територіальної організації продуктивних сил і суспільства.

Територія держави (країни) – це визначена на підставі норм міжнародного права частина земної поверхні (суходіл, внутрішні акваторії,

повітряний простір над ними), яка перебуває під суверенітетом конкретної держави.

Територія держави або державна територія становить необхідну, а в більшості випадків і достатньо матеріальну операційну базу для самого її виникнення, існування та розвитку. Територія є певною площинною місткістю, яка утримує на собі всі об'єкти держави: від природно-ресурсних до людських. Та й саме зародження держави можливе лише після відокремлення певної території, що є доволі складним процесом. У межах території держави найрізноманітніші об'єкти неминуче об'єднуються і починають діяти як єдиний організм.

Існує безліч визначень державної території. Але найбільш вдалою вважається наступна: державна територія це частина земної кулі, що належить певній державі і в межах якої вона здійснює своє територіальне верховенство. Це формулювання характеризується комплексним підходом, тому що в ньому закріплюється двоїтий характер державної території:

- 1) по-перше – державна територія виступає як об'єкт права;
- 2) по-друге – вона визначає просторову межу державної влади.

У статті 13 Конституції України закріплено, що земля, її надра, атмосфера повітря, водні й природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виняткової (морської) економічної зони є об'єктами права власності українського народу. Тобто, основний закон держави передбачає право народу на володіння, користування і розпорядження як самою територією, так і всіма її природними ресурсами і багатствами без шкоди для будь-яких зобов'язань, що випливають із міжнародного співробітництва держав на принципах взаємної вигоди і міжнародного права. Таким чином, територія виступає не тільки в якості матеріальної бази й екологічного середовища існування народу, але й матеріальною базою суверенітету як основної власності державної влади. Зазначимо, що як об'єкт права власності державна територія може бути предметом цивільно-правових угод: купівлі-продажу, дарування, оренди, обміну. Територіальне верховенство держави безпосередньо пов'язане з державним суверенітетом і виступає в якості одного із складових елементів. У статті 2 Конституції України зазначено, що суверенітет України поширюється на всю її територію. У міжнародному праві, відповідно до визначень Міжнародного суду, територіальне верховенство розуміється як територіальний суверенітет.

Територіальний суверенітет можна визначити як право держави здійснювати виняткову юрисдикцію стосовно всіх осіб і предметів на своїй території. Таким чином, правовий статус усіх суб'єктів й об'єктів, що знаходяться на території держави, визначається і регулюється винятково її законами, і держава вправі не допускати на своїй території діяльності будь-якої іншої держави.

Територіальний суверенітет це надзвичайно складне й комплексне питання, що має системо утворюючі характеристики. При практичній

реалізації територіальний суверенітет проявляється у вигляді територіального верховенства народу і держави. Таке верховенство передбачає:

1. Право народу на самовизначення, тобто право кожного народу вільно встановлювати свій політичний статус, вільно вибирати й забезпечувати свій політичний, економічний і культурний розвиток без втручання ззовні.

2. Визнання того, що будь-які територіальні зміни статусу державної території або її частини (збільшення чи зменшення), будь-яка зміна державних кордонів повинні проводитися винятково у відповідності з прямим волевиявленням, згодою держави і міжнародного права без будь-якого втручання ззовні, погрози силою або її застосування, з обов'язковим наступним затвердженням будь-яких територіальних змін вищим органом держави. Територіальні суперечки повинні вирішуватися винятково мирним способом шляхом переговорів.

3. Право держави на прийняття законів і правил, які регулюють режим державної території й окремих її складових частин, питання громадянства, місця проживання, переміщення, в'їзду й виїзду з країни та інших прав і свобод громадян.

4. Виняткову й абсолютну владу в межах державної території, що включає владу будь-якої іншої держави, якщо інше не встановлено спеціальною угодою. Це означає, що на території держави виключається будь-яка діяльність публічної влади іншої держави і що вища влада держави здійснюється системою державних органів у законодавчій, виконавчій і судовій сферах.

5. Невтручання у внутрішні справи держави з боку інших держав, міжнародних організацій, іноземних як фізичних так і юридичних осіб.

6. Визнання недоторканості державної території, що включає будь-які дії інших держав проти територіальної цілісності, політичної незалежності або єдності будь-якої держави, застосування сили або погрози, а також будь-яку воєнну окупацію.

7. Наявність невід'ємного права держави всіма наявними законними способами захищати недоторканість своєї території і державних кордонів, політичну незалежність й цілісність своєї держави, а також життя, майно, честь і гідність громадян, майнові та інші немайнові права фізичних і юридичних осіб.

8. Право держави на застосування всіх законних способів владного примусу для дотримання законів і правил як до власних фізичних і юридичних осіб, так і до іноземців, що знаходяться на території, якщо інше не встановлено чинними міжнародними угодами. Тобто, влада даної держави є вищою стосовно всіх фізичних і юридичних осіб, що знаходяться в межах її території.

9. Виключне право територіального суверена на надання дозволу із використання державної території та її природних ресурсів іноземними фізичними і юридичними особами й здійснення безпосереднього контролю за цим процесом. Тобто, ніхто не має права насильно позбавляти

державу в належній їй території відповідних природних ресурсів та змінювати державні кордони.

Земля і державні надра не можуть використовуватися іншими державами або їхніми представниками в промислових цілях без згоди територіального суверена.

Межі дії територіального верховенства кожної держави обмежуються її державними кордонами. Загальновизнаним є те, що влада держави може поширюватися за межами її кордонів тільки на свої військові кораблі у відкритому морі, повітряні судна поза своєю територією і на космічні об'єкти на їхні екіпажі. Зокрема, за певних умов за межами державних кордонів держави можуть здійснювати лише визначені права на живі й мінеральні ресурси окремих морських районів та іншу точно обмежену цілеспрямовану юрисдикцію, що допускається міжнародними угодами і міжнародними порядками (наприклад, у межах зони, що прилягає та виняткової економічної зони, в Антарктиці). Крім того, забороняється зловживати територіальним верховенством. У якості таких зловживань розцінюються:

- 1) підготовка і засилання збройних формувань на територію іншої держави;
- 2) перенесення морського, річкового й повітряного забруднення та територію іншої держави;
- 3) пропаганда війни і расизму, розпалювання ненависті до народів сусідніх держав;
- 4) неприйняття відповідних заходів щодо припинення злочинів, наслідки яких поширюються або можуть поширюватися на територію іншої держави.

Т. В. Мотренко, д-р філос. наук, проф., КНУТШ, Київ

ЛІДЕРСТВО НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ

Глобальні виклики, які постали сьогодні перед сучасним світом, необхідність прискореного пошуку свого місця у розбурханому і швидко змінюваному сьогоденні, потреба у прискореній модернізації України вимагають кардинально нових підходів до самого процесу управління, проведення не демонстративних, а глибинних та ефективних реформ.

Ці реформи висувають особливі вимоги до стилю керівництва, власне – лідерства, в державному управлінні. Враховуючи це, нова концепція управління на державній службі сьогодні:

- 1) ґрунтується на сучасних ідеалах і принципах визнання цінності людини, взаємоповаги та довіри до людей;
- 2) передбачає креативні та інноваційні підходи до вирішення проблем державного управління;
- 3) стосується змін;
- 4) передбачає широку підтримку процесам навчання та розвитку.

При цьому, на думку Джона Коттера, одного з провідних фахівців у сфері лідерства, сучасні організації, прагнучи бути успішними в нових умовах, повинні спиратися на нові принципи діяльності, нові цінності та підходи [Kotter J. P. Leading Change. – Harvard : Harvard Business School Press, 1996. – P. 37].

Як повинно проявлятися лідерство на державній службі? Яким має бути ефективний лідер, який життєвий шлях людина повинна пройти, аби ним стати? Якими основними якостями повинен він володіти? Насамкінець, що необхідно для того, щоб виховати лідерів, здатних на особистому та інституційному рівнях визначати суспільно-значущі цілі, надихати інших до їх досягнення, проактивно реагувати на внутрішньодержавні й глобалізаційні виклики та сприяти конкурентоспроможності країни?

О. В. Олабун, асп., КНУТШ, Київ
olabun@yandex.ru

ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Підвищення ефективності державного управління актуально для будь-якої країни незалежно від рівня її політичного та соціально-економічного розвитку. Для її вирішення постійно проводяться різнопланові реформи системи державного управління, створенні чисельні критерії визначення ефективності функціонування державних органів. "Ефективність" є складною, багатоаспектною, оціночною категорією, і, водночас, характеристикою, яка відображає перебіг процесу управління, визначає стан об'єкта управління, його кількісні та якісні характеристики. Разом з тим, ефективність державного управління як феномен, гнучкий за своєю формою прояву і дуалістичний за своєю суттю, є складним і суперечливим поняттям, що обумовлено специфічними особливостями функціонування державно-управлінської системи. Також в умовах формування ринкових відносин, коли результати діяльності суб'єктів управління взаємопов'язані, залежать від чіткості і злагодженості дій інших акторів, проблема ефективності державного управління стає визначальною. Від успішного її розв'язання залежить стабільність і міцність державних інститутів, рівень демократизації всіх складових суспільного життя. Державне управління визначається як соціальний феномен політично організованої цивілізації. Основні характеристики нової парадигми управління: поєднання державного адміністрування та громадського управління; розвиток демократичних засад та врахування громадської думки при виробленні державної політики; співвіднесення громадських та особистісних, загальнодержавних та місцевих інтересів; об'єктивність, загальнодоступність, повнота і оперативність інформації; раціональна організація апарату управління; планування та прогнозування розвитку; проведення кадрової політики в органах державного управління

за принципами професіоналізму; гарантія законності та контроль за виконанням і дотриманням законів.

Ефективність державного управління забезпечують такі чинники: пріоритет стратегії перед тактикою, пріоритет функцій над структурами; забезпечення розширеного відтворення продуктивних сил, виробничих відносин, експериментально-виробничої бази, ресурсів; розширене відтворення власної підсистеми управління; наявність чіткої системи потоків інформації і коригуючих впливів на принципах зворотного зв'язку; функціонування системи прийняття рішень та контролю за виконанням; системний підхід до вирішення всіх державних завдань; співпадіння формальних та реальних суб'єктів влади та управління. Неefективне управління є широко розповсюдженим явищем та пов'язане з великими витратами. Нові підходи до державного управління пов'язані з формулою випереджаючого розвитку, що ставить два завдання: 1. Перехід від повчальних конкретних прикладів до системних методів оцінки управління, його детермінантів та наслідків для економічного та соціального розвитку країни чи регіону. 2. Використання адекватних даних щодо аналізу ефективності управління та створення інституційних механізмів реформування державного управління, постійного підвищення ефективності його елементів. Ефективне державне управління неможливе без розуміння високопосадовими особами стратегічних цілей державної політики та місії державної влади в цілому. Міністри, керівники державних установ і відомств повинні розуміти суть загальнополітичного процесу і бути здатними професійно довести доцільність тактики і стратегії державної політики іншим. Сократівський ідеал адміністрування – це принцип компетентності в державному управлінні, тобто правління знаючих. Успіх державних перетворень залежить від ефективної діяльності управлінського апарату. Дослідники виділяють також п'ять критеріїв спеціальної соціальної ефективності державного управління: 1) цілеспрямованість (цільова доцільність і цільова обґрунтованість) організації і функціонування державної системи управління, 2) затрати часу на розв'язання управлінських питань і проведення управлінських операцій, 3) стиль функціонування, 4) складність організації суб'єкта державного управління, його підсистем і ланок, 5) економічні, соціальні, технічні, кадрові та інші – витрати на утримання і забезпечення функціонування державної системи управління, її підсистем та інших організаційних структур. Взяті у взаємозв'язку критерії дозволяють чітко характеризувати організацію і функціонування держави як суб'єкта управління суспільними процесами. Оцінюючи раціональність і ефективність державного управління необхідно порівнювати цілі, що реалізуються державними органами та отримані результати з суспільними потребами і запитами. Крім того, варто порівнювати суспільні витрати на державне управління з об'єктивними результатами отриманими в ході управління, а також можливості управлінського потенціалу зі ступенем їх реального використання. Таким чином необхідними умовами забезпечення ефективності державного управління є: наявність достатніх ресурсів держав-

ного управління, розподіл яких має відбуватися відповідно до цілей діяльності органів влади; використання сучасних управлінських технологій, як об'єктивне відтворення заданого результату; оцінювання, систематичне проведення якого надає змогу економічно, ефективно і результативно використовувати наявні ресурси в процесі досягнення бажаного стану об'єкта за умови включення безпосередніх акторів у процес пошуку резервів та можливостей; якість підготовки кадрів. Ефективність як реально існуючий феномен, гнучкий за своєю формою прояву і дуалістичний за своєю суттю (оцінюванням) є комплексною, і, водночас, диференційованою, багаторівневою управлінською характеристикою.

***В. В. Пальоха, магістр держ. управління, асп., НАДУПУ, Київ
pronira@i.ua***

ПОЛІТИЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ У РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ТА ЦІЛЕЙ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Актуальність. У період долаття рудиментів тоталітарних підходів до державного управління, в умовах несформованості політичної культури та традицій українська держава намагається реалізовувати свою політику у векторі демократичної, соціально-правової держави. З одного боку, втілюючи принципи розвинених західних країн Україна підвищує свій рейтинг на світовій арені та впевнено стає на шлях загальноцивілізаційного розвитку. Та з іншого боку, слабка економіка та промисловість, високий рівень корупції, низький рівень людського ресурсу, демографічна криза та знецінення інтелектуальної праці створюють величезний фактор ризику у реалізації реформ та державно-управлінських рішень. Зазначений фактор ризику посилюється і міждержавною нестабільністю, міграційними процесами, економічними та управлінськими кризами. В таких умовах, політичне прогнозування стає одним із найважливіших чинників у ефективній реалізації державного управління в Україні, який забезпечує врахування всіх майбутніх ризиків, прихованих інтересів та бар'єрів впровадження управлінських рішень.

Мета. Метою роботи є аналіз і узагальнення теорії політичного прогнозування та обґрунтування необхідності його практичного застосування у державному управлінні в Україні.

Тези. Прогнозування у галузі політики виступає не стільки в ролі традиційного пророцтва, скільки технологією, яка вказує за яких саме умов і засобів може бути досягнутий стан бажаного майбутнього. Прогнозування поєднує в собі два елементи: елемент, що передбачає (дискриптивний або описовий) і елемент, що відноситься до категорії управління – передвказівний або прескрептивний. Передвказівка виступає у таких формах управлінських рішень, як цілепокладання, планування, програмування та проектування. Процедура розробки прогнозів потребують трьох істотних зауважень [Ахрименко А. С. Политический анализ и прогнозирование. – М. : Гардарики, 2006. – 103 с.]: по-перше, ефективність прогнозів не

може зводитися тільки до міри їх достовірності, точності, дальності. Важливо знати наскільки прогноз сприяє підвищенню обґрунтованості, об'єктивності, ефективності розроблених на його основі рішень; по-друге, у прогнозуванні крім абсолютної верифікації, тобто емпіричного підтвердження або заперечення правильності гіпотези, існує відносна (попередня) верифікація, яка дозволяє розвивати наукове дослідження і практично використовувати його результат до настання можливості абсолютної верифікації. по-третє, особливості способів розробки прогнозу накладають принципові обмеження на можливості прогнозування як в діапазоні часу, так і в діапазоні об'єктів дослідження. Найслабший напрямок політичного аналізу і прогнозування в сучасній Україні є обґрунтування й вибір альтернативних варіантів політичних рішень та підлаштування аргументів під факти. Подібна ситуація обумовлена як об'єктивними обставинами, так і закритістю для аналітика механізмів прийняття рішень, ексклюзивним характером таких розробок, які виконується на замовлення політичних акторів. Більшість підрозділів прогностичного супроводу органів державної влади діють переважно в інтересах управління внутрішньої політики і задіяні виключно в збиранні та фаховій обробці інформації. Чітка ієрархічна структура органів державної влади та недосконала нормативно-правова база функціонування системи інформаційно-аналітичного та прогностичного забезпечення створює можливість для нав'язування аналітично-прогностичним підрозділам волі вищого керівництва та складання прогнозів з раніше визначеними результатами. Обличчя об'єктивного прогнозу може взяти на себе і піар-проект, створений під замовлення. Це стосується сучасних українських "мозкових центрів", які часто діють на принципах комерції, підлаштовуючись під "інтереси клієнта" [Телешун С. О. Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації / С. О. Телешун, А. С. Баронін. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2001. – 112 с.]

Висновки. З метою підвищення ефективності державного управління в Україні нами було розроблено ряд рекомендацій щодо впровадження політичного прогнозування в управлінську практику. Зокрема, необхідно: прискорити процес інституалізації прогнозування, який включав би в себе сферу політичної діяльності та політичні відносини, органи прийняття і впровадження політичних рішень, норми і правила відносин між суб'єктами прийняття політичних рішень (заборона ігнорування експертних оцінок чи використання неперевіраних джерел), систему санкцій за невиконання ролей, норм і стандартів поведінки; переглянути та затвердити Проект Закону України "Про державне прогнозування та стратегічне планування в Україні" від 16.03.2010 і відкликаний 21.05.2010 (законопроектом передбачалося законодавчо закріпити термінологію державного прогнозування та стратегічного планування, визначити основні стадії розроблення і виконання документів державного прогнозування та стратегічного планування). Сприяти впровадженню методики політичного прогнозування серед органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. При розробці політичного прогнозу застосовувати методологію системного підходу.

ЕЛЕКТРОННИЙ УРЯД: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

На хвилі подальшого зростання інтересу України до конкретних кроків у напрямку європейської та євроатлантичної інтеграції, а також виявлення відповідної готовності зі сторони західних партнерів, надзвичайно актуальним стає питання модернізації інфраструктури державного управління в Україні відповідно до європейських стандартів, а також запровадження найкращих практик у сфері державного управління з-поміж усієї палітри втілених у державах Європейського Союзу парадигм.

Варто розуміти, що в другій декаді XXI століття електронні технології управління переходять з категорії допоміжних інструментів у розряд ключових та системоутворюючих. Системоутворюючими такі технології стають на двох ланках процесу електронізації державного управління – на етапі організації роботи державної влади та на етапі комунікації споживачів адміністративних послуг із державними структурами.

Сервісна модель роботи державних установ та сервіс-орієнтована побудова усього механізму державного управління і стала наслідком широкого впровадження технологій електронного урядування в країнах Європейського Союзу.

Надзвичайно цінним досвідом успішного впровадження та не менш успішного використання всезагальної системи електронного урядування володіє Естонія. Ця пострадянська країна є одним зі світових лідерів у використанні інформаційно-комунікаційних технологій та змогла досягти кардинального покращення рівня ефективності державного апарату та якості адміністративних послуг.

В той же час естонський досвід "у чистому вигляді" малоефективний для великих держав, в умовах України він може бути корисний на муніципальному рівні. Населення Естонії (реальне, з урахуванням трудової міграції до інших країн ЄС) порівнянне з населенням Донецька або Дніпропетровська. Створення цілісних муніципальних електронних еко-систем – дуже корисний спосіб застосування естонського досвіду.

Проблема масштабування пояснює те, чому, наприклад, Німеччина, що має технічний потенціал, який на порядки перевищує потенціал Естонії, відстає у впровадженні технологій електронного урядування. Населення Німеччини фактично у сто разів більше, ніж в Естонії. У той же час з теорії інформаційних систем відомо, що зростання масштабу задачі в два рази еквівалентне зростанню складності системи у десять разів.

У цьому контексті доцільно згадати історичний досвід України у царині електронного урядування. Доречно вказати, що самі технології електронного урядування як такі були вперше описані та реалізовані

саме в Україні під керівництвом академіка В. М. Глушкова, який створив проект системи ОГАС (рос. "общегосударственная автоматизированная система") – загальнодержавної системи для СРСР, що включала функціональність мережі Інтернет та програмні сервіси електронного урядування для державного управління й надання адміністративних послуг на засадах безпаперової інформатики. Футуристичний проект був запропонований на початку 1960-х років, але КПРС зупинила його впровадження, розцінивши електронне урядування як загрозу режиму.

Враховуючи те, що напрацювання в рамках проекту ОГАС стосувалися планової економічної та радянської соціальної моделі, вони безпосередньо не застосовні в сучасній Україні, яка розбудовує демократичне суспільство і ринкову економіку європейського взірця. Втім, технічні компоненти проекту ОГАС дають низку переваг при вирішенні вищезгаданої актуальної проблеми масштабування системи. Поєднання методології побудови системи ОГАС та естонського досвіду впровадження системи "муніципального масштабу" дозволяє створити нову методологію, яка в подальшому може бути застосована як універсальний інструмент як в масштабах України, так і всього Європейського Союзу.

Основа нової методології полягає в тому, що на стартовому етапі не створюються надскладні системи глобальної інтеграції або інтегровані ядра системи, а лише напрацьовується загальна концепція системи. Наприклад, визначаються види інформаційних систем та порядок їх застосування.

При цьому, можливе розділення проекту впровадження електронного урядування на глобальні етапи: спочатку створюється ефективна система взаємодії "держустанова – споживачі адміністративних послуг", а потім – організовується інфраструктура автоматизації роботи державних установ. Важливо те, що усі інформаційні системи стандартизуються – наприклад, веб-портали муніципалітетів створюються на базі єдиної технічної платформи. Така стандартизація дозволяє скоротити видатки в тисячі разів, а також кардинально зменшує строки впровадження продуктів.

Практичний досвід втілення подібної моделі було відпрацьовано на базі пілотних проектів зі створення муніципальної інформаційної системи у малих та середніх містах – а саме, в Славутичі та Севастополі. На базі проекту в м. Славутич було відпрацьовано створення інформаційного сервісу широкого вжитку у форматі мобільного додатку.

У рамках проекту у м. Севастополь було відпрацьовано масштабування стандартизованого технічного рішення для середнього міста та власне сам процес повторного використання готових технічних рішень. Запозичена з проекту ОГАС методологія стандартизованих рішень дозволить уникнути основні проблеми масштабування інформаційних систем, а також зменшить ризики неефективного використання бюджетних коштів.

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Система органів виконавчої влади (органів державного управління) є найбільш розгалуженою у системі органів державної влади. Виконавча влада розглядається не лише як одна з гілок влади у державі, а й як сукупність повноважень і функцій щодо управління державою або система державних органів і посадових осіб, що здійснюють ці повноваження та функції. Виконавча влада забезпечує безпосереднє управління державними справами.

Формою виконавчої влади є ієрархічно побудований адміністративний апарат, велика кількість професійних службовців. Ця система організаційно єдина, ланки нижчого рівня підпорядковані ланкам вищого рівня. Вищим органом у системі органів виконавчої влади є Кабінет Міністрів України. Структурною ланкою виконавчої вертикалі є центральні органи виконавчої влади (ЦОВВ), до складу яких входять міністерства, служби, агентства, інспекції, ЦОВВ зі спеціальним статусом. Наступною ланкою виконавчої вертикалі є місцеві органи виконавчої влади. Виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації. Функції виконавчої влади також здійснюють місцеві (територіальні) органи (підрозділи) міністерств та інших ЦОВВ.

Систему центральних органів виконавчої влади складають міністерства України та інші центральні органи виконавчої влади [Закон України "Про центральні органи виконавчої влади" від 17.03.2011 року № 3166-VI (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. Розділ "Законодавство України". – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3166-17/page2>]. Міністерства забезпечують формування та реалізацію державної політики в одній чи декількох сферах, інші центральні органи виконавчої влади виконують окремі функції з реалізації державної політики. Їх повноваження поширюються на всю територію держави.

Центральні органи виконавчої влади утворюються для виконання окремих функцій з реалізації державної політики у вигляді служб, агентств, інспекцій. У разі якщо більшість функцій центрального органу виконавчої влади складають функції з надання адміністративних послуг фізичним і юридичним особам, центральний орган виконавчої влади утворюється як служба. У разі якщо більшість функцій центрального органу виконавчої влади складають функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління, центральний орган виконавчої влади утворюється як агентство. У разі якщо більшість функцій центрального органу виконавчої влади складають контрольно-наглядові функції за дотриманням державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, юридичними та фізич-

ними особами актів законодавства, центральний орган виконавчої влади утворюється як інспекція [Указ Президента України "Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади" від 09.12.2010 № 1085/2010 року [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. Розділ "Законодавство України". – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010>].

Так, Державна служба зайнятості України, як ланка державного механізму, діяльність якої пов'язана переважно з наданням соціальних послуг населенню, набула статусу центрального органу виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері зайнятості населення та трудової міграції [Указ Президента України "Про Державну службу зайнятості України" від 16 січня 2013 року № 19/2013 року [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. Розділ "Законодавство України". – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/19/2013>]. Його діяльність спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики України. До основних завдань Державної служби зайнятості України належать: реалізація державної політики у сфері зайнятості населення та трудової міграції; сприяння громадянам у підборі підходящої роботи; надання роботодавцям послуг з добору працівників; організація підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації безробітних з урахуванням поточної та перспективної потреби ринку праці; проведення професійної орієнтації населення; додаткове сприяння у працевлаштуванні окремих категорій громадян, які неконкурентоспроможні на ринку праці тощо.

Державна служба зайнятості України відповідно до покладених на неї завдань бере участь у розробленні основних напрямів реалізації державної політики у сфері зайнятості населення на середньостроковий період, територіальних програм зайнятості населення та їх виконанні тощо. Окрім того, Державна служба зайнятості України виконує функції виконавчої дирекції Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. Служба здійснює свої повноваження безпосередньо та через свої територіальні органи в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районах, містах, районах у містах, а також через міжрегіональні територіальні органи Служби. Під час виконання покладених на неї завдань Державна служба зайнятості України взаємодіє в установленому порядку з іншими органами виконавчої влади, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, з органами місцевого самоврядування, відповідними органами іноземних держав та міжнародних організацій, підприємствами, установами, організаціями, а також із всеукраїнськими об'єднаннями профспілок і всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців [Там само].

Разом з тим, набуття статусу центрального органу виконавчої влади, ставить перед цією службою та її працівниками вимоги щодо підвищення якості надання соціальних послуг безробітному населенню, роботодавцям, а також іншим категоріям громадян, що звертаються до її територіальних органів.

**ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ
ГРОМАДСЬКИХ ПРАВОЗАХИСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ПРАВОЗАХИСТУ**

Одними з найважливіших принципів, що лежать в основі будь-якого громадянського суспільства, незалежно від специфіки тієї чи іншої країни, є: безумовне визнання і захист природних прав людини і громадянина; рівність всіх перед законом і правосуддям; надійна юридична захищеність особи. На сьогодні в Україні внаслідок відсутності традиційних неурядових та громадських організацій, слабого рівня розвитку громадянського суспільства права та свободи людини недостатньо захищені. Державний захист набуває формального характеру: основні права людини закріплюються у нормативних документах, проте як правило це не завжди створює умови для їхньої реалізації. За такого стану у сфері правозахисту особливого значення починають набувати громадські правозахисні організації, що виконують функції: здійснення постійного контролю над діяльністю в Україні суддів, працівників пенітенціарної системи, прокуратури, правоохоронних органів, відповідних міністерств і відомств; надання безкоштовної юридичної допомоги; постійне проведення акцій протесту; розвиток співробітництва з міжнародними правозахисними організаціями; реєстрація фактів корупції і злочинної діяльності правоохоронців, надання їм розголосу, а також публікація їх в мережі інтернет.

Як приклад, цим займаються регіональні відділення Української секції Міжнародного товариства прав людини, багато регіональних правозахисних організацій Києва, Харкова, Львова, Одеси, Дніпропетровська, Донецька, Запоріжжя, Сімферополя, Севастополя, Маріуполя та інших міст України, регіональні відділення Всеукраїнського комітету оборони прав людини, Українська правнича фундація, Українсько-Американське Бюро захисту прав людини, Харківське юридичне товариство, фонд "Право для України" та інші організації. Загалом же підрахувати кількість правозахисних організацій майже неможливо, адже вони входять в загальну структуру громадських організацій. Сама кількість громадських організацій за різними підрахунками в Україні становить більш ніж 25 тисяч, з яких близько 15000 діючих. Відсоток правозахисних становить не більше 20.

Будь-яка недержавна організація захищає інтереси певного колективу, конфлікти інтересів у суспільстві невідворотні, тож правозахисні організації за природою своєю повинні залагоджувати ці конфлікти. Фактично правозахисні організації мають відігравати роль буфера між суспільством та державою й між різними громадськими групами, що в свою чергу вимагає встановлення інституціональних можливостей співпраці не лише між цими організаціями, а і їх взаємодію з державними органами. Дане ж положення ускладнюється тим, що на сьогодні "не існує єдиного

всеукраїнського правозахисного руху, оскільки по всій країні спостерігається низький рівень національної інтеграції. Це обумовлює неможливість створити достатній рівень довіри між різними регіонами країни, щоб організувати пан-українське громадянське суспільство" [Кузьо Т. Чому в Україні немає правозахисного руху? [Електронний ресурс] // Українська правда. – 17.12.02. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2002/05/8/2988619/>].

Інституціональна складова даного питання криється в першу чергу в таких проблемах: 1. Недоліки законодавчого врегулювання. Визначення громадської організації в ст. 3 Закону "Про громадські об'єднання", як "об'єднання громадян для задоволення своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів" [Закон України "Про громадські об'єднання" від 22.03.2012 № 4572-VI // Відом. Верх. Ради України. – 2013. – № 1. – С. 1], трактується виконавчими органами буквально, тобто вважається, що громадські об'єднання захищають виключно інтереси своїх членів. При цьому політичні інтереси в даному переліку відсутні, тобто законних підстав для створення громадсько-політичних недержавних організацій, зокрема правозахисних, строго кажучи, немає. 2. Можливості для фінансування українських громадських організацій суттєво обмежені. Законодавство про оподаткування прибутку не відрізняє такі організації від інституцій, створених для отримання прибутку. Фактично вони не можуть заробляти кошти для підтримки своєї статутної діяльності, інакше вони втрачають статус неприбуткових. Для правозахисних громадських організацій в Україні, головною умовою діяльності яких є незалежність від держави, бізнесу, політичних партій тощо, майже не єдиним джерелом фінансування залишаються кошти західних благодійних фондів. 3. Ступінь свободи діяльності українських недержавних організацій різко звужується також внаслідок відсутності закону про порядок проведення мирних публічних акцій, що породжує численні конфлікти, які нерідко призводять до сутичок та застосування насильства тощо.

Виходячи із зазначеного, у перспективі модернізаційних процесів сучасної державної політики в сфері правозахисту, а, зокрема, діяльності громадських правозахисних організацій, вбачається за необхідне: лобіювання змін до законодавства про недержавні організації; встановлення специфічного правового регулювання діяльності таких правозахисних організацій, зокрема шляхом прийняття спеціального закону про громадські правозахисні організації; вироблення спільних стандартів правозахисної організації; налагодження зв'язків не лише з парламентським Комітетом з прав людини, національних меншин та міжнародних відносин і апаратом Уповноваженого з прав людини Верховної Ради України (хоча й насамперед з ним), але й з іншими комітетами та органами державної влади загалом; створення Національної асоціації громадських правозахисних організацій; розширення конституційних можливостей організацій громадянського суспільства (насамперед найбільш

представницьких об'єднань профспілок і об'єднань правозахисних організацій) впливати на дотримання прав і свобод, а також контролювати їх реалізацію і притягнення посадовців до відповідальності за їх порушення.

Таким чином, попри відсутність чітких підходів у врегулюванні статусу громадських правозахисних організацій їх практична значимість щодо захисту прав кожної людини шляхом їх відновлення (у разі порушення) та/або запобігання їхньому порушенню у майбутньому є актуальною. До того ж вони здійснюють свою діяльність безоплатно та не ставлять за мету отримання прибутку чи здобуття державної влади.

К. М. Семенюк, асп., КНУТШ, Київ
Katarinajew@gmail.com

ЕКОНОМІЧНІ МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЮВЕЛІРНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Питання розвитку економічних методів державного регулювання ювелірної сфери в Україні в контексті податкової політики держави на сьогодні відносяться до найактуальніших в економічному та соціальному житті України. На жаль, сьогодні, податкова політика України не є засобом регулювання вітчизняної економіки загалом та ювелірної промисловості зокрема, а лише засобом мобілізації доходів державного бюджету. Отже, постає складна проблема вдосконалення відносин між державою та платниками податків.

Проблема методів державного регулювання ювелірної сфери в Україні знайшла своє відображення у наукових працях І. В. Григоренко, О. М. Маліченко, В. М. Вартаняна, М. М. Назимока та інших дослідників.

Питаннями правового забезпечення функціонування ювелірного ринку займалися К. В. Єфремова, Л. М. Чиж, І. В. Шатковська В. В. Михальський.

На жаль, на сьогодні проблема економічних методів державного регулювання ювелірної сфери в Україні в контексті податкової політики держави не привернула достатньої уваги науковців. Бракує аналітичних досліджень як самої ювелірної галузі так й літературних джерел щодо правових аспектів її регулювання. Вище зазначене свідчить про актуальність обраної теми та зумовлює необхідність її ґрунтовного вивчення.

Дослідження динаміки розвитку українського ринку ювелірної продукції вказують на те, що під впливом світової фінансової кризи в даному секторі економіки відбулися негативні структурні зрушення. Так, протягом 2008–2012 рр. спостерігався загальний спад обсягів ювелірного виробництва, падіння попиту на ювелірні вироби. Вивести ювелірний ринок із кризового стану ситуації, що склався в останні роки, може тільки грамотно й досконало пророблена державна політика, що повинна бути висвітлена у Державній програмі розвитку ювелірної галузі.

Окремої уваги заслуговує питання щодо податкового регулювання ювелірної сфери. Протягом 2012 року малий ювелірний бізнес в Україні виборював право на застосування спрощеної системи оподаткування, яке не визнавалося Державною податковою службою, хоча Податковим кодексом України не було передбачено прямої заборони бути платниками єдиного податку суб'єктам господарювання, які здійснюють виготовлення ювелірних виробів та торгівлю ювелірними виробами. Зважаючи на те, що малий ювелірний бізнес представляє більшість ювелірної галузі (близько 90 % операторів ювелірного ринку України), наслідком ситуації, що склалася навколо єдиного податку у 2012 році стало скорочення обсягів виготовлення ювелірної продукції на 20,3 % (на 10,1 тону) в порівнянні з 2011 роком.

Однак із настанням 2013 року виникли нові законодавчі ініціативи, спрямовані на звуження застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності в ювелірній сфері. Зокрема, законодавчою ініціативою, спрямованою на звуження застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності є проект Закону України "Про внесення змін до статті 296 Податкового кодексу України щодо посилення контролю за обігом товарів іноземного виробництва", яким передбачено обов'язкове застосування реєстраторів розрахункових операцій фізичними особами-підприємцями – платниками єдиного податку при продажу, зокрема, ювелірних виробів та годинників іноземного виробництва, раніше ввезених на територію України. Цей проект Закону України теж розроблений на заміну відкликаного з Верховної Ради України 12.12.2012 р. законопроекту №11404. У разі запровадження норм цього законопроекту фізичні особи-підприємці, які здійснюють торгівлю ювелірними виробами та годинниками, будуть вимушені нести недоцільні додаткові витрати на придбання, обслуговування та використання реєстраторів розрахункових операцій, на ведення додаткового обліку та подання додаткової звітності. Буде значно збільшено кількість перевірок фізичних осіб-підприємців. Такі новації спричинять посилення адміністративного тиску податкових органів на малий ювелірний бізнес.

Дослідження сучасного стану податкової системи свідчить, що на сьогодні залишаються відкритими питання переорієнтації чинної податкової системи на стимулювання процесів соціально-економічного розвитку країни, вирішення яких може стати кроком до підвищення конкурентоспроможності держави та сприяти розвитку економіки України.

Завданням державної податкової політики щодо податкового регулювання ювелірної сфери є встановлення такого оптимального рівня й визначення умов оподаткування, які забезпечують баланс інтересів держави і платників. Основними стратегічними цілями реформування системи оподаткування ювелірної сфери слід вважати підвищення конкурентоспроможності ювелірного сектору економіки країни; легалізації тіньового сектору; нарощування критичної маси суб'єктів малого бізнесу в ювелірній галузі; простоту та зрозумілість податкових норм для суб'єк-

тів господарювання та забезпечення умов для добровільного виконання вимог податкового законодавства вітчизняними платниками податків.

Проведений аналіз вітчизняного ринку ювелірних товарів вказує на те, що розвиток ювелірного сектору економіки України можливий лише за умови зменшення податкового тиску на підприємців.

Нажаль, сучасна нормативна-правова система податкового законодавства не є достатньо розробленою, оскільки вона не враховує особливості ведення окремих сегментів бізнесу.

Отже, для кращого зростання національної економіки і основних макроекономічних показників країни, для можливості ведення ефективно-прибуткової діяльності національних підприємств ювелірного сектору економіки, необхідно оптимізувати рівень всіх видів податків. Основними правилами ефективного оподаткування ювелірного сектору повинне стати забезпечення рівних і справедливих умов оподаткування для всіх платників податків.

С. В. Ситник, канд. політ. наук, доц., НАДУПУ, Київ
abmis@ukr.net

ДИСОНАНС СУЧАСНОЇ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Латентна загальносуспільна криза, яка з усією гостротою нині проявила себе, потребує свого пояснення. Відмова від підписання угоди про асоціацію з Європейським Союзом та навіть силовий розгін демонстрантів 30 листопада 2013, стали лише "пусковим гачком" існуючого політичного конфлікту, який в свою чергу сприяв прояву всіх тих протиріч, які визріли у суспільстві за останні роки. Нашою гіпотезою є те, що дисфункція більшості демократичних інститутів існуючої політичної системи та інституціональні пастки в які вони потрапили, призвели до змін у процесах розвитку колективної ідентичності і, що саме трансформація колективної ідентичності, а не соціально-економічні фактори, спричинили гостру стадію нинішньої кризи. Дисонанс публічної політики останніх років лише прискорив дані процеси. Як не парадоксально, але саме Президент В. Ф. Янукович та уряд М. Я. Азарова, попри звинувачення їх у централізації влади та згортанні демократії в Україні, стали лідерами, у порівнянні з їх попередниками, з ініціатив щодо сприяння розвитку громадянського суспільства. Так розвиток громадянського суспільства було визначено одним із пріоритетних напрямків її внутрішньої політики. Відповідно до Закону України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" від 1 липня 2010 р. державна політика у сфері формування інститутів та організацій громадянського суспільства має передбачати посилення їхньої взаємодії з органами публічної влади, запровадження громадського контролю за діяльністю влади, проведення регулярних консультацій із громадськістю. Указом Президента України від 24 березня 2012 року № 212 "Про Стратегію державної політики сприяння розвитку

громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації" було затверджено основні принципи та механізми сприяння розвитку громадянського суспільства. З метою забезпечення подальшої реалізації положень Стратегії затверджено План заходів щодо її реалізації у 2013 році. Окрім цього розпочався процес розробки регіональних цільових програм взаємодії з громадянськістю та сприяння розвитку громадянського суспільства. Формування механізмів взаємодії органів державної влади та громадянського суспільства передбачала й реформа центральних органів виконавчої влади. Варто зазначити, що прийняття Стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства вплинуло на більш чітке структурування та відображення у Положеннях окремих міністерств позицій, що стосуються питань формування публічної політики.

Відомо, що впровадження процедур консультацій з громадськістю є важливими чинником у виробленні публічної політики. Особливістю Постанови КМУ "Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики" від 03.11.2010 № 996 є те, що вона не встановлювала жодних (ні за територіальним статусом, ні за досвідом роботи) критеріїв до інститутів громадянського суспільства, які можуть брати участь у рейтингових змаганнях та бути обраними до складу рад. Дана Постанова суттєво розширила повноваження громадських рад. У цьому ж році Кабінетом Міністрів України було видано ряд розпоряджень щодо удосконалення комунікативної взаємодії органів виконавчої влади з громадянським суспільством. Так було видано Розпорядження КМУ "Деякі питання удосконалення роз'яснювальної роботи органами виконавчої влади", а також Розпорядження КМУ "Про проведення публічного громадського обговорення системних соціально-економічних реформ" з метою врахування громадської думки та підвищення рівня обізнаності громадян про системні соціально-економічні реформи центральним органам виконавчої влади. У 2011 році Постановою КМУ було затверджено порядок проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених громадськими організаціями та творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка. У вересні 2011 р. було офіційно започатковано міжнародну ініціативу "Партнерство "Відкритий Уряд", спрямовану на підвищення рівня відкритості та прозорості діяльності державних органів, підтримку залучення інститутів громадянського суспільства до формування державної політики. У 2012 р. розпорядженням КМУ було схвалено план дій щодо реалізації даної ініціативи. Укази Президента, постанови та розпорядження уряду, підтверджували те, що Україна "взяла курс" на асоціацію з ЄС. Проте питання наскільки всі ці дії та заходи насправді сприятимуть розвитку громадянського суспільства та вибудовуватимуть партнерські взаємодії між державою та громадянським суспільством, залишалось без відповіді. Російський дослідник Г. Л. Купряшин, в одній із своїх робіт зазначив, що для того, щоб створити функціонально спроможний інститут, державна влада повинна знати зміст інтересів акторів, закласти в

нього механізм регулювання цих інтересів [Купряшин Г. Л. Модернизация государственного управления: институты и интересы. – М. : Изд.-во МГУ, 2012. – С. 103–106]. Очевидно, що проводячи реформи була упущена саме ця важлива ланка, так і не був визначений інтерес основних стейкхолдерів. Між тим механізм зміни колективної ідентичності був запущений. Так поступово змінювалася мотиваційна складова громадської активності. Чи не вперше за роки незалежності поряд з підходом до використання громадської активності, як інструменту для задоволення приватних інтересів, з'являється усвідомлення значення суспільного інтересу та потреба його задоволення.

Соціологічні дослідження фіксують, що на 2008 рік – 14,8 %, а вже на 2013 рік – 26,4 % опитаних респондентів пов'язують власну мотивацію до громадської активності з діяльністю, яка буде приносити конкретну користь суспільству [У якому випадку у Вас може з'явитися потреба в активній громадській діяльності? (динаміка, 2008–2013) [Електронний ресурс] / Соціологічне опитування. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=369]. Це при тому, що в цілому динаміка самої громадської активності у проміжку 2008–2013 рр. була негативною та залишалася вкрай низькою. Лише 11,6 опитаних респондентів у 2008 р. та 8,1 – у 2013 р., вважали, що вони займаються активною громадською діяльністю [Чи можете Ви сказати, що залучені до активної громадської діяльності? (динаміка, 2008–2013) [Електронний ресурс] / Соціологічне опитування. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=367]. Громадяни не проявляли активність, проте бажання бути корисним суспільству, усвідомлення суспільного інтересу, стали важливим етапом суспільної трансформації. Непомітно для влади, суспільство змінилося і потребувало нових механізмів управління, не лише через впровадження інститутів та процедур, а й через забезпечення їх функціональності.

В. М. Соловійов, д-р наук з держ. управління, проф., КНУТШ, Київ

ОСНОВНІ ФАКТОРИ ВИСОКОГО РІВНЯ КОРУПЦІЇ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ УКРАЇНИ

Сучасний етап українського державотворення вимагає розбудови системи органів державної влади на демократичних засадах. Одним із елементів ефективного управління державою повинні стати висококваліфіковані, добросчесні фахівці, які здатні забезпечувати стандарти незалежного урядування як чинника демократичних трансформацій в Україні. Демократична спрямованість розвитку державного управління можлива лише за умови вжиття рішучих кроків щодо протидії корупції, яка є безпосередньою загрозою конституційним правам і свободам громадян. Зменшення рівня корупції віднесено до цілей і завдань, передбачених у Програмі Уряду [Схвалено Програму [Електронний ресурс]

// Урядовий портал. – 2014. – 27 лют. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247060213&cat_id=244274130].

В Україні корупція проявляється, передусім, у формі зловживань у структурі органів державної влади, чому сприяють такі основні фактори:

1. Недосконалість чинного законодавства, яке передбачає надто широкі дозвоільно-розпорядчі дискреційні повноваження посадових та службових осіб, що дає можливість зловживань при проведенні державних закупівель, наданні адміністративних послуг, прийнятті рішень на власний розсуд;

2. Низька ефективність та невідповідність правоохоронної системи і сектору безпеки новим зовнішнім і внутрішнім вимогам, демократичним та європейським прагненням України, що потребує їх реформування з метою забезпечення реалізації основоположних принципів права: рівності усіх перед законом та невідворотності покарання, в тому числі за корупційні діяння;

3. Велика кількість дозвоільних документів, податків і зборів, що ускладнює підприємницьку діяльність, сприяє збільшенню вартості та зниженню якості товарів, робіт і послуг завдяки закладенню в їх ціну "корупційного податку";

4. Широке повноваження контролюючих органів та недосконалість механізму проведення перевірок, що збільшує корупційні ризики при веденні бізнесу, знижує інвестиційну привабливість країни та її конкурентоспроможність;

5. Плинність і тимчасовість перебування кадрів на посадах державної служби, неврегульованість механізму їх ротації, низька якість перевірки на відповідність професійним і моральним якостям, недодержання умов та формальне ставлення до проведення конкурсу на заміщення вакантних посад й атестації;

6. Відсутність кодексу професійної етики державних службовців, а також надмірна закритість відомчих нормативно-правових актів;

7. Недосконалість системи виховання у службовців моральних якостей, доброчесності, усвідомлення, що корупція підриває авторитет і силу держави, етичні основи суспільної свідомості тощо;

8. Економічно необґрунтована система пільг "за професійною ознакою". До недоліків системи соціального захисту громадян належать: надмірна її забюрократизованість, складність процедур звернення громадян за призначенням соціальної допомоги чи наданням соціальних послуг;

9. Правовий нігілізм, відсутність ефективної просвітницької політики, направленої на поширення знань антикорупційного законодавства серед широких верств населення, їхня зневіра в можливість органів державної влади ефективно протидіяти корупції;

10. Бюрократизм на державній службі, який призводить до канцелярщини, паперотворення, формального дотримання правил і процедур замість вирішення справи по суті (у разі відсутності додаткової особистої зацікавленості).

Це призвело до того, що за даними різних аналітичних досліджень рівня корупції у свідомості громадян закріпилося уявлення про широке її поширення в усіх владних структурах та на всіх управлінських рівнях.

У зв'язку з цим, прийняття і реалізації низки законів, передбачених Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, зокрема: "Про люстрацію", "Про Національне бюро розслідувань (Антикорупційне бюро)", "Про Концепцію реформування правоохоронної системи України", "Про судову владу в Україні" повинна бути спрямована на формування нової антикорупційної політики. За умови її цілісності й системності, а також контролю, шляхом запровадження методології оцінки стану її реалізації, можна буде досягти зниження рівня корупції в Україні.

К. А. Тимошук, асп., КНУТШ, Київ
hanny@ukr.net

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Складна екологічна ситуація в Україні [Екологічна складова національної безпеки: Основні показники і шляхи їх досягнення [Електронний ресурс] / Аналітична доповідь НІСД. – К., 2013. – С. 4. Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/.../ekolog_nb-11461] значною мірою зумовлена тим, що в Україні недостатня увага приділяється питанням екологізації державної політики, суспільної свідомості та моралі, культури та освіти, що передбачає формування принципово нових цінностей, пріоритетів та світоглядних орієнтирів соціально-економічного розвитку, націленого на раціональне використання природних ресурсів і збереження та гармонійне відтворення усіх екосистем.

Тому усвідомлення цих проблем і необхідності розробки нових основ принципово нової соціо-еколого-економічної моделі розвитку суспільства залишається стратегічним пріоритетом державної політики. У цьому контексті вважається за доцільне розробити національну довгострокову стратегію соціально-економічного розвитку та плану дій з її реалізації, що має базуватись на принципах концепції сталого розвитку, що передбачає єдність економічної, соціальної та екологічної складових. Реалізації цієї стратегії повинна сприяти інтеграції екологічної політики до політик соціально-економічного розвитку національного, регіонального, обласного та місцевого рівня, розвитку секторів економіки з метою збереження та відтворення природного середовища, забезпечення якісних екологічних для життя і здоров'я населення та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування.

Прийняття науково-обґрунтованих рішень та запобігання виникнення загроз в екологічній сфері потребує постійно діючого моніторингу оцінки екологічного стану в системі національної безпеки держави з використанням відповідної системи показників. Це, в першу чергу, потребує

удосконалення методико-методологічної бази у цій сфері. Показники екологічного стану держави та окремих її територій мають враховуватись при оцінках соціально-економічного стану та окремі з них мають в обов'язковому порядку застосовуватись в якості цільових індикаторів в стратегічних документах соціально-економічного розвитку (зокрема, це стосується показників ресурсоемності, енергоемності, раціонального використання природних ресурсів, рівня антропогенного навантаження на екосистеми, забруднення ґрунтів, атмосфери, водних ресурсів, накопичення відходів тощо).

Екологічна складова державної політики має стати визначальною, що зараз демонструють усі високорозвинені країни. Це потребує, у першу чергу, перегляду нормативно-правової бази, її подальший розвиток та усунення правових колізій в існуючих правових актах. Така необхідність зумовлена тим, що не зважаючи на велику кількість прийнятих законодавчих актів у цій сфері залишаються суттєві проблеми та суперечності з їх застосуванням з огляду на їх неузгодженість та певне дублювання. Окрім того, до цього часу не розроблені ряд норм прямої дії, що передбачені рамковим законом, зокрема, це стосується екологічних цілей і стандартів (норм) якості довкілля.

Слід активізувати дії у напрямі гармонізації державних стандартів до міжнародної системи стандартизації ISO 14000. Зважаючи на недостатню узгодженість законодавчого поля України у сфері охорони навколишнього середовища з відповідним законодавством ЄС, необхідно прискорити цей процес з метою урегулювання відносин в екологічній сфері та підвищення відповідальності за нанесення шкоди навколишньому середовищу.

В рамках окреслених міжнародною спільнотою завдань на шляху до забезпечення сталого розвитку важливим напрямом є посилення екологічної складової в економічній системі держави. Це потребує, в першу чергу, створення системи економічних та правових механізмів матеріального стимулювання бізнесу до екологічної відповідальності, якими можуть стати податкові пільги, регулювання цін на ресурси та екологічно чисту продукцію, організації держзакупівель продукції, надання пільгових кредитів на реалізацію природоохоронних заходів тощо. В той же час необхідно посилити примусову соціально-екологічну складову відповідальності бізнесу шляхом підвищення штрафних санкцій (встановлені розміри штрафів за порушення норм природоохоронного законодавства мають відповідати економічним збиткам від порушення довкілля та перевищувати вартість запобіжних заходів). Пріоритетною умовою забезпечення стабільних темпів виробництва є впровадження нових та удосконалення існуючих екологічно небезпечних технологій та обладнання.

Створення ефективної і дієвої системи охорони навколишнього середовища – одне з найважливіших завдань, що стоять сьогодні не тільки перед Україною, але і перед урядами багатьох країн світу. Досягнення зниження витрат на природоохоронні заходи при підвищенні рівня їх

ефективності потребує запровадження нових інноваційних механізмів та напрямків розвитку сфери, яким є державно-приватне партнерство. В різних країнах державно-приватне партнерство активно застосовується в широкому спектрі сфер суспільної діяльності, у тому числі у сфері охорони навколишнього середовища.

Важливою задачею та одним із головних пріоритетів на шляху до екологізації державної політики є формування екологічної культури шляхом екологічної освіти, просвіти та виховання, посилення ролі інформації.

Екологічна політика як невід'ємна складова сталого розвитку спрямована на розв'язання проблем збереження довкілля. Це передбачає вдосконалення інституційних та організаційних засад господарювання, підвищення суспільної свідомості і актуалізацію екологічних пріоритетів життєдіяльності, створення умов для раціонального використання місцевих ресурсів на всіх рівнях – від великого міста до держави.

Недооцінка екологічної складової в політиці соціально-економічного розвитку України стає на заваді ефективному ресурсозбереженню, еколого-конструктивній структурній перебудові економіки, що передбачає розробку та впровадження ефективних механізмів інтеграції екологічної політики у економіку країни. Необхідно модернізувати та вдосконалити систему управління в галузі охорони навколишнього природного середовища на всіх рівнях; створити систему регулювання у сфері природокористування та охорони довкілля, що включає ринкові механізми та підходи; узгодити діяльність центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій щодо розв'язання проблем екологічної безпеки України.

В. В. Черняхівська, КНУТШ, Київ
vikysiya@ukr.net

ГЕНДЕР В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Розвиток України як соціально-правової держави з високим рівнем життя й політичною стабільністю зумовлює необхідність комплексного аналізу важливих проблеми державного управління – раціоналізація державного управління шляхом застосування демократичного принципу рівноправної участі громадян у державотворчих та управлінських процесах, теоретичного та практичного аспектів паритетності в державному управлінні як важливого компоненту підвищення результативності й ефективності управління, а також розвитку громадянського суспільства в Україні.

Для розуміння державного управління як системного суспільного явища важливо з'ясувати сутність поняття управління взагалі.

Сучасна наука розглядає управління як функцію організованих систем, що забезпечує збереження їх певної структури, підтримку режиму діяльності, реалізацію їх цілей і програм. Отже, процес управління при-

таманний лише складним соціальним і несоціальним системам і є впорядкуванням системи.

Воно здійснюється за допомогою механізмів, які розташовані в самій системі, тому й управління виступає тут як самоуправління, що створює в ній дві підсистеми: керуючу – суб'єкт управління і керовану – об'єкт управління.

У системі державного управління це проявляється в тому, що в за останні роки в Україні відбулися значні зрушення у відношенні щодо призначення жінок на вищі керівні посади в центральних органах виконавчої влади. Вперше в 1999 р. на посаду віце-прем'єр-міністра України було призначено жінку. Деякі міністерства та державні комітети також очолювали жінки, але це швидше виняток, ніж правило для України. До 1997 р. за відсотком жінок призначених або обраних на посади міністерського рівня, Україна була на 28 місці серед країн світу поруч з такими країнами, як Аргентина і Болівія, Камбоджа, Лаос, Монголія, Непал, Папуа-Нова Гвінея, Сінгапур, Таїланд та інші [Гендер у державному управлінні. Гендер як чинник розподілу влади [Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://cpk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=681].

Серед провідних політичних партій, які успішно подолали 4-відсотковий бар'єр під час парламентських виборів 1998 р. до Верховної Ради обрано 6 жінок: Тимошенко Юлія – голова партії "Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина", Вітренко Наталя – голова Прогресивної соціалістичної партії України, Гармаш Галина – секретар Політради СПУ, Артюх Галина – заступник голови партії "Всеукраїнське об'єднання "Громада", Матійко Людмила – заступник голови цієї ж партії, Бондаренко Олена – заступник голови НРУ.

Документальні дані показують нам, що частка жіночого представництва в парламенті впала в порівнянні з останніми десятиліттями радянських часів. Якщо після виборів 1980 року у Верховній Раді України жінки склали 36 % від загального числа депутатів, то після виборів 1998 р. частка жінок становила 8 %, а після виборів 2002р. знизилася до 5,1 %. Сьогодні (2009 р.) присутність жінок у парламенті визначається трохи більше 8 %. Вибори – 94 вперше показали й довели, що влада в нас майже виключно чоловіча і, що важливо, й обирається такою самими виборцями. Однак, кількість жінок депутатів в місцевих органах влади значно більша, близько 42 %. Разом з тим, уже в обласних радах кількість жінок обмежується 10–12 % [Іващенко О. Жіноче лідерство: політичні та соціальні виміри [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.kr.ua/women.html/ivaschenko.html>]. Виникає питання: з чим це пов'язано?

Але одночасно й варто замислитись чи готове сьогодні українське суспільство до переосмислення соціальних ролей, що виконуються жінками та чоловіками в суспільстві і, відповідно, їхнього статусу? З одного боку, гендерну несправедливість для нашого суспільства визнає лише 4 % жінок та 3 % чоловіків. Ментально для українських жінок політика має менше значення в житті ніж родина, діти, здоров'я тощо. Кар'єрне

зростання важливе тільки для 41 % чоловіків і для 19 % жінок, а політика – для 41 % чоловіків і 25 % жінок. Разом з тим, 81 % жінок переконані, що жінкам потрібно зосередитись на власних зусиллях задля покращення свого становища [Гендер у державному управлінні. Гендер як чинник розподілу влади].

У політичній і адміністративній системі це виявилось у скороченні представництва жінок у Верховній Раді України 4-го скликання (23 жінки – 5,1 %) і на рівні змін соціокультурного контексту подальшої політичної та управлінської діяльності за низької репрезентації жінок у вищих органах влади, що свідчить про усунення їх від процесу прийняття рішень. Обмеженість жінок у виборі, можливостях і участі в окремих сферах життєдіяльності суспільства, має прямі й пагубні наслідки для соціально-економічного розвитку країни [Кулачек О. Роль жінки в державному управлінні: старі образи, нові обрії : монографія. – К. : Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2005. – С. 167].

Одним з аспектів модернізації системи державного управління являється впровадження гендерної рівності. У найбільш загальному сенсі модернізація системи державного управління означає процес політичних і соціальних змін, спрямованих на встановлення демократичного устрою. Впровадження гендерного підходу в державне управління в Україні є засобом досягнення соціальної справедливості й необхідне для забезпечення рівноправного та стійкого людського розвитку шляхом застосування найбільш результативних та ефективних методів державного втручання [Правові засади формування та розвитку гендерного середовища в Україні : монографія / [за заг. дед. Н. Оніщенко, Н. Пархоменко]. – К. : Юридична думка, 2010. – С. 15]. Такий підхід передбачає обов'язковість визначення чітких державних гендерних стратегій і впровадження відповідної державної гендерної політики.

А. Д. Штельмашенко, здобувач, КНУТШ, Київ

БРЕНД ЯК СКЛАДОВА СИМВОЛІЧНОГО КАПІТАЛ ДЕРЖАВИ

За допомогою знаків і символів люди намагаються зрозуміти та інтерпретувати навколишній світ. І. Глинська зазначає, що "символи є посередниками між сутністю явищ, сенсом і його образом, ідеями, що перебувають за межами чуттєвого сприйняття, з одного боку, і відображенням предметів і явищ дійсності при їх безпосередньому впливі на органи чуття, з іншого [Глинская И. Политические механизмы формирования позитивного имиджа России : автореф. дис. ... д-ра полит. наук. – М., 2010. – С. 15]. Так, національно-державні символи та ідеали – невід'ємна частина формування, фіксації і відтворення ідентичності будь-якої нації і держави як соціокультурної і політичної спільноти. Вони є своєрідними сполучними елементами політичної культури. "Символ становить

концентроване зрине вираження головної ідеї, явища чи поняття, засноване на його структурній схожості з останніми. Державними символами виступають емблеми, герби, прапори та інші атрибути, що втілюють насамперед ідею національно-державної єдності та величчя. Вони є специфічними засобами спілкування між людьми, які допомагають їм дізнатися про належність до конкретної соціальної спільноти, засвоїти ідеал, який пронизує цю спільноту, та ін." [Гаджаев К. Имидж как инструмент культурной гегемони // Мировая экономика и международные отношения. – 2007. – № 12. – С. 3–15].

Звернення до символу як феномену, що водночас поєднує реальне та ірреальне, раціональне та ірраціональне, наділяє суб'єкта надзвичайним соціоконструктивним потенціалом. Тому при формуванні бренду держави закладаються державні символи як основа національної ідентичності та індивідуальності країни. Але, бренд держави на думку Ляпарова, є не статистичною даністю, а динамічним об'єктом з необхідністю постійного реагування, відновлення й управління за допомогою розробки стратегій, програм і заходів, що перетворюють бренд у вагомий актив держави".

У сфері зовнішньої політики, в умовах розгортання "символічних війн", держава, як учасник світових "змагань за визнання" (вислів Ф. Фукуяма) [Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. – М. : АСК, 2007. – 588 с.], через зміцнення свого символічного капіталу, що передбачає формування цілісного образу, відбудову позитивного іміджу та просування власного бренду за допомогою технологій "політичного дизайну", захищає свої символічні універсуми, і тим самим закріплює та зміцнює свої позиції на міжнародній арені. "Символічний капітал – це будь-який різновид власності, що сприймається соціальними агентами, категорії сприйняття яких є такими, що дозволяють впізнавати його, помічати його та наділяти його цінністю" [Bourdieu P. Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action. – Paris : Éditions du Seuil, 1994. – P. 116].

Іншими словами, під символічним капіталом слід розуміти довіру, визнання значущості суб'єкта та його права займати важливе місце в системі соціальних ієрархій [Бурдьє П. Практический смысл. – СПб. : Алетея ; М. : Ин-т экспериментальной социологии, 2001. – С. 230–234]. Відповідно, ми пропонуємо розглядати бренд як символічний капітал держави, перш за все через її національні символи, культурні, історичні, які дозволяють надати про державу цілісну картину. Таким чином, однією з важливих складових державної стратегії розбудови символічного простору є позиціонування позитивного образу держави у світі за умов всебічного та збалансованого використання символічного капіталу, який складається із суми історичних, природних, культурних, соціально-економічних та інших образів і є духовним стрижнем всього суспільства.

При формуванні бренду варто враховувати ті цінності народу, які в подальшому сприяють політичній єдності країни та її територіальній цілісності.

"ПУБЛІЧНІ ПОСЛУГИ" В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

В сучасних умовах розвитку держави виникла потреба в осмисленні ролі виконавчої влади в державі, яка нерозривно пов'язана з інтересами суспільства та спрямована на максимальне задоволення потреб різних верств населення. Україна має власний досвід у сфері здійснення адміністративних реформ, що обумовлено історичними, політичними, правовими та культурними особливостями країни. Питання надання послуг (державних, адміністративних, публічних, соціальних) в багатьох країнах вирішується в процесі проведення адміністративних реформ, тому що це є однією з основних форм відносин громадян і влади, де держава стає постачальником послуг.

В сучасній науковій думці термін "публічні послуги" перекладається і як "публічні", і як "державні", тому найчастіше вони ототожнюються. Це пов'язано з тим, що англійський термін "publicservice" перекладається і як "публічні", і як "державні" послуги іноді їх ототожнюють з терміном "соціальні послуги". Ця різниця визначень послуг знаходиться в термінології й залежить від їх змісту і від сфери надання тієї чи іншої послуги.

Публічні послуги – це послуги, які можуть надавати як державні органи, так і органи місцевого самоврядування і будь-які інші органи, якщо держава делегує їх виконання і забезпечує відповідні ресурси для їх виконання. Зазначимо, що мова йде не тільки про кошти Державного бюджету, які надаються місцевому самоврядуванню на реалізацію повноважень наданих державою, мова йде про власність територіальних громад, яка також впливає на наповнення місцевих бюджетів й дозволяє органам місцевого самоврядування надавати якісні послуги населенню. Тому "публічні послуги" означають юридично й соціально значимі дії в інтересах суспільства, держави й громадян [Тихомиров Ю. А. Публичные услуги: спрос общества и реализующие его институты // Модернизация экономики и выращивание институтов: в 2 кн. Кн. 2 / Отв. ред. Е. Г. Ясин. – М. : Изд. Дом ГУ ВШЭ, 2005. – С. 117–126].

Основними ознаками публічних послуг є те, що вони забезпечують:

- 1) по-перше – діяльність загальнозначущої спрямованості;
- 2) по-друге – мають необмежене коло суб'єктів, що користуються ними;
- 3) по-третє – здійснюються або органом державної влади або муніципальної;

4) по-чверте – можуть надаватися й іншими суб'єктами, наприклад, приватними [Талалина Э. Публичные функции в экономике / Э. В. Талалина, Ю. А. Тихомиров // Право и экономика. – 2002. – № 6. – С. 8].

Зазначимо, якщо перші дві ознаки характерні як для публічних, так і для державних послуг, дві інші ознаки є ширшими, ніж ознаки державних послуг. Тому, державні послуги відносяться до публічних послуг як частина і ціле. Надання публічних послуг може здійснюватися як органами державної влади, органами місцевого самоврядування, так і інши-

ми структурами (наприклад, приватними, за умови – що їм надана відповідна компетенція щодо їх здійснення).

Публічні послуги розподіляються за такими групами:

- 1) захист життя, власності, довкілля, інтелектуальної власності;
- 2) соціальний захист дітей, літніх людей, людей з особливими потребами, безробітних;
- 3) реєстрація, ліцензування змін громадського стану, стану об'єктів і суб'єктів, утворення громад, організацій, певних видів діяльності;
- 4) повсякденна життєдіяльність – охорона здоров'я, забезпечення комунальною, побутовою сферами, аграрні питання;
- 5) комунікація – пошта, телекомунікації, Інтернет; транспорт; засоби масової інформації;
- 6) духовне та культурне самовиявлення – відпочинок, культурно-масові заходи; фізична культура і спорт [ДСТУ ISO 9000:2007. Система управління якістю. Основні положення та словник термінів: (ISO 9000:2005, IDT). – На заміну ДСТУ ISO 9000–2001; надано чинності 2008–01–01. – К. : Держспоживстандарт України, 2008. – V, 29 с.].

Зазначимо, що одним із головних положень, які є підґрунтям для приділення уваги якості публічних послуг, є те, що організації державного сектору існують для того, щоб надавати послуги клієнтам (споживачам, замовникам, користувачам), а не з метою забезпечення працевлаштування державних службовців [Уряд для громадян. Ініціативи щодо поліпшення якості послуг. – Л. : SIGMAPHARE, 2011. – 219 с.].

В розвинених демократичних державах управління розглядається як надання послуг, а громадськість оцінюється як клієнт, тому в таких державах в управління закладено принцип (концепцію) "сервісної держави", де ставлення чиновника до громадянина є не як до прохача, а як до клієнта, від якого залежить репутація чиновника, його кар'єра й статок [Венедіктова І. В. Юридична природа публічних послуг // Вісн. Харків. нац. ун-ту. Сер.: Право. – 2009. – № 841. – С. 89]. Надання послуг державними службовцями стає складовою їх професійної діяльності.

Розпочався період активних досліджень надання послуг державними службовцями і в Україні. Але ці процеси гальмуються в нашій державі, це пов'язано з тим, що під час реалізації функцій державного контролю зберігаються традиційні підходи – панує "методологія управління на основі зовнішнього репресивного контролю. На думку Т. Маматової, для зміни існуючого стану державний контроль має розглядатися з позиції принципу нової парадигми – як системна діяльність з надання послуг неявно визначеному споживачеві на підґрунті управління на основі якості [Маматова Т. В. Управління на основі якості: методологічні засади для органів державного контролю : монографія. – Донецьк : Свідлер А. Л., 2009. – 306 с.].

Наведені ознаки публічних послуг дають підстави стверджувати, що такі послуги направлені на наявність публічного інтересу в здійсненні такої діяльності. Це дозволяє зробити висновок, що незалежно від того, який суб'єкт (державний чи муніципальний орган, недержавна організація) у кожному конкретному випадку їх виконує, владні структури зобов'язані забезпечити їх виконання.

Підсекція
"ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ"

В. С. Драгомерецький, магістр політології, Кам'янець-Подільський
W1986@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Україна обрала шлях розвинутої правової держави, де утверджується верховенство права, всебічне та повне забезпечення державою прав і свобод людини. Для цього необхідний ефективний, організований та професійний інститут державної служби, який би забезпечував виконання функцій держави в сучасному суспільстві.

Демократичні процеси після проголошення Україною незалежності, сприяли тому, що виникла необхідність у розвинутому інституті професійного виконання завдань та функцій держави. До того ж, в період СРСР в Україні не було самостійної державно-правової організації. Державний інститут був лише складовою партійного керівництва. В цей період навіть не мало місце саме тлумачення державної служби та правової основи її функціонування [Домбровська О. До питання про становлення та розвиток державної служби у системі державного управління України // Наук. вісн. – 2012. – Вип. 9. Демократичне врядування. – 188 с.].

Державна служба має велике значення в функціонуванні будь-якої сучасної країни і виступає одним із головних інститутів державної влади. При удосконаленні даного інституту варто брати до уваги і попередній емпіричний багаж.

Державна служба в Російській Імперії була заняттям досить привілейованим: вищі та середні верстви чиновників належали до дворянства, а дрібні мали (принаймні, теоретично) можливість, отримавши більш високий чин, врешті-решт стати дворянами. Чиновник у Російській Імперії податків не платив, і держава не була зацікавлена в тому, щоб на держслужбу вступали представники податних станів. Тому при вступі на службу відомості про походження перевіряли дуже прискіпливо, а якщо якихось довідок не вистачало, то в формулярному списку робили примітку, що частина відомостей документально не підтверджена.

Щоправда, незважаючи на всі перепони, кількість чиновників недворянського походження постійно зростала. Для того щоб зайняти всі вакансії, дворян елементарно не вистачало. А крім того, маніфест Катерини II "Про вольності дворянства" зробив державну службу обов'язковою для дворян, що також відкривало різночинцям можливість зробити кар'єру чиновника. Державі лишалося спостерігати за тим, як її апарат поступово втрачає аристократичність.

Стандартний формулярний список, що проіснував аж до 1917 року, складався з 15 граф. У першу вносилися чин, ім'я, по батькові, прізви-

ще, посада, вік, віросповідання і розмір зарплати. У другу – соціальне походження. Наступні чотири пункти були присвячені тому, чи є у чиновника, його батьків або дружини нерухоме майно і яке його походження. Далі – відомості про освіту, коли і в якому чині почав службу, чи брав участь у військових діях і чи не притягався до судової відповідальності. Спеціальна графа була присвячена питанню про те, чи здатний чиновник продовжувати службу і чи гідний підвищення. Сюди ж заносилися й відомості про відпустки і про те, чи вчасно чиновник з них повертається.

І нарешті, формулярний список докладно фіксував сімейний стан чиновника, включаючи дати народження дітей, їх віросповідання і місце проживання. Слід відзначити, що така анкета давала досить повну інформацію про людину. Відмітки про те, що якомусь чиновнику заборонено духовною консисторією вступати в шлюб (так могли карати за розлучення після подружньої зради), нерідко теж вносилися до формуляру. Формуляри чиновників доправлялися в губернське правління, а звіди – в Сенат [Історія трудової книжки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kadrovik.ua/content/stor-ya-trudovo-knizhki>].

24–25 жовтня 1917 р. до влади прийшли більшовики, які встановили радянську владу на всій території колишньої Російської імперії, у тому числі й в Україні. В м. Харкові І Всеукраїнський з'їзд Рад підтримав більшовицьке збройне повстання в Петрограді й проголосив встановлення радянської влади в Україні. З'їзд започаткував радянську систему управління в Україні, утворивши систему рад, за якою найвищим органом радянської влади в Україні ставав Всеукраїнський з'їзд Рад, а в період між з'їздами – Центральний Виконавчий Комітет Рад України (ЦВК Рад України). Найвищим виконавчим органом влади ставав Народний Секретаріат. На місцевому рівні влада передавалася в руки губернських, повітових, волосних, міських та сільських рад.

Стосовно державного управління, то до нього залучаються тільки трудящі маси, а експлуататорські класи та близькі до них соціальні групи від управління усуваються.

Згідно з Конституцією (Основним Законом) УСРР найвищими центральними органами влади й управління в Україні були: Всеукраїнський З'їзд Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад і Рада Народних Комісарів. Законодавча компетенція вищих органів влади УСРР була розмежована.

Відразу ж після прийняття Конституції УСРР в квітні-травні 1919 р. відбувалося формування місцевих органів влади рад та їх виконкомів. Разом із тим, паралельно з ними, продовжували діяти створені партійними комітетами позаконституційні революційні комітети (ревкоми) та комітети бідноти (комбідни), що нерідко приводило до суперечок та конфліктів між цими паралельними органами на місцях [Усаченко Л. М. Історія державного управління в Україні : навч. посіб. / Л. М. Усаченко, В. І. Тимцуник. – К. : ТОВ "НВП "Інтерсервіс", 2013. – 292 с.].

Важливим знаряддям будівництва комунізму в СРСР є радянський державний апарат. Питання про зміцнення державного апарату незмінно стояли на всіх партійних з'їздах, конференціях, пленумах ЦК. "Апарат радянських, господарських та інших органів, – говорив М. С. Хрущов на XXII з'їзді КПРС, – повинен стати ще простішим, дешевшим і оперативнішим, своєчасно і чуйно відгукуватися на запити громадян. Треба до кінця викоренити такі пережитки минулого, як бюрократизм, бездушність, формалізм і тяганина, притягати не тільки до громадської, але й до суворой адміністративної і судової відповідальності працівників, винних у бюрократичному ставленні до потреб і запитів трудящих" [Хрущов М. С. Звіт Центрального Комітету Комуністичної партії Радянського Союзу XXII з'їзду партії. – К. : Держполітвидав УРСР, 1961. – 115 с.].

Радянська державна служба розуміється як окремий вид трудової діяльності особи, що займає в державному апараті посаду за обранням або призначенням, по здійсненню певних державних службових обов'язків за певну грошову винагороду, яку вона одержує від держави.

Радянська державна служба базується на розроблених В. І. Леніним основних принципах державного апарату.

"Принципами радянської державної служби є: а) державні службовці – слуги суспільства; б) виборність деяких службових осіб безпосередньо народом або його представницькими органами – Радами депутатів трудящих; в) змінюваність всіх працівників державного апарату; г) підконтрольність, підзвітність і відповідальність державних службовців перед народом, перед Радянською державою; д) рівне право трудящих на державну службу, незалежно від статі, раси і національності; е) доступність для кожного громадянина всіх без винятку державних посад; є) відсутність будь-яких привілеїв у державних службовців перед робітниками і селянами; ж) відсутність правообмежень у державних службовців, крім тих, які неминуче витікають з характеру виконуваних ними службових обов'язків. Не допускається, наприклад, сумісна служба в одній установі або на підприємстві осіб, поєднаних родинними зв'язками (батьки, подружжя, сестри, брати, сини, дочки, а також брати і сестри батьків), у тих випадках, коли сумісна робота пов'язана з підлеглистю або підконтрольністю одного з них іншому. Виняток допускається щодо осіб, які займають підконтрольні або підлеглі обирані посади, а також посади викладачів, лікарів та інші".

Особовий склад державних органів – службовий державний апарат в юридичному розумінні цього слова. Державні службовці є тими кадрами, через які практично здійснюються державні функції в формі планування, обліку, контролю, нагляду, фінансування, встановлення нових правил, забезпечення їх реалізації заходами переконання, а в деяких, необхідних випадках, і заходами державного примусу. Кадри державного апарату, державні службовці – це сила, яка забезпечує проведення лінії партії та уряду в життя.

Перебувати на державній службі – це значить: а) працювати в державній установі або на підприємстві; б) займати визначену посаду в

державній установі або підприємстві; в) одержувати зарплату за виконану роботу від держави [Лахонів І. М. Радянське адміністративне право. – Л. : Видавництво Львівського Університету, 1962. – 298 с.].

З часу проголошення незалежності в 1991 році Україна отримала в спадок ієрархічну структуру партійної номенклатури, головним завданням якої було управління економікою за допомогою розповсюдження рішень комуністичної партії стосовно виробництва та розподілу ресурсів у всіх галузях та забезпечення виконання цих рішень відповідно до офіційної лінії партії. Саме за таких складних умов Україна розпочала створення власної системи державної служби. Україна стала першою з країн колишнього Радянського Союзу, яка в 1993 році прийняла закон про державну службу, яким було встановлено особливий правовий статус державних службовців як осіб, уповноважених на виконання функцій держави [Єршомін В. Історичні етапи становлення та розвитку державної служби в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nads.gov.ua/sub/krym/ua/publication/>].

М. В. Канавець, канд. наук з держ. управління, доц., КНУТШ, Київ

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД В УПРАВЛІННІ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ

Адміністративна реформа як один із напрямів Президентської Програми економічних реформ на 2010–2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" спрямована на підвищення ефективності діяльності державних органів та гарантування професійності та відповідальності державної служби [Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: програма економічних реформ на 2010–2014 роки [Електронний ресурс] / Комітет з екон. реформ при Президенті України // Офіц. інтернет-представництво Президента України Віктора Януковича. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>].

Європейські виміри реформи закріплені у схваленому в 2010 році Законом України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики", пункт 1 стаття 3 якого визначила серед основних засад політики у сфері розбудови державності модернізацію державної служби з урахуванням європейського досвіду на принципах професійності та політичної нейтральності [Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України [Електронний ресурс] / Постановою Верховної Ради України № 2411-VI від 01 липня 2010 р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>].

Будь-яка реформа – це комплексні зміни: удосконалення законодавчої бази, інституційна розбудова та розвиток людського потенціалу.

Питання розвитку професійної, ефективної та прозорої державної служби є ключовим у Стратегії державної кадрової політики на 2012–

2020 роки, затвердженій Указом Президента України від 01.02.2012 № 45/2012 [Про Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 роки [Електронний ресурс] / Указом Президента України № 45/2012 від 01 лютого 2012 р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/45/2012>], Державній цільовій програмі розвитку державної служби на період до 2016 року, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 13.05.2013 № 350 [Про державну службу: Закон України [Електронний ресурс] / Постановою Верховної Ради України від № 4050-VI 17 листопада 2011 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4050-17>], якими визначені шляхи і засоби професіоналізації державної служби, впровадження технологій управління персоналом на противагу існуючим регламентам роботи з кадрами.

Нормативне та організаційне забезпечення створення професійної, політично нейтральної та ефективної державної служби закріплене у новій редакції Закону України від 17.11.2011 № 4050-VI "Про державну службу" та нормативно-правових актах щодо його впровадження [Про затвердження Державної цільової програми розвитку державної служби на період до 2016 року [Електронний ресурс] / Постановою Кабінету Міністрів України № 350 від 13 травня 2013 р. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/350-2013-%D0%BF>].

У новій редакції Закону України від 17.11.2011 № 4050-VI "Про державну службу" застосовано компетентнісний підхід до оцінювання здатності державних службовців виконувати посадові обов'язки, визначені у посадовій інструкції. На законодавчому рівні закріплено нові поняття:

1) профіль професійної компетентності посади державної служби – комплексна характеристика посади державної служби, що містить визначення змісту виконуваної за посадою роботи та перелік спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних державному службовцю для виконання посадових обов'язків);

2) рівень професійної компетентності особи – характеристика особи, що визначається її освітньо-кваліфікаційним рівнем, досвідом роботи та рівнем володіння спеціальними знаннями, уміннями та навичками).

Це підхід до опису та оцінювання професіоналізму, який ґрунтується на врахуванні знань, умінь і навичок, а також особистісних якостей, які дають змогу реалізувати професійний потенціал на практиці. Так, з огляду на них:

- 1) визначаються потреби державних органів у людських ресурсах;
- 2) вони стають вимогами до кандидатів, які претендують на зайняття відповідних посад державної служби;
- 3) відповідність вимогам враховується під час оцінювання результатів діяльності;
- 4) визначаються потреби та проводяться відповідні програми для навчання та розвитку персоналу.

Вони фіксуються у профілях професійної компетентності посад, зазначаються серед вимог до рівня професійної компетентності осіб, які претендують на зайняття цих посад тощо.

Профілі професійної компетентності розширюють критерії, встановлені до посади кваліфікаційними вимогами, беручи до уваги не лише освітній та освітньо-кваліфікаційний рівень та стаж, а й досвід роботи, володіння спеціальними знаннями, уміннями і навичками, необхідними для ефективного виконання посадових обов'язків.

Одним із пріоритетних завдань Нацдержслужби України є проведення комплексу заходів для повномасштабного введення в дію нової редакції Закону України від 17.11.2011 № 4050-IV "Про державну службу", зокрема були розроблені накази Нацдержслужби України, серед яких: "Про затвердження Типового профілю професійної компетентності посади керівника апарату та мінімальних вимог до рівня професійної компетентності осіб, які претендують на зайняття цієї посади" (наказ Нацдержслужби України від 16.05.2012 № 91, зареєстрований в Мін'юсті України 31.05.2012 за № 872/21184); "Про затвердження Порядку визначення спеціальних вимог до досвіду роботи, вимог до напряму підготовки (отриманої особою спеціальності) та інших вимог до рівня професійної компетентності осіб, які претендують на зайняття посад державної служби груп II, III, IV і V" (наказ Нацдержслужби України від 16.05.2012 № 92, зареєстрований в Мін'юсті України 31.05.2012 за № 873/21185); "Про затвердження Методичних рекомендацій з розробки профілів професійної компетентності посад державної служби у державних органах, органах влади Автономної Республіки Крим або їх апараті" (наказ Нацдержслужби України від 20.07.2012 № 148); "Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення профілів професійної компетентності посад державної служби групи I у державних органах, органах влади Автономної Республіки Крим або їх апараті" (наказ Нацдержслужби України від 12.11.2012 № 213) та ін. [Про затвердження Типового профілю професійної компетентності посади керівника апарату та мінімальних вимог до рівня професійної компетентності осіб, які претендують на зайняття цієї посади [Електронний ресурс] / Наказ Нацдержслужби України № 91 від 16 травня 2012 р., зареєстровано в Міністерстві юстиції України 31 травня 2012 р. за № 872/21184. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0872-12>; Про затвердження Порядку визначення спеціальних вимог до досвіду роботи, вимог до напряму підготовки (отриманої особою спеціальності) та інших вимог до рівня професійної компетентності осіб, які претендують на зайняття посад державної служби груп II, III, IV і V [Електронний ресурс] / Наказ Нацдержслужби України № 92 від 16 травня 2012 р. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 31 травня 2012 р. за № 873/21185. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0873-12>; Про затвердження Методичних рекомендацій з розробки профілів професійної компетентності посад державної служби у державних органах, органах влади

Автономної Республіки Крим або їх апараті [Електронний ресурс] / Наказ Нацдержслужби України № 148 від 20 липня 2012 р. – Режим доступу: http://nads.gov.ua/control/publish/article?art_id=598367; Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення профілів професійної компетентності посад державної служби групи І у державних органах, органах влади Автономної Республіки Крим або їх апараті [Електронний ресурс] / Наказ Нацдержслужби України № 213 від 12 листопада 2012 р. – Режим доступу: http://nads.gov.ua/control/publish/article?art_id=627404.

Відповідно до завдань Державної цільової програми розвитку державної служби на період до 2016 року, необхідно реалізувати ряд завдань, серед яких розробка методичних рекомендацій, аналіз профілів професійної компетентності посад державної служби, їх взаємозв'язку з посадовими інструкціями та положеннями про структурні підрозділи державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим та їх апарату, проведення науково-практичних конференцій, конгресів, симпозіумів щодо впровадження європейських підходів до управління людськими ресурсами на державній службі, здійснити підготовку базових підручників, навчальних посібників, довідників з питань управління людськими ресурсами на державній службі, проведення семінарів, поширення ефективних методів і форм налагодження взаємовідносин з громадськістю, ведення діалогу з інститутами громадянського суспільства тощо.

Враховуючи все вищезазначене, запровадження компетентнісного підходу до управління людськими ресурсами на державній службі, введення в дію нової редакції Закону України від 17.11.2011 № 4050-IV "Про державну службу" та реалізація завдань Державної цільової програми розвитку державної служби на період до 2016 року, дає можливість комплексного вирішення завдань адміністративної реформи, а саме: реформування державної служби у визначені строки, створення умов для подальшого удосконалення державного управління з урахуванням демократичних цінностей і принципів урядування; реалізацію державної кадрової політики у сфері державної служби, запровадження сучасних технологій управління людськими ресурсами на державній службі з урахуванням компетентнісного підходу; наукове супроводження реформування державної служби, формування та реалізацію державної політики з використанням кращого міжнародного досвіду; впровадження в органах виконавчої влади принципів і процедур управління за результатами; підвищення якості послуг, які надають громадянам та іншим категоріям споживачів, забезпечити їх стабільний рівень; збільшення мотивації та задоволеності персоналу за рахунок кращої організації його роботи; підвищення рівня соціального та матеріального захисту державних службовців; оптимізація функціонування органів виконавчої влади і введення механізмів протидії корупції в сферах діяльності органів виконавчої влади; підвищення ефективності використання бюджетних коштів; підвищення престижності державної служби тощо.

ДОВІРА ГРОМАДЯН ЯК НЕПИСАНИЙ ПРИНЦИП ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

На сучасному етапі розвитку України інститути державної служби переживають зміни, що обумовлені модернізацією системи державного управління, розбудовою демократичних інститутів суспільства, прагненням нашої держави до європейської інтеграції. Однак, в результаті реформ, що проводяться в нашій державі, спостерігається певне розчарування населення діяльністю кадрів управління і органів державної влади, падіння авторитету органів влади в суспільстві, значне пониження довіри людей до них, зокрема і до інституту державної служби.

На сучасному етапі складається доволі суперечлива ситуація: сучасні умови реформування України висувають підвищені вимоги до ефективності державної служби, а реальна ефективність державної служби і державних службовців знаходяться на низькому рівні, а реальний соціальний статус органів державної влади в суспільстві значно нижче їх офіційного статусу.

Таким чином, така ситуація обумовлює втрату владними структурами, і державної служби зокрема, визначеної міри свого впливу в суспільстві [Україна плететься в хвості по уровню доверия к органам власти [Електронний ресурс] // Украинская правда. – 11.02.2013. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2013/02/11/6983262>]. Збереження даної ситуації на фоні загальної політичної кризи призводить до наростання соціальної напруги в суспільстві. Частково вирішити протиріччя, що склалося можливо шляхом підвищення довіри населення до державної служби як ключової складової державного управління.

Варто відмітити, що, за статистичними даними [Федоров В. В. Престиж и доверие на государственной службе [Електронний ресурс] // Газета протестант. – 16.10.2011. – Режим доступу: <http://www.gazetaprotestant.ru/2011/10/prestizh-i-doverie-na-gosudarstvennoj-sluzhbe>] державний службовець не наділений авторитетом, і не викликає довіру у громадян, але і явно негативного відношення до нього не виявлено. Це вказує на можливість позитивного вирішення ситуації, що склалася.

Під довірою громадян слід розуміти особливе джерело сили державної влади і, одночасно, показник її ефективності [Копылова Ю. Н. Доверие населения как фактор повышения социального статуса органов государственной власти : автореф. дис. ... канд. психол. наук. – М., 2003. – С. 5]. Влада, яка не користується підтримкою населення, котрій не довіряють люди, не життєздатна. Тому на сьогодні і є одним з важливих завдань – завоювання довіри громадян, підвищення авторитету і соціального статусу державної служби у сучасному українському суспільстві.

Безумовно, важливу роль в у вирішенні таких завдань покладається на принципи державної служби. Так у новій редакції Закону "Про держа-

вну службу", який має вступити в дію з 1 січня 2015 р. [Закон України "Про державну службу" від 17.11.2011 № 4050-VI // Відом. Верх. Ради України. – 2012. – № 26. – С. 1072, ст. 273], проголошені наступні принципи: верховенство права; патріотизм та служіння Українському народу; законність; рівний доступ до державної служби; професіоналізм; доброчесність; політична неупередженість; прозорість діяльності; персональна відповідальність державного службовця.

Оскільки довіра це і відношення до дій об'єкту довіри і до нього самого, яке базується на впевненості в його надійності, компетентності, добросовісності, чесності, відвертості, тож логічним є те, що нові принципи державної служби, в кінці кінців, націлені на здобуття та утримання довіри громадян до державної служби та державної влади в цілому.

Якщо принцип розуміємо як "основне вихідне положення, правило, керівна установка будь-якої діяльності" [Ефремова Т. Ф. Толковый словарь омонимов русского языка: 20 000 рядов омонимов : 80 000 словарных статей : 100 000 семантических единиц. – М. : Мир энциклопедий Аванта+, 2007. – С. 968], то довіра громадян, безумовно, виступає в ролі принципу. Саме довіра громадян (як особливе джерело державної влади, як показник її ефективності, як кінцева мета, закладена в принципах державної служби) має бути своєрідним освяченим традицією правилом, усталеним на державній службі, нормою поведінки, яке б неухильно виконувалося всіма державними службовцями не менш суворо, ніж справжні закони, тобто неписаним принципом державної служби.

**В. А. Левицький, канд. філол. наук, пров. спец.-ред.,
Генпрокуратура України, Київ
kyivtext@meta.ua**

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА І ПРОБЛЕМА МОВНОЇ КОДИФІКАЦІЇ

Серед усіх стилів сучасної української мови офіційно-діловому притаманне особливе становище. Він єдиний чітко регулюється не тільки лінгвістичними, а й правовими нормами. Найбільшою мірою це стосується процесів комунікації в державній службі. Справді, уживання української мови (з погляду лінгвістики – саме офіційно-ділового стилю) у згаданій сфері діяльності передбачено ст. 10, 11, 12, 14, 15, 19 Закону України "Про засади державної мовної політики", п. 17, 22 Типової інструкції з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1242 тощо. Варто зазначити, що на законодавчому рівні узагальнено і стильові норми, чинні для мови державної служби. Згідно зі ст. 5 Закону України "Про державну службу" 1993 р., державний службовець повинен дотримуватися високої культури спілкування. У чому саме полягає такий спосіб мовлення, у нормативно-правових актах не

уточнено. Симптоматичною видається відсутність аналогічної позиції в новому Законі України "Про державну службу". У ч. 1 ст. 15 Закону 2012 р. наголошено лише на вимозі до громадян, котрі мають право вступу на державну службу, вільно володіти державною мовою. З іншого боку, виняткова роль лінгвістичної кодифікації не оминається. У п. 2 ч. 1 ст. 1 цього ж Закону до повноважень державного службовця зараховано редагування проектів нормативно-правових актів. Такий процес полягає і в суто юридичному, і в мовному опрацюванні текстів. Відповідно, залишається необхідність вирізнити основні норми офіційно-ділового стилю. Мета запропонованого дослідження – з'ясувати механізми закріплення лінгвістичних норм, поширюваних на комунікацію державних службовців.

Очевидно, у праксеологічному аспекті система засобів, прийнятних для вжитку на державній службі, мусить підпадати під вимоги нинішнього українського правопису. Але важливим фактором є також узвичаєне послуговування мовою. Зокрема, на думку А. Красницької, основний підстиль офіційно-ділового стилю – законодавчий – перебуває під значним впливом "самого права". Водночас він постає взірцем для ведення відомчого листування й управлінської документації [Красницька А. Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування. – К. : Парламент. вид-во, 2006. – С. 139].

Практика свідчить, що усталені тенденції в мові нормативно-правових актів не завжди збігаються з нормами, висунутими в правописі. На підтвердження цього можна проаналізувати з погляду лінгвістики ч. 2 ст. 12 Кримінального кодексу України: "Злочином невеликої тяжкості є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян" (див.: [Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 груд. 2013 року: (офіц. текст). – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2013. – С. 8]). Зокрема, у наведеному реченні помітним є відхід від пунктуаційних правил. Між однорідними означеннями, поєднаними неповторюваним сполучником *або*, поставлено кому (пор. п. 2 ч. А § 118 українського правопису). Натомість поза увагою авторів опинилася вимога п. 16 ч. А § 118 правопису щодо використання цього розділового знаку на виділення звороту, який починається словами *за винятком*. Кому пропущено також після відокремленого означення *більш м'яке [покарання]* (див. пп. а п. 17 ч. А § 118 правопису). З урахуванням лексичної норми як рідковживана повинна була б кваліфікуватися конструкція *у виді*, замість *у вигляді*. Тож при подальшому посиланні на цитовану статтю неточності не усуваються, залишаючи рівень комунікативної культури без змін.

Не завжди ефективними для конкретизації стильових норм є також роботи з ділової української мови. Приміром, вартують уваги судження філологів про реквізити. В одному з відомих підручників стверджується, що "обов'язкові реквізити, без яких документ не має юридичної сили, –

дата і підпис" [Плотницька І. Ділова українська мова. – К. : Центр учбової л-ри, 2008. – С. 13]. У відповідний спосіб дещо применшено роль інших суттєвих реквізитів, серед котрих сам текст документа.

Порушені проблеми потребують тлумачення й у власне світоглядному аспекті. Як доречно припустити, на розбіжність між правописними нормами та правотворчою юридичною технікою впливають не тільки суспільні інститути (академічні комісії лінгвістів, автори фахової літератури, редактори і т. д.), а й складники колективної свідомості. Ідеться, насамперед, про відношення "мова – влада", істотне для осмислення спілкування в межах державної служби. До сьогодні це відношення здебільшого трактується за допомогою висловлювання зі сполучником еквіваленції. Відповідне розуміння здобуло поширення в низці дослідницьких напрямів ХХ – початку ХХІ ст. від герменевтики до постструктуралізму та постколоніалізму. Наприклад, за Ю. Крістевою, мовною практикою спричиняються уявлення про політику [Крістева Ю. Політика літератури // Полілог / [пер. з фр. П. Тарашука]. – К. : Юніверс, 2004. – С. 11]. О. Забужко взагалі пропонує виокремлювати енкратичний варіант української мови [Забужко О. Мова і влада // Хроніки від Фортінбраса. – К. : Факт, 2001. – С. 116, 123].

Щодо інших видів висловлювання, диз'юнктивна структура виразно простежується в ученні Платона про ідеальну державу. Мислитель розмежовував майстерність володіння мовою і управління громадою як цілком самодостатні. Кон'юнктивне висловлювання розгорнуто у філософуванні Н. Мак'явеллі. Згідно з трактатом "Державець", мова допомагає реалізації політичних повноважень у різних вимірах, тож "владар має особливо стерегтися сказати хоч одне слово, яке б суперечило [...] чеснотам" [Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки ; Державець / [пер. з італ. А. Перепаді]. – Харків : Фоліо, 2007. – С. 464].

Чинником, сприятливим для кодифікації офіційно-ділового стилю, видається перехід від нинішнього розуміння зв'язків між мовою і владою до іншого способу їх осягнення. Ідеться про переключення з еквіваленції на диз- або кон'юнкцію в усвідомленні згаданого відношення. Забезпечити це міг би ряд практичних заходів, наприклад своєчасне інформування державних службовців про висновки засідань спеціальних органів Інституту української мови НАН України, діяльність котрих спрямовано на уточнення лінгвістичних норм; уведення мовно-стилістичних рубрик у друкованих виданнях органів державної влади та місцевого самоврядування тощо.

Отже, кодифікація офіційно-ділового стилю української мови в державній службі передбачає низку механізмів. Розгляд зауваженого процесу в праксеологічному аспекті свідчить про потребу детальнішого висвітлення в лінгвістичних дослідженнях статусу тексту – реквізиту. Водночас актуальним залишається визначення в нинішньому світогляді нової ролі для понять про мову у зв'язках із концептом "влада". Завдяки вирішенню таких завдань посиляться роль правописної мовної норми, що вестиме до уніфікованого вжитку засобів, відповідних конкретному стилю.

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИНИКНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Актуальність дослідження історії виникнення та розвитку державної служби має особливе методологічне значення для глибинного розуміння характеристик, основних закономірностей наступного функціонування цього важливого державного інституту.

У питанні про виникнення державної служби важливе місце займає уточнення, що саме розуміти під цим терміном. Адже його виникнення пов'язане з відносно недавнім минулим, хоча це автоматично не повинно означати, що й сама державна служба також має відносно недавню історію. Очевидно, що поява цього важливого державного інституту пов'язана з державою, державною владою, державним управлінням.

У науковій літературі існує декілька точок зору щодо виникнення державної служби.

Прихильники першого підходу стверджують, що оскільки держава і державна служба є історично і логічно зв'язаними між собою явищами, то виникнення і розвиток державної служби прямо пов'язані із загальними процесами державотворення, відтак, і виникає вона тоді, коли виникає перша держава.

Деякі дослідники наголошують на прямому зв'язку цих взаємозалежних процесів: "Є держава – є і державна служба, є державна служба – є і держава. Відповідно, нема державної служби – немає і держави" [Демин А. А. Государственная служба в РФ : учеб. для магистров. – 7-е изд., перераб. и доп. – М. : ИД Юрайт, 2012. – С. 12].

Подібну думку обґрунтовує і М. Іншин: "Існування держави без державної служби та державного управління неможливе. Як відомо, державна служба як спеціалізована сфера діяльності державних службовців виникає разом з державою як органічна складова останньої. Державна служба та держава йдуть поряд та взаємно обумовлюють одна одну, оскільки інститут державної служби продовжує і завершує організаційне оформлення державного механізму, а найголовніше – робить цей механізм здатним практично вирішувати будь-які питання галузі державного управління" [Іншин М. І. Історія виникнення, розвитку та формування державної служби в Україні // Юридична наука і практика. – 2011. – № 2. – С. 4].

На думку, О. Оболенського, причини, що викликали до життя державу, лежать і в основі виникнення державної служби [Оболенський О. Ю. Державна служба : навч. посіб. – К. : КНЕУ, 2003. – 344 с.]. Дійсно, більшість науковців погоджуються з думкою, що виникнення державної служби пов'язане з появою держави, а фактори, що спричинили появу держави, також співмірні до пояснення появи державної служби. Історичний аналіз свідчить: зі зміною держави, її типу, характеру, завдань змінювалась і сама державна служба.

Інший підхід відстоює точку зору, що інститут державної служби з'явився у період дії буржуазних конституцій. Очевидно, що така позиція виходить із сучасного трактування державної служби, правовий вимір якої визначається писаним законодавством, у першу чергу, конституцією. У цей час формуються важливі риси державної служби, відображені у сучасних моделях:

1. Існування відокремлених служб і компетенцій, суворо визначеної у законах і правилах з метою зручності для прийняття рішень і контролю.

2. Захист статусу і компетенції службовців (гарантоване просування по службі й пенсія для чиновників, система пільг і для державних службовців, незмінність суддів тощо).

3. Чітка ієрархізація і виконання розпорядчих і виконавчих функцій.

4. Підбір кадрів на конкурсній основі.

Повне відокремлення службової функції від особистих якостей і характеристик, оскільки службовець не може бути власником своєї посади [Алексеева Т. А. Современные политические теории. – М. : РОССПЭН, 2000. – С. 51].

І хоча інституалізація державної служби відбувається значно пізніше, поява її як інструменту державного управління датується появою самої держави. Офіційно перші інститути державної служби сформувались лише у середині ХІХ ст. в США і Європі, але реально вона виникла за декілька тисяч років до того [Черноног Є. С. Державна служба: історія, теорія і практика : [навч. посіб.]. – К. : Знання, 2008. – С. 14]. Інакше державний механізм не мав би підстав для свого функціонування, оскільки саме державна служба є важливим елементом цієї складної системи.

Історія розвитку людства свідчить, що державна служба з'явилася всистемі соціальних відносин як необхідна умова для нормальної життєдіяльності суспільства, як засіб забезпечення інших видів соціальної діяльності, насамперед виробництва, забезпечення його інтелектуальним ресурсом, через необхідність реалізації політичної влади та функцій держави.

Відтак, домінуючим є підхід, згідно якому державна служба виникла ще за часів первісного суспільства, пройшовши з того часу багатовікову історію свого розвитку. Історики свідчать, що у результаті розподілу праці в первісному суспільстві формується управлінська еліта, яка відділяється від основної маси виробників і з часом перетворюється на окрему групу людей "державних людей" (фараони, візирі, "скарбники Бога", скарбники, "хранителі печатки", міністри, радники "ради храмового управління", "міські ради", начальники і так далі).

Державна служба на ранніх етапах державотворення відрізнялась від сучасних форм та принципів її здійснення, зокрема, це було служіння, у першу чергу, правителю, імператору, царю тощо. Проте, вона виконувала важливі функції держави (політичної організації влади) – захисту, охорони та забезпечення безпеки і порядку, збору податків.

Таким чином, державна служба виникає разом з державою як засіб забезпечення її функціонування. У процесі тривалого державогенезу державна служба ускладнює свої форми, структуру і особливості, поступово перетворюючись у цивілізований професійний інститут здійснення державних функцій.

Д. В. Неліпа, д-р політ. наук, КНУТШ, Київ

**ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ
СПЕЦІАЛЬНОСТІ "ДЕРЖАВНА СЛУЖБА"
У КИЇВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Позиціонування Київського національного університету імені Тараса Шевченка як флагмана вищої освіти України підтверджується не лише кількістю спеціальностей, студентів, професорів чи отриманих нагород. Провідна роль Університету підтверджується кожного разу, коли прийняті в університеті стратегічні й тактичні рішення щодо розвитку освіти, вдосконалення навчального процесу, зміни підходів до методичного та організаційного забезпечення підготовки фахівців через певний проміжок часу отримують пряме чи опосередковане визнання колег-освітян, науковців, урядовців, роботодавців.

Вчені Університету плідно працюють у робочих групах, діяльність яких спрямована на різні аспекти реформування Української держави та суспільства. Однак, навчально-виховна, наукова та інноваційна робота є головними напрямками діяльності Університету. Незмінним є стратегічне завдання – рівноправне входження до світового та європейського освітнього простору, документальною фіксацією чого має стати відображення у міжнародно визнаних рейтингах вищих навчальних закладів. На сьогодні вже є результати: входження в рейтинг "QS World University Rankings" (категорія 401–450), та "Рейтинг університетів країн СНД, Грузії, Латвії, Литви та Естонії", укладений Міжнародною інформаційною групою "Интерфакс" (4 місце, перше серед українських університетів); участь в рейтингу закладів вищої освіти країн СНД "Експерт", європейському рейтингу "U-Multirank" і багато інших здобутків [Звіт ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/Zvit2013.pdf>].

Київський Університет також здійснює вагомий внесок у розвиток і професіоналізацію державної служби України. Враховуючи високу потребу вітчизняної системи державного управління у висококваліфікованих кадрах, у 2011 році на філософському факультеті Університету створено кафедру державного управління та розпочато підготовку магістрів за спеціальністю "Державна служба" галузі знань "Державне управління" на денній і заочній формах навчання.

Кафедра державного управління плідно співпрацює з Національною академією державного управління при Президентові України, Національним агентством України з питань державної служби та Центром адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. Викладачі кафедри беруть участь у підготовці пропозицій щодо формування державної політики у сфері державного управління; здійснюють наукове, експертне та методологічне забезпечення підготовки та реалізації програм і заходів у зазначеній сфері; надають консультативно-методологічну підтримку органам державної влади та органам місцевого самоврядування щодо основних принципів і механізмів реформування державного управління в Україні.

Високий рівень вимог до викладання навчальних дисциплін, професіоналізм та загальнонаукова ерудиція професорсько-викладацького складу кафедри забезпечують професійну підготовку висококваліфікованих фахівців для державної служби, спроможних розробляти, аналізувати й реалізовувати державну політику, ефективно виконувати посадові обов'язки, сприяти інноваційним процесам. На кафедрі розпочато наукові дослідження у галузі філософії державного управління, принципів реформування державного управління в Україні, теорії та історії державного управління, оптимізації функцій і механізмів державної служби в Україні, культури державної служби, етикету державного службовця тощо. Також розпочато підготовку кандидатів і докторів наук з державного управління, для чого на факультеті відкрито набір до аспірантури й докторантури за трьома науковими спеціальностями:

25.00.01 – теорія та історія державного управління,

25.00.02 – механізми державного управління,

25.00.03 – державна служба.

Планується суттєве розширення усіх сфер діяльності кафедри, але пріоритетним напрямом залишається забезпечення високого рівня фахової підготовки магістрів. Для якісного надання базових фахових знань у галузі державного управління ведеться планомірна робота із удосконалення навчальних програм нормативних курсів, забезпечуючи їх належним методичним матеріалом, а також вживаються заходи щодо оперативного реагування на суспільні вимоги до фахівців з державного управління, удосконалюється прелік спеціальних курсів.

Зважаючи на те, що значна кількість слухачів кафедри –державні службовці центральних органів виконавчої влади, навчальний процес спрямовується не лише на удосконалення існуючих компетентностей, а й на формування нових, із врахуванням перспективикар'єрного зростання держслужбовця. Спираючись на світовий та європейський досвід, враховуючи профілі професійної компетентності посад державної служби у слухачів формують відповідні компетентності, зокрема: робота з інформацією, ефективна комунікація, співробітництво і робота в команді, орієнтація на результат а також управління інноваціями та змінами, лідерство та управлінські навички (стратегічне мислення, прийняття

управлінських рішень, використання та управління ресурсами, моніторинг та аналіз надання послуг тощо).

Отже, до особливостей підготовки підготовки магістрів державної служби в Університеті слід віднести:

- 1) поєднання кращих традицій класичної університетської освіти із новітніми методиками навчання;
- 2) формування орієнтоване на запити сьогодення навчальних планів;
- 3) запровадження компетентнісного підходу у навчанні;
- 4) посилення практичної підготовки (врахування профілів професійної компетентності посад державної служби);
- 5) зростання автономії навчання (підвищення ролі самостійної роботи).

Перспективним напрямком подальшого дослідження даної теми є, на нашу думку, розробка методики вивчення освітніх потреб державних службовців із урахуванням нових підходів до підвищення рівня їх професійної компетентності.

В. С. Папуша, здобувач, КНУТШ, Київ
agentf@ukr.net

ВІДКРИТІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЯК ФАКТОР ПОБУДОВИ ЕФЕКТИВНОГО ДІАЛОГУ ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА

Питання відкритості державних інституцій, як основи для побудови діалогу між державою та суспільством дає підґрунтя розбудови демократичної держави. Одну з ключових ролей, будучи безпосередньо у тісному взаємозв'язку з громадянами, належить державній службі. Відкритість, компетентність останньої та вміння вести діалог з громадськістю, великою мірою зумовлюють ефективність розвитку держави, а тому питання вдосконалення функціонування державної служби завжди висувається на порядок денний. Важливою умовою існування демократії є публічність, тобто гласність і відкритість будь-якої політичної дії. Для правової і демократичної держави питання відкритості і прозорості влади завжди є першочерговим. Громадяни мають право знати про дії та наміри політичних сил, органів державної влади.

Право на участь як громадянина, так і суспільства загалом у державних справах є однією з умов реалізації прав і свобод громадян. Однією з ознак сучасного розвинутого суспільства та правової і демократичної держави є присутність гарантій та можливість користування своїми політичними правами і свободами.

Державна служба, відображаючи публічний характер діяльності, тісно пов'язана з формуванням та реалізацією управління, що дає змогу ставити її як один з важливих факторів функціонування виконавчої влади, а також є організаційною основою державної влади. З досвіду демократичних держав світу, можна говорити, що саме суспільна участь

сприяє більшій ефективності державного управління, відкритості та прозорості діяльності державної служби, а також підвищується рівень довіри до держави. Не чужим поняттям у питанні взаємозв'язку держави та суспільства є довіра. Державна служба, будучи інститутом, що напрому представляє державу сприяє побудові іміджу відкритості. На думку Байкова Н. М., довіра населення є не тільки виразником відкритості державної служби, але й інтегральним критерієм ефективності діяльності державної бюрократії, що висвітлює здатність кадрового потенціалу державної влади виконувати консолідуючу роль між владою і населенням, створювати умови для розвитку економічної свободи, надавати населенню якісні публічні послуги [Байков Н. М. Кадровый потенциал органов власти: опыт социологического анализа. – Хабаровск : ДВАГС, 2002].

Головне завдання державної служби полягає в ефективному забезпеченні комплексної взаємопов'язаної діяльності службовців, спрямованої на вироблення і реалізацію державної політики та управлінських рішень, здійснення регулятивних та обслуговуючих функцій в інтересах усього суспільства чи його окремих складових [Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. – Луцьк : Ред.-вид. відд. "Вежа" Вол. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 558 с.].

Звертаючись до державної служби, можна зазначити, що система організації державної служби діляться на такі два типи: закриті та відкриті. До відкритих систем можна віднести порівняно нові держави, такі як США, Канада, Великобританія та Австралія. Основними рисами цих систем є конкурентоспроможність та мобільність персоналу. Це означає можливість поєднати відразу два підходи – професіоналізм кадрів, що вимагає високого рівня підготовки, включаючи вищу й спеціальну освіту та постійну перепідготовку впродовж усієї роботи на державній службі (конкурентоспроможність) та відкритість системи, яка досягається жорстким контролем громадськості за працею чиновника, що, у свою чергу, дає змогу бути достатньо мобільним і відповідальним за виконану роботу [Голобор Н. Ю. Зарубіжний досвід освітньо-фахової підготовки управлінських кадрів та можливості його застосування в Україні [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Golobor.pdf>]. На противагу відкритій, закрита система державної служби практикується в країнах з глибокою традицією розбудови держави (Німеччина, Франція, Японія, Китай). Основними рисами добору кадрів є елітарність, високий соціальний статус та жорстка ієрархічна система, що зменшує мобільність кадрів і можливість вертикального зростання, вимагає постійного підвищення рівня підготовки для збереження посади та ефективного виконання своїх функцій у зв'язку з необхідністю постійного контролю кадрового зростання [Там само]. Зазначена класифікація в основному відображає організаційну складову державної служби в деяких країнах. Принцип відкритості державно служби багато в чому запозичений з парадигми організації "прозорої" бюрократії. За своєю сутністю принцип прозорості і відкритості при їх застосуванні у діяльнос-

ті органів державного управління передбачають збільшення навантаження в роботі державних службовців через посилення вимог до якості, а також підвищенню контролю за обсягом та якістю результативних показників. Тобто, при позитивній загальній спрямованості принципів конкретна їх реалізація обумовлює негативний на інтереси конкретних посадових осіб, від яких значною мірою залежить впровадження та розвиток принципів у практичній діяльності органів державного управління в їх взаємовідносинах з суб'єктами суспільства [Гудима Н. В. Норми-стимули у функціонуванні та розвитку принципів прозорості та відкритості в діяльності органів державного управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univer.km.ua/visnyk/1475.pdf>].

Важливим елементом відкритості державної служби є також її інформаційна відкритість. Інформаційне забезпечення державної служби має досить актуальне значення. Так, забезпеченість інформування населення сприяє кращому розумінню суспільством основних напрямків здійснення державної політики та постійна робота зі засобами масової інформації. Відкритість державної служби для ЗМІ дозволяє значною мірою підвищити ефективність суспільного контролю, однак це може перерости в інформаційний тиск, що створить додаткове психологічне навантаження на робочому місці державного службовця.

А. В. Юрченко, магістр, КНУТШ, Київ
allajurchenko@gmail.com

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ У СУЧАСНОМУ ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

Актуалізація протягом останніх років питання європейської та культурної ідентичності, загалом етапи становлення Європи як такої, можливості розвитку й подальшого запровадження політики мультикультуралізму – сформувались певні висновки та теоретичні доробки. Особисто для мене тема, котра стосується європейських цінностей, дискусія відносно того¹, що є визначальним для них, які потрібні умови для їх розвитку та безпосередньо саме визначення європейських цінностей. Враховуючи, той факт, що однієї із головних умов вступу України до Європейського Союзу є втілення в життя та розвиток тих самих європейських цінностей на теренах нашої держави. Опираючись на статтю Ф. Кьонінга "Духовні основи Європи" можна говорити про те, що головними характеристиками Європи є природні права Людини, демократія та верховенство права (римське право першопочатково) – тобто це основоположні демократичні цінності без яких неможливий ефективний розвиток як людини так і суспільства загалом. Європа зуміла створити умови для їх функціонування, Україна знаходиться тільки на цьому шляху. Звісно, що сьогодні активно ставиться питання взагалі про існування європейських цінностей як таких і чому саме ці основоположні засади слід називати європейськими? Останнім часом все більш часто зустрічаються статті, виступи та монографії прис-

вячені європейській ідентичності та взагалі чи бути Європі в майбутньому. Усвідомлення себе "європейцем" – навіть не так у ментальному, як у політичному сенсі – це шлях до справжнього згуртування народів і держав, що творять європейську спільноту. Як зазначає Турбйорн Ягланд – на сьогодні окреслилося декілька основних підходів до розуміння європейської ідентичності та оцінки її місця в житті Європи. Одні автори заперечують право на існування європейської ідентичності, апелюючи до сили національно-політичного елементу і висуваючи як визначальну національно-державну ідентичність народів Європи. Інші говорять про виникнення постнаціонального європейського простору, висуваючи концепції "єдиної Європи" або "Європи регіонів", у яких, навпаки, на перше місце висувається європейська ідентичність або європейська регіональна ідентичність і втрачається значення національно-державної ідентичності, що викликає спротив національно-свідомого громадянства європейських країн, котре вбачає у цьому загрозу власній національній приналежності. У Хартії Європейської ідентичності дається різнобічна характеристика європейської ідентичності. По-перше, вона розглядається як спільність долі, залежність народів Європи один від одного у спільному будівництві мирного європейського порядку. По-друге, європейська ідентичність виявляється у спільності цінностей, що беруть початок у класичній старовині, християнстві, Ренесансі та Просвітництві й засновані на толерантності, гуманізмі й братерстві, визнанні фундаментальних прав людини і норм права, котрі впроваджені в загальних принципах, що підтверджують волю індивідуальної і соціальної відповідальності. По-третє, європейська ідентичність постає як спільність життєвого простору, в якому розвивається європейське громадянство, згідно з яким всі громадяни у державах-членах мають ті самі права й обов'язки. По-четверте, європейська ідентичність виявляється у специфічній відповідальності: тільки через співробітництво, згуртованість і єдність може Європа ефективно допомагати вирішувати власні та світові проблеми, розбіжність у європейській політиці – безвідповідальність, яка може привести до хаосу. Я можу сказати про те, що бути європейцем – це не стільки питання народження, скільки питання соціалізації та виховання, то важливу роль у формуванні відчуття європейської ідентичності відіграє система освіти.

Для України, зокрема, це передбачає європеїзацію системи освіти, розвиток білінгвізму (точніше трилінгвізму – обов'язкове знання трьох мов: рідної, державної та іноземної), розширення прямих зв'язків між навчальними закладами різного рівня європейських країн; розробка спільних освітніх програм із культурного й освітнього обміну учнів тастудентів; проведення спільних освітньо-культурних заходів: олімпіад, змагань, конкурсів, спільного відпочинку учнів та студентів тощо; налагодження молодіжного обміну на основііснуючих європейських моделей; вироблення державної політики навчання українських студентів та фахівців у європейських країнах з метою акумулювання конкурентоспроможного інтелектуального потенціалу нації.

Говорячи безпосередньо, про крах Європи чи подальший розвиток як такої – я можу сказати лише те, що незважаючи на розбіжність поглядів дослідників на характер європейської спільноти та її майбутнє, вони єдині в тому, що європейці переживають етап пошуку та формування європейської ідентичності. Беручи Україну – то нам просто конче необхідно рости як духовно так і політично до європейської культури, створювати умови для розвитку європейських цінностей та прийняття європейську перспективу як основний вектор розвитку нашої держави. Адже Європейська перспектива – це новий рівень відповідальності за дотримання високих стандартів у багатьох галузях, а надто – за спільне майбутнє, за ту саму спільну ідентичність, яка нині намагається увіразнитися із непростой взаємодії різних національних культур.

О. В. Якібчук, асп., КНУТШ, Київ
yakibchuk.av@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Сучасна українська реальність свідчить про порушення зв'язків людини із соціальним світом. Вона характеризується втратою державою керованості суспільними справами і процесами; неефективним використанням грошей платників податків; зниженням якості послуг, що надаються населенню; посиленням бюрократизму при прийнятті рішень; значним падінням довіри з боку споживачів державної влади; проявами дисфункціональності в управлінні і т. ін. [Бакуменко В. Д. Державне управління : курс лекцій // Місто НВ. – Івано-Франківськ, 2011. – С. 168].

В таких умовах для України вкрай актуальною стає проблема екологічної безпеки та її регулювання в регіонах. Екологічна безпека в регіонах значною мірою впливає на загальний стан екологічної безпеки в Україні. Протягом останніх років складна економічна і екологічна ситуація впливає на недостатність рівня регулювання в екологічній безпеці. Система поводження з відходами, утилізації, переробки та радіаційного контролю являється не ефективною.

Як приклад, Чорнобильська катастрофа яка має глобальний характер. Вона супроводжувалася великим викидом радіонуклідів в навколишнє середовище, що призвело до великої кількості людських і матеріальних втрат, також значного забруднення. За весь період в подоланні її наслідків було вкладено величезні матеріальні і людські ресурси. Але після двадцяти років не ефективного використання людських і матеріальних ресурсів тільки збільшилося коло проблем:

1. Катастрофічний технічний стан об'єкту "Укриття".
2. Тимчасове захоплення радіоактивних відходів та "гарячі" ділянки 10 км зони ЧАЕС.
3. Погіршення стану здоров'я опромінених та демографічна ситуація.

4. Складна соціально-психологічна напруга в зоні радіоактивного забруднення.

5. Віддалені наслідки випромінювання, що стануть причиною зростання захворювання на рак щитовидної залози у дорослих та дітей в найближчі десять років (МОЗ України).

Без вирішення цих проблем, захист населення не можливо вважати гарантованим. А для забезпечення захисту населення, необхідно провести ряд заходів пов'язаних з державним регулюванням в сфері екологічної безпеки.

Система центральних органів виконавчої влади є не впорядкованою через відсутність принципів її побудови, заплутаний механізм підпорядкування та звітності. Наслідком цього є дублювання функцій різними органами, існування вбудованого інституційного конфлікту інтересів, що призводить до розростання корупції, перевантаженості міністерств невластивими їм адміністративно технічними функціями та їх низької здатності до вироблення політики у відповідній сфері [Мотренко Т. План модернізації державного управління // Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. – К., 2010. – С. 9].

В процесі аналізу державного управління екологічною безпекою в регіонах України, вагомим значення набуває виявлення не ефективності державного регулювання в сфері екологічного контролю. Також необхідне вивчення структури екологічної системи і проведення глибокого аналізу в регіонах, визначення проблем і їх формування.

Однією з необхідних умов успішного регулювання екологічною безпекою є ефективне державне управління. Державна служба, як частина механізму державного управління виступає не тільки інститутом, що бере участь у формуванні екологічної політики, вона являється складовою національної екологічної системи.

Також однією з умов для ефективного регулювання являється розробка нових методологій та технологій охорони навколишнього природного середовища до рівня світових стандартів, прийняття та їх впровадження в органах державної влади й органах місцевого самоврядування.

З погляду на дані проблеми можна зробити висновок:

Не ефективність державного контролю в сфері екології нашою хурою на необхідність побудови системи державного регулювання екологічної безпеки за для не допущення забруднення навколишнього природного середовища. Регулювання в екологічній безпеці повинно полягати у створенні державної регіональної системи, здатної забезпечити розробку, впровадження нормативно правової бази та ефективного контролю над її функціонуванням (виконанням та дотриманням). За досвід необхідно взяти системи державного управління та контролю за екологічною безпекою провідних країн світу і пристосувати їх до наших умов з огляду на техногенні катастрофи.

ДОДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ

*В. І. Батрименко, канд. політ. наук, викл.,
ПГПК ім. І. Я. Франка, Прилуки*

СТАНОВЛЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Наша держава має давню історію самоврядування, проте, на відміну від економічно розвинутих країн, інститут місцевого самоврядування в українському суспільстві на даний час не займає належного місця щодо взаємоузгодження інтересів місцевих громад та державних інститутів. У контексті становлення місцевого самоврядування в Україні гостро постають питання сутності, формування та впровадження ефективної моделі місцевого самоврядування, яка б адекватно відповідала історичним традиціям, культурі, менталітету та стереотипам українського суспільства.

Процеси формування вітчизняного місцевого самоврядування знайшли своє підтвердження та поступальний розвиток в ідеології та політичній практиці періодів української історії – Київської Русі, феодалізму (ремісничі цехи, вільні міста за магдебурзьким правом, Запорізька Січ), розвитку буржуазної державності (міське та земське самоврядування, обласна автономія) та відіграли головну роль у формуванні принципу місцевого самоврядування, що вміщує в собі поєднання різнорівневих інтересів (центра та регіонів), урахування різнопланових інтересів індивідів (територіального колективу) та їх співвідношення з інтересами всієї держави в цілому. Тривала відсутність системи місцевого самоврядування в період радянської державності вихлостила накопичені традиції та нівелювала досвід територіальних громад щодо самостійного вирішення питань місцевого значення. За умов історичної непослідовності визнання принципу розподілу повноважень між державним управлінням та місцевим самоврядуванням, регіональної різномірності в місцевих звичаях самоврядування, неоднозначності сучасної національної традиції місцевого самоврядування, Україна зіткнулася з проблемою визначення моделі для відтворення системи місцевого самоврядування. Власна модель місцевого самоврядування в Україні формується після прийняття Закону "Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування". Наступним кроком стало прийняття нової редакції згаданого закону, якою передбачався відхід від дуалістичної теорії та встановлення інституту місцевого самоврядування у класичному вигляді, визначалася його матеріально-фінансова основа. З прийняттям у 1996 р. Конституції України місцеве самоврядування отримало конституційний статус, стало однією із засад конституційного ладу нашої держави. У травні 1997 р. було прийнято Закон "Про місцеве самоврядування в Україні".

На сьогодні Україна тяжіє до континентально-європейського типу управління місцевими справами з його дуалізмом здійснення публічної

влади на місцях. Разом з тим детально аналізуючи сучасні норми, що регулюють функціонування системи місцевого самоврядування в Україні, встановлено, що у ній наявні окремі елементи англо-американської, іберійської та радянської моделей місцевого самоврядування, що дає підстави віднести її до змішаної моделі. З англо-американської моделі запозичені такі ознаки: відносно високий ступінь автономії органів місцевого самоврядування щодо держави – вони формально виступають як такі, що діють автономно в межах наданих їм повноважень, а безпосереднє підпорядкування органів місцевого самоврядування різних територіальних рівнів відсутнє; повноваження місцевого самоврядування визначаються згідно з позитивним принципом правового регулювання. З іберійської моделі запозичений такий елемент як узгодження з органами державної влади кадрових питань при формуванні органів місцевого самоврядування. Від радянської моделі залишилися основні складові системи місцевого самоврядування – ради та їх виконавчі комітети. При цьому виконавчий комітет по суті є органом подвійного підпорядкування – відповідній раді та органам виконавчої влади (в частині реалізації делегованих повноважень). Запозичення окремих ознак з різних моделей місцевого самоврядування разом з позитивними результатами веде до негативу, конфліктів, оскільки окремі аспекти є взаємовиключними.

Особливості вітчизняної моделі місцевого самоврядування полягають в ослабленості органів самоврядування на рівні районів та областей, відсутності належної правової бази щодо розмежування компетенції і повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (місцеві органи виконавчої влади створюються і діють не з метою здійснення контрольно-наглядових функцій щодо законності діяльності місцевого самоврядування, а беруть на себе основний обсяг повноважень щодо управління відповідними територіями), відсутності принципу розподілу влади в системі місцевого самоврядування (система місцевого самоврядування на рівні територіальних громад сіл, селищ, міст не здатна власними силами виконувати ухвалені собою ж рішення).

Сучасна Україна знаходиться на етапі реалізації євроінтеграційної стратегії. При цьому метою української держави є вирішення двох взаємопов'язаних завдань, з одного боку – інтеграція у європейський політичний та соціально-економічний простір, а з іншого — розбудова ефективної моделі публічної влади на загальнодержавному і регіональному рівні. Зазначена перспектива потребує ретельного вивчення шляхів наближення діючої моделі місцевого самоврядування до європейських принципів і стандартів з врахуванням політико-адміністративних і соціально-економічних особливостей України. Визначені Європейською хартією місцевого самоврядування орієнтири актуалізують необхідність процесу децентралізації державної влади та нагальність реформування інституту місцевого самоврядування на засадах партнерства і кооперації зусиль місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, концентрації і регіонального використання ресурсного забезпечення, субсидіарності в наданні державних і громадських послуг населенню.

МИСТЕЦТВО В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У одному з новітніх словників української мови термін слово "мистецтво" трактується у двох значеннях: 1. Творче відображення дійсності в художніх образах, творча художня діяльність; образотворчість. 2. Досконале вміння в якійсь справі, галузі; майстерність. Пріоритет теоретичного усвідомлення сенсу зазначеного поняття належить античним філософам. Цей термін набув свого сучасного змісту не відразу. Зокрема, у стародавніх греків обидва значення не розмежовувалися. Слово "техне", наприклад, означало відразу і мистецтво, і техніку, тобто майстерність. До галузей, в яких виступали покровителями, входили поряд із музикою, поезією, театром та іншими різновидами художньої творчості також історія та астрономія, у той час як архітектура і всі образотворчі мистецтва до цієї сфери тоді не потрапляли. Сьогодні друге значення зберігається в якості обов'язкової умови художньої діяльності, як і будь-якої іншої, котрій притаманна майстерність (наприклад, кулінарне або перукарське мистецтво, мистецтво вести дискусію або водити автомобіль, мистецтво дипломатії).

Наведемо варіант пояснення понятійного статусу мистецтва з погляду мистецтвознавця: 1) мистецтво – художня творчість в цілому – література, архітектура, скульптура, живопис, графіка, декоративно-ужиткове мистецтво, музика, танець, театр, кіно. Види діяльності людини, об'єднані як художньо-образні форми відображення дійсності; спосіб виявлення творчого потенціалу особистості та задоволення її естетичних потреб; 2) у вузькому значенні – образотворче мистецтво; 3) високий ступінь виявлення майстерності у будь-якій сфері діяльності. Отже, це визначення доповнює попередні, а у наповненні основної дефініції додатково зроблено акцент на особистісному аспекті (творчий потенціал, естетичні потреби).

Репрезентуємо культурологічну інтерпретацію змісту поняття за енциклопедією "Культурологія ХХ століття": Мистецтво – форма культури, пов'язана зі здатністю суб'єкта до естетичного освоєння життєвого світу, його відтворення в образно-символічному ключі з опорою на ресурси творчої уяви. Естетичне ставлення до світу – передумова творчої діяльності у будь-якій сфері мистецтва.

Така багатоздатність інтерпретацій свідчить про те, що повноту сутнісних якостей мистецтва важко передати в лаконічних дефініціях, а у їх взаємному доповненні ми здатні наближатися до істотного розуміння цього неосяжного і не одномірного феномена, бодай пунктирно провести кордони між естетичним і неестетичним (раціонально-логічним, практично-утилітарним).

Таким чином, семантично поняття "мистецтво" є надзвичайно багатозначним. У цей різновид духовного освоєння дійсності об'єднує усі

види художньої творчості і водночас відокремлює їх від усіх інших видів діяльності. У численних спробах віднайти й визначити сутність мистецтва мислителі різних часів намагалися узагальнити його сенс за іманентними ознаками: "відображення дійсності", "вираження почуттів", "потреба у красі й досконалості", "засіб самовираження", "гра пізнавальних і творчих сил".

Мистецтво втілює в художньо переосмисленому, переплавленому, "знятому" вигляді філософські, моральні, релігійні, наукові елементи, тобто інтегрально репрезентує у своїх естетично-досконалих структурах цілісність культури, її якісно-оціночний зріз. У зовнішніх матеріальних виявах воно здатне об'єктивізувати приховане в знаковій формі відчуття вічних істин. І не так уже й важливо, яким чином це відчуття "смислів культури" виникає: чи то завдяки аристотелівському творчому імпульсу, дарованому ззовні (музами, Богом-творцем) чи підказаного внутрішнім голосом. Отже, мабуть немає сенсу в пошуках якоїсь однозначної дефініції надзвичайно складного і самодостатнього феномену мистецтва, адже будь-яка ортодоксальна позиція розчиняється у поліфонії багатомірного. Важливим є інше: мистецтво – це душа і мова культури, форма її самосвідомості, адже за допомогою мистецтва, що акумулює пережитий і пропущений через ціннісний спектр досвід людства, особистість усвідомлює світ і себе у ньому. Зі здатністю до художньої творчості, гармонізації й удосконалення всього сущого пов'язаний перехід людини зі світу природи у світ культури.

В. Н. Вандышев, д-р филос. наук, проф., СНАУ, Сумы
alburnus@mail.ru

РИТОРИКА В СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТИКЕ КАК СОКРЫТИЕ СМЫСЛОВ

Как средство воздействия на общество риторика лежит в основе деятельности практически каждой политической организации. Другое дело, какую задачу призвана решать политическая риторика в конкретных исторических условиях, какой ее основной вопрос.

Основной вопрос политической риторики определяется политическими силами, исходя из сложившейся социально-экономической ситуации, исходя из интересов каждой политической силы и каждой социальной группы. В свое время на философском конгрессе в Стамбуле Юрген Хабермас размышлял о проблеме "когнитивного диссонанса между универсальным призывом к национальной миссии и партикулярной природой фактически существующих интересов"¹, видя в ней основной политической вопрос современности. И речь в его выступлении шла о переходе к постнациональному контексту общественной жизни.

Ситуация сегодняшнего дня характеризуется нарастанием всеобщего противостояния, проявляющегося в массовых протестных акциях.

Краеугольный камень противостояния – колоссальная неравномерность в распределении ресурсов, явно неравные финансовые возможности стран и индивидов. На фоне примерно полутора тысяч миллиардеров и около одиннадцати миллионов миллионеров, насчитываемых в мире в 2013 году, весьма тревожно выглядит ситуация многих сотен миллионов бедняков. Как отмечают в Международной организации кредиторов, по состоянию на начало 2012 года число бедняков на планете увеличилось в четыре раза быстрее, чем количество богатых.

Отсюда и особенности политической риторики, характерные для апологетов господствующей силы в демократических странах. Естественно, иные понятия фигурируют в качестве ключевых в политической риторике в странах, властные силы в которых лишь прикрываются демократическими лозунгами, при этом всячески ограничивая свободу слова и волеизъявление своих граждан, например, "подправляя", а то и прямо фальсифицируя результаты выборов. И уж совсем другие смыслы, скрытые за политической риторикой в странах, попавших во власть явно антидемократических, а то и тоталитарных или диктаторских политических режимов.

Исходя из того, что мы определили как краеугольный камень современной социально-экономической ситуации в глобальном информационном мире, любопытно взглянуть на риторику политических игроков, которые управляют карнавалом человеческой жизни. Особенно вышло эта риторика выглядит во времена предвыборных кампаний. Так, Николя Саркози (март, 2012) обещал: жёстко сократить количество въезжающих в страну иммигрантов; ужесточить требования к тем, кто получает вид на жительство. А в итоге, с одной стороны, эмигранты – это хорошо, а с другой – плохо. А плохо потому, что избиратели так считают. Противник Саркози – лидер Социалистической партии Франсуа Олланда обещал урезать зарплаты чиновников и правительственного аппарата на 30 %. Из многого того, что обещал в предвыборной кампании В. Ф. Янукович: повышение пенсий выше прожиточного минимума и размер соответствующий трудовому вкладу; финансирование медицины до 10 % ВВП; бизнесменам – снижение налогов; ликвидация льгот для депутатов и высокопоставленных чиновников, ничего не сделано. Интересны предвыборные обещания В. В. Путина: дееспособное государство; дальнейшее развитие демократии как "механизма участия"; борьба с коррупцией; повышение стипендий; двух-трехкратное повышение зарплат учителям и врачам; увеличение пособий на детей; обеспечение ветеранов квартирами; снижение потребления алкоголя.

Понятно, что смысл, который вкладывает политический оратор в свои слова, далеко не отвечает тому смыслу, который усматривает в них слушатель, т. е. рядовой избиратель. Слушатель воспринимает обещания как безусловные, а кандидат на политическую должность артикулирует их, имея в виду ряд условий, которые он озвучить в этот момент не считает возможным. Впрочем, хотя политики достаточно

критически относятся к существующей политической власти, включающей в себя законодательную, исполнительную и судебную власти, и на словах не против их модернизации, во всех обещаниях победивших президентов мы не встретим нескольких существенных пунктов.

Не говорят ни президенты-демократы, ни президенты-квазидемократы, ни президенты с диктаторскими полномочиями о реформировании корпоративно-банковской власти, составляющей важный элемент разветвленной реальной власти. Политики готовы говорить об ослаблении налогового бремени, о налоговых каникулах и льготах для каких-то категорий бизнеса на какое-то время, о наказании налоговиков-взяточников, но избегают тему упразднения монополии государств на сбор налогов, передачи права собирать и расходовать налоговые средства на местах. Не говорят представители высшей государственной власти о необходимости реформирования нормативно-правовой власти, которая устанавливает нормы права (конституционное законодательство). Понятно, почему не говорят, ибо речь идет о действительных смысловых изменениях, касающихся создания инновационной конституции, формирования новой системы инфраструктуры общества, включая социальную. Инновационная социальная инфраструктура должна обеспечить перераспределение созданной добавленной стоимости в интересах

В. А. Герасимчук, д-р філос. наук, проф., НТУУ "КПІ", Київ

ХУДОЖНЬО-СВІТОГЛЯДНІ ДЖЕРЕЛА ЕСТЕТИЧНОГО ІДЕАЛУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Багатюще творче надбання і тернистий життєвий шлях Тараса Шевченка засвідчують універсальний характер його світорозуміння і світопочування. Культурні універсалиї попередніх епох засіли у художній свідомості Шевченка в усіх своїх значущих естетичних проявах. Від культури Київської Русі в ньому вкарбувалися духовні, естетичні і етичні основи щирого ранньохристиянського людинолюбства, велич візантійсько-руського піднесення, проникнення у душевні глибини ближнього, розуміння категорії божественного в естетичних категорійних вимірах – істинності, доброчесності, духовної і душевної краси. Міфологічні уявлення, фольклор, козацька культура спричинили в ньому вітальну непогамовну спрагу до життя – чуттєву і пізнавальну водночас. Він знав реальності життя, багато з яких не сприймалися ні його розумом, ні його серцем, проте попри це уява поета постійно малювала чуттєві провіденційні проекти його оптимістичних устремлінь, – в яких майбутнє, долаючи, здавалося б, непереборні перешкоди, поставало в осяяних кольорах.

Ренесансно-барокова, просвітницька доба відкладалася у свідомості Шевченка в естетичних поняттях відродження, відродження, як можливість України змінюватися, безупинно йти до органічних і природних форм ідеального буття людини і народу. Причому шлях становлення

України Шевченко бачив не у світлі магістрального принципу барокового світосприймання застиглих протилежностей, вічного тривання світлотіні, а в гегелівському діалектичному розумінні. М'ятежний дух Шевченка об'єктивізував усі суперечності, пропонуючи власні художні проекти їх зняття. І все у Тараса Шевченка склалося водночас, всі естетичні надбання попередніх епох переплавилися у його творчості у модусах потужних ідейно-художніх напрямів XIX ст., повно проявлених в українській культурі – романтизму і реалізму. Коли ми говоримо про художньо-естетичні течії, ми завжди підкреслюємо, що вони сформувалися у західній культурі, а потім прийшли до українську. Стосовно українського романтизму і реалізму, то часто складається враження, що ці течії сформувалися на українському ґрунті, наскільки ментально самотній їх виявив саме в українській культурі. Теж саме враження складається від набуtku Тараса Шевченка, його свідоме, позасвідоме і надсвідоме життя віддзеркалювалося в його реалістичних і романтичних картинах, їх він творив з власної реальності і власної уяви. Зупиняючи реалістичні миті – прекрасні і жахливі, Шевченко глибиною і високим злетом своєї романтичної уяви художньо обрамляв їх за естетичними законами, підносячи ці миті прекрасного і жахливого, до естетичного знака. Слід зауважити, що і реалістичний метод відображення, і романтичний у творчості Шевченка набували своєрідного індивідуально окресленого вираження.

Романтизм – це насправді один із найпотужніших універсальних ідейно-художніх течій у світовій культурі, який започаткував нову світоглядну парадигму, і головне – творчий метод, основний принцип якого абсолютна і безмежна свобода творця [Бовсунівська Т. Історія української естетики першої половини XIX століття. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2001. – С. 2]. Тарас Шевченко розгортав свої творчі задуми у річищі романтичного світосприймання, розуміючи його передовсім як духовну свободу особистості жити, мислити, висловлюватися відповідно до своїх ідейних переконань і естетичних уявлень..

Романтичне світосприймання, спираючись на філософсько-естетичні судження смаку І. Канта, Г. Гегеля про духовну сутність мистецтва [Кант И. Соч. : в 6 т. – М., 1966; Гегель Г. В. Ф. Эстетика : в 4 т. – М. : Искусство, 1968–1973. – Т. 1. – С. 15], про специфіку ідеального в ньому, а також про нерозв'язне протиріччя між низькою реальністю і несуголосим їй високим ідеалом, по суті вперше розгорнуло ідейно-філософський дискурс щодо існуючого і належного в естетичній думці, і, що найцінніше, в реальності. Гегель, запропонувавши діалектичний метод та принцип історизму, надав широкі методологічні можливості пов'язувати естетичні проблеми, проблеми мистецтва в розрізі історичного бачення, у щільній взаємодії з реальним життям суспільства, з реальним досвідом реального народу і реальної людини. Істотна суть гегелівського історизму полягала в тому, що він розумів, що в процесі розвитку людства видозмінюється і його духовна складова, адже функції мистецтва лежать не тільки в естетичній площині, а і в соціальній, в ідеологічній тощо. Мис-

тецтво ніколи більше не відповідатиме, констатував Гегель, "духу часу". "Дух нашого сучасного світу, – писав він у своїй "Естетиці", – точніше кажучи, дух нашої релігії і нашої, заснованої на розумі культурі, піднісся, напевне, над тим рівнем, на якому мистецтво являло собою вищу форму усвідомлення абсолютного" [До проблеми естетики Шевченка // Шевченків світ. Науковий щорічник. Випуск 1. – Черкаси : Видавець Чебаненко Ю., 2008. – С. 84–97]. Цілком зрозуміло, що Гегель, хоч і був діалектиком і сповідував принцип історизму, але ключові поняття *прогрес* і *розвиток* в його часи розглядалися як лінійні і орієнтувалися на майбутню індустріальну епоху. Наразі ми переконалися, виходячи із сучасних реалій, що людство має й інші нелінійні моделі свого розвитку, зокрема по спіралі. У часи Гегеля навряд чи хто послуговувався поняттям *регрес*, що так часто звучить сьогодні. В усі часи були митці, які пристосовувалися з різних причин до суспільного ідеалу своєї епохи і намагалися відображати саме його, але були митці, які шукали нелінійних способів відображення. До таких можна віднести і Тараса Шевченка. Адже він, по суті, "опонуючи Гегелю", сприймав мистецтво і як реаліст, як узагальнене відображення реальності, водночас творячи свою художню реальність і як романтик; з одного боку, не обходячи її кричущих протилежностей, з другого, – пропонуючи свій ідеальний, а то й утопічний шлях зняття цих суперечностей, тому що його ірраціональне чуття не сприймало неприродних, неорганічних, ніким ніколи не обґрунтованих передовсім соціальних усталеностей. До речі, суспільний ідеал, який би виражав "дух часу", Тарас Шевченко сформував сам, виходячи з естетичної сутності етнічного буття свого народу, яке вважав ідеальним буттям. Джерелом художньої практики Тараса Шевченка завжди була художня синкретична культура його народу, з її цілісним колективним світосприйманням, перейнята національним духом. Тарас Шевченко втілював тезу Гердера про "рівнозначність" культур, витворивши свій суспільний ідеал, свої уявлення про належне. Причому в річищі романтичного ідеалу як еталону, зразка – чи то йдеться про особисті чесноти, про міжособистісні взаємини, про духовні цінності, про облаштування суспільства тощо, – автор в усіх цих модусах стверджував належне як істинне, як етичний, аксіологічний, соціальний ідеал. Тому в центрі його художніх і естетичних шукань, його творчих устремлінь, образ, до речі, інтенсивно розроблюваний в романтичному мистецтві, – образ народу і його представників.

Висновки

1. Універсальний характер світорозуміння і світопочування Тараса Шевченка, проявлений в його художній свідомості, в його культурно-естетичних універсалах, складався на ґрунті попередніх епох. Міфологічні уявлення, народна, козацька культура резонували у його творчості вітальністю, чуттєвою і пізнавальною спрагою до життя. Київська Русь вкарбувалася духовними, естетичними і етичними проявами ранньохристиянського людинолюбства, проникненням у душевні глибини ближнього, розумінням категорії божественного в естетичних категорійних вимірах –

істинності, доброчесності, духовної і душевної краси. Ренесансно-барокова доба оптимістичними провиденційними устремліннями в майбутнє.

2. Художньо-світоглядні течії романтизму і реалізму в естетиці Тараса Шевченка, як і у всій українській культурі проявилися настільки ментально самотньо, що складається враження, що ці течії сформувалися на українському ґрунті. Естетичний набуток Тараса Шевченка, його свідоме, позасвідоме і надсвідоме життя віддзеркалилося в його реалістичних і романтичних картинах, їх він творив з власної реальності і власної уяви.

В. О. Данченко, КНУТШ, Київ

lera.danko@gmail.com

ОБРАЗ КОЗАКА МАМАЯ В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

Козак Мамай... Цей загадковий образ виявився духовним символом українців, уособленням звияжницьких ідеалів народу, його світоглядних орієнтирів. Набувши значного поширення в Україні XVII–XIX ст. народна картина "Козак Мамай" освячувала мало не кожну хату, утворювала своєрідний сакральний комплекс разом із традиційними образами. Жодному іншому творові давнього українського народного малярства не судилося прожити таке довге життя в багатьох варіантах, повтореннях, копіях. У чому ж причина життєздатності картини? Яку інформацію зберігає вона в іконографічних площинах? І що спричинило перетворення її в національний символ, на викристалізовану віками думу українського народу про етнічну сутність? Козак-Мамай на народних картинах – це медитуючий воїн. Він сидить на землі у позі Будди й дивиться у Безвічність відстороненим од світу поглядом, але щомиті готовий активно протидіяти злобительству.

Образ Козака-Мамая так само популярний в Україні, як образ Будди на Сході. Козак-Мамай – це козацький провидця, наш народний святий, його зображення, було неодмінним атрибутом української хати.

Козацтво й характерництво – релікти прадавньої орієнтської традиції в українській культурі.

Суть козака-лицаря – священний героїзм в обороні рідного краю, відсутність страху перед фізичною смертю. Суть відуна-характерника – яснобачення, духовне провідництво й цілительство свого народу. Саме такими рисами воїна-лицаря й відуна-чародія в міфо-поетичній свідомості українців наділений козак-характерник, званий Козаком-Мамаєм. Сам будучи безсмертний, Козак-Мамай став символом безсмертя українського духу.

Характерник (химородник) – назва віщуна, чаклуна на Запорозькій січі. Вважався ясновидцем, лікував поранених козаків методами психотерапії та психофізичною підготовкою. Характерник – своєрідний духовний наставник, якого козаки шанували і побоювалися, хранитель тради-

цій і таємниць бойового мистецтва запорізького козацтва, характеристики були "замовлені від кулі і шаблі". Характерництво, безумовно, приховує багато таємниць для істориків, лікарів, біологів, хіміків, фізиків, інженерів. Те, що нам відомо, тільки вершок айсберга, основа якого ховається в темних глибинах містики і парапсихології.

Слово *козак* чи *косак* за первинною суттю своєю означає – світлоносний, небесний воїн або нащадок сака. Знаком світлоносності козака була чуприна-коса на тім'ї, що її в усі часи носили представники військової верстви в усіх орійських народів.

Якщо нащадки козацької старшини розміщували у своїх житлах портрети іменитих предків, то селяни, нащадки простих козаків у XVII–XIX столітті прикрашали свої хати зображенням козака-бандуриста. Його малювали на дверях і стінах хат, на скринях, кахлях і посуді.

Образ козака на картинах – то велична, викристалізована віками думка народу про свою глибинну і сокровенну сутність. Зазнавши багато горя й лиха, він прагнув миру та вільної праці. Миролюбний характер народу й персоніфікує образ козака-бандуриста.

Загадковим залишається те, що картини названі "Мамаями", а у підписах-текстах до них сам козак називає себе Іваном, Хомою, Велегурою. Щоправда, на картинах із гайдамацькими сценами інколи трапляються написи-уточнення – "Козак Мамай", "Мамай, славний козак", "Мамай із Жалкого", "Мамай-Гайдамака", "Козак-бандурист"...

Загальні риси композиції і головного образу дають підстави вважати ці твори традиційними народними картинами. Їх існує кілька варіантів. Але у всіх випадках основою композиції завжди є постать козака який сидить "по-східному", тобто з підібраними під себе ногами.

Козак у думках і помислах українців уособлював народну силу духу, незламність волі в святій борні з поневолювачами. Для козака, селянина, "Козак Мамай" – це той поборець темних сил, що і Юрій Змієборець, хоча вже і не на коні з списом в руці, як це було на поширених у той час картинах. Адже і святий Юрій, і козак своєю звитягою виборювали щастя і добробут людей.

Мамай, як і всесвіт – біополярний, згармонізований: у ньому втілено два світових начала (чоловіче – святий батько, козак-лицар та жіноче – земля-мати, душа-пісня). Мамай постає своєрідним каналом зв'язку між двома планами буття, виступає кодом етнічного ідеалу.

"Козаки Мамаї" – найдорожчий скарб спадкоємців козацьких ролів, заповітний оберіг у хаті, що передавався у спадщину від покоління до покоління.

Образ Козака-Мамая лишається в етнічній свідомості українців ідеальним символом-архетипом волі й невмирущості. Лицарський дух Козака-Мамая відкриває нам тайну стійкості України. Суть цього одкровення в єдності духовної й військової сили, мудрості й дієвості.

"Козак Мамай" – символ закованої світоглядної системи українців.

РЕЛІГІЙНО-ПОЛІТИЧНА СУТНІСТЬ ТЕРОРИЗМУ

Тероризм як соціально-політичне явище, в різноманітних формах свого прояву існує з давніх часів. Але наприкінці ХХ початку ХХІ ст., він набув суттєво нових нехарактерних для минулого рис та проявів, почавши використовувати нові технічні та технологічні засоби проведення терористичних актів. З поодиноких проявів він перетворився на масове явище, а також на одну з найбільш гострих глобальних проблем безпеки людства.

Як показує аналіз терористичних актів за останній час їх кількість та число країн, втягнутих в сферу діяльності терористів, має стійку тенденцію до зростання. Стрімкому росту терористичної активності передували зміни соціально політичної ситуації в світі, наприклад, такі як: закінчення періоду "холодної війни", розпад СРСР, зростаючі амбіції ісламських фундаменталістських угруповань, багаточисельні регіональні та локальні конфлікти.

Сьогодні тероризм практично неминуче став синонімом "Аль-Каїди" та інших аналогічних груп, діяльність яких визначається релігійним фанатизмом, бо сучасний тероризм здійснюється головним чином тими, хто охоплений релігійним фанатизмом. Проте ототожнювати тероризм з цими групами не слід з тієї простої причини, що тероризм існував задовго до воєнного ісламізму і, зрозуміло, буде існувати і після зникнення нинішніх прихильників руху джихаду.

Тероризм – це не політична доктрина, незважаючи на те, що робилися спроби трансформувати його в ідеологію. Він є однією з найстаріших форм насильства, хоча, зрозуміло, не всяке насильство є тероризмом. Можна говорити, що тероризм з'явився після Першої світової війни в найрізноманітніших місцях – наприклад, в Німеччині і в балканських країнах. Перед своїм приходом до влади і фашисти, і комуністи вірили скоріше в масове насильство, ніж у теракти, що здійснюються одиницями – за деякими винятками, до яких відноситься, наприклад, вбивство лідера італійських соціалістів Джакомо Маттеоті.

Пройшло 12 років після подій, які сталися в США 11 вересня 2001 року. За цей час з'явилась велика кількість досліджень проблеми тероризму, адже інтерес до даної теми не зникає і по сьогоднішній день, тому що, проблема тероризму залишається важливою для всього світового співтовариства. З плином часу змінився і сам вектор дослідження явища тероризму. Актуально розглядати сучасні тенденції дослідження тероризму на прикладі матеріалів XVI Всесвітнього соціологічного конгресу міжнародної асоціації соціологів "Якість соціального буття в умовах глобалізації", який проходив 23–29 червня 2006 року в місті Дурбан ПАР.

В більшості доповідей, що були представлені на XVI конференції в ПАР, гостро стояло питання щодо балансу між, з одного боку, боротьби з тероризмом, а з іншого, дотримання громадянських прав та свобод.

Надії Каїді з університету Торонто, в своїй доповіді "Спостереження та інформаційні практики відносно канадських мусульман після 9/11" наголошувала, що після подій 11 вересня 2001 року з метою припинення терористичної діяльності в Канаді були представлені нові заходи безпеки і нові законопроекти, у зв'язку з тим, що США розділяють кордон з Канадою. "Війна з тероризмом" призвела до скорочення громадянських свобод і до збільшення підозрілості і страху відносно певних меншин. Так, соціальний клімат для канадських мусульман став справжнім потрясінням, після подій 11 вересня; вони стали об'єктом підвищеної громадської уваги. Надії Каїді досліджує наскільки змінилося життя канадських мусульманів в світлі згаданих подій. Вона ставить питання більш широко: як канадські мусульмани ставляться до інформаційних прав та як вони їх сприймають; наприклад, право на недоторканість особистого життя, доступ до особистої інформації, право на сатисфакцію за моральний збиток, право на свою думку і свободу зборів.

Нік і Джон Дафф з університету Західної Австралії звернули увагу на проблему на регіональному рівні, вони вивчили насильство в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. У роботі "Вони ненавидять наш спосіб життя? Аналіз політичного насильства, яке чинять мусульманами в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні" вчені наводять факти, згідно з якими більшість ЗМІ стурбоване можливістю "глобального джихаду", у якому мусульмани з усього світу повстануть проти Заходу. У Австралії ця проблема здатна впливати на соціальну єдність, оскільки ЗМІ описують ситуацію таким чином, що країна знаходиться під загрозою південно-східних азіатських ісламських активістів. Неправомірність такого аналізу посилюється при вживанні концепції "глобального джихаду" щодо сепаратистських рухів на півдні Філіппін, півдні Таїланду або в зоні Ачеха в Індонезії. У доповіді Нік і Джон Дафф досліджують виникнення і подальший розвиток цих трьох конфліктів, звертаючи особливу увагу на мінливу роль релігії та релігійної ідентичності. Вони підкреслюють вплив колоніалізму і національної держави на боротьбу, так само як і значимість транснаціональних ісламських рухів. Таким чином, "тероризм" – не той термін, який може використовуватися для аналізу згаданих конфліктів, навіть якщо в них застосовується насильство "терористичного" типу.

Таким чином, проаналізувавши доповіді, представлені вченими з різних країн світу на XVI Всесвітньому соціологічному конгресі міжнародної асоціації соціологів, у яких звучить проблема тероризму, можна зробити висновок, що тероризм становить інтерес для дослідників. Причому здебільшого вчені вивчають не стільки сам феномен тероризму, скільки його наслідки для цивільного населення. Тероризм змінив вигляд сучасних міст, надарма багато вчених приділяють увагу різним камерам спостереження та іншим засобам забезпечення особистої безпеки громадян. Як і раніше гострим залишається питання дефініцій, оскільки тероризму все ще не знайдено загального визначення. Вчені звертаються до класиків соціології, політології для інтерпретації терактів і їх

наслідків для мирного населення. Вивчаються зміни в сутності тероризму, його цілі й мішені. Зроблені спроби розглянути загрози терактів на регіональних рівнях. Така зміна вектора досліджень тероризму пов'язано з тим, що все більш очевидним стає факт, що тероризм є не тільки реальною загрозою безпеки громадян, але більшою мірою загрозою цивільних свобод. Саме це хвилює дослідників на сьогоднішній день.

О. В. Загребельний, здобувач, КНУТШ, Київ

МІЖНАРОДНА МИРОТВОРЧА ОПЕРАЦІЯ ЯК СПОСІБ ВРЕГУЛЮВАННЯ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ СУЧАСНОСТІ

Сучасний світ характеризується значною нестабільністю, одним із проявів якої є воєнні конфлікти в різних формах, починаючи від незначних зіткнень напіввійськових формувань і закінчуючи досить масштабними бойовими діями, що охоплюють значні території і є загрозою регіональній стабільності та міжнародній безпеці. Як правило, причинами цих конфліктів є боротьба за владу всередині країни, що робить їх наслідки для населення більш відчутними.

Світова спільнота все частіше стикається з новими, нетрадиційними формами війн і конфліктів, які стали постійним атрибутом сучасного етапу міжнародних відносин. У багатьох регіонах світу посилюється міждержавне суперництво на регіональному і місцевому рівнях, що зумовлює зростання небезпеки виникнення значної кількості насильницьких конфліктів, більшість з яких набули форми збройного протистояння. Локальні війни і воєнні конфлікти різного масштабу та інтенсивності, що стали постійною формою силового вирішення політичних, територіальних, етнонаціональних, релігійних, економічних та інших протиріч, становлять одну з основних загроз як для національної, так і для міжнародної безпеки.

Так, у проміжок часу між 1945 та 2009 роками кількість воєнних конфліктів зросла від 82 до 365, серед яких 273 зовнішні та 92 внутрішні [Conflict Barometer 2009. 18th Annual Conflict Analysis. IILK. – Heidelberg, 2009. – 88 p.].

Важливого значення в сучасних умовах набуло переосмислення та єдине наукове розуміння таких понять як "війна", "воєнний конфлікт", "збройний конфлікт". На думку авторів О. Гуржія та Р. Пилявця найбільш загальним і широким поняттям є не "війна", а "воєнний конфлікт". Воєнний конфлікт охоплює всі форми збройного насильства – від прикордонних і внутрішніх збройних зіткнень до світових війн [Гуржій О. І. Проблемні питання сучасної української воєнної термінології / О. І. Гуржій, Р. І. Пилявець // Воєнні конфлікти другої половини ХХ століття : зб. наук. статей. – К., 2004. – С. 6–13].

Сучасні воєнно-політичні конфлікти є наслідком суперечностей, що об'єктивно існують у низці держав та визначають міждержавні відносини

в окремих регіонах. Проте, як відомо, міжнародному співтовариству все ще не вдалося уникнути збройних конфліктів, що приносять горе й страждання людям. Попри заборону використання військової сили в міжнародних відносинах держави досить часто звертаються до неї для вирішення суперечок та конфліктних ситуацій, що виникають між ними. До політичних засобів врегулювання воєнно-політичного конфлікту належать переговори, посередництво, діяльність міжнародних організацій.

До методів врегулювання воєнно-політичного конфлікту належать методи: загроза сили, утворення балансу сил, дипломатичний тиск, політична ізоляція, судовий розгляд. Перевага при виборі того чи іншого методу врегулювання диктується конкретною ситуацією, а також рівнем розвитку воєнно-політичного конфлікту [Бруз В. С. ООН і врегулювання міжнародних конфліктів : навч. посіб. – К. : Либідь, 1995. – 111 с.].

Різні аспекти миротворчості розглядалися у роботах вітчизняних та закордонних дослідників. В Україні цим питанням були присвячені роботи Г. М. Перепелиці, О. І. Гуржій, В. Богдановича, О. Маначинського, та ін.

Перш за все, говорячи про міжнародні миротворчі операції як про політичний інструмент врегулювання воєнно-політичного конфлікту, слід звернути увагу на понятійно категоріальний апарат, за допомогою якого доцільно визначати місце цих операцій серед ряду інших дій або заходів міжнародної миротворчої діяльності.

Визначення міжнародної миротворчої операції дається, зокрема, в українському законодавстві [Закон України "Про участь в міжнародних миротворчих операціях" // Відом. Верх. Ради України. – № 22–23. – 11.06.99. – С. 468–471]. У Законі України "Про участь України в міжнародних миротворчих операціях" міститься таке формулювання: "Міжнародні миротворчі операції – міжнародні дії або заходи, які здійснюються за рішеннями Ради Безпеки ООН відповідно до Статуту ООН, ОБСЄ, інших регіональних організацій, які несуть відповідальність у сфері підтримання міжнародного миру і безпеки, згідно з положеннями глави VIII Статуту ООН, а так само дії і заходи багатонаціональних сил, що створюються за згодою Ради Безпеки ООН, які проводяться під загальним контролем Ради Безпеки ООН з метою:

- 1) запобігання виникненню міждержавних або внутрішньодержавних конфліктів;
- 2) врегулювання або створення умов для врегулювання міждержавних, а також внутрішніх конфліктів за згодою сторін конфлікту або з використанням примусових заходів за рішенням Ради Безпеки ООН.
- 3) надання гуманітарної допомоги населенню, яке постраждало внаслідок міждержавних або внутрішніх конфліктів;
- 4) виконання міліцейських (поліцейських) функцій по забезпеченню безпеки і додержання прав людини;
- 5) подання допомоги у подоланні наслідків конфліктів;
- 6) усунення загрози миру, порушень миру чи акту агресії".

У цілому процес врегулювання воєнно-політичного конфлікту складається з таких етапів:

- 1) запобігання конфлікту, який відповідає етапу його зародження;
- 2) встановлення миру, який здійснюється на етапі розвитку воєнно-політичного конфлікту;
- 3) підтримання миру під час розв'язання конфлікту;
- 4) зміцнення миру в період післяконфліктного стану.

На кожному із зазначених етапів повинні застосовуватися відповідні йому засоби, методи та дії щодо урегулювання воєнно-політичного конфлікту.

Успіх урегулювання воєнно-політичного конфлікту залежить від якості здійсненого аналізу (встановленого діагнозу, складеного прогнозу та плану дій) [Уткин Э. А. Конфликтология. Теория и практика. – М.: "Тандем" ЭКМОС, 1998].

М. О. Зархіна, студ., НЮА ім. Я. Мудрого, Харків
mari-anna.94@mail.ru

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ

Виходячи з теорії і практики юридичної аргументації, можна виділити три основні складові судової промови: психологічну, етичну і логічну. Кожна з них впливає не тільки на зміст судової промови, а й на спосіб її побудови.

Процесуальна діяльність учасників судочинства передусім акт психологічний. Вона відбувається у відповідності зі своїми закономірностями і психологічною організацією суб'єктів, які здійснюють цю діяльність. За своєю психологічною природою судові дебати – форма мовленнєвого спілкування учасників судового процесу, спосіб передачі інформації. Це засіб переконання суду, учасників процесу у правильності висунутих суб'єктами дебатів тез і обґрунтованості висунутих ними рішень.

Змістом судової промови завжди є певні думки, ідеї, аргументи, міркування, пропозиції. Вони неминуче пов'язуються з особистим ставленням людей до результатів дослідження, емоційним сприйняттям інформації, психологічним станом переконаності чи не переконаності у правильності зроблених висновків.

У психологічній структурі судових дебатів виділяються такі компоненти, як психологічні властивості та якості виступаючого, психологія сприйняття промови і впливу останньої на формування судового переконання.

Уважно вислуховуючи судові промови, судді подумки простежують пройдений шлях шукання істини, усвідомлюють і зіставляють аргументи обвинувача і захисника, порівнюють їх. Це дозволяє їм побачити сильні і слабкі сторони в аргументації учасників судових дебатів, внести свої корективи в їх оцінку, зробити правильні висновки, прийняти законне і обґрунтоване рішення.

Важливе місце в структурі судової промови посідають етичні засади. Будь-яка професійна діяльність повинна здійснюватися на основі тих

етичних принципів, які сформувалися в суспільстві. Більше того, кожен вид діяльності виробляє свої норми професійної етики.

Судова етика містить комплекс моральних заборон і дозволів, обумовлених специфікою розгляду і вирішення в судових засіданнях кримінальних, цивільних, адміністративних справ. Дотримання етичних норм сприяє повнішому, результативнішому виконанню учасниками судових дебатів своїх обов'язків, підвищенню ефективності їх діяльності. Етичні засади вимагають від судового оратора індивідуального підходу до кожної справи, яка розглядається, урахування особистості учасників, які беруть участь у справі. Недопустимі приниження людської гідності, упередженість, однобокість у висвітленні обставин справи.

Кожна з форм судової промови має своє призначення, свою мету і, обов'язково, власну етичну основу. Допитуючи особу у судовому засіданні неприпустимо задавати питання навідного характеру. Аморальним є постановка запитань глибоко інтимного характеру, якщо це не викликано інтересами справи. Неприпустимо звертатися до будь-якої особи на "ти", вичитувати за "невірно" зайняту позицію та інше. Етичні засади здатні забезпечити досягнення поставленої мети. Інколи характер виступу судового оратора визначається конкретним завданням, що стоїть перед ним. Тут не завжди доречно оцінювати виступ такими етичними категоріями, як шляхетність постановленої мети і справедливність її досягнення, тому що у суперечках сторін з полярними інтересами поняття ці дуже відносні. Може йтися лише про чесність і етичність прийомів, використовуваних для досягнення мети. А стежити за цим – прерогатива суду.

Логічні засади є тією базою, яка визначає обґрунтованість, переконливість і доказовість судової промови. Знання законів логіки, їх дотримання вважається необхідною умовою для правильного мислення, висловлювання своїх думок. В умовах судочинства, де на основі доведення формуються певні висновки і приймаються у справі відповідні рішення, знання законів логіки набуває особливого значення.

Закони логіки вимагають, передусім, точного визначення тез, які доводяться. Всяка невизначеність, розпливчастість предмету обговорення неминуче вплине на невизначеність висновків судового оратора. Вимоги логіки сприяють формуванню у ораторів чітких суджень і обґрунтування їх допустимими фактами.

У структурі судових дебатів виділяються такі функції судової промови, як комунікативна та інформативна.

Судові дебати виступають здебільшого як засіб спілкування, комунікації, як спосіб обміну судженнями. Це форма відстоювання судовими ораторами своїх процесуальних позицій, процес взаємодії між ними. В цьому розумінні судові промови – засіб комунікативного зв'язку, спосіб реалізації комунікативної функції мови.

Судові промови виконують також інформативну функцію. Промова кожного учасника судових дебатів повинна містити не лише відомості

про досліджувані події, але й дані, які підтверджують правильність тлумачення цих подій. Обґрунтованість висновків і пропозицій, інакше, промова повинна бути аргументованою та переконливою.

Кожен із учасників судового процесу, у відповідності зі своєю процесуальною позицією, аналізує й дає оцінку зібраним доказам, формулює свої висновки і обґрунтовує їх тими даними, які були здобуті в процесі розслідування і судового розгляду справи. Старанно і ретельно необхідно проаналізувати не лише ті докази, які підтверджують позицію виступаючого, але й дані, які не узгоджуються з нею. Цим самим забезпечується всебічність, повнота і об'єктивність дослідження. Висновки, зроблені судовими ораторами, стають переконливими й обґрунтованими, а якраз цього і чекають від них судді та інші учасники судового процесу.

Специфіка судового розгляду полягає у суворій процесуальній упорядкованості, яка встановлена кримінально-процесуальним і цивільно-процесуальним законодавством України.

С. Е. Зархіна, канд. юрид. наук, доц., НЮА ім. Я. Мудрого, Харків
stellazarkhina@yandex.ru

ЮРИСЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ КОНФЛИКТНЫХ ТЕКСТОВ (на примере жанра арго)

В той или иной степени проблемы языка, его состояния и развития связываются с проблемами состояния и развития общества и права, что и определяет актуальность его исследования. При анализе конфликтных текстов следует обращаться к генристической юрислингвистике (жанровой характеристике текста), поскольку в процессе общения говорящий/пишущий намеренно выбирает ту или иную жанровую форму для реализации своего коммуникативного намерения [Яковлева Е. А. Жанроведение, или генристическая лингвистика, как один из методов исследования конфликтных текстов // Юрислингвистика-10: Лингвоконфликтология и юриспруденция. – Барнаул ; Кемерово, 2010. – С. 262–272].

Криминализация сознания украинского лингвокультурного сообщества, начавшаяся в 90-х годах, привела к активному вторжению в речь арго, слов, принадлежащих специфическому социальному жаргону преступного сообщества. Такие лексические единицы, как *наезд*, *беспредел*, *мочить*, *разборка*, *кинуть*, *подстава* и т. п., постоянно встречаются в речи представителей политического истеблишмента и журналистов. Этот особый социальный диалект отражает весьма специфический взгляд на мир. Конечно, мы далеки от того, чтобы утверждать, что человек, использующий в своей речи арго, немедленно проникается криминальной психологией. Однако засилье криминального жаргона, с помощью которого в средствах массовой информации описывается не

только преступная среда, но и официальная политика и экономика, сигнализирует о серьезной проблеме, вставшей за годы постсоветских политических и экономических реформ – и это проблема не только морально-этического, но и юридико-лингвистического характера. Путем уподобления политико-экономических реалий и лидеров криминальному миру, создается специфическая криминальная картина мира, описываемая с помощью обширной совокупности метафорических выражений ("крыша", "разборки", "наезды" и проч.) и представляющая собой влиятельный фрагмент целостной картины мира.

В современных условиях тюремно-лагерный жаргон, к сожалению, находит себе новую "среду обитания". Им пользуются, например, бизнесмены, журналисты, юристы, политики. Арго модифицируется, пополняясь новообразованиями и изменяя значения традиционно используемых лексических единиц: например, напарить "обмануть", капуста "деньги" (первоначально только о долларах – из-за их зеленого цвета), поставить на счетчик "начать ежедневно увеличивать проценты от неплаченного вовремя долга" и т. п. Арго в некоторых случаях обуславливает лингвоправовые конфликты с использованием медийного текста, вызывает негативные эмоциональные и психологические состояния коммуникативных партнеров, ведет к коммуникативной неудаче. Не всякая коммуникативная неудача ведет к речевому конфликту, который имеет место тогда, когда одна из сторон сознательно и активно совершает речевые действия, которые выражаются негативными средствами языка, в том числе с использованием речевого жанра аргю.

Аргю и прежде встречался в газетах и журналах, но всегда использовался в публикациях тематически обращенных к изображению специфики бытия определенной социальной прослойки. Однако в настоящее время слова из жаргонов уголовников, картежников, наркоманов используются в текстах на любую тематику. Применение подобной лексики в средствах массовой информации обеспечивает именование специфических для данной речевой общности реалий, не имеющих нейтральных в стилистическом отношении общепринятых обозначений, и, с другой стороны, характеризует представленную социальную среду с точки зрения особенностей ее существования. Язык оказывает сильнейшее влияние на сознание, определяет его специфику. СМИ и реклама – наиболее мощные проводящие фильтры, использующие язык в качестве своего инструмента. И в настоящее время именно этот язык, язык современных СМИ, "организует" сознание читателей. Следует отметить, что СМИ "легализуют" подобную лексику, делают ее привычной, внушая мысль о приемлемости таких способов выражения.

Легкость и частота, с которой журналисты используют такого рода выражения, легализует их, убеждает читателя, что именно так и следует говорить. Авторитет СМИ в этом отношении построен не на правдивости, нормативности используемых средств, а на повышенной действенности, влиятельности и непрерывности воздействия.

По мнению М. А. Грачева, "вместе с уголовной лексикой в наше сознание передается и уголовная мораль", потому что "арготизмы, которые подменяют "законопослушные" слова, заставляют молодого человека мыслить преступными категориями" [Грачев М. А. В погоне за эффектом (Блатные слова на газетной полосе) // Русская речь. – 2001. – № 5. – С. 71].

Сходную мысль высказывает О. Б. Трубина: "Жаргон часто является выразителем особой, вульгарной и даже уголовной идеологии. Вместе с жаргонным словом входит в нашу жизнь понятие, недостойное того, чтобы получить право на существование. Огрубляется, становится примитивным не только язык, но и мировоззрение говорящего" [Трубина О. Б. Ох – когда трудно, и ах – когда чудно // Русская речь. – 1993. – № 1. – С. 121].

Юрислингвистика (в рамках анализа конфликтного текста) намечает новые пути изучения языковой личности говорящего/пишущего как участника конфликта, его интенций, внутреннего психологического настроения и пр. с целью определения функциональной нагрузки конфликтного дискурса,

Исходя из этого важнейшей категорией генристической юрислингвистики становится речевой жанр, понимаемый в его целостно-объединительной функции и позволяющий выявить сложную мозаику коммуникативных смыслов описываемого юридического случая с учетом их конфликтогенности.

П. А. Корпачев, студ., МГУ им. М. В. Ломоносова, Москва, Россия
corpachevpa@gmail.com

ПЕРСПЕКТИВЫ ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКОЙ ГЕРМЕНЕВТИКИ П. РИКЕРА В ИССЛЕДОВАНИИ РЕЛИГИОЗНОГО ОПЫТА

В XX веке герменевтика окончательно стала полноценным философским направлением, утратив изначальный узкий характер теории интерпретации текста. На основании "герменевтики фактичности" или, как её ещё называют, экзистенциальной герменевтики М. Хайдеггера построили свои концепции Ханс-Георг Гадамер и Поль Рикер. Хотя вопрос о применимости идей этих мыслителей в религиоведении остаётся открытым, неоспорим потенциал их теорий в разрешении проблемы интерпретации религиозного опыта и поступка как несводимых к своему языковому выражению символических систем.

Задача интерпретации религиозного опыта ставилась уже в русле романтической (по определению Гадамера) герменевтики. Можно назвать двух значимых исследователей религии, работавших над проблемой религиозного опыта: Исааха Ваха, основывавшего возможность понимания чуждых религиозных традиций на общности человеческой природы, и Герарда Ван дер Леува, выдвинувшего на первый

план принцип эмпатии, "перенесение" себя в объект исследования. В отличие от них, а также Хайдеггера, П. Рикёр пошёл к онтологии *Dasein*, как он сам пишет, "динным путём" [*Рикёр П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике*. – М. : Академический проект, 2008. – С. 49] – через раскрытие структур значения, обладающих избыточностью.

"Короткий путь", по Рикёру, это путь онтологии понимания, т. е. перенесение в план онтологии конечного существа как существа понимающего. "Длинный путь" – путь семантического анализа, его герменевтическая значимость – в истолковании той части иерофанического символа (если мы говорим о феноменологии религии), что не тождественна выражению символа в языке.

Сущностная несказанность религиозного опыта ставит перед исследователем проблему интерпретации и реконструкции, что, в свете указанной Гадамером в "Истине и методе" невозможности переместиться в ситуацию другого и осуществляющейся герменевтом интеграцией чужого опыта, ставит вопрос о "точках соприкосновения" исследователя и исследуемого. Такими "точками", по Рикёру, являются выраженные в языке символы (к примеру – символы греха и вины).

Ключевым для религиозоведения пунктом теории интерпретации Рикёра, на наш взгляд, является требование установления связи между языковым выражением и жизненным опытом, направленность герменевтики на внеязыковые феномены. В этом Рикёр расходится с Гадамером, для которого герменевтический опыт есть по существу опыт языковой, т. к. бытие человека есть бытие в языке.

На наш взгляд, понимание религиозного опыта достижимо в религиозоведении через семантический анализ религиозных символов, интерпретацией которых религиозным субъектом является поступок, религиозная практика. Обращаясь к философии поступка М. М. Бахтина и феноменологической герменевтике П. Рикёра, мы можем дополнить семантический анализ языковых символов семантикой поступка как результата внеязыковой интерпретации религиозных понятий. Если, по Хайдеггеру, бытие свидетельствует о себе в языке, то религиозное сознание свидетельствует о своём опыте интерпретации в поступке.

Тот путь, что религиозный субъект проходит "снизу", всё более полно воплощая в повседневности истолкованную символику религиозного учения, герменевт проходит "сверху", выходя к интуитивным механизмам интерпретации символов в религиозном сознании через анализ их языкового выражения и практического исполнения.

Обращение к практическому воплощению религиозных символов мы находим и у Рикёра. Утверждая, что в христианстве герменевтическая проблема существовала всегда и "...берёт начало из провозвестия... исходная проповедь, это слово идёт к нам через письменные источники, и их необходимо без конца восстанавливать в качестве живой речи" [Там же. – С. 512–513], он называет "герменевтическим кругом" идею о соответствии друг другу "интерпретации Книги и интерпретации жизни" [Там же. – С. 516], экзистенциальном раскрытии христианских символов.

М. М. Бахтин указал на "объединение" личности, осуществляемое в ответственном поступке. Чем полнее верующий принимает религиозную символику, тем выше его ответственность, тем полнее свидетельство поступка о недоступном свидетельству в языке. Философская герменевтика исходит из идеи экзистенциальной заинтересованности в понимании, общности субъекта и объекта интерпретации, коренящейся в их осознанной историчности. Существование "без алиби в бытии" (пользуясь выражением Бахтина) даёт возможность соприкосновения вне языка – через наблюдение за поступком и соотнесение экзистенциальной ситуации субъектов.

Таким образом, на основании герменевтической теории Рикёра возможен относительно новый подход к проблеме религиозного опыта. Предлагаемое нами соединение её с философией поступка М. М. Бахтина и анализом религиозной практики как понимающего бытия, будучи несомненно весьма слабо разработанной и спорной концепцией, способно, на наш взгляд, сблизить однажды мистику и философию (т. к. действие является знаком мистической практики как текста), как, по выражению Е. В. Фалева, сблизил однажды М. Хайдеггер метафизику с поэзией [Фалев Е. В. Герменевтика Хайдеггера. – СПб. : Алетейя, 2008. – С. 210].

***А. В. Матвійчук, канд. політ. наук., ст. наук. співроб.,
НБУ ім. В. І. Вернадського НАНУ
Matviychuk@nas.gov.ua***

НАЯВНІСТЬ І ДІЄВІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ – ОЗНАКА ІСНУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Громадянське суспільство – є універсальним суспільним явищем, яке базується на задоволенні особистісно-групових інтересів. Це система незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, котрі покликані забезпечити умови для самореалізації окремих громадян і колективів; сфера спілкування й солідарності, спонтанної самоорганізації й самоврядування вільних індивідів на основі добровільно сформованих асоціацій громадян, яка захищена необхідними законами від прямого втручання і регламентації з боку держави. Але далеко не кожне суспільство можна називати громадянським, а лише суспільство із розвинутим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних властивостей, яке не залежить від держави, але взаємодіючи з нею утворює розвинені правові відносини. Громадянське суспільство існує виключно за умов демократії і сутність його полягає в забезпеченні законних прав людини.

Становлення громадянського суспільства є невинним процесом удосконалення громадянина, суспільства, влади, політики, права, який охоплює всі без винятку сфери життєдіяльності. Сама ідея громадянського суспільства і варіативності тлумачення сягають стародавніх часів. У поглядах дослідників на еволюцію громадянського суспільства і дер-

жави, розбіжність підходів виявляється від його ототожнення з державою в античній політичній думці до розуміння громадянського суспільства як окремого соціального явища в добу Просвітництва і сучасності.

Проблема становлення громадянського суспільства є особливо актуальною для пострадянських країн, які стали на шлях демократичного розвитку. За соціалізму мало місце одержавлення всіх сфер суспільного життя. Держава фактично була власником усіх засобів виробництва, в особі одержавленої правлячої партії монополізувала політичну владу в суспільстві, нав'язувала йому єдину ідеологію, спрямовувала діяльність громадянських організацій, втручалася у сімейні стосунки тощо. Фактично держава поглинула громадянське суспільство. Отже, громадянське суспільство має стати виразником загальнолюдських цінностей. Зневажання їх, свого часу, обернулося для нашого суспільства тяжкими наслідками.

Ознакою існування громадянського суспільства є наявність і дієвість громадських організацій. Громадські організації – добровільні масові об'єднання громадян, що виникають внаслідок їхнього вільного волевиявлення для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, національно-культурних, спортивних, вікових та інших спільних інтересів. Це формалізовані самодіяльні (неурядові) неприбуткові об'єднання громадян, спрямовані на реалізацію різноманітних колективних інтересів і захист колективних прав. Характерною ознакою громадянських організацій є документальне оформлення мети й завдань і організаційно-структурне забезпечення, що власне, й відрізняє їх від громадських рухів.

За своєю природою і характером діяльності громадські організації не є політичними. Однак сама по собі їх діяльність може набувати політичного характеру, оскільки вони об'єднують людей, котрі входять до різного спектру політичних сил, і навіть рідко становлять собою потенційну базу для виникнення на їхній основі нових політичних партій.

Діяльність громадських організацій корисна і потрібна для суспільства оскільки вони допомагають людям у повсякденному житті розв'язувати безліч проблем, відкривають широкі можливості для суспільно-політичної ініціативи громадян, для здійснення ними самоврядування.

Проте це нерідко стикається з перешкодами. Ці перешкоди можуть бути як зовнішніми за походженням, наприклад тиск або непередумана політика держави, так і внутрішніми, які виникають внаслідок викривлення чи ухилення від принципів на яких базується діяльність громадських організацій як "прояву" громадянського суспільства.

Створення класифікацій і типологій, фактично, є спробами побачити загальне в різних організаціях, звести множину громадських організацій до якихось загальних класів чи типів. Це допомагає визначити суспільну роль цих організацій, передбачити можливі напрями та наслідки їх активності.

Узагальнюючи дослідження типологій громадських організацій, логічно було б їх класифікувати за такими напрямками діяльності:

1) громадські об'єднання, які об'єднують людей за принципом спільної мети і проблеми. Це, насамперед, організації інвалідів, батьків хворих дітей тощо. Характерною ознакою їхньої діяльності є взаємодопомога в розв'язанні своїх власних проблем, особливо у взаєминах з владними структурами;

2) громадські об'єднання так званого "клубного" типу. До них відносять різноманітні групи самовдосконалення, клуби за інтересами тощо. Ці групи складають також самі їхні члени;

3) громадські об'єднання соціальної справедливості або благодійності. Їх діяльність спрямована на вирішення гуманітарно-соціальних проблем певних категорій населення – людей похилого віку, багатодітних сімей, бідних, хворих тощо;

4) громадсько-політичні організації, рухи й правозахисні організації. Їх місія полягає у вирішенні питань, що лежать далеко за межами безпосередніх групових інтересів їхніх учасників, наприклад, проблем жінок, молоді, охорони довкілля, пам'яток культури тощо;

5) професійні об'єднання та творчі спілки, що об'єднують найманих працівників та осіб творчої праці, ведуть від їх імені переговори, укладають колективні договори та угоди з адміністрацією підприємств і урядом, виборюють шляхом лобювання законодавче й фінансове забезпечення свого функціонування.

Незважаючи на всі спільні риси функціонування громадських організацій, кожна країна долала свій власний шлях, формуючи їх структуру в системі взаємовідносин з державними та комерційними структурами у відповідності до власних національних особливостей і традицій.

Є. А. Нагорянський, здобувач, КНУТШ, Київ
levgen.nag@gmail.com

СПІВВІДНОШЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ТА ДЕЛІБЕРАТИВНОЇ ПОЛІТИКИ

Сучасні транзитні процеси демократії, які відбуваються у світі а особливо в Україні в останні десятиліття спонукають по новому поглянути на формування публічної політики у сучасному світі та особливо в умовах транзитних країнах. Особливо актуалізується дослідження формування та розвитку публічної політики в умовах політичних та владних змін в Україні 2014 року.

Дослідження співвідношення публічної та деліберативної політики варто розпочати з розгляду того факту, що така складова політики як "публічність" з'явилась одночасно з самою політичною діяльністю. Вона була характерною особливістю Древньої Греції, Римської Імперії та продовжує нею бути в різноманітних політичних системах сучасності. Важко уявити собі часи, при будь-якій політичній системі, коли в політичних лідерів не було б необхідності публічного спілкування зі своїм народом, або їм не було б необхідності переконувати народ про надан-

ня допомоги та підтримки, часто в боротьбі за владу та становище. Звичайно, не публічні та "кулуарні" домовленості між політичними лідерами часто відігравали значнішу роль в прийнятті політичних рішень, і ці процеси ми часто можемо спостерігати й сьогодні. Але демократизація більшості політичних систем змінює природу політики, і навіть сьогодні цей процес перемін не зупиняється. Процес набуття значущості публічної політики підсилюється небувалим до цього розвитком інформаційно-комунікативних технологій які активно проникають у політичну сферу суспільного життя. Інтенсивний розвиток цифрових технологій дав поштовх ідеям "інформаційного суспільства", які поступово поєднувалися з концепціями постіндустріалізму та послужили, в свою чергу теоретичною основою для постановки проблеми електронної демократії. Одночасно тенденції набуття значущості публічної політики спонукають до розвитку та раціоналізації комунікативні інструменти та канали. Сьогодні все більше набувають значущості відкриті на публічні процеси, особливо такі тенденції проявляються у впливових міжнародних організацій, зокрема: Організації Об'єднаних Націй, Європейської Комісії, Ради Європи, Організації економічного співробітництва та розвитку та ін.

Але протягом історії, політична взаємодія була лінійним процесом, що спускалася від влади до народу. Набагато рідше від конкретного політичного лідера, що мав представляти інтереси народу, до влади. Але цей процес також є лінійний, не кажучи вже про те що такий представник частіше керувався не інтересами народу а своїми егоїстичними. Тут, в умовах сучасних демократичних процесів виникає необхідність саме в "публічності" та відкритості політики й механізмів що змінює лінійність даного процесу. При цьому виникає третій суб'єкт політики – активна громадськість, яка виробляє цілі та ідеали соціально-політичного життя, активно бере участь у політичному процесі, є "живим духом" демократії та гарантом її збереження.

Більшість дослідників поняття "публічна політика" розглядають її як об'єкт, як результат та публічну звітність органів влади перед громадянами. На нашу думку, в сучасних умовах інформаційного суспільства актуально дещо розширити розуміння "публічної політики". Так російський вчений Н. Шматко публічну політику вважає симбіозом політичної дії, наукової рефлексії, та акту масмедійної комунікації [*Шматко Н. Феномен публичной политики // Социологические исследования. – 2011. – № 7. – С. 106*]. Тобто публічна політика, це таке собі поле суспільно-політичної дії, де рефлексують зазначені елементи. Ще далі, в розумінні публічної політики, як обов'язкової характеристики громадянського суспільства, пішов німецький дослідник Ю. Габермас. Німецький вчений розглядає публічність як запоруку та наслідок набуття суб'єктивних характеристик громадськості.

Особливу увагу Ю. Габермас приділив дослідженню сфер відкритості, і для пояснення суб'єктивних характеристик громадянського суспільства вводить поняття "деліберативна політика", яка направлена на при-

іння певної настанови, спрямованої на соціальну співпрацю, а саме настанови відкритості, готовності враховувати розумні докази, які супроводжують заяви інших осіб, так само, як свої власні [Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії / [перекл. з нім. А. Дахній]. – Л. : Астролябія. 2006. – С. 344].

Ю. Габермасом описано ліберальне й республіканське розуміння політики та запропоновано на їх основі третє, а саме процедуралістську концепцію "деліберативної політики". "Деліберативна політика" незалежно від того, чи здійснюється згідно з формальними процедурами інституціоналізованого витворення суспільної думки, політичної волі та політичної влади, чи лише неформально, обов'язково перебуває у внутрішньому взаємозв'язку з контекстами життєвого світу, який йде їй назустріч і поступово раціоналізується. Деліберативні типи політичної комунікації залежать від ресурсів життєвого світу (вільної політичної культури, просвічених форм політичної соціалізації, асоціацій та об'єднань). Тобто, деліберативна політика – політика раціонального дискурсу, обговорення, переконання, аргументування, консенсусу.

Також Ю. Габермас приділяє значну увагу емпіричній основі поняття деліберативної політики. А вона з'являється лише в тому разі, коли ми враховуємо розмаїття форм комунікації, в яких спільна воля утворюється не тільки на основі етичного саморозуміння, але й з допомогою урівноваження інтересів та досягнення компромісу, з допомогою цілераціонального вибору засобів, морального обґрунтування та перевірки на правову когерентність [Там само. –С. 346].

Як стверджує Ю. Габермас, в політичній структурі держави паралельно існують та функціонують два типи влади комунікативно структурована й адміністративна. Вони можуть у раціональний спосіб взаємопроникати та взаємодоповнювати одна одну. Це відбувається якщо інституціалізовані форми комунікації є достатньо вільними від стратегічної дії, тоді діалогічна й інструментальна політика за посередництва деліберативної політики можуть тяжіти до об'єднання. В такому об'єднанні Ю. Габермас вбачає "зародки" деліберативної політичної влади. Саме вона ґрунтується на умовах комунікації, при яких політичний процес передбачає досягнення раціональних результатів, так як він здійснюється в деліберативному модусі.

Я. А. Павко, студ., КНУТШ, А. І. Павко, д-р іст. наук, НАУ, Київ
Bilenkali@mail.ru

СУТНІСТЬ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ У МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Серед новітніх методологічних засад дослідження теоретичних і прикладних проблем сучасного міжнародного права важливе місце в його доктрині займають питання, пов'язані зі з'ясуванням сутності сис-

темного підходу та особливостей його застосування у міжнародно-правових дослідженнях. У авторитетних філософських виданнях акцентується увага на тому, що системний підхід є напрямком методології спеціально-наукового пізнання та соціальної практики, в основу якого покладено дослідження об'єктів як систем.

Системний підхід сприяє адекватній постановці проблем в конкретних науках та виробленню ефективної стратегії їх вивчення. Характер самого системного підходу виявляється в тому, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта, його структурних механізмів, на виявлення типів зв'язків складного об'єкта та об'єднання їх в єдину теоретичну картину.

Слід зазначити, що системний підхід спрямований на розробку специфічних пізнавальних засобів, які відповідають завданням дослідження та конструювання складних об'єктів. Він являє собою своєрідну методологічну серцевину всієї сукупності сучасних системних досліджень.

Прикметною рисою системного підходу як особливого наукового феномену є те, що він, з одного боку, відкидає односторонні аналітичні, лінійно-причинні методи дослідження, а, з іншого, віддає перевагу аналізу на аналізі цілісних інтегративних властивостей об'єкта, виявленні його різних зв'язків та структури. На думку Д. Фельдмана, системний підхід в дослідженні правових явищ дозволяє розкрити внутрішню єдність права, органічну взаємодію частин, які його складають.

На наш погляд, особливо актуальним і перспективним є застосування системного підходу до вивчення міжнародного права як нормативної системи. Важливим в цьому сенсі, як вважає західний дослідник П. Малланчук, є визнання історичних, структурних і функціональних відмінностей між правовими системами держав і міжнародною правовою системою як необхідної відправної точки методологічного аналізу.

Слід вказати і на те, що дуалістичне розуміння права яке утворюється двома хоч і взаємозалежними, але самостійними правовими системами (внутрішньодержавним і міжнародним правом) є загальновизнаним вдоктрині як національного, так і міжнародного права.

На основі такого підходу до сутнісного розуміння права, згідно якому існують дві самостійні і взаємопов'язані системи права – право внутрішньодержавне і право міжнародне, в міжнародно-правовій доктрині запропоновано різноманітні визначення міжнародного права. Наведемо лише одне з них, яке міститься у сучасному словнику-довіднику з міжнародного публічного права. У ньому, зокрема, наголошується на тому, що міжнародне право – це особлива правова система, яка складається з договірних та звичайних норм та принципів, які регулюють відносини між його суб'єктами. Дотримання цих норм забезпечується індивідуальним або колективним примусом з боку держав, межі і форми якого визначаються ними у процесі спільної нормотворчості.

Міжнародне право – особлива система правових норм, які не входять в будь-яку національну систему права і не включають норми націо-

нального права. Потрібно зазначити, що норми міжнародного права регулюють відносини держав в умовах і у сфері як їх співробітництва, так і боротьби. До цієї галузі відносин слід віднести норми і принципи, які регулюють порядок розв'язання спорів, поведінку держав під час збройних конфліктів, які встановлюють форми та види відповідальності за правопорушення.

Слід також підкреслити, що міжнародне право – це не лише сукупність юридичних норм, а система права, що складається з тісно взаємопов'язаних елементів (галузей, інститутів і норм), об'єднаних навколо системоутворюючого елементу – основних принципів міжнародного права.

Зазначимо, що основні принципи міжнародного права – це такі норми загального характеру, у відповідності з якими встановлюються всі останні його норми. Вони є вихідними в системі міжнародно-правових норм і регулюють в узагальненому вигляді поведінку у міжнародних відносинах держав та інших суб'єктів міжнародного права шляхом встановлення їх основних прав та обов'язків.

На думку відомого українського юриста-міжнародника В. М. Корецького, в радянській доктрині міжнародного права під "загальними принципами права" фахівці розуміли перш за все принципи міжнародного права. Академік В. М. Корецький серед таких загальних принципів права, які були визнані цивілізованими націями, вказував наступні: 1) повага територіальної цілісності та суверенітету; 2) ненапад та невтручання у внутрішні справи іншої держави; 3) рівноправства та мирного співіснування держав; 4) дотримання міжнародних договорів; 5) недоторканості посли; 6) свободи відкритого моря; 7) заборони агресивної війни.

Згідно сучасної вітчизняної доктрини міжнародного права переважна більшість норм міжнародного права є нормами диспозитивними, тобто такими, від яких держави та інші суб'єкти міжнародного права можуть виступати у своїх локальних взаємовідносинах, вносячи до них певні зміни, які не суперечать сутності даної норми загального міжнародного права. Варто зазначити, що міжнародне право – це система взаємозв'язаних між собою, підпорядкованих певним правилам взаємовідносин елементів міжнародно-правових норм. Такими правилами, які встановлені міжнародним правом або впливають із його сутності є, зокрема, правила про відповідність всіх інших міжнародно-правових норм приписам основних принципів та інших імперативних норм міжнародного права, про несуперечливість діючих міжнародно-правових норм, зокрема норм загального права та локальних; про умови дійсності норм, про їх неретроактивність; про зміни та відміни норми наступною нормою; про переважну силу спеціальної норми по відношенню до норми загального характеру.

Міжнародно-правові норми завдяки вказаним та іншим зв'язкам між ними перетворюються в єдине ціле – міжнародно-правову систему, в міжнародне право. В результаті його норми можуть тлумачитись лише з врахуванням їх взаємозв'язку з усіма іншими або в крайньому випадку з деякими іншими його нормами.

Цілком зрозуміло, що саме системний підхід є загальнометодологічною основою вивчення ефективності міжнародного права, його норм, інститутів і галузей. Важливим у цьому сенсі є розуміння того, що норми міжнародного права створюються та змінюються у процесі розвитку міжнародних відносин. Система міжнародних відносин, яку обслуговує міжнародне право, є первинною по відношенню до нього. Разом з тим, міжнародне право володіє відносною самостійністю і є активною силою, яка здійснює вплив на систему міжнародних відносин. На нашу думку, мають рацію дослідники, які вказують на необхідність постійного вивчення дії тієї чи іншої норми (інституту і т. д.) в системі міжнародних відносин з метою встановлення її відповідності конкретному стану тих відносин, які дана норма покликана регулювати. Отже, творче ефективне застосування системного підходу для всебічного дослідження теоретичних проблем міжнародного права є одним з пріоритетних завдань вітчизняної міжнародно-правової науки на сучасному етапі.

М. М. Палінчак, канд. іст. наук, проф., УжНУ, Ужгород
palinchak_n@rambler.ru

ТЛУМАЧЕННЯ СУТНОСТІ ФЕНОМЕНУ СВОБОДИ СОВІСТІ У ВІТЧИЗНЯНОМУ РЕЛІГІЄЗНАВСТВІ

У вітчизняній науці існує декілька підходів розуміння сутності феномену свободи совісті в контексті її філософського осмислення – етикоцентричний, релігієцентричний та нормоцентричний.

В етичному аспекті свободу совісті визначають як здатність людини свідомо формувати і реалізовувати у своїй поведінці власне розуміння моральної необхідності. В основі релігієцентричного розуміння феномену свободи совісті лежить ставлення особи до релігії – можливість бути або не бути релігійним. Нормоцентричний підхід ґрунтується, як правило, на нормативному визначенні свободи совісті, тобто передбачає забезпечення відповідних прав особи у сфері світоглядних переконань.

У західному релігієзнавстві, політології, теології, поняття свободи совісті відображає правове забезпечення свободи релігії або права бути релігійним і відправляти культ певної релігії.

Вочевидь, свобода совісті є інтегрованою філософською категорією, що, однак, має власний зміст і значення, адекватне і вичерпне визначення якого навряд чи можливо в межах цієї роботи. Однак, видається можливим встановити її сутнісне ядро, яким є відношення "людина – граничні, смисложиттєві засади її буття". Виходячи з цього, у загальному вигляді свободу совісті можна визначити як філософську категорію, що відображає здатність людини самостійно обирати (формувати) уявлення про світ, сенс і мету свого життя, добро і зло, справедливість, інші абсолютні смисли, тобто здатність мати власну систему (сукупність) світоглядних принципів, цінностей, ідеалів, вірувань і можливість діяти у відповідності з нею.

Таким чином, філософська категорія свободи совісті проявляється у єдності внутрішнього і зовнішнього аспектів, перший з яких характеризує складний процес самовизначення особистості у просторі світоглядних парадигм, другий – її вияв у процесі творчої самореалізації особистості в системі координат свого світоглядного вибору.

Важливо наголосити на тому, що предметом правового регулювання може бути лише зовнішній аспект свободи совісті, тобто практична діяльність особи, зовнішній вплив її світоглядних орієнтирів у своїй діяльності і вчинках. Як справедливо підкреслюють П. Рабинович і М. Хавронюк, "за допомогою законодавства або інших юридичних засобів неможливо дозволити чи заборонити думку, як таку, врегулювати процес виникнення, зміни або ж зникнення думок в індивідуальній свідомості...". Таким чином, думка, розумова діяльність, внутрішній світ людини, в тому числі складний процес світоглядного самовизначення особистості знаходиться за межами правового регулювання.

Традиційно у науковій літературі природа свободи совісті як правової категорії визначається через ставлення особи до релігії. До прикладу, сучасний російський юрист Б. Ебзеев, наслідуючи загальновідоме визначення В. Леніна, тлумачив свободу совісті як незалежність людини у своєму духовному самовизначенні, включно із ставленням до релігії і церкви, і дії у відповідності зі своїми переконаннями – релігійними чи атеїстичними.

Такий підхід є очевидним спрощенням багатоаспектного феномену свободи совісті, який охоплює різноманітні сфери світоглядного, культурного самовизначення і самореалізації особистості. З поля зору деяких дослідників ніби випадає той очевидний факт, що в силу своєї природи саме релігія найбільш повно забезпечує ціле- і смислопокладання. Її особливість полягає, зокрема, в означенні головної проблеми людського життя, у формуванні уявлень про абсолютні цінності, ідеали та шляхи їх досягнення. Тому, цілісні світоглядні системи виникали у лоні релігій, особливо світових. За словами О. Уткіна, всі моральні, світоглядні питання протягом людської історії розв'язувалися за допомогою релігії. Поза сумнівом, релігія стала могутнім чинником мотивації людської поведінки значною мірою через свою світоглядну функцію, тобто формуючи у людини і суспільства ставлення до дійсності на основі релігійних цінностей і норм. Як вірно відзначає Л. Ходькова, релігія спирається на традицію, досвід сотень поколінь надає її нормам сакрального характеру і тим самим перетворює їх на суворий стандарт поведінки, обов'язковий стереотип. Відтак, зміст свободи совісті не можна пов'язувати з релігією як джерелом уявлень про абсолютні смисли (сенси життя і смерті, значення матерії і Всесвіту тощо), що так чи інакше обумовлюють життєдіяльність суспільства в цілому.

Більше того, процес становлення і розвитку уявлень про свободу совісті свідчить, що саме у ставленні до релігії полягає специфіка цього складного феномену, як ми його розуміємо сьогодні таке розуміння свободи совісті називають, як правило, вузьким.

"Свобода совісті" й "свобода релігії" – це тісно взаємопов'язані поняття, але не тотожні. Якщо перше охоплює змістом широку сферу духовного, світоглядного буття людини, в якій вона вільно самовизначається і само реалізується, то друге – стосується проблеми самовизначення і самореалізації в системі релігійних координат, а також свободи діяльності релігійних спільнот ("свобода церкви"). Свобода релігії в її особистісному вимірі характеризується через поняття "свобода віросповідання", яка може розглядатися і як "свобода релігійної совісті".

Свобода релігії, будучи однією з важливих структурних складових свободи совісті, "стосується того, що є благом людського духу..., всього того, що має відношення до вільного функціонування релігії в суспільстві".

Останніми роками в релігієзнавчих дослідженнях, у правовому, філософському, політологічному дискурсах значна увага приділяється теоретичному осмисленню проблем свободи релігії, складових її парадигми. В цьому аспекті важливою є понятійне визначення свободи релігії в площині нових культурно-історичних умов. Наша увага до такого визначення зумовлена тією обставиною, що в більшості публікацій, аналітичних матеріалів, правових документів міститься невиправдане ототожнення таких понять, як "Свобода совісті" та "Свобода релігії". При цьому не береться до уваги, що категорія "свобода совісті" співвідноситься з широкою сферою духовного світоглядного, морального буття людини, в якій вона вільно самовизначається і самоактуалізується.

Свобода релігії є свободою вибору певного (конкретного) віросповідання, а також можливістю вільної релігійної самореалізації віруючої особистості в координатах свого вибору, приватно чи разом з іншими. Натомість свободу совісті можна розглядати як юридичний вимір світоглядного самовизначення особистості в його широкому вимірі. Свобода совісті, як справедливо відзначає російський дослідник С. Бур'янов, постає як системотвірне право в системі прав людини, як основоположне невідчужуване право кожної людини на вільний світоглядний вибір [9, с. 6]. В цьому контексті свобода релігії є лише певною, надзвичайно важливою структурною складовою свободи совісті.

Парадигмальне ядро поняття "свобода релігії" включає у свій зміст свободу особистості мати або прийняти, або змінити релігію чи вірування за своїм вибором та свободу індивідуально чи спільно з іншими, публічно чи приватно сповідувати свою релігію шляхом богослужіння, навчання, релігійних обрядів і здійснення ритуалів. Це поняття "стосується того, що є благом людського духу", всього того, що має відношення до вільного функціонування релігії в суспільстві.

Свобода релігії має як внутрішній, так і зовнішній аспект вияву, а саме: свободу вибору певного релігійного світогляду і публічне сповідання релігії. Для віруючої людини важливе значення має "зовнішнє сповідання віри", яке християнство вважало і вважає за суттєву ознаку християнської совісті і розглядає його як необхідну умову перебування у християнстві (Рим 10: 10–11). До речі, ще в перші десятиліття свого існування

християнська церква вважала, що справжня релігійна совість не може "існувати потаємно, а має являти себе зовні".

Свобода релігії виявляє себе як на особистісному рівні, так і на рівні віросповідних спільнот. У цьому аспекті науковець М. Бабій виділяє три структурні складові поняття "свобода релігії": "свобода віросповідання", "свобода церкви" і "свобода в релігії".

Визначимо, що вільне, без силування самовизначення в одній із важливих сфер духовного життя – у царині релігії – ми характеризуємо через поняття "свобода віросповідного вибору" або ширше – "свобода віросповідання". В процесі такого самовизначення в умовах поліконфесійності індивід добровільно (без примусу) вибирає серед релігійного розмаїття конкретне віросповідання (православ'я, католицизм, протестантизм, іудаїзм, іслам, буддизм, якийсь нетрадиційний напрям та ін.) тобто конкретну віросповідну парадигму, цінності, а не релігію взагалі.

Свобода віросповідання структурно включає:

- 1) свободу вільного вибору, людиною конкретного віросповідання;
- 2) свободу мати, приймати та змінювати своє віросповідання;
- 3) свободу мислити, вірити, безперешкодно дотримуватися своїх віросповідних переконань, пропагувати їх;
- 4) свободу релігійного самовираження, що передбачає сповідування своєї віри, індивідуальне чи колективне здійснення прилюдних, приватних богослужінь, релігійних обрядів, приписів, ритуалів свого віросповідання, будувати своє життя в рамках цінностей останнього;
- 5) свободу одержувати і використовувати релігійну інформацію, набувати релігійних знань через систему релігійної освіти, забезпечувати відповідне навчання своїх дітей;
- 6) свободу проголошувати суть своєї віри суспільству та органам влади;
- 7) свободу створювати релігійні організації, шукати членства в них, а також – залишати такі спільноти.

Д. О. Печенюк, здобувач, КНУТШ, Київ

ОБҐРУНТУВАННЯ ПАРТИСИПАТОРНОЇ ДЕМОКРАТІЇ Б. БАРБЕРОМ

Американський дослідник переконаний, що будь-яка політика відповідає своїй сутності за наявності семи засад. До них політолог відносить дію, публічність, необхідність, вибір, обґрунтованість, конфлікт та відсутність незалежних основ для оцінки. Незалежно від політичного режиму названі умови завжди характеризують політику. Але на думку, вченого лише сильна демократія у повній мірі відповідає даним засадам, і дає їм можливість максимально розкритися у позитивній реалізації. "...сильна демократія – форма режиму, що має особливу перевагу у вигляді прямої відповіді на дилеми, сформовані політичними умовами" [Barber B. Strong

Democracy: Participatory Politics For a New Age. – Berkeley : University of California Press, 2003. – P. 131]. Така пряма відповідь звучить у визначенні сильної демократії Б. Барбером як політики у модусі участі, за якої конфлікт вирішується попри відсутність незалежних основ через процес участі у постійному неопосередкованому самоуправлінні і створення політичної спільноти, спроможної трансформувати залежних окремих індивідів у вільних громадян, а часткові і приватні інтереси у загальне благо.

Б. Барбер апелює до історії політичної думки і зазначає, що починаючи від Аристотеля і закінчуючи сучасними мислителями, такими як Ганна Арендт, людина визначалася переважно через дію. Людина народжена діяти і думати, а не відображати, – повторює американський вчений за Ж.-Ж. Руссо. Представницька ж демократія перетворила людину на пасивну та мовчазну. Натомість сильна демократія закликає людину до дії, в її межах політика твориться людиною, а не для неї кимось іншим. Активність – це залученість, відданість, обов'язок і служіння. Спільне обговорення, спільне рішення і спільна робота – це віхи, на яких ґрунтується сильна демократія.

Сильна демократія відкидає традиційний редукціонізм і соціальну структуру, що складається з атомізованих індивідів, вона формує спільноту, здатну до спільного обговорення і прийняття рішення. Однак, варто наголосити, що сильна демократія також відхиляє міфи корпоративізму та колективізму, за яких визнається першість абстрактної спільноти перед індивідом, цілі і значущість якого визначаються цією ж спільнотою. Створення общини є головною метою сильної демократії, що супроводжується формуванням спільних завдань і визначенням загального блага. Така община починається з конкретного індивіда, що усвідомив свою громадянську сутність і наділений відчуттям емпатії і поваги до інших членів спільноти. Відтак, соціальна спільнота характеризується трьома вихідними взаємопов'язаними складовими – общинністю, загальним благом та громадськістю.

В силу того, що сильна демократія виходить із дії-участі і глибинного розуміння публічного характеру політики, вона наділена потребою у публічному виборі. Партисипативіст розуміє владу неминучою, з якою будь-яка політика має рахуватися. В той же час він усвідомлює, що саме легітимізована влада робить можливими соціальну свободу і політичну рівність. Осереддя політичної активності виступають діяльність та відповідальність, які є відповіддю на людську потребу діяти у конфліктному середовищі.

Як і більшість узгоджених теорій демократії, аналізована нами передбачає існування громадян, здатних на значущий і автономний вибір. Згода без автономного управління не буде повноцінною згодою. Участь підсилює вольовий акт тим, що вибір схиляється на бік прямого залучення до обговорення і прийняття рішення. "В той час як клієнт, виборщик, виборець або маси можуть бути характеризовані як такі, що втра-

тили вільну діяльність, учасник не може: індивідуальний вольовий акт є серцевиною ідеї самоуправління через участь" [Ibid. – P. 134].

Б. Барбер наголошує на тому, що публічний вибір і дії не можуть мати наукового підґрунтя або бути продиктованими стандартами абстрактного філософського підходу, але вони повинні бути обґрунтованими, оптимальними за конкретних соціально-політичних умов. І відповідна обґрунтованість за сильної демократії досягається завдяки обговоренню між членами громади. "Тут має бути відзначено, що така обґрунтованість не є абстрактною передумовою політики, а являється ставленням, яке породжує політика сильної демократії" [Ibid. – P. 135].

Партисипаторний підхід вирізняється і власним ставленням до конфлікту. І хоча більшість представників плюралістичного напрямку стверджують, що партисипаторна теорія, так само як і комунітариська, схильна ігнорувати конфлікт з метою досягнення консенсусу, Б. Барбер переконує, що подібні висновки не відповідають дійсності. На його думку, консенсусна демократія вирішує конфлікт шляхом розташування його витоків поза політичною сферою. Сильна ж демократія визнає провідну роль конфлікту у політичному процесі. Але на відміну від ліберально-демократичного підходу вона апелює до політики, що здатна трансформувати конфлікт у взаємодію за допомогою участі громадян, громадського обговорення та громадянської освіти. "Сильна демократія починається, але не закінчується конфліктом: вона визнає його, але в решті решт, трансформує його, а не підлаштовує чи мінімізує" [Ibidem].

Сильна демократія, що ґрунтується на самоуправлінні громади, є самокеруючою та самокоригуючою, а тому постає незалежною від зовнішніх норм, дополітичних істин і природних прав. Учасники політичного процесу мають власне уявлення щодо прав, інтересів та істини. І самокерування політичним процесом за сильної демократії урівнює цінність внеску кожного учасника. Жоден із них не наділений привілейованим правом або вищим статусом. Рішення, яке приймає громада, з'являється не під тиском та примусом, а в результаті обговорення і зважування. І в силу цього політичне рішення постає легітимним. Якщо голосування розуміється Б. Барбером як статичний акт вираження чийось преференцій, участь визнається ним актом динамічним і творчим, в ході якого відбувається обмін думками з приводу удосконалення життя громади. "Голосування допоможе групі людей у кафе вибрати те, що смакуватиме кожному найліпше.

Політика сильної демократії допоможе групі людей у кафе винайти нове меню, вигадати нові рецепти, і поекспериментувати з новими дієтами у спробі створити суспільний смак, який всі вони поділятимуть, і який замінить конфліктуючі приватні смаки..." [Ibid. – P. 137]. Як ми бачимо, така перспектива дозволяє теорії сильної демократії подолати дискусію, що точиться між абстрактними правами громадян і загальною волею, створивши нову форму громадянства, яка функціонує через політичне обговорення.

М. Т. Савчук, студ., НАУ, Київ
marianasavchuk1404@mail.ru

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Соціальна робота та соціальна політика знаходяться у тісній взаємодії між собою. Існування соціальної роботи без соціальної політики просто неможливе, адже вони є взаємозалежними.

В останні роки все частіше постає питання про обумовленість соціальної роботи соціальною політикою, оскільки зміст і спрямованість соціальної політики служить не лише змістовою, але й організаційною основою соціальної роботи. Спираючись на законодавчу базу і підзаконні нормативно-правові акти, різні структури органів державного управління, соціальна політика прагне створити передумови для адаптації людини до умов життєдіяльності, які постійно змінюються у часі і просторі. Водночас слід зазначити, що, у свою чергу, соціальна робота з її розгалуженою структурою органів управління у різних регіонах, з широкою мережею центрів соціальної допомоги населенню здійснює досить активний вплив на соціальну політику. Вбираючи в себе практично-організаційний компонент соціальної політики, соціальна робота забезпечує реальність соціальної політики, перевіряє її життєздатність. У цьому і проявляється взаємодія соціальної політики і соціальної роботи, хоча соціальна робота за своїм змістом значно багатша за соціальну політику, більш динамічна, і в той же час вона періодично визнає більшу стійкість і визначальний характер соціальної політики.

Отже, соціальна робота є прямим відображенням суті соціальної політики, яка охоплює численні і різноманітні аспекти життя. Зміст діяльності соціальних працівників значною мірою обумовлений концептуальними підходами до організації системи соціального захисту населення в країні, поєднанням індивідуальних і суспільних інтересів до соціальної роботи. А соціальна політика, в свою чергу, узаконює форми і методи соціальної роботи, надає діям соціальних працівників законності і справедливості.

Д. А. Скарбовійчук, студ., ОНУ ім. І. Мечникова, Одеса
dariascarb1996@ukr.net

ДІАЛОГ МІЖ НАУКОЮ ТА РЕЛІГІЄЮ – РЕАЛЬНІСТЬ ЧИ ІЛЮЗІЯ?

Довгий час розуміння співвідношення науки та релігії зводилося до того, що вони трактувалися як протилежні, взаємозаперечуючі явища. Проблема співвідношення віри і знання вирішувалася в рамках оцінки релігії як нижчого виду знання, яке з розвитком науки приречене на зникнення. Пізніше релігія і наукове знання стали розглядатися як різні і правомірні форми духовної активності людини. З іншого боку, існує тенденція розглядати релігію і науку, як змінюючі одне одного в процесі

еволюції способи сприйняття і пояснення світу. Тож чи може бути між ними діалог?

Для того, щоб зрозуміти проблему необхідно найперше визначити спільні і відмінні риси цих двох областей знання. Звернімо увагу на відмінності, що існують між наукою і релігією: перша має відношення до галузі природного, друга – надприродного; перша керується емпіричним досвідом, а друга – досвідом містичним. Зазначимо і спільну рису: прагнення до однієї мети – істини, адже наука ("epistema") займається пошуком достовірного істинного знання, а релігія ("religio") – зв'язком людини з Богом, як з Істиною.

Тож незважаючи на те, що наука і релігія "говорять на різних мовах", необхідно говорити про їх взаємний договір, який потенційно можливий.

Я вважаю, що між наукою і релігією діалог відбувається опосередковано – з допомогою філософії, "через неї". А. І. Кирлежев пише: "філософ – це людина, дотична з науковою та релігійною сферою, і "яка володіє науковим розумом", у зв'язку з чим вона дійсно може виступати модератором між наукою і релігією; причому, без цієї філософської модераторської функції ніякого ефективного діалогу між наукою і релігією не буде [Философия-наука-религия: пространство диалога [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.taday.ru/text/864817.html>].

Філософія, як і релігія, завжди передбачає духовність; філософське пізнання передбачає роботу прагнучого пізнати істину суб'єкта над собою, що безумовно об'єднує її з релігійною сферою.

Отже, філософія виступає спостерігачем і частиною полеміки науки та релігії, і виконує, у свою чергу, важливу інтеграційну функцію.

М. В. Сорока, здобувач, КНУТШ, Київ

ПОЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ДУХОВНІЙ КУЛЬТУРІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасній науковій літературі, що присвячена дослідженню історії української філософії та історії вітчизняної філософсько-політичної думки зокрема, можна спостерігати невинуватене предметне ототожнення політичної філософії та політичної думки. Ця обставина призводить до, по суті, підміни предмету дослідження історико-філософського дослідження *політичної філософії* у вітчизняній культурі предметом *історії політичної науки*.

Саме тому високого рівня розвитку набули дослідження конкретних явищ політичного життя в історії української культури (від епохи Давньої Русі до XX та XXI століть), але зовсім невинуватени залишились онтологічні та гносеологічні засади формування політичного простору як складової духовної культури України, який постає умовою можливості розвитку як конкретних явищ політики, так і їх теоретичної концептуалізації.

Становлення і розвиток політичного простору, політичного світу, його структура та особливості виходять за межі предмету політології та політичних наук, натомість постають предметом політичної філософії як філософської науки. Це і зумовило необхідність історико-філософського аналізу становлення і розвитку політичної філософії у духовній культурі України.

Метою нашого дослідження є комплексний історико-філософський аналіз політичної філософії як напряму вітчизняної філософської думки, узагальнення і систематизація результатів основних вітчизняних філософсько-політичних вчень, з'ясування структури, типології та специфічних рис вітчизняної філософсько-політичної думки, її місця та функцій у розвитку сучасної української філософської культури.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання наступних дослідницьких завдань. По-перше, важливо обґрунтувати джерельну базу та методологічні засади дослідження історії вітчизняної політичної філософії. По-друге, необхідно довести предметну та методологічну диференціацію політичної філософії та політичної науки у розвитку вітчизняної філософської культури. По-третє, визначити специфічні риси і особливості становлення "політичного світу" (політичної онтології) у філософській культурі Давньої Русі на основі теоретичної реконструкції та критичного аналізу основних давньоруських філософсько-політичних учень. По-четверте, розкрити структуру і типологію філософсько-політичної думки України ранньомодерної доби, дослідити на її основі специфічні риси формування "політичного світу" у вітчизняній ранньомодерній культурі. По-п'яте, здійснити історико-філософську реконструкцію основних політико-філософських учень розвитку української філософської думки XIX ст., виокремити (тематизувати) проблематику політичної філософії у структурі вітчизняної філософської думки та публіцистики національного відродження XIX ст. По-шосте, дослідити та розкрити основні функції політичної філософії на сучасному етапі розвитку вітчизняної філософської культури.

Головною гіпотезою нашого дослідження є здійснення комплексного історико-філософського аналізу політичної філософії як напряму розвитку української філософської культури, аналіз її структури і типології, проведення історико-філософської реконструкції становлення і розвитку "політичного світу" в українській культурі XI–XIX ст., визначення місця, значення та основні функції політичної філософії на сучасному етапі розвитку вітчизняної філософської культури.

Також до дослідницьких гіпотез історико-філософського аналізу концептуалізації політичного досвіду у вітчизняній культурі можна віднести тезу про предметну та методологічну диференціацію політичної філософії та політичної науки у розвитку вітчизняної філософської культури. У розвитку вітчизняної філософської думки предметом політичної філософії постає вивчення становлення, розвитку і структури "політичного світу" (політичної онтології) у межах національної духовної культури, а

предметом політичної науки постає аналіз конкретно-історичних та інституційних форм вітчизняної політики.

Друга гіпотеза полягає у тому, що фундаментальною особливістю політичної онтології Давньої Русі є несуттєве поєднання та взаємодіє елементів східного та західного типу культур, про що свідчить когерентний розвиток "містико-аскетичної" та "софійної" традицій у вітчизняній середньовічній філософсько-політичній культурі.

Суть третьої дослідницької гіпотези полягає у тому, що у структурі філософсько-політичної думки України ранньомодерної доби продовжує розвиток бінарна опозиція "східного-західного" типу політичного мислення, про що свідчить, з одного боку, прагнення до повернення політичних зразків культури Давньої Русі (І. Вишенський), а з іншого прийняття просвітницьких форм подальшого політичного розвитку (К. Транквіліон-Ставровецький, І. Гізель, Ф. Прокопович).

Четверта дослідницька гіпотеза полягає у тому, що у вітчизняній духовній культурі політична філософія виконувала переважно функції політичної онтології, у той час як функції політичної гносеології не отримали розвитку. Ця особливість зумовлює специфічну онтологічну та нормативну структуру сучасного політичного простору України.

П. І. Федорук, асп. НПУ ім. М. П. Драгоманова, Київ
petr@ste.kiev.ua

ЦІНІСНО-ВИЗНАЧАЛЬНІ РИСИ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОПолітичної думки

Проблематика геополітичних цінностей є малодослідженою, незважаючи на те, що дослідженню цінностей загалом, і зокрема, політичних і соціальних цінностей, присвячено чимало праць сучасних вітчизняних дослідників, зокрема таких, як В. Андрущенко, В. Бабкіна, В. Барков, В. Бех, Є. Головаха, В. Горбатенко, В. Іноземцев, С. Катаєва, В. Корнієнко, В. Кремень, С. Кримський, І. Курас, І. Лебедєв, М. Михальченко, Л. Нагорна, Ф. Рудич, С. Рябов, В. Ткаченко, М. Ходаківський. Дослідниками відзначається, що у високорозвинених країнах на сучасному етапі пріоритетними визначаються загальнолюдські цінності, помітний рух до зміни споживацьких орієнтацій постматеріальними цінностями, виникнення нового типу попиту – не стільки на продукти, скільки на стиль життя. Останній включає усвідомлення значення людського існування, прагнення до участі в процесі прийняття соціальних рішень, до соціальної справедливості, до широкого вибору соціальної ролі в межах більш естетичного та здорового оточуючого середовища. Гроші, як матеріальна винагорода за працю, поступаються місцем цінностям самореалізації, саморозвитку, участі в організації та керівництві виробництвом, визнання та поваги особистої гідності, спілкування. На перше місце також

виходять такі цінності, як освіта, сім'я, виховання дітей, цікава робота. В сучасному інформаційному суспільстві знання та інформація визначаються як важливі цінності, які визначально впливають на можливості працівника в нових соціально-економічних умовах. Зміна пріоритетів у бік визначення необхідності гармонійного існування суспільства з навколишнім середовищем призвела до усвідомлення суспільством екологічних цінностей найбільш актуальними для сьогодення.

Сучасне українське суспільство розкололося: паралельно існують дві культури, дві системи оцінок, норм, що виявляється в дестабілізації суспільства, виникненні конфліктів та напруженості. Поряд зі збереженням авторитарно-бюрократичних цінностей радянського суспільства спостерігається некероване, стихійне впровадження нових, запозичених цінностей західного суспільства без урахування місцевих ментально-психологічних особливостей. У той же час, відродження цінностей, властивих власне українському народу, тих, що формувалися до радянської пропаганди, відбувається повільно, хоча вони значно ближчі до притаманних сучасним розвиненим країнам постматеріальних цінностей, ніж міфічні абстракції радянської доби.

Що стосується власне українських геополітичних цінностей, то ми знаходимо їх в працях видатних вітчизняних мислителів кінця XIX – першої половини XX століть, які на високому науковому рівні досліджували історію українського народу, його менталітет, культуру, цінності – М. Драгоманов, С. Подолинський, М. Міхновський, Ю. Бачинський, М. Грушевський, В. Винниченко, В. Липинський, С. Рудницький, О. Бочковський, А. Синявський, М. Сціборський, В. Старосольський, С. Дністрянський, С. Шелухін, Ю. Липа та інші. Аналіз їх геополітичних праць дає можливість говорити про те, що характерними, ціннісно-визначальними рисами української геополітичної думки кінця XIX – першої половини XX століть були наступні: своє ставлення до співпраці між народами представники вітчизняної геополітичної думки формували, виходячи з права націй на самовизначення, необхідності взаємоповаги і взаємовигідності співпраці між країнами; українські дослідники переважно демонстрували відсутність імперіалізму та зазіхання на чужі території; переважна більшість представників української геополітичної думки були прихильниками побудови демократичного громадянського суспільства; у поглядах українських мислителів практично відсутнє таке явище як расизм; для представників української геополітичної думки держава не була ціллю сама по собі, а лише засобом задоволення потреб людей; як гуманісти, українські дослідники не поділяли гасла про те, що мета виправдовує засоби.

Такі ціннісні орієнтації вітчизняної геополітичної думки успадковані нею з всієї історії вітчизняної суспільно-політичної думки, адже українські мислителі, що здавна задумувалися над взаємозв'язком між географічними факторами і життям людини, суспільства, держави, завжди біль-

ше, ніж їх зарубіжні колеги, акцентували увагу саме на таких геополітичних чинниках, як менталітет, релігія, культура, природні права людей і народів, що значною мірою вплинуло на формування філософсько-світоглядних традицій української геополітичної думки.

На відміну від деяких зарубіжних доктрин, що вважали пріоритетними права держави, розглядаючи її населення переважно як засіб досягнення поставлених цілей, вітчизняна геополітична думка ставила в центр інтересів саме людину. Так, Ю. Бачинський вказував "Остаточною ціллю кожного народу є не держава, а його можливо найкращий, свободний, культурний розвиток. Держава це лише засіб для цього" [*Бачинський Ю.* Большевицька революція і Українці. Критичні замітки. – Берлін, 1928. – С. 18]. В. Винниченко писав: "Але нашою метою, істотною, ґрунтовною метою була не сама державність. Наша мета була – відродження, розвинення нашої національності, пробудження в нашому народі своєї, національної гідності, почуття необхідності рідних форм свого розвитку, здобуття цих форм і забезпечення їх. Державність же є тільки засіб для цієї істотної цілі" [*Винниченко В.* Відродження нації : в 3 т. Т. 1. – К. : Вид. політ літ. України, 1990. – С. 257]. Ці думки також поділяли М. Грушевський, Ю. Липа та інші.

Прагнучи здобуття свободи і добробуту для українських громадян, призначення держави вітчизняні дослідники бачили в категоріях загальнолюдських цінностей. М. Грушевський писав: "Для того щоб дати з України світові ще одну міщанську республіку, хоч би й демократичну, по правді, не варто було стільки труда й заходів... Найкращі сини нашого народу, цвіт і надія його покладали голови – і покладатимуть їх іще для того, щоб дати щось дійсно цінне своєму народові – і в нім людству взагалі... Обставини так склалися, що великі завдання і досягнення стали для нас можливі, що ми можемо творити не тільки свободну й незалежну Україну, а й Україну Велику. Велику не територією, чи багатством, чи пануванням над іншими, а велику отими соціально-моральними вартостями... Цієї величини я їй бажаю й прагну, іншої – імперіалістичної, чи мілітаристичної – не хочу ні трохи, вважаю її небезпечною спокусою" [*Грушевський М.* На порозі нової України. – К. : Веселка, 1992. – С. 163–165].

Отже, традиційними цінностями для вітчизняної геополітичної думки є ті цінності, які притаманні сучасним високорозвиненим суспільства, а саме: цінність людини як духовної істоти, що прагне самореалізації, свобода, демократія, соціальна справедливість тощо. Тож українцям немає потреби ні підтримувати міфічні псевдогуманні цінності, навізані радянською пропагандою, ні запозичувати цінності західного світу, які не враховують наші ментально-психологічні особливості. Потрібно відроджувати власні цінності, які, з одного боку, цілком відповідають сучасним постматеріальним тенденціям, а з іншого – враховують українську специфіку.

**ХРИСТИЯНСЬКІ ОСНОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ:
AD NOTANDA**

Свого часу французький вчений-політолог Жан-Франсуа Ревель у своїй ґрунтовній праці "Відживлення демократії" (1992) констатував: "На всіх континентах множаться численні конференції, де співають хвалу новій богині – не просто демократії, а демократії всесвітній, суцільній демократизації світу, що й годі піддавати сумніву її існування". Ця демократична ейфорія, на думку Ж.-Ф. Ревеля засвідчила виникнення нового вірування, в основі якого – обожнення західної ліберальної демократії як "остаточної форми людського врядування".

Однак, демократія не є надприродною сутністю (віра в яку – це визначальна характеристика релігійної свідомості). Вона, скоріше, – сутність метафізична (поряд зі свободою та справедливістю) та юридична (поряд із законом і правом). Як така, демократія потребує не стільки віри у власне "автоматичне імплантування" (Ж.-Ф. Ревель), скільки – "конституційних дебатів" (Ларі Зідентоп) та "глобальних моральних діалогів" (Амітаї Етціоні) з приводу як універсалістської сутності демократії загалом, так і універсальної природи прав людини зокрема (Поль Рікер, Юрген Габермас, Едвард Саїд). Це зумовлено тим, що, з одного боку, "демократія виявляється єдиним режимом, через свої засадничі закони пов'язаним із правами людини і за якого кожен громадянин може вимагати їх утілення, принаймні приблизного". А, з іншого боку, – "сам по собі концепт демократії зовсім не тотожний концептам свободи, поваги до прав людини чи їх усвідомлення". Потрібна ще гарантія того, що "демократична влада не порушить засадничих свобод людської особистості, відтак, попередньо слід домовитися, що саме вважати непорушними засадничими свободами".

Під час таких, по суті світських, дебатах і діалогах європейські дослідники не виключають можливості використання й християнського спадку. Наприклад, Л. Зідентоп прямо стверджує, що задля збереження своєї індивідуальності та створення вільних пан'європейських інститутів Європа має усвідомити власні релігійні основи, адже вироблені християнством моральні принципи до сьогодні становлять фундамент європейського громадянського суспільства.

Виправданість апелювання до християнських засад "вільних пан'європейських інститутів" пояснюється двома аргументами. По-перше, географічно "європейське" локалізується у тій частині континенту, де християнство не зазнало тривалого впливу з боку Візантії та де мав місце творчий синтез християнської і варварської (кельтської і германської) традицій. Саме тому християнство, писав Фернан Бродель, поряд із гуманізмом було і лишається важливою складовою європейської думки. "... гуманізм звеличує людину, звільнює її, але при цьому зменшує частку божественного, хоча й не забуває Бога уповні". Ось чому європейець і нині, "будучи в своїй масі атеїстом, все ж таки лишається вірним християнській етиці, адже фундамент його поведінки закладений в християнській традиції".

Звідси – другий аргумент. А саме: важливою складовою християнської етики є універсалізм як догма християнського віровчення. Цей аргумент використовується по-різному. Скажімо, у вже згаданого Л. Зідентопа, християнський універсалізм є синонімом рівності людей перед Богом, на якій базується їхня індивідуальна свобода. Фактично це означає, що розуміння природи речей обумовлене нашою совістю і залежить не від нашої належності до певної групи, а від нас як індивідумів. Якщо ж ніхто не народжується із вродженим правом наказувати (як й із вродженим обов'язком підкорятися), то має існувати царина, де людина повинна приймати рішення самостійно й сама управляти своїми вчинками без примусу з боку інших людей чи держави, керуючись виключно власною совістю. Звідси – можливість розрізнення публічного і приватного життя та окреслення меж легітимного використання державної влади; можливість поєднання громадянських свобод із самоуправлінням; принцип "рівної свободи" як основа сучасного лібералізму; універсалізм європейських норм, сформульованих у вигляді прав і обов'язків індивідів, а не характерних особливостей груп; і, загалом, головний аргумент на користь демократичного суспільства – повага моральної рівності всіх його членів та гарантія рівної свободи.

Прийняття до уваги християнства як основи сучасного лібералізму, резюмує Л. Зідентоп, дозволяє зрозуміти той факт, що справжній лібералізм накладає суворі обмеження на багатоманітність, якщо остання загрожує "духовній рівності усіх людей", ставить під сумнів віру в те, що всі люди мають рівний статус й тому мають рівні права на справедливість.

Дещо по-іншому християнський універсалізм у контексті теми європейської демократії тлумачиться Ю. Габермасом. Зважаючи на секуляризацію, що є однією із характерних рис європейської ідентичності, Ю. Габермас веде мову про універсалізм як про "правову і моральну основу ліберального порядку". "В строгому розумінні універсалізм – це егалітарність індивідуалізму розумної моральної установки, яка потребує взаємного визнання, інакше кажучи, рівної поваги і визнання інтересів кожного. Універсалізм тому – це не стільки "розумна загальність", скільки рівна повага та рівне право кожного на індивідуальність, право "бути іншим". Такий універсалізм "змушує визнати відносність власного погляду у перспективі рівноправної "іншої позиції". На практиці це означає, що "незахідні культури мають право оволодівати універсальним змістом прав людини, виходячи із власних ресурсів та у власному прочитанні, прив'язуючи їх до власного досвіду та інтересів". Адже цінності, навіть ті, що заслуговують глобального визнання, не існують у вакуумі й не підлягають експортуванню. Вони набувають обов'язковості лише в нормативних суспільних системах та практиках певних культурних життєвих форм.

В цьому контексті, Поль Рікер зазначає, що будь-які універсальні твердження, в тому числі й такі, як права людини, мають бути винесені на обговорення. "Наприклад, ми можемо стверджувати, що деякі права на свободу слова, не будучи поки частиною інших культур, є універсальними. Це всього лише ствердження, і воно лишається таким доти,

доки його не визнають інші". І лише дискусія з Іншим може зрештою переконати опонента, що ці права – універсальні. У протилежному випадку, зауважує Ю. Габермас, підозру, що будь-який універсалістський дискурс є всього-на-всього прикриттям для партикулярних інтересів, не можна вважати безпідставною.

Витлумачений у такий спосіб християнський універсалізм та й християнський спадок у цілому становлять неодмінну умову зазначеної дискусії. Адже християнство, зауважує Юлія Крістева, подібно до решти монотеїстичних релігій, із самого початку намагалося визначити поняття "інший". Засвідчуючи, тим самим, що проблема універсалізму невід'ємна не стільки від проблеми визначення "іншого", скільки від проблеми ставлення до нього. (Спосіб, у який ми визначаємо "іншого", диктує відповідний спосіб ставлення до нього). "Уявіть собі, що до вас у двері стукає мандрівник. Відповідно до Біблії, вам належить поставитися до нього, як до Бога, – засвідчуючи святість і виключність інших". Саме спроба позитивного визначення християнством "іншого" є важливою складовою спадку західної думки. Складовою, що свого часу була підхоплена Просвітництвом, і яку сьогодні "ми повинні всебічно розвивати, збагачувати й культивувати". І, навпаки, згода із різноманітністю й співіснуванням культур, зокрема "гостинність щодо суспільних норм іноземців і біженців", згідно із Романо Проді, будуть першими кроками до "пробудження християнської душі Європи". В будь-якому разі, наголошує Ю. Габермас, визнання відмінностей – "взаємне визнання іншого в його інакшості" – може і повинно стати визначальною рисою європейської ідентичності.

До того ж, підмічає Ю. Габермас, Європа пережила досвід конфесійного розколу і секуляризації суспільства. Досвід, який змусив європейців замислитися над своїм аж ніяк не виключним положенням усередині відмежованого від наукового знання дискурсу, що виявився поділюваним ними із представниками інших релігій. "Рефлексія стосовно релігії, яка дозволяла їй вчитися бачити себе очима іншого, мала серйозні політичні наслідки". А саме: європейці зрозуміли, чому вони мають відмовитися від насилля, в тому числі і насилля, організованого державою, як від засобу здійснення своїх релігійних прагнень та амбіцій.

Стосовно демократії і прав людини це може означати, принаймні, дві речі. По-перше: "Демократична конституція допускає протести дисидентів, які ведуть свою боротьбу, вичерпавши усі правові прийоми, але за умови, що це протистояння, яке порушує багато правил, спирається на конституційні норми й здійснюється засобами, що надають їх боротьбі характер ненасильницької апеляції до більшості, заклику ще раз осмислити прийняті рішення". По-друге, – саме універсалістська сутність демократії і прав людини забороняє насаджувати їх "вогнем і мечем". "Універсалістські претензії на загальну значущість, що їх Захід пов'язує зі своїми "базовими політичними цінностями", тобто з процесом демократичного самовизначення, переліком прав людини, не слід плутати з імперськими прагненнями – нібито форма політичного життя і культура однієї, хай навіть і давньої, демократії є прикладом для всіх суспільств".

КРУГЛИЙ СТІЛ

КОНФЕСІЙНІСТЬ МЕТАФІЗИКИ (КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ)

А. О. Баумайстер, канд. філос. наук, докторант, КНУТШ, Київ
andrejbaumeister@ukr.net

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА МЕТАФІЗИКИ "ВНУТРІШНЬОЇ ЛЮДИНИ"

Основне завдання доповіді полягає у тому, аби запропонувати аргументи, що дозволяють доповнити і певним чином скорегувати позицію Володимира Олександровича Дем'янова стосовно обов'язкової конфесійності будь-якої метафізики. Ідейним контекстом аргументації на користь позаконфесійності метафізичного мислення обирається та частина практичної метафізики, яку сьогодні називають "метафізикою внутрішньої людини" (Тео Кобуш).

Головну тезу, представлену у доповіді, можна сформулювати так: метафізика "внутрішньої людини" має спільні концептуальні джерела для всіх трьох великих конфесій християнської традиції. Під "метафізикою внутрішньої людини" я розумію метафізику, що ставить у центр своїх рефлексій спільне для античних філософів і християнських авторів поняття про неантропологічну основу особового буття (*ho kryptos tēs kardias anthrōpos, absconditus cordis homo*).

Ця теза підтверджується за допомогою трьох прикладів: вчення Августина про внутрішнє світло душі, вчення Майстера Екгарта про внутрішню зреченість (*abrenuntio, Abgeschiedenheit*) і вчення Ернста Тугендгата (*Ernst Tugendhat*) про внутрішній вимір (*Tiefendimension*) людського буття.

Перші два приклади мають показати, як у метафізиці латинського Заходу поєднуються різні філософські та релігійні традиції (неоплатонізм, стоїцизм, метафізика східних Отців Церкви) і як ці вчення впливають на філософські та релігійні ідеї Раннього Модерну (зокрема – на вчення лідерів Реформації). Третій приклад показує, яким чином метафізика "внутрішньої людини" може впливати на авторів, які сповідують принципову антиметафізичну й атеїстичну позиції.

**НОВІ РИЗИКИ:
ЕКОНОМІКА, СПІЛЬНОСТІ Й СУПЕРШВИДКІСНІ ПРОЦЕСИ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕРИ (КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ)**

*Д. Л. Степанюк, асп., НУБіПУ, Київ
lalalafee@ukr.net*

**ГЛОБАЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ:
ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫЕ КОРПОРАЦИИ,
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ФИНАНСОВЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ И МЕДИА?**

Две революции в истории имели решающее значение для появления принципиально отличных типов социального порядка. Неолитическая революция около десяти тысяч лет назад позволила создать сельское хозяйство и сформировать первые государства, которые обеспечили порядок. Естественное государство, или порядок ограниченного доступа, – самый распространенный в истории тип общественного устройства – строится на ограничении доступа к экономическим и политическим ресурсам. Индустриальная и социальная революция, которая впервые проявила себя в Англии XVII-XVIII вв., позволяет появиться социальному порядку открытого доступа, когда все больше действуют анонимные силы рынка. В этом порядке доступ к основным политическим и экономическим ресурсам является равным и открытым [Норт Д. Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества / Д. Норт, Д. Уоллис, Б. Вайнгайтс; пер. с англ. Д. Узланера, М. Маркова, Д. Раскова, А. Расковой. – М.: Издательство Института Гайдара, 2011. – 480 с.].

Однако глобализация вносит свои коррективы в государственное управление и типы общественного устройства. Асимметричность отношений разных стран в едином открытом пространстве глобализированного мира проявляется в действии различных возможностей управления на расстоянии, вне государственных границ. Появление в современном мире новых информационных, финансово-экономических, политических и военных технологий может подорвать национальный суверенитет и безопасность государств.

Ключевые роли в глобальном управлении принадлежат международным финансовым организациям (в первую очередь Международному валютному фонду и Всемирному банку), коммерческим банкам, транснациональным корпорациям и медиа.

Те, кто обеспечивает предоставление кредитов государствам, направляют политику правительств. Еще в 1816 Т. Джефферсон сказал: "Банковские учреждения более опасны для наших свобод, чем армии" [Сенченко М. І. Тероризм – винахід міжнародних банків для фінансового поневолення світу. – К.: Аратта, 2007. – 78 с.]. История представ-

ляет собой последовательность производимых людьми средств для получения того, чего они желают. Они начинают с войны, грубого средства с немедленным, однако неопределенным результатом, и заканчивают тем, что прибегают к коммерции, более медленному, однако более мягкому и определенному средству. Война является "диким импульсом", а коммерция и индустрия – "цивилизованным расчетом" [Манан П. Доступний виклад політичної філософії / [пер. з фр., післясова та прим. С. Йосипенка]. – К. : Український Центр духовної культури, 2009. – 400 с.].

Корпорации являются обособленными институтами, с уникальной структурой. Современный капитализм воспринимается так, что главным в деятельности бизнеса считается максимизация прибыли. Корпорация – патологическое учреждение, обладающее огромной властью над людьми и обществом и представляющее определенную опасность [Степанюк Д. Л. Глобальное управление: транснациональные корпорации, международные финансовые организации и медиа?]. В настоящее время корпорации доминируют и над обществом, и над национальными правительствами [Бакан Дж. Корпорация: патологическая погоня за прибылью. – М. : ООО "И. Д. Вильямс", 2007. – 288 с.]. Посредством лоббизма, вкладов в политику и компаний в области PR они влияют на государственный строй и общественное мнение в нужном направлении. Корпорации стала одним из самых могущественных институтов в мире. Однако их деятельность усугубила насущные проблемы мира: нищету, войны, разрушение окружающей среды.

Современный промышленный капитализм стал лишь сектором внутри экономики, управляемой транснациональной финансовой олигархией.

Огромное влияние на современное общество оказывают средства массовой коммуникации, которые являются мощными инструментами управления.

Национальное государство в современном мире утратило возможность регулирования циркуляции денег и товаров. Для решения современных проблем глобального управления необходимо активное государственное вмешательство и контроль гражданского общества при перераспределении доходов, регулировании и планировании. Необходимо создать экономику, служащую людям, планете и будущему, обеспечивающую экономическую и социальную справедливость. Современная капиталистическая система нуждается в пересмотре приоритетов. Пока вся креативная мощь человечества используется для того, чтобы зарабатывать деньги, в то время как ее можно направить на решение проблем.

**МИХАЙЛО МАКСИМОВИЧ –
ЗАСНОВНИК УКРАЇНСЬКИХ СТУДІЙ
У КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
(ДО 180-РІЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ТА 210-РІЧНИЦІ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ М. МАКСИМОВИЧА)**

*Т. С. Воропасєва, канд. психол. наук, доц., ст. наук. співроб.,
КНУТШ, Київ
voropayeva-tania@rambler.ru*

**М. МАКСИМОВИЧ – ФУНДАТОР УКРАЇНОЗНАВСТВА
У КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ**

Українознавчі дослідження в Київському університеті розпочав його перший ректор – Михайло Максимович (1804–1873), який був не тільки видатним філологом і ботаніком, але й етнографом-фольклористом, істориком та славістом. Ще до свого призначення на посаду ректора М. Максимович видав у Москві збірники "Малороссийские песни" (1827) та "Украинские народные песни" (1834). Згадуючи ці збірки М. Максимович зазначав, що в них представлена "самобутня поезія, яка постала на рідному ґрунті і довго була заглушеною", що "прийшов ... той час, коли пізнають справжню ціну народності" [Максимович М. О малороссийских народных песнях. Предисловие // Малороссийские песни / Изд. М. А. Максимовичем. – М., 1927. – С. I–XXXVI], що необхідно повернутися обличчям до народу, вивчати його багатовікову мудрість, його творіння, оскільки в них звучить "душа народу, рухома почуттями" [Максимович М. А. Собр. соч. – К., 1877. – Т. II. – С. 452]. Вчений наголошував, що прислужився словесності "передусім піснями своєї батьківщини" [Інститут рукописів ЦНБ ім. В. Вернадського. – Ф. 1. – Д. 553/1471. – Л. 19]. В 1849 р. у Києві М. Максимович видав третю збірку – "Сборник украинских песен". В 1862 р. вчений видав збірки "Українські пісні" та "Голоса украинских песен, изданные Мих. Максимовичем".

Ці збірки стали свідченням значного просування у пізнанні ментальності українського народу, вони позитивно вплинули на дослідження багатьох відомих вчених в Україні та інших європейських країнах (саме після появи першої збірки М. Максимовича у Європі почали видаватися подібні книги: в Німеччині опублікували такі збірки Грімм (1829), Вольф (1830) та Ерлах (1834 – 1837), в Чехії – Чляковський (1828), у Польщі – Войницький (1836), у Сербії – Мілютинович (1837), у Франції – Вільмарк (1839)). Але М. Максимович не тільки аналізував особливості народної творчості, він вплинув на становлення цілої плеяди майбутніх видатних українських мислителів і вчених (у своїх спогадах про це писали М. Гоголь, М. Костомаров, О. Бодянский, П. Куліш, Я. Головацький, І. Срезневський та ін.). Під враженням від пісенних збірок М. Максимовича М. Гоголь написав

статтю "О малороссийских песнях", де підкреслив, що до збірок Максимовича лише чарівна народна музика доносилась у вищі кола суспільства, "слова ж залишались без уваги і майже ні в кому не збуджували допитливості" [*Гоголь Н.* О малороссийских песнях // Журнал министерства народного просвещения. — 1834. — № III. — С. 16]. М. Костомаров писав у своїй біографії, що саме завдяки збіркам М. Максимовича він захопився історією України. Передмови М. Максимовича до збірників українських пісень, як зазначали його сучасники, були своєрідним маніфестом, повним народницького ентузіазму, а його ім'я стало своєрідним прапором національного самоусвідомлення багатьох молодих українських вчених [*Шамрай А.* Харьковская школа романтиков. — Харьков, 1939. — Т. 1. — С. 242].

Проблемам етнонаціонального та культурного розвитку слов'янських народів, історії Києва та Київської Русі були присвячені відомі праці М. Максимовича: "Повесть о полку Игореве с переводом для слушателей университетских" (1837); "Откуда идёт русская земля" (1837), "История древней русской словесности" (1839); "О происхождении варягору" (1841), "Сказание о Коливщине" (1875), "Волинь до XI века" (1841), "О древней епархии Переяславской" (1858), "О литовском гетмане кн. Острожском" (1864), "Заметка о первых гетманах козацких и первых полковниках прилуцких" (1849), "О гетмане Сагайдачном" (1843, 1850), "О мнимом запустении Украины" (1857), "Письма о Богдане Хмельницком" (1859), "Исторические письма о казаках днепровских" (1863–1865), "Украинские стрелы древнейших времён" (1868). Згадуючи в листах до Т. Шевченка свій переклад "Слова о полку Игоревім" М. Максимович зізнавався, що "з письменного книжного Ігоря зробив співаку-українця" [*Максимович М.* Листи до Т. Г. Шевченка (1840–1861). — К., 1862. — С. 117]. М. Максимович, як творець етимологічного правопису "максимовичівки" та автор мовознавчих праць про класифікацію слов'янських мов, у дискусії з М. Погодіним та П. Лавровським відстоював давність і самотність української мови ("Филологические письма к М. П. Погодину").

Книга "Дни и месяцы украинского селянина" (1856), в якій М. Максимович показав яскраву панораму життя й побуту українців, закріпила за вченим авторитет засновника української етнографії. У своїх етнографічних працях вчений застосовував історичний підхід і прагнув не тільки показати самотність і оригінальність ментальних, естетичних та етичних характеристик українців, але й пов'язати різні етнографічні особливості (обряди, традиції, одяг тощо) зі специфікою національного характеру українського народу. М. Максимович показував обрядовість, звичаї і традиції українців як явища, що постійно розвиваються, передбачаючи спадкоємність і взаємодію традиційних елементів з інноваційними.

М. Максимович одним з перших в українській науці здійснив критичний огляд праць норманістів, використовуючи при цьому фольклористичні, філологічні, етнографічні аргументи, а також численні праці візантійських, арабських, європейських вчених. Він розкрив походження та сутність термінів "Русь", "Україна", "Малоросія", висвітлив історію становлення та етнічний склад Давньоруської держави, причини і наслідки

роздробленості Київської Русі. Досліджуючи етногенез та географію слов'янських народів, вчений виділив 4 групи слов'ян: південно-східну, північно-східну, південно-західну та північно-західну.

Сучасники вважали М. Максимовича найбільш компетентним дослідником історії козацтва. Зокрема, М. Погодін в одному із своїх листів до М. Максимовича зазначав: "Ти, наприклад, знаєш козацтво краще за всіх нас" [Русская беседа. – 1856. – Кн. 3. – № 6. – С. 125]. Таку саму характеристику давав вченому і М. Костомаров. Відкидаючи твердження М. Погодіна (який вважав козацтво чужорідним племенем) та В. Ключевського (який вважав, що козаки – це шайка розбійників), М. Максимович підкреслював, що "наші козаки не хто інший, як українці ... козацтво було званням, станом, а не племенем" [Максимович М. А. Филологические письма // Русская беседа. – 1856. – Кн. 3. – № 5. – С. 128], "козацтво було не військовим поселенням, ... воно було особливим станом малоруського народу, який складався з давніх власників різними ділянками" [Максимович М. А. О Григории Ивановиче Теплове // Собр. соч. – К., 1876. – Т. 1. – С. 550], "воно розвивалось з ХУ століття на обох сторонах Дніпра" [Максимович М. А. Ответные письма М. П. Погодину // Русская беседа. – 1837. – № 2. – С. 23]. Вчений докладно описав життєдіяльність, побут і традиції козацтва, зазначаючи, що саме "козацтву випав жереб ... стати представниками й захисниками ображеного народу свого" [Максимович М. А. Бубновская сотня // Собр. соч. – Т. 1. – С. 839], підкреслюючи, що "козак і лицар – це синоніми" [Максимович М. А. Сказание о гетмане Петре Сагайдачном // Собр. соч. – Т. 1. – С. 354].

М. Максимович одним з перших зробив спробу дати характеристику української ментальності і вперше спробував визначити різницю між українцями та росіянами у етнопсихологічному плані. Висунуті вченим ідеї про історичну самотність кожного народу, про старобутність української мови, про генетичний зв'язок між княжою та козацько-гетьманською добою в історії України є надзвичайно актуальними і сьогодні. Серед постулатів філософії історії М. Максимовича потрібно виділити наступний: "історія – дитя народу, вона мусить бути засобом освіти, виховання громадян та формування патріотичних почуттів" [Марков П. Г. Жизнь и труды М. А. Максимовича. – К., 1997. – С. 57]. Вчений підкреслював, що патріотизм базується на любові до свого народу та своєї Батьківщини, а також передбачає гордість за її минуле, сьогодення і майбутнє [Там же. – С. 67].

Т. М. Ємець, канд. філос. наук, наук. співроб., КНУТШ, Київ
uaznavstvo@univ.kiev.ua

МИХАЙЛО АНТОНОВИЧ ЯК ФУНДАТОР УКРАЇНСЬКОГО РЕНЕСАНСУ

Постання сучасної української держави в кінці ХХ століття стало можливим завдяки жертвним зусиллям діячів українського національного ренесансу, що започатковувався ще в першій половині ХІХ століття.

Одним із натхненників новопосталого українського руху був Михайло Олександрович Максимович (1804–1873), видатний український учений-енциклопедист (математик, фізик, хімік, ботанік, зоолог, історик, археолог, фольклорист), громадський діяч та публіцист.

Він формував світогляд не лише своїх сучасників, а й численних наступних поколінь українознавців. І. Франко підкреслював, що видання Максимовича (як збірки українських пісень, так і публіцистичні та українознавчі альманахи "Денница" (1830–34), "Киевлянин" (1840–1841, 1850), "Украинец" (1859, 1864)) мали великий вплив "на формування патріотизму в багатьох передових людей України" [Цит. за: Михайло Максимович. Біографія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/bio/printout.php?id=201>]. М. Грушевський називав його "творцем української історичної ідеології", зазначаючи, що саме М. Максимовичу "належить пріоритет у створенні міфологеми щодо генези нації української, яка не позбавлена історичних реалій" [Цит. за: Шип Н. А. Максимович Михайло Олександрович // Енциклопедія історії України. Т. 6: Ла–Мі / редкол.: В. А. Смолій (гол.) та ін. – К.: Наукова думка, 2009. – С. 461]. Дослідниками внеску М. Максимовича у націєтворення є С. Біленький, Н. Бойко, Д. Дорошенко, В. Жмир, В. Короткий, П. Марков, П. Попов, Д. Острянин, М. Тарасенко та ін. Всі вони підкреслювали українськість М. Максимовича, його глибоку відданість українській культурі.

Походив М. Максимович зі старшинського козацького роду у Полтавщині. Його предки у XVII–XVIII століттях займали високі посади в козацькому війську, зокрема Самійло Величко згадує про "переляславського знатного військового товариша Василя Максимовича" [Михайло Максимович. Біографія]. Українські народні пісні він почав збирати ще в юності, навчаючись у Новгород-Сіверській гімназії. У 1827 р. (у двадцятитрьохрічному віці) видрукував у Москві збірку "Малороссійскія пѣсни, изданныя М. Максимовичемъ". У 1834 р. були видані (також у Москві) "Украинскія народныя пѣсни, изданныя Михаиломъ Максимовичемъ. Часть первая. Книга I. Украинскія думы. Книга II. Пѣсни козацкія былевыя. Книга III. Пѣсни козацкія бытовыя". У 1849 р. у Києві вийшов "Сборникъ украинскихъ пѣсень, издаваемый Михайломъ Максимовичемъ. Часть Первая". Не буде перебільшенням сказати, що з появою цих праць постала українська фольклористика. Збірки пісеньних текстів М. Максимович супроводжував докладними історичними довідками та коментарями, започатковуючи цим народницькі традиції української історичної науки. Цій же меті слугувало й вивчення ним козацтва як суто українського утворення ("Исторические письма о казаках приднепровских" (1863–65), "Письма о Богдане Хмельницком" (1859), "Бубновская сотня" (1848–49)).

Значним є внесок М. Максимовича і у постання української археології. Зокрема, через його дослідження "Украинские стрелы древнейших времен" (1868), "Про предмети давнини, що були передані автором у

музей Московського археологічного товариства", "Археологічні записки про Київ та його околиці".

Як громадський діяч і педагог М. Максимович доклав значних зусиль до становлення традиції українського просвітництва. Він вважав, що вивчення старожитностей та фольклорних традицій мають слугувати для формування гідності та самоповаги в українського народу. Написав одну з перших природничонаукових книг для народу "Книга Наума о великом Божьем мире" (1833).

Проголошував самобутність української мови, доказував давність її походження. Ґрунтовно досліджував "Слово про Ігорів похід", присвятивши йому сім праць. Виявив у цій прадавній пам'ятці численні українізми, вважав, що написано "Слово..." давньоукраїнською мовою. Вперше переклав "Слово..." на українську мову. Запропонував український етимологічний правопис – максимовичівку ("Думка про малоросійську мову і правопис її" (1830), "Про правопис малоросійської мови. Лист до Г. Ф. Основ'яненка" (1841)). Заклав основи української діалектології, був прихильником думки, що основою української літературної мови є київсько-полтавський діалект.

Одним із вагомих факторів впливу М. Максимовича на українське націєтворення стала його науково-організаційна діяльність. Він навчався у Московському університеті, спочатку на словесному, а згодом – на природничому відділах філософського факультету. Після закінчення навчання займався науковою діяльністю. У двадцять дев'ять років (1833) здобув ступінь доктора біологічних наук та звання професора, став завідуючим кафедрою ботаніки Московського університету. М. Максимович брав активну участь в організації роботи університету в Києві (1834). Спочатку (з липня 1834 р.) його запросили до щойно створеного університету як професора, завідувача кафедрою російської словесності, а згодом (з вересня 1834 р. по грудень 1835 р.) він став першим ректором Київського Імператорського Університету Святого Володимира. Було М. Максимовичу тоді лише тридцять років. З 1836 р. він працював деканом філософського факультету, у 1845 р. вийшов у відставку за станом здоров'я. Але до кінця життя продовжував займатися науковою діяльністю.

Також вагомим був вплив М. Максимовича на українську культуру через широке коло спілкування. Він завжди перебував у центрі суспільного життя, підтримував особисті зв'язки з Т. Шевченком, М. Костомаровим, М. Гоголем, А. Міцкевичем, П.-Й. Шафариком, О. Пушкіним, К. Рилєєвим, В. Жуковським, В. Белінським, М. Щепкіним, Г. Квіткою-Основ'яненком, П. Гулаком-Артемовським, Є. Гребінкою та багатьма іншими.

Постать, життєвий шлях та науковий доробок М. Максимовича як видатного діяча української культури продовжує і зараз відігравати вагомий роль у націєтворенні, адже ще не вичерпані його наукові та просвітницькі ідеї та продовжує бути актуальним прикладом для сучасних поколінь його жертвність у служінні Україні.

ЗАСНУВАННЯ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: РЕАЛІЗАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕЇ В ІМПЕРСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Ідея університету як навчально-наукового закладу, що охоплює різні галузі наук – природничих та соціогуманітарних – виникла як європейський культурно-інтелектуальний феномен та стала внеском європейської цивілізації у світовий культурно-інтелектуальний простір. Майже від початку появи університетів у країнах Західної та Центральної Європи українці ставали їхніми студентами і навіть викладачами, включившись у процес навчальної міграції, що мав місце на європейському континенті: так, уже у XIV ст. студенти-"рутенці", уродженці переважно Червоної Русі – Галичини, не залишилися непоміченими у списках студентів перших європейських університетів. Не маючи на той час достатньої потуги для власного державницького та інтелектуального будівництва, значна частина України пізньосередньовічної доби все ж залишалася таким чином в орбіті європейського культурно-інтелектуального простору.

Уже в ранньомодерний час Україна на основі західноєвропейських зразків виробила власні форми інтелектуального життя, адаптувавши їх до особливостей свого культурно-духовного розвитку. Ці нові взірці прислухалися не лише самим українцям, але й стали об'єктами засвоєння їх країнами православного світу Східної та Південної Європи. Таким чином, "в 17-ому і в першій половині 18 століття українська культура значною мірою завдяки Києво-Могилянській академії стає культурою-посередницею між культурами народів усього православного регіону і Заходом Європи, хоча в минулому вона й сама зверталась до сербської, болгарської і польської культур як культур-посередниць, а в майбутньому, з кінця 18 і у 19 столітті такою посередницею для української стане російська культура" [Нічик В. М. Києво-Могилянська академія і німецька культура. – К.: Український центр духовної культури, 2001. – С. 15–16].

Сама ідея університету, як і форм вищої освіти у цілому, які є відображенням запитів інтелектуально-культурного розвитку певної доби (за К. Ясперсом, "людину називають освіченою, якщо вона сформована за певним історичним ідеалом" [Ясперс К. Ідея Університету // Ідея університету: антологія / упоряд. М. Зубрицька [та ін.] ; відп. ред. М. Зубрицька. – Л.: Літопис, 2002. – С. 126]) зазнавала змін та у XVIII – на поч. XIX набула форм класичного університету. Водночас – упродовж XVIII ст. – в Україна відбулися важливі поліико-територіальні зміни, які зумовили також і зміни в освітній системі та інтелектуальному житті у цілому.

Якщо наприкінці XVII – до середини XVIII ст. завдяки українцям "відбулося "запліднення Росії" адаптованими до православного духовного підґрунтя досягненнями європейської культури" [Павленко Ю. Цивілізаційна природа України та глобальні протиріччя сучасного світу // Дав-

ньюрське любомудріє: тексти і контексти / упоряд. О. Вдовина, Ю. Завгородній. — К. : Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2006. — С. 362], то завдяки низці реформ Петра I Російська імперія відкриває власний шлях до Європи, безпосередньо переймаючи досвід інтелектуального розвитку в актуальних формах доби Просвітництва з його наголосом на позитивній науці та енциклопедичному характері знань. Цей інтелектуальний "прорив" Росії відбувався без участі та посередництва України, повз неї.

Процес становлення в Європі системи класичної науки та системи університетської освіти, в Україні співпав у часі з важливими політичними та соціальними змінами, передовсім поступовою інкорпорацією до складу Російської держави з обмеженням автономного устрою Гетьманщини. Цей процес завершився ліквідацією Гетьманщини, зруйнуванням Запорізької січі, приєднанням Криму та економічним освоєнням Новоросії, а також поділами Речі Посполитої та входженням Правобережної України до складу імперії. Такі геополітичні зміни призвели до значних ментальних та ідейних переорієнтацій: з частини європейського світу Україна перетворилася на частину Російської імперії, і віднині зв'язок з європейським інтелектуальним простором відбувався за посередництва адміністративних структур та під ідейним контролем останньої. У цей час Україна опинилася в ситуації, коли її освітні інституції було поставлено під адміністративний контроль імперської влади, а простір наукових свобод обмежено.

У Російській імперії в цей час відбувалося зміщення інтелектуальних центрів з України та Києва до імперських столиць: у Санкт-Петербурзі 1724 р. було засновано Академію наук та відкрито пр. ній Академічний університет, а 1755 р. — Університет у Москві. Вони стають головними освітньо-науковими закладами імперії, яка встановлює прямі контакти із Західним науковим світом: ще за Петра I запроваджується практика відправлення на навчання до Західної Європи молодих людей шляхетного походження, а також запрошення для викладання та наукової праці іноземних, у першу чергу німецьких, учених. Віднині іноземці й в Україну потрапляють саме через Росію. Водночас Російська імперія активно використовувала інтелектуальний потенціал приєднаних територій для потреб державного будівництва, освяченого імперськими амбіціями.

Водночас Україна все більше набуває в Російській імперії статусу інтелектуальної провінції, адже уряд не мав наміру підтримувати чи розвивати існуючі або створювати нові навчальні заклади в Україні. Апофеозом таких тенденцій стала незгода Катерини II на відкриття Університету в Батурині, яке ініціював останній Гетьман України Кирило Розумовський. Така позиція цілком відповідала політиці згортання автономії та козацького самоврядування в Україні, а також прагненню політичної та інтелектуальної переорієнтації України з країн Західної та Центральної Європи на Росію. Це досягалось, зокрема, шляхом підвищення престижу російських навчальних закладів, у тому числі, в очах українців.

У зв'язку з цим історія відкриття університету в Києві зовні виглядає складовою цього процесу імперського регулювання інтелектуальних впливів: як відомо, заснування університету в Києві у 1834 р. було реакцією російської адміністрації на польський національний рух та спробою протидіяти йому шляхом науки та освіти, організованої у проімперському дусі. У цьому контексті Російська імперія розпоряджалася на власний розсуд не лише долями українців, але й поляків та народів Прибалтики: так, відомо, що за навчальну базу новоствореного у Києві Університету Св. Володимира було взято бібліотечні на навчальні колекції польського Волинського (Кременецького) Ліцею, а медичний факультет став своєрідним "спадкоємцем" Віленської медико-хірургічної академії, закритої так само, як і ліцей. При цьому значна частина перших медиків-викладачів Університету Св. Володимира була вихованцями Дерптського (Юр'ївського) університету – ще одного інтелектуального надбання імперії.

Таким чином, початкова історія Київського університету є своєрідним яскравим виразом того, як європейська ідея університету реалізовувалася імперськими методами в інтересах імперії. Ця політика ставила перед поколіннями науковців-українців, на чолі з першим ректором Університету Св. Володимира М. Максимовичем, виклики того, як знайти способи реалізації українських національних інтелектуальних та культурних потреб у рамках, завданих імперським реаліями. До певної міри в університеті починається епоха "латентного українознавства", коли під вивіскою "общерусских" історії, літератури та мови відбувалося наукове вивчення України. Отже, ця епоха стала серед іншого періодом наукового становлення українознавства у Київському університеті й дала українській науці М. Максимовича, В. Антоновича, М. Грушевського.

М. І. Обушний, д-р філос. наук, КНУТШ, Київ
Ukainology@ukr.net

НАРОДНИЦЬКІ ПІДХОДИ В УКРАЇНОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ МИХАЙЛА МАКСИМОВИЧА

Загально відомо, що народництво як суспільно-політичний рух в Україні виник у II половині XIX ст. і став наслідком боротьби селянських громад за володіння землею.

Виникає питання: Яке відношення до народництва має Михайло Олександрович Максимович (1804–1879 рр.) – видатний вчений, професор, перший ректор Імператорського університету св. Володимира? Відповідь на це питання у автора цієї публікації однозначно позитивна, хоч і потребує певних пояснень. Аналіз науково-педагогічної та адміністративної діяльності М. Максимовича після повернення в Україну та вступу на посаду ректора університету аж до обрання його членом Золотоніського повітового земства засвідчує, що в її основі покладені його помірковані народницькі суспільно-політичні ідеали. Вони ж є визначальними

і при написанні М. Максимовичем праць з української історії, словесності, фольклору тощо.

Не буде перебільшенням, якщо Михайлу Олександровичу віддати першість у поширенні українського культурного народництва як особливого різновиду народницького руху, головним призначенням якого була просвітницька робота з селянами, для чого М. Максимович широко, зокрема, використовував таку форму як збирання народних пісень.

У 1834 р. М. Максимович опублікував другу книжку "Украинских народных песен" (перша – "Малороссийские песни" (1827 р.)), яка суттєво вплинула на розвиток української фольклористики, української поезії та літератури.

Оцінюючи роль пісень та дум для української історії, М. Максимович у передмові до другого видання книги "Українських народних пісень" писав: "Это ... живые свидетели отжитой старины, ...события козацкой жизни отливались в звонкие песни, и поэтому они должны составить самую верную и вразумительную летопись для нового бытописателя Малороссии" [Максимович М. Вибрані твори / упоряд. і вст. ст. В. Короткого. – К. : Либідь, 2004. – С. 19].

Важливим внеском М. Максимовича у розвиток народницьких підходів в українознавчих студіях слід вважати закладення ним підвалин для вивчення історії українських назв міст, історії козацтва, загалом української історії як навчального предмета в українських освітніх закладах. Зокрема, у статті "Откуда идет Русская земля, по сказаниям русским" (1837) М. Максимович досліджує походження назви "Україна". В ній він зазначав, що ця назва з'явилася у літописі під 1187 р. і спочатку означала Київську землю (Подніпров'я), а відтак, згодом – у XVI–XVIII ст. охопила територію, де жив український народ. З цього часу термін "Україна" зазвучав у народних піснях і думах. У цій же праці М. Максимович обґрунтовує автохтонність українців та спростовує гіпотезу М. Погодіна про те, що в Києві "великоруське поселення". У відомих "Филологических письмах к М. П. Погодину" (1856) М. Максимович писав: "Ты неизвестно почему выводил нас, малороссиян из Карпатских гор, после нашествия татарского, тогда как мы и прадеды наши всегда думали и говорили, что мы жили здесь по обе стороны Днепра, с незапамятных времен, с предковек!" Розвиваючи свою думку, він стверджує, що "у нас в Киеве началась и от нас разошлась во все концы Русского мира жизнь, насажденная святым просветителем Руси Владимиром". І далі: "Мы, малороссияне, остались по-прежнему в своей родимой Киевской стороне, в своих стародавних городах и селах, со своими преданиями и обычаями, – мы остались на корню, с которого не сильны были согнать нас никакие вихри и бури, ниже гроза Батыева... И как в древнее время, мы и наша земля назывались собственно Русью и Русскою землею" [Там само. – С. 20].

Виникнення козацтва М. Максимович розглядав як народний рух, який оновив життя народу, став зерном української народної самобут-

ності. М. Максимович розглядав самотність як політичну і культурну боротьбу за окремішність, кінцевим результатом якої постає власна політична організація (державність). Саме у стані самотності якнайновіше розкривається народний дух, який виражається передовсім у народній (усній) поезії [Там само. – С. 21].

Поглибленню народницьких підходів сприяла дослідницька робота М. Максимовича з вивчення історії народних рухів на Правобережжі – Гайдамащині. "... гайдамацкий разбой, – писав М. Максимович, – ... огнедышащее извержение народной мести и вражды" [Там само. – С. 315].

М. Максимович розглядав історію та народну творчість як обов'язкову умову для з'ясування особливостей "українського народного духу", специфіки українського характеру. Порівняльний аналіз українського і російського фольклору дав можливість М. Максимовичу віднайти відмінності між українською та російською ментальністю, між психологією українців та росіян. Він проаналізував український народ як етнос у психологічній та антропологічній площинах "...зробив спробу довести відмінність між психікою українців і росіян" [Біленький С. Г. Роль М. Максимовича у формуванні українських академічних традицій та українознавчих дисциплін у Київському університеті (1834–1845 pp.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2001. – С. 14].

Вивчаючи українську мову М. Максимович дійшов висновку, що у порівнянні з іншими слов'янськими мовами, вона має свої особливості, зумовлені специфікою її генези та проблемами її становлення і розвитку. Центром становлення української мови, на його думку було Київське Подніпров'я. М. Максимович обстоював тезу про те, що українська мова є однією із самостійних слов'янських мов і виводив її ґенезу з дотатарських часів. У своїй праці "Критико-исторические исследования о русском языке" (1836 р.) М. Максимович вперше виділив у складі східнослов'янської групи дві рівноцінні мови: північноруську та південноруську, тобто українську.

Багато його сучасників згадують, що він досконало володів українською мовою, зокрема, написав низку віршів, присвячених зустрічам з Тарасом Шевченком, серед яких "Ой, як дуже з Тобою тужила Вкраїна". М. Максимович шанобливо ставився до української мови, хоча переважна більшість його наукових праць, через тогочасну мовну політику російського царизму, була написана російською мовою. З цього приводу у листі до М. Погодіна він писав: "Люблю язык моей родины и уже лет тридцать наблюдаю звуки его в сравнении с северно-русскими и западно-словенскими: примечаю все его отголоски в народных песнях и письменных памятниках разных веков" [Максимович М. "Киев явился градом великим...": Вибрані українознавчі твори. – К., 1994. – С. 386].

Окремо слід відзначити внесок М. Максимовича у дослідження української літератури минулого. Зокрема, переклад на українську мову та опрацювання ним літературної пам'ятки нашого народу "Слова о полку Ігоревім", яке він вважав взірцем народної історичної поезії в Київській

Русі. Вивченню та популяризації цієї пам'ятки М. Максимович присвятив цикл лекцій, прочитаних в Університеті св. Володимира в курсі старої літератури. У цьому контексті важливим для українознавців є його висновок про те, що мова "Слова"..." – мова народу Малоросії (України), а його автором є представник цього народу.

Народницькі підходи українознавчих студій, започаткованих М. Максимовичем, засвідчують, що історія кожного народу є самотутньою. У них по-суті були визначені головні гасла народницького напрямку, який набув свого поширення в українській політичній думці другої половини XIX ст.

Л. В. Сорочук, канд. філол. наук, наук. спіроб., КНУТШ, Київ
Ludmyla.sorochuk@yandex.ua

ФОЛЬКЛОРИСТИЧНА СПАДЩИНА М. МАКСИМОВИЧА В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ ШКОЛИ

Михайло Максимович (1804–1873) – видатний український вчений, громадський діяч, людина енциклопедичних знань, дослідженнями якого можна тільки пишатися. Своїми науковими працями та дослідженнями відомий в історичній, етнографічній, природничій, філологічній науках. Також – перший ректор Київського університету св. Володимира (1834–1835), професор Московського університету (1833), член-кореспондент Петербурзької академії наук (1871), дослідник стародавнього Києва, нагороджений орденом св. Володимира 4-го ступеня.

У 1834–1835 рр. обіймав посаду ректора щойно заснованого Київського університету св. Володимира. Починаючи з 1835 р. М. Максимович активно співпрацював з київською Тимчасовою комісією для розгляду стародавніх актів, вивчаючи й готуючи до видання пам'ятки давньоруської літератури. Відстоював генетичний зв'язок між різними державницькими періодами історії України. На думку вченого, саме в добу раннього середньовіччя, склалися генетичні коди української культури й історії, що реалізувались у діяльності київських князів, книжників, вішового народоправства й згодом втілилися у козацьких змаганнях за волю та незалежність держави. Започаткував вивчення усної народної творчості, етнографічного матеріалу як невичерпних джерел формування українського менталітету, став засновником народницького напрямку в українській історіографії.

Проблемам вивчення на основі фольклору історичного минулого України та Росії М. Максимович присвятив понад 50 праць. Зокрема видання збірників М. Максимовича "Малоросійські пісні" (1827), "Українські народні пісні" (1834), "Збірник українських пісень" (1849), які започаткували українську фольклористику як науку. У 1856 р. виходить ще одна праця М. Максимовича "Дні і місяці українського селянина" яка є підсумком багаторічного вивчення народного побуту та землеробських традицій селянина (викладено за календарним роком). У передмові збі-

рика "Малоросійські пісні" сам автор наголошував: "Наступило, кажется, то время, когда познают истинную цену народности... В сем отношении большое внимание заслуживают пам'ятники, в коих полнее выражалась бы народность: это суть песни, где звучит душа, движимая чувством, и сказки, где отсвечивается фантазия народная" [Максимович М. О малоросійських народных песнях // Вибрані твори / Упор. і вст. ст. В. Короткого. – К., 2004. – С. 357]. Ці наукові видання вплинули на культурний розвиток та на визнання української мови рівноправної серед європейських мов. Можна констатувати той факт, що вчений обґрунтував принцип історичного підходу до дослідження фольклору, вважав природним його виникнення та функціонування у надрах рідної мови, домашнього побуту, народних обрядів та звичаїв, себто світогляду українців.

Михайло Максимович є автором цілої низки історичних праць: "Об участии и значении Киева в общей жизни России", "Спогади про Богдана Хмельницького", "Історичні листи про козаків придніпровських", "Про Петра Конашевича Сагайдачного" та ін. Його перу належать віршовані переклади українською та російською мовами "Слово о полку Ігоревім", біблійних псалмів. Він один із перших дослідників, який розглянув основні етапи формування й розвитку українського літературного процесу в контексті культури слов'янського світу.

Досліджуючи науковий доробок М. Максимовича як одного із найскавіших представників культурно-історичної школи в Україні відтак, справедливим є твердження, що "... і М. Максимович, і О. Бодянский, і М. Костомаров, і П. Куліш знамениті як фольклористи насамперед не стільки через свій "історичний романтизм", що його можна було б виявити в різних галузях знань характерної доби, а завдяки істинному патріотизмові та результатам, досягнутим шляхом вироблення і застосування культурно-історичної методології, концепції пізнання історичної та художньої реальності" [Дмитренко М. Українська фольклористика другої половини XIX століття: школи, постаті, проблеми : монографія. – К., 2004. – С. 159]. В. Короткий, у вступній статті до книги "Михайло Максимович. Вибрані твори" говорить про те, що "студії Михайла Максимовича покликані дати лише загальне розуміння різноплановості й універсальності його наукової діяльності в галузі гуманітарній.... можуть засвідчити розвиток і формування історичних поглядів Максимовича – творця теоретичних засад новітнього українознавства як процесу складного і неоднозначного [Максимович М. Вибрані твори / упор. і вст. ст. В. Короткого. – К., 2004. – С. 25]. Зрозуміло, що плідно працюючи у царині української культури М. Максимович часто звертався до проблем поетики усної й писемної словесності. " щоб показати духовну велич народного генія" [Гарасим Я. Нариси до історії української фольклористики. – К., 2009. – С. 63].

Отже, Михайло Олександрович Максимович по праву належить до числа визначних українських мислителів вітчизняної науки та зачинателів культурно-історичних досліджень в українській філологічній науці.

КИЇВ У ДОСЛІДЖЕННЯХ МИХАЙЛА МАКСИМОВИЧА

Михайло Максимович, поза сумнівом, вважається видатним ученим-енциклопедистом, який виявив свої таланти у різноманітних галузях наукового знання. Однак, найважливішим здобутком першого ректора Київського університету є те, що він, по суті, започаткував у стінах очолюваного закладу українознавчі дослідження, які охопили розмаїте коло питань – від глибокої символіки та мовних особливостей українських народних пісень або політичної й військової діяльності Б. Хмельницького до історії Київської Русі та витоків українського козацтва. Відтак, абсолютно справедливим є твердження, що "Михайло Максимович зумів піднятися інтелектом і духом не тільки у своєму часі, а й понад часом, ставши одною з вічних вершин українства" [*Кузьмінський А.* Михайло Максимович – видатний вітчизняний учений-енциклопедист, фундатор науки в Україні // Збірник праць всеукраїнських максимовичівських читань. – Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2005. – С. 5].

Зрозуміло, що сучасна українська гуманітаристика не могла оминути постаті М. Максимовича. За останні кілька десятиріч об'єктами прискіпливого вивчення стали педагогічні погляди дослідника [Педагог, учений, патріот: Матеріали IV наук.-освіт. конф., присвяченої М. О. Максимовичу (груд. 1994). – К., 1997. – 78 с.], його вплив на становленні української історіографії [*Тельвак В.* Наукова спадщина Михайла Максимовича в історіографічній творчості Михайла Грушевського // Дрогобицький краєзнавчий збірник : зб. наук. пр. – Дрогобич, 2004. – Вип. VIII. – С. 331–337], залишений епістолярій, інтелектуальне середовище, в якому він формувався, особливості спілкування з М. Костомаровим, П. Кулішем [Михайло Максимович і Пантелеймон Куліш: до історії взаємин / уклад. Н. Побірченко, О. Кравченко. – Умань : РВЦ "Софія", 2007. – 166 с.] тощо. Однак, і досі певні проблеми, заактуалізовані у доробку М. Максимовича, залишаються на маргінесі українознавчої науки. Зокрема, ґрунтовної рефлексії потребують киевознавчі дослідження М. Максимовича, які цікаві не лише окремими деталями, а й міркуваннями автора над значенням стародавньої столиці для "руської" самосвідомості, для розвитку релігійної та культурної ідентичності "малоросів". Слід зазначити, що, аналізуючи киевознавчі праці М. Максимовича, потрібно усвідомлювати, що автор був типовим представником свого покоління, яке мало т. зв. "подвійну ідентичність", тобто поєднувало імперську лояльність з місцевим патріотизмом. Тому він не лише послуговувався російськими комунікативними системами чи офіційними етнонімами, а й фактично намагався зробити київську спадщину складовою російського життя.

У промові на урочистому зібранні Імператорського Університету св. Володимира (2 жовтня 1837) М. Максимович наголошував, що основним

досягненням Києва стало збереження давньої церковної величі, завдяки якій порятувалась і утвердилась православна самобутність Русі. Учений порівнював Київ із Москвою та Петербургом, закидаючи останнім деяку гамірливість і яскравість. Натомість місто над Дніпром в його уявленні перетворювалось на головного зберігача і утримувача нашого минулого. М. Максимович, акцентуючи увагу на тих негараздах, яких зазнав Київ – феодальні міжусобиці, нашествя Батия, підкреслював, що місто витримало випробування і розквітнуло братствами, Києво-Могилянською академією, Печерською Лаврою: "Старый Киев есть памятник его первобытного священного величия при Владимире равноапостольном и Ярославе благочестивом. Святая Лавра Печерская есть памятник благочестия и духовного просвещения России в древние времена, среди междоусобий княжеских, а вместе с тем она есть и святая колыбель нашей истории" [Максимович М. Вибрані твори. – К. : Либідь, 2004. – С. 46]. Промова М. Максимовича закінчувалася прославлянням царської влади і персонально Миколи І за дієву активність у відкритті в Києві університету як храму науки, як нового пам'ятника оновленого життя міста і країни.

Київ як місто-ідея та середовище побутування української народності, архітектурні перлини стародавньої столиці є також предметом розгляду у працях "Обозрение старого Киева", "О месте киевской церкви св. Андрея", "О времени основания Киево-Софийского собора", "О создании киевской церкви св. Кирилла".

Нарис М. Максимовича "Очерк Киева" є глибокою розвідкою, присвяченою заснуванню й історико-культурній тягlostі "матері міст руських". Згадавши літописні згадки, апостольське пророкування Св. Андрія, постановлення знакових соборів і храмів, автор також детально описує географічне розпросторення Києва. Верхній і Нижній Поділ, Печерськ, Хрещатик, Кловський узвіз – усе знаходить у М. Максимовича свою поетизацію і уречевлення. Знаковим, до нині зрозумілим і сучасним є зауваження автора щодо герба нашого славного міста. М. Максимович наполягає на глибокому символізмі зображення, яке знаменувало утвердження християнської віри на Дніпрових кручах: "... гербом Киева служит изображение архистратига Михаила, поражающего копьем змея под ногами своими. Это изображение служило в древности и великокняжеским гербом Руси. Нет сомнения, что оно принято еще при св. Владимире и его сподвижнике св. Михаиле во знаменье той победы христианства над язычеством, которая совершилась в Киеве и по которой он так свят для целой Руси" [Там само. – С. 75].

ЗМІСТ

Секція "ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

Підсекція "ПАРТОЛОГІЯ"

Каграманян Л. С. Роль пресс-службы и политического PR в коммуникативном сопровождении в РФ	3
Морарь М. В. Роль партійної ідеології у трансформаційних суспільствах	5
Ротар Н. Ю. Маркери ідентифікації УДАРУ на парламентських виборах 2012 р.: євроінтеграційний вимір	7
Руденко А. Ф. Політичні партії у суспільстві споживання	10
Рудик А. О. Розрізнення партійних систем з домінуючою партією та партією-гегемоном	13
Теслюк С. А. Специфіка фінансування політичних партій в Швейцарії	14

Підсекція "ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА"

Боднар П. І. Взаємодопомога в громадянському суспільстві	16
Вилков В. Ю. Концепт политической нации в системе современного гуманитарного и общественно-политического знания	18
Дем'яненко О. О. Теорія громадянського суспільства у поглядах Дж. Л. Коен та Е. Арато	22
Дергунова Е. С. Механізм взаємодії влади і громадянського суспільства в Україні	24
Євсюкова А. В. Громадянська освіта як необхідна умова формування людини і громадянина	26
Ковтун В. И. Идеология и общественное сознание	28
Кольвах А. С. Громадянське суспільство України у контексті символічного простору	29

Крицкалюк Н. І. Особливості інституалізації громадянського суспільства в Україні	31
Лиховид Д. О., Семигіна Т. В. Самоорганізація населення у контексті розвитку громадянського суспільства.....	34
Мінєнкова Н. Є. Ліберально-демократична модель політичної культури Заходу: цивілізаційні доміанти, пріоритети і цінності	36
Nagornyak I. A. Legal consciousness of the ukrainian nation in the context of the creation of the civil society	38
Нікуліна О. Л. Значення національної аристократії в державотворчих процесах у концепції еліт В. Липинського.....	39
Ніцевич Е. О. Особливості становлення громадянського суспільства в Україні	41
Паламаренко Р. Ю. "Большая восьмерка" и альтернативные ей гражданские движения в мировой политике: противоречия и взаимодействие	43
Петренко К. М. Особливості взаємодії громадських об'єднань та державної влади: концепція інституційної спроможності	46
Поппер Л. В. Екологізм як суспільно-політичний рух	49
Рева Т. С. Політика і масонство: точки перетину	51
Рекун А. Д. Конституційно-правовий механізм підтримки розвитку громадянського суспільства в Україні	53
Романець А. Ю. Роль соціального капіталу в політиці	55
Руденко А. Ф. Місцеве самоврядування: як подолати кризу	57
Синюченко А. М. "Прекаризація" як феномен громадянського суспільства	60
Слінченко Л. В. Розвиток громадянського суспільства в Україні в контексті повноважень Президента України	61
Тарасов Д. В. Виникнення ідеї місцевого самоврядування	64
Тукаленко І. А. Легітимність громадянської непокори у демократичному суспільстві	65
Чала Ю. О. Феномен "майдану" як механізм сутнісних змін у державі	67
Ясько Є. О. Українська мрія: у пошуках інструмента суспільного розвитку	69

Підсекція "ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ"

Адам О. Ю.	
Зміст поняття "людський капітал"	72
Батрименко В. І.	
Сутність місцевого самоврядування як суспільно-політичного феномену	74
Коломієць Є. В.	
Використання "фабрик думок" в інформаційному забезпеченні державної влади в Україні	76
Піонтковська А. К.	
Вплив лобізму на формування державної політики в Україні	78

Підсекція "МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ"

Більченко С. О.	
Становлення нормативно-правових відносин щодо формування інформаційного суспільства	79
Волошенко В. М.	
Проблеми удосконалення механізмів державного регулювання туристичної галузі в Україні	82
Голинська Х. О.	
Специфіка гендерного мейнстрімінгу в управлінні розвитком міст	84
Гречко О. Ю.	
Інституційні засади міграційної політики України	86
Демушина О. Н.	
Конструирование мифов в современной России	88
Дідух Д. І.	
Регулятивна функція держави в сфері інтелектуальної власності	90
Журавель П. А.	
Вплив правлячої (керівної) еліти на ефективне функціонування державного апарату	92
Зубчик О. А.	
Державне управління конкурентністю людського капіталу	94
Кострубіцька А. В.	
Механізми державного регулювання діяльності суспільного телебачення: досвід європейських країн	97
Леоненко В. О.	
Підвищення якості освіти як необхідне завдання державної політики України	99
Лікарчук Н. В.	
Особливості державної території	101
Мотренко Т. В.	
Лідерство на державній службі	104

Олабин О. В.	
Принципи забезпечення ефективності державного управління.....	105
Пальоха В. В.	
Політичне прогнозування у реалізації завдань та цілей державного управління в Україні	107
Рибачок І. М.	
Електронний уряд: світовий досвід та практика застосування в Україні	109
Савченко Н. В.	
Державна служба зайнятості України в системі центральних органів виконавчої влади.....	111
Самофалова О. Ю.	
Інституціоналізація громадських правозахисних організацій як складова державної політики в сфері правозахисту	113
Семенюк К. М.	
Економічні методи державного регулювання ювелірної сфери в Україні в контексті податкової політики держави	115
Ситник С. В.	
Дисонанс сучасної публічної політики в Україні	117
Соловійов В. М.	
Основні фактори високого рівня корупції в державному управлінні України	119
Тимошук К. А.	
Екологічна складова державної політики в Україні	121
Черняхівська В. В.	
Гендер в системі державного управління	123
Штельмашенко А. Д.	
Бренд як складова символічного капіталу держави.....	125
Штирліна А. А.	
"Публічні послуги" в системі державного управління.....	127

Підсекція "ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ"

Драгомерецький В. С.	
Особливості державної служби в радянський період.....	129
Канавець М. В.	
Компетентнісний підхід в управлінні людськими ресурсами на державній службі.....	132
Курочка Л. М.	
Довіра громадян як неписаний принцип державної служби	136
Левицький В. А.	
Державна служба і проблема мовної кодифікації	137
Мамчур Г. В.	
До питання про виникнення державної служби	140

Неліпа Д. В. Особливості підготовки магістрів спеціальності "Державна служба" у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка	142
Папуша В. С. Відкритість державної служби як фактор побудови ефективного діалогу держави та суспільства	144
Юрченко А. В. Європейські цінності у сучасному державному управлінні	146
Якібчук О. В. Особливості державного регулювання екологічної безпеки в регіонах України	148

ДОДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ

Батрименко В. І. Становлення місцевого самоврядування в Україні	150
Біла Л. М. Мистецтво в контексті культурологічних досліджень	152
Вандышев В. Н. Риторика в современной политике как сокрытие смыслов	153
Герасимчук В. А. Художньо-світоглядні джерела естетичного ідеалу Тараса Шевченка	155
Данченко В. О. Образ козака Мамая в українській культурі	158
Дем'яненко Ж. В. Релігійно-політична сутність тероризму	160
Загребельний О. В. Міжнародна миротворча операція як спосіб врегулювання воєнно-політичних конфліктів сучасності	162
Зархіна М. О. Деякі особливості практичної аргументації	164
Зархіна С. Е. Юрислингвистические методы исследования конфликтных текстов (на примере жанра аргю)	166
Корпачев П. А. Перспективы феноменологической герменевтики П. Рикера в исследовании религиозного опыта	168
Матвійчук А. В. Наявність і дієвість громадських організацій – ознака існування громадянського суспільства	170
Нагорянський Є. А. Співвідношення публічної та деліберативної політики	172

Павко Я. А. Сутність системного підходу та особливості його застосування у міжнародно-правових дослідженнях.....	174
Палінчак М. М. Тлумачення сутності феномену свободи совісті у вітчизняному релігієзнавстві	177
Печенюк Д. О. Обґрунтування партисипаторної демократії Б. Барбером.....	180
Савчук М. Т. Взаємозв'язок соціальної політики і соціальної роботи.....	183
Скарбовійчук Д. А. Діалог між наукою та релігією – реальність чи ілюзія?	183
Сорока М. В. Політична філософія у вітчизняній духовній культурі: проблеми та перспективи історико-філософського дослідження	184
Федорук П. І. Ціннісно-визначальні риси української геополітичної думки.....	186
Шульга М. А. Християнські основи європейської демократії: ad notanda	189

КРУГЛИЙ СТІЛ

"КОНФЕСІЙНІСТЬ МЕТАФІЗИКИ (КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ)"

Баумайстер А. О. Концептуальні джерела метафізики "внутрішньої людини".....	192
---	-----

НОВІ РИЗИКИ: ЕКОНОМІКА, СПІЛЬНОСТІ Й СУПЕРШВИДКІСНІ ПРОЦЕСИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕРИ (КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ)

Степанюк Д. Л. Глобальное управление: транснациональные корпорации, международные финансовые организации и медиа?	193
--	-----

МИХАЙЛО МАКСИМОВИЧ – ЗАСНОВНИК УКРАЇНСЬКИХ СТУДІЙ У КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (ДО 180-РІЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ТА 210-РІЧНИЦІ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ М. МАКСИМОВИЧА)

Воропаєва Т. С. М. Максимович – фундатор українознавства у Київському університеті.....	195
---	-----

Ємець Т. М.	
Михайло Антонович як фундатор українського ренесансу	197
Кобченко К. А.	
Заснування Київського університету: реалізація європейської ідеї в імперському контексті	200
Обушний М. І.	
Народницькі підходи в українознавчих студіях Михайла Максимовича	202
Сорочук Л. В.	
Фольклористична спадщина М. Максимовича в контексті культурно-історичної школи	205
Шептицька Т. Л.	
Київ у дослідженнях Михайла Максимовича	207

Наукове видання

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2014

**МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(15–16 квітня 2014 року)**

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА 10

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"
Виконавець Д. Ананьївський

Формат 60x84^{1/16}. Ум. друк. арк. 12,55. Наклад 130. Зам. № 214–6966.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Фл15.
Підписано до друку 04.04.14

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
б-р Т. Шевченка, 14, м. Київ, 01601
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc@univ.kiev.ua
WWW: <http://vpc.univ.kiev.ua>
Свідectво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02